KURTLARLA DANS DEVAM EDİYOR

TİMAŞ

mustafa armağan

ABDÜLHAMİD'İN KURTLARLA DANSI 2

3. BASKI 50 BİN ADET

ABDÜLHAMİD'İN KURTLARLA DANSI-2
Mustafa Armağan

TİMAŞ YAYINLARI I 2208
Osmanlı Tarihi I 45

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Adem Koçal

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

3. BASKI
Mart 2010, İstanbul

TİMAŞ YAYINLARI
Alayköşkü Caddesi, Cağaloğlu, İstanbul
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Çınar Matbaacılık Yüzyıl Mah.

ABDÜLHAMİD'İN KURTLARLA DANSI-2

Mustafa Armağan

TİMAŞ

Mustafa Armağan

Urfalı bir anne-babanın çocuğu olarak Cizre'de doğdu (1961). İlk ve Orta öğrenimini Bursa'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1985 yılında mezun oldu. Fritjof Capra'dan yaptığı Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası adlı çevirisi ile Türkiye Yazarlar Birliği Tercüme Ödülü'nü (1989) ve Şehir ey Şehir adlı kitabıyla Türkiye Yazarlar Birliği Deneme Ödülü'nü (1997) aldı. Bir dönem (1995-1996) İzlenim ve Diyalog Avrasya (DA) dergilerini yönetti. 1995'ten beri Zaman gazetesinde yazıyor.

Yayınlanan eserleri: Gelenek (1992); Gelenek ve Modernlik Arasında (1995); Şehir Asla Unutmaz (1996); Şehir Ey Şehir (1997); Bursa Şehrengizi (1998; 2. Bask Osmanlı'yı Kuran Şehir.Bursa'ya Şehrengiz adıyla 2006); Alev ve Beton (2000), İstanbul Mavi Kırpar Gözlerini (2003), İnsan Yüzlü Şehirler (2003), Kuğunun Son Şarkısı: St. Petersburg'da Zamanlar ve Mekânlar (2003); Osmanlı insanlığın Son Adası (2003); Osmanlı'nın Kayıp Atlası (2004); Kır Zincirlerini Osmanlı (2004); Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler (2005); Ufukların Sultanı: Fatih Sultan Mehmed (2006).

Çevirileri:
Seyyid Hüseyin Nasr'dan Molla Sadra ve İlâhi Hikmet (1991);
Fritjof Capra'dan Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (1989) ve Yeni Bir Düşünce (1992);
Muhammed Esed'den Sahih-i Buhâri: İslâm 'in İlk Yıllan (2001).

Derlemeleri:
İslam Bilimi Tartışmaları (1990);
İstanbul Armağanı I: Fetih ve Fatih (1995);
İstanbul Armağanı II: Boğaziçi Medeniyeti (1996);
İstanbul Armağanı III: Gündelik Hayatın Renkleri (1997);
İstanbul Armağanı IV: Lâle Devri (2000);
İslam 'da Bilgi ve Felsefe (1997);
İstanbul'da Semtler ve Hayatlar: Bir Semtini Sevmek (2001);
Değişen Milliyetçilik: Tartışılan Sınırlar (2001);
Cemil Meriç: Düşüncenin Gökkuşağı (2001);
Osmanlı Geriledi mi? (2006).

İ ç i n d e k i l e r

Sunuş/9

Önsöz /13

I. ABDÜLHAMİD'İN DÜNYASI/41

Beyaz eldivenli adam / 43
Son Sultan'ın rüyası / 45
Abdülhamid'in yatak odası / 50
İdama karsı olan padişah / 57
Abdülhamid, Kur'an'ın tozuna bile saygılıydı / 61
Abdülhamid'in kurban ve kömür organizasyonları / 68
Abdülhamid hiç çek kesmiş miydi? / 72
Abdülhamid'i gören son gözler de kapandı / 79
İşte Abdülhamid'in hanımıyla yapılmış tek söyleşi / 89

II. OSMANLI'YI AYAĞA KALDIRMAK

Yurdu demir ağlarla örme projesi Abdülhamid'indir! /101
Abdülhamid devri Anadolu toprağına neler kattı? /106
'Söğüt barışı'nın temellerini Abdülhamid atmıştı! /111
Telefonun Osmanlı macerası /116
Deniz Müzesi de Abdülhamid zamanında açılmıştı /121
"Bave Kurdan": Abdülhamid uğruna ayaklanan Kürtler /125

III. SINIRLARIN ÖTESİNDE

Sultan Abdülhamid'in petrol savaşı /137
İngilizler Abdülhamid'i neden sevmezdi? /142
Devrilmeseydi Balkan İttifakı'nı Abdülhamid kuracaktı /149
Abdülhamid'in Ayetullahları /154
Abdülhamid'den İran'a sınır ötesi operasyon /160

Abdülhamid, Mustafa Kemal'i hapse attırmıştı! /164
Guantanamo'da Abdülhamid sorgusu! /172
Abdülhamid'in Siyonizmle dansı /176
Abdülhamid sel felaketine uğrayan ABD'ye yardım göndermişti /191
Islamiyetin Amerika'daki ilk misyoneri /196
Abdülhamid'in bor'u kaptırmama mücadelesi / 208

IV. BİR DARBENİN ANATOMİSİ

Darbecileri ilk yargılatan Abdülhamid olmuştu / 217
Abdülhamid ve Meşrutiyetçiler / 221
Bir Abdülhamid efsanesi daha çöküyor: Reval safsatası / 240
7 Temmuz'un kanlı şifresi / 248
Meşrutiyet ile Ergenekon arasındaki Masonik hat / 253
Meşrutiyeti az daha Dadaşlar ilan edecekti / 260
Bir devrimcinin aşk mektubu / 264
Tevfik Fikret'in dinmeyen öfkesi / 272
31 Mart'ın görünmeyen yüzü / 278

V. SORULARIN AĞINDA ABDÜLHAMİD

Sansür ve hafiye teşkilatı gereksiz miydi? / 301
Düyun-u Umumiye İdaresi faydalı mı olmuştu? / 308
Abdülhamid içki içer miydi? / 315
Sultan Abdülhamid, Bediüzzaman Said Nursi'yle hiç karşılaştı mı? / 321
Abdülhamid çarşafı yasaklatmış mıydı?/ 330
Beyaz eller ve eldivenler nerede? / 335

…Devletin bu sarsılış günlerinde gelip, aldığı disiplinli bir terbiye ile ülkeyi içinden, sessiz ve risksiz bir şekilde yenilemek isteyen Sultan II. Abdülhamid, bir Bismark zekâ ve plânına sahipti, fakat pençesinden mahrumdu. Pençe, aydınlar kadrosudur. Sultan Hamid, başa geçtiği zaman, kadronun gelenekçi yaşlı elemanları ile gençleri arasında bir "babalar ve çocuklar" kavgası vardı. Batının sistemli ve sürekli çalışmalarıyla babalar ve oğulların arası açılmıştı. Ve öyle bir sistem kurulmuştu ki hep de açılacaktı. Yaşlılar Devleti ayakta tutacak yetenekte değillerdi. Gençlerse, onu hızla korkunç bir uçurumdan aşağı atmak istiyorlardı. Sultan Hamid, bu durumda şöyle bir programla Devleti yaşatmaya çalıştı: Yaşlı kadroyla Devleti yönetirken, genç kadroyu oyalayarak vakit kazanmak, bu arada, asıl kurtarıcı kadro alan yeni bir nesil yetiştirmek… Bismark bir sonuçtu ve memleketini seven mükemmel yetişmiş, yekpâre bir aydınlar kadrosunun başındaydı. Sultan Hamid'in elinde böyle bir genç ve dinç kadro yoktu ve bütün trajedisi bundan başlıyordu. Onun için bütün gücünü maarife verdi. Sistemi düzeltti ve mümkün olduğu kadar fazla mektep açtı. Üniversiteyi adeta yeniden kurdu. Erkek ve kız öğretmen okullarını, mülkiyeyi sağlam temeller üzerine oturttu. İşte okuma yaşına basan Âkif kendini bu maarifin içinde buldu…

Avrupalılar, gittikçe kuvvetlenen ve yaralarını saran Devletin Sultan Hamid idaresinde, ileride çıkacak bir dünya savaşında harp dışı kalırsa, sömürge olmuş bütün İslâm ülkelerini bundan en az elli yıl önce ve bin kere daha ucuza kurtaracağını ve Türk Devletinin, bu avantajla tarihin en kudretli devirlerinden birini açacağını biliyorlardı. II. Sultan Hamid de bunu biliyordu ve bir yandan politikasıyla Devleti yaşatmaya çalışırken, öbür yandan bütün umudun üzerinde toplandığı yeni nesle eğiliyordu. O günün şartlarıyla bu nesil bilgi ve aksiyon bakımından iyi yetişti. Fakat ne yazık ki, dışarıdaki okul, içerideki okulun birçok istidâdını politikaya erken soktu. (…) Ve bu, Devletin temel felâketi oldu.

Sezai Karakoç

Sunuş

Bazen ecnebilerin tarihimize bizden daha iyi nüfuz ettiklerini görüp üzülmemek elde değil. Bir Yunan vatandaşı olan Michel de Grece, günün birinde Abdülhamid hakkında bir roman yazma sevdasına kapılır. Çocukluğundan beri "Canavar", "Melun Abdul" (Abdul Damned) ve "Kızıl Sultan" masallarıyla büyüyen yazar, bu "canavar"ın dünyasını merak eder. Bunun için bir yandan okuyacak, öbür yandan da yaşamış olduğu mekânları gezip görecektir. Doğal olarak İstanbul'a gelip Yıldız Sarayı'nı gezmek ister. O da ne? Kafasındaki saray kavramı Yıldız'da tuz buz olmuştur. Bu mudur saray dedikleri? Hatta bu mudur "canavar" dedikleri adamın yaşadığı 'korkunç' mekânlar?

"Yıldız Sarayı'nı gezip görünce" diye anlatmıştır bir söyleşisinde, "kesinlikle Sultan Abdülhamid üzerine söylenenlerin hepsinin yalan, uydurma olduğuna inandım. Bir 'canavar' böyle bir saray kuramaz, böyle bir yerde asla oturamazdı. Orasına saray diyorlar, gelin görün ki burası gerçekte çok güzel bir parkın içine serpiştirilmiş küçük küçük banliyö villalarından ibaret bir yer. Abdülhamid evlere boş veriyordu, onun gerçek ihtirası çiçekler ve kuşlardı."[1]

1 "Kızıl Sultan değil. Muhteşem Sultandı" Türk Edebiyatı Ekim 1991

Bir “canavar”ın romanını yazacağım diye başlayıp bir trajedinin kahramanını yakalar Michel de Grece. Ülkesi için umutsuz da olsa emperyalizmin dalgalarına kahramanca göğüs germeyi başaran bu yalnız adamın başkasını kolayca yılgınlığa düşürecek 30 yıllık mücadelesini Fransızca “Son Sultan” (Le dernier Sultan) adıyla romanlaştırır. “Araştırmalarım sonunda”, der, “Abdülhamid’in propaganda gayesiyle uydurulmuş, saptırılmış ve tahrif edilmiş görüntüsü altındaki gerçeği gördüm”.

Üstelik Kraliyet ailesinden bir Yunanlı prens olan Michel de Grece gerçeği görebiliyorken, içimizdeki birileri nedense henüz uyanmış değiller. Bu ne bitmez kinmiş? Bu ne alınmaz intikammış? Yetmedi mi?

Nitekim Masonların resmi dergisi Tesviye’nin Temmuz 2008 sayısı, özel sayı yapılmış ve Meşrutiyetin 100. yılına ayrılmıştı. Abdülhamid’in takibinden kurtuluşun da yıldönümüydü. Bayram ediyorlardı.

100 yıl sonra bayram öyle mi? Abdülhamid’den kurtuluş bayramı hem de. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Locası’nın Abdülhamid’in tahttan indirildiği yıl kurulmuş olması da ilginç. Logolarında “100. Yıl” yazması bundan. Böylece Son Sultan’ın 33 yıllık iktidarının kimler için bir karanlık dönem olduğunu biraz anlıyoruz değil mi?

Peki Abdülhamid kimdir?

1842 yılında doğmuş, 1876-1909 yıllarında hükümdarlık yapmış, tahttan indirildikten sonra yaklaşık 10 yıl bir nevi hapis hayatı yaşamış ve Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasına, yani parçalanmasın diye o kadar mücadele verdiği vatanının işgaline sadece aylar kala hayata gözlerini yummuş (10 Şubat 1918).

Bu fani Abdülhamid. Ve o Abdülhamid öldü.

Peki, ama bir asır evvel öldüyse Masonlar örneğinde görüldüğü gibi Abdülhamid’e bu düşmanlık niyedir? Guantanamo’da onun hesabı Müslümanlardan neden sorulmaktadır? “Komitacılar” dergilerinde

neden devamlı Abdülhamid'i her türlü şerrin başı olarak lanetliyorlar? O hesap niye kapanmaz?

İşte bu soruları sorduğumuz zaman farklı bir yere demirliyoruz: Fikir olarak Abdülhamid'e. Ve şimdi şöyle soruyoruz:

Abdülhamid nedir?

'Abdülhamid kimdir?' sorusunun cevabı iyi kötü verilmiştir de, bence henüz 'Abdülhamid nedir?' sorusu cevabını beklemektedir.

Benim ana tezim, Abdülhamid'in bir *fikir* olduğudur.

O, bu milletin (burada bir ırkın değil, en geniş anlamında ümmetin) yaşama azmini, mücadele niyetini, var olma iradesini ve bunun son büyük yetkilisini temsil eder.

Bu dünyada onurlu yaşama azmini ifade eder.

Emperyalizmin envai türlüsünün başına çöreklendiği bir zamanda vakarını bozmadan mücadele etmesidir Abdülhamid'i fikir kılan şey.

Herkesin peş peşe planlar, projeler kurduğu ve çatır çatır uyguladığı vahşi bir çağda kendi planlarını, projelerini el yordamıyla da olsa geliştiren, uygulayan ve oyunları, tuzakları bozmaya dayalı karşı oyunlar oynayan küresel bir aktördür.

Ünlü filozof Tales, kulaklarımız yeterince güçlü olsaydı, dermiş, gökteki kürelerin dönüşlerindeki musiki ne ilham verici olurdu! Kulağınızın ayarını yükseltmek elinizde değil kuşkusuz. Ancak bilgilerinizi derinleştirebilir ve bakışınızı bileyleyebilirsiniz pekâlâ.

Biz de diyoruz ki, bakışlarımız yeterince keskin, ufkumuz yeterince geniş olsaydı, tarihimizi çok daha farklı algılayabilirdik.

Dikkat edin, Türkiye ne zaman inkişaf edecek olsa, tarihin damarları yüzünde görünmeye başlıyor. Demokrat Parti döneminde Adnan Menderes'in gayretiyle Fatih Sultan Mehmed'i keşfetmiştik, Celal

Bayar'ın gayretiyle Malazgirt'i keşfetmiştik. Turgut Özal döneminde ise Yeni Osmanlılığı.

Şimdi Türkiye gelişme, serpilme, ufuklarını nicedir kapatan bulutları birer birer kaldırma çabasında. Bu aşamada eskiden dar bir alandan yüzünü gösteren tarih de bize artık 'tam ekran' görünebiliyor.

Kendinize biçtiğiniz rol, ufkunuzu da sınırlar.

Ve sadece biz bakmayız ufuklara.

Ufuklar da bize bakar, daha uzak bir ufku kendilerine açabilmeniz için.

Bir zamanlar Türkiye'ye biçilen role uygun bir tarih yazılmıştı. Onu okuduk durduk. Bugüne kadar iyi kötü o tarihle düşe kalka geldik.

Artık o rolün kendisi gibi o tarihin de değişmek zorunda olduğu zorlu bir zaman diliminde yaşıyoruz.

Abdülhamid bugün bize 100 yıl önce yaşayanlara oranla daha yakın görünüyorsa sebebi bilin ki, budur.

Tarihin üstümüze üstümüze geldiği bir dönemden geçiyoruz ve bu dönemde Sultan Abdülhamid'i anmak, hatırlamak ve hatırlatmak, en önemlisi de bir fikir olarak anlatmak önem kazanıyor.

Asıl defterleri biz açıyoruz şimdi.

Oyun yeni baştan başlıyor.

Tarih yeniden yazılıyor.

Önsöz

1924 Şubat'ında İzmir'deyiz. Aralarında o sırada Cumhurbaşkanı seçilmiş Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak, Cevat Çobanlı Paşa, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir olmak üzere İstiklal Harbi'nin kudretli komutanları toplantı halindedir. Yakında Hilafetin kaldırılması dahil alınacak bir dizi kritik kararın arifesindeyizdir. Kitaplarımızda "Harp Oyunları" diye geçen bu toplantı dizisi sırasında ilginç bir olay dikkatimiz çeker.

General Ali Fuat Cebesoy'un anlattığına göre, Kâzım Karabekir ruh çağırma konusunda iddialı olduğunu söylemiş, diğer paşalar da buna inanmayınca davasını ispat etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Karabekir kendisine çivisiz, sadece tutkalla imal edilmiş bir masa bulmalarını ister. Masa bulunur ve bir ruh çağrılır. Kimin ruhudur bu dersiniz? Abdülhamid'in ruhu. Bu sırada masa gidip gelmeye başlar. Anlaşılır ki, Abdülhamid'in ruhu gelmiştir. Ortam ciddileşir. Ruha çeşitli sorular sorarlar, güya dünyada yaptıklarından çok azap çekmektedir. Ardından Fevzi Çakmak'ın cüzdanında kaç lirası olduğu sorulur kendisine. Şaşırtıcı şey: Ruhun verdiği cevap 35 liradır ve Fevzi Paşa'nın cüzdanında da tam bu miktarda para çıkmıştır.[1]

1 Ali Fuat Cebesoy- Siyasi Hatıralar II. Kısım.
Kazım Karabekir- Günlükler

Bu olayı aktarışımın sebebi, İstiklal Savaşı'nı kazanmış ve Cumhuriyet'i yeni kurmuş olan komutanların bir ruh çağırma (ispitrizmacılık) seansında 'Kimin ruhunu çağıralım?' dediklerinde akıllarına gelen ilk ismin, çocukluk ve gençlik dönemlerinde başlarında yönetici olarak gördükleri Sultan II. Abdülhamid olmasıdır. Demek ki, Abdülhamid, İstiklal Savaşı'nı (ısrarla 'Kurtuluş Savaşı' demiyorum, zira biz esir olmadık, sadece bağımsızlığımızı yitirdik ve nihayet yeniden kazandık) yürüten ve Cumhuriyet'i kuran kadronun bilinçaltlarında hâlâ çağrılması ilk akla gelen ruh, Abdülhamid'inkidir. Ve bilinçaltından kovulması kolay olmayan inatçı ruh, merak edilmekte, gizemini korumaktadır.

Abdülhamid'in ruhu ilginç bir romanda yeniden karşımıza çıkar. Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar'ında romanın kahramanı Turgut, rüyasında Abdülhamid'i görür. Önce biraz korkarsa da, kendi kendisine "Ben Cumhuriyet çocuğuyum, neden korkacakmışım Abdülhamid'den?' diyerek cesaret vermeye çalışır. Bir korku nesnesi olarak görülen Abdülhamid'in 'ürkütücü bir otoritesi' vardır. Turgut bir yandan Cumhuriyet'i savunmak isterken, öbür yandan Abdülhamid'den korkmakta, çekinmektedir. Turgut'u bir baş işaretiyle çağıran Abdülhamid, onu yanındaki sandalyeye oturtur. Abdülhamid'i sapasağlam karşısında gören Turgut, Cumhuriyetin devrimlerinden bir an kuşkuya düşer ve "Yaptığımız bütün devrimlerin aslı yok mu dersiniz?" diye sorar. Abdülhamid gayet rahat, başını geriye iterek o sarsıcı cevabı verir: "Bana kalırsa yok. Ben bütün olacakları önceden görmüştüm." Ve ekler: "Benimle başa çıkamayacağınızı biliyordum."

Rüyanın devamında Turgut tam Abdülhamid'e yaklaşıp elini uzattığı sırada ortalığın birden karardığını ve bir anda onun yerinde Mustafa Kemal'in durduğunu fark eder. Hayret! Şişmanlamıştır, sesi yorgundur vs. Cumhuriyet'i kurduğunu fakat Abdülhamid'in tekrar ortaya çıkmasına engel olamadığını söyler. Çaresizdir. 'Elden ne gelir?' gibilerinden

bir hareket yapar. Turgut ise bu defa ona doğru ilerlerken ter içinde uyanır.[2]

Romandır diye gülüp geçebilirsiniz tabii ama bazı sanatçıların da toplumsal bilinçdışını deşifre etmekteki ustalığına inanmamak olmaz. Oğuz Atay da roman kahramanına gördürdüğü rüya ile aslında Abdülhamid'in etrafımızdan hiç eksilmeyen ruhunu (hayaletini mi demeliydim!) ustaca yakalamaktadır.

Her iki alıntıdan anlaşılan, Abdülhamid'in ruhunun hem Cumhuriyeti kuran kadronun, hem de 1960'ların namuslu bir aydınının dünyasında aslında yaşamakta olduğudur. Ondan korkulur ama aynı zamanda çağrılır. Merak edilir ama çekinilir. Elini uzatmak isteyeni bir karanlık beklemektedir. "Benimle başa çıkamazsınız" der, her an yeniden gelebileceğini ima eder. Kendisinden bir pişmanlık itirafı beklenirken, öte yandan dikkati çeken nokta, bu kadar etraflarında dolaşmasına rağmen, kendisinden sonra gelenlerin onunla ciddi bir hesaplaşmaya girmekten çekinmeleridir.

Tarihin aynasında Abdülhamid

Elimde 1924 (1340) tarihli bir ders kitabı duruyor. Üzerinde Milli Tarih yazıyor. Bir şey daha: "İlk mekteplerde tedris olunmak üzere son programlara göre yazılmış ve Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti'nce kabul olunmuştur." Alt satırdan, kitabın 3. sınıflara okutulmak üzere yazıldığını öğreniyoruz. Yazarı sonradan Menderes hükümetlerinde Dışişleri Bakanlığı da yapacak olan ünlü tarihçimiz Prof. Fuat Köprülü.

9-10 yaşlarındaki ilköğretim okulu 3. sınıf öğrencisine okutulacak olan bu kitap nasıl başlıyor biliyor musunuz? Daha ilk sayfasında başlıyor eskiyi kötüleme. Arka sayfada ise "Bilseniz ne kara günlerdi, Türk milleti kan ağlıyordu" diyerek Abdülhamid dönemi karalanmaktadır.

2 Oğuz Atay- Tutunamayanlar

Köprülü'ye göre tarih, o kara günlerden nasıl kurtulduğumuzu bilmek ve ibret almak için öğrenilmeliymiş.

Ve sayfa 6'da hayali bir resim göze çarpıyor: Sol tarafta Abdülhamid elleri arkasında ayakta duruyor, ayaklarına kapanmış biri ve kapanmaya hazırlanan elpençe divan duran başkaları dikkat çekiyor. Alt yazıda ise şu yazılı: "İstibdad devrinin iğrenç bir timsali: İstibdad devrinin adamları zalim Abdülhamid'e tapınmaktan utanmazlardı."

Bombardıman devam ediyor körpe zihinlere. Daha Cumhuriyetin ilk yılında 10 yaşındaki çocuklara öğretilen tarih böyle başlıyor. Ama bitmiyor. Birkaç örnek daha vermekte yarar var.

Sözünü ettiğim resmin altında ise şöyle yazıyor:

> 16-17 sene evvel memleketimizin başında hala istibdad belası ve Abdülhamid isminde cahil, zalim bir padişah vardı. Abdülhamid istiyordu ki, milyonlarca insan daima kendine esir etsin, kendisi Yıldız'daki sarayında zevk u safasında yaşasın. Abdülhamid bu maksatla mektepleri kapatıyor, kitapları yasak ediyor, gazeteleri çıkartmıyordu; çünkü bir memlekette cehalet olmadıkça zulüm ve istibdad da olamaz.
>
> Abdülhamid'in zalim ve korkunç istibdad idaresinin memleketi ezip harap ettiği, uyuşturduğu, inkıraz [çöküş] uçurumuna sürüklediği muhakkaktı.[3]

Düşünün, daha 9-10 yaşlarındaki çocuklara neredeyse alfabeden sonra ilk olarak Abdülhamid düşmanlığı öğretilmiş, ondan nefret etmek, alfabeyi öğrenmek kadar temel bir felsefe olarak körpe zihinlere aşılanmıştır. Ne zaman? Daha 1924 gibi erken bir tarihte.

Bu görüşün İttihad ve Terakki iktidarı dönemindeki öncülerini de

3 Köprülüzade Mehmed Fuad- Milli Tarih

hatırladığımızda 1940'lı yıllara, hatta zayıflayarak da olsa bugüne ulaşan Abdülhamid karşıtlığının sebebini anlamak kolaylaşacaktır. Onun için diyorum ya, Abdülhamid ve dönemi kalın bir sis tabakasıyla örtülüdür diye.

Bu bizde böyle olduğu gibi, Arap ve Balkan tarih yazımında da böyledir. Nitekim Arapların, emperyalistlerin hazırladığı ders kitaplarında alabildiğine kötülenmiş olan Osmanlı ve Abdülhamid'e bakışında 1970'li yıllardan sonra ciddi değişimler olmuş, özellikle emperyalizmin bölgedeki planları, sömürü düzeni ve İsrail'in Filistin ve Lübnanlı Müslümanlara yönelik katliamları, Abdülhamid'in vakti zamanında bölgeyi sırtlanlara kaptırmamak için nasıl yaman bir mücadele verdiğini görmelerine ve olumsuz olan kanaatlerinin olumluya dönmesine yol açmıştır.[4]

Türkiye'de de 1940'lardan bugüne Abdülhamid imajında çarpıcı bir farklılaşma yaşanmış, belgelere dayalı yeni araştırmalar ortaya çıktıkça kendisine yapılan haksızlıklar daha iyi anlaşılmış ve Abdülhamid'in ülkeyi harap etmek bir yana, eğer onun zamanında imar edilmeseydi, Türkiye'nin bir kasabadan farksız kalacağı daha da kuvvetle vurgulanır olmuştur. Nitekim eğer o kara ve demiryolları inşa edilmemiş olsa İzmir, Ankara, Bursa, Konya, İstanbul, Halep gibi merkezler birbirinden kopuk yerleşim birimleri olarak kalacak, tarım ürünleri ülkenin bir ucundan öbürüne ulaşamayacak, modern bir ekonomi politiğin oluşması daha uzun zaman alacaktı. Keza Birinci Dünya Savaşı'nı gerçekleştirecek donanımlı ve eğitimli bir ordu, iyi yetişmiş komutanlar ve birliklerin bir cepheden öbürüne koşturulması gibi demiryolunun eseri olan müthiş bir hareketliliğin sağlanamayacağı da açıktır.

4 Geniş bilgi için bkz. Romen Raz "The Sultan Abd Al-Hamid in Arab histoigrafy

Her şeyden önemlisi de, eğer Milli Mücadele İstiklal Savaşı'nda Ankara diye bir merkez edindiyse kendisine, ve Garp cephesinde zaferi kazanabildiyse bu çok büyük ölçüde demiryolunun Ankara'yı bir yandan İzmit'e, Bilecik'e, İstanbul'a, diğer yandan Konya'ya, Eskişehir'e, Afyon'a, Manisa'ya, İzmir'e, Adana'ya vs. bağlaması sayesindedir.

Bütün bunlar görülüyor, zamanla görüşler değişiyor ama bazı tohumların topraktan tam olarak temizlenmesi herhalde biraz zaman alacaktır.

Eğitimde altın çağ

Şerif Mardin Abdülhamid dönemini karmaşık bir yumağa benzeterek bizim daha bu yumağı çözmenin eşiğinde bile olmadığımızı söyler.[5] Bu yüzden artık 1910'ların, 1920'lerin gözlüğüyle bakarak bu 33 yıllık dönemi değerlendiremeyiz, olsa olsa daha ipuçlarını yeni yakaladığımızı ve yumağı çekmeye başladığımızı söyleyebiliriz. Dolayısıyla "Abdülhamid milleti ezmek ve keyif sürmek için cahil bıraktı" gibi her tarafından cehalet akan bir yargının artık savunulacak tarafı kalmamıştır. Hakikatte II. Mahmud da dahil Tanzimat padişahları arasında Abdülhamid kadar eğitim ve öğretime önem veren ikinci bir isim yoktur. Hatta bu iddiamızı bugüne kadar da getirebiliriz, yani son 200 yıllık modernleşme tarihimizin eğitim yatırımlarını patlatan yöneticidir Abdülhamid. Eğitim tarihimizin 'altın çağı' bile denilebilir onun iktidarına. Belki Fatih ve Kanuni gibi bir kaç istisna haricinde bu tezi bütün Osmanlı tarihine dahi yaymamız pekala mümkündür.

Peki bu iddialı tezleri ortaya atarken neye dayanıyorum?

Elbette Faik Reşit Unat gibi tarafgir davranmak zorunda kalanların yazdıklarına değil. Uzmanların araştırmalarına.

5 Şerif Mardin - "Yeni Osmanlı Düşüncesi" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce

Bu alanda ilk kayda değer çalışmayı yapan Bayram Kodaman'dan Benjamin C. Fortna ve Mehmet Ö. Alkan'a kadar titiz bir araştırmacılar kuşağı bizi Abdülhamid devri eğitimine dair yeni bilgiler ve bakış açılarıyla donattılar. Bunlardan Mehmet Alkan'ın özellikle sayısal veriler üzerinde yaptığı emek dolu çalışmayı, somut rakamlar ve istatistikler vermesi bakımından önemsiyorum.

Alkan'a göre Abdülhamid devrinin ilk 15 yılında 160 Rüşdiye (Ortaokul), 55 İdadi (Lise), 14 İptidai Darülmuallimini (İlköğretim Öğretmen Okulu), 19 Müslüman özel okulu ve 9649 modern iptidai okul (ilkokul) kurulmuştur. İlaveten 5138 adet eski tarz öğretim yapan sıbyan mektebi ilkokula dönüştürülmüştür. Bu dönemde özellikle idadi ve ilkokulların sayısındaki artış çarpıcıdır.

Bir de öğrenci sayılarına bakarsak Abdülhamid döneminin ortasındaki eğitim düzeyi hakkında bir fikir sahibi olabiliriz. 1893 yılına ait bir istatistikte ülkedeki toplam öğrenci sayısı 900 bine yaklaşmıştır (896.424). Okul sayısı 29 bini geçmiş, öğretmen sayısı ise 32 bine dayanmıştır. Yine aynı istatistiğe göre taşrada 14, İstanbul'da ise biri kız olmak üzere 16 öğretmen okulu vardır. Rüşdiyelerin sayısı ise 413'tür.

Abdülhamid döneminin eğitimde nasıl bir altın çağ yaşandığını anlamak için biraz da kendisinden önceki dönemle kıyaslanması gerekir. İktidardaki 11. yılında (1887) İdadi sayısı iken, 6 yıl içinde 55'e, Meşrutiyet'ten hemen önce (1907) ise 88'e yükselmiştir. Yani 20 yıl içerisinde yaklaşık % 150'likbir artış sağlanmıştır liselerde. Bu demektir ki, her yıl yaklaşık 4 lise açılmıştır. Tanzimat'ın özellikle Rüşdiyelere yüklendiğini biliyoruz. Yine de onun döneminde 58 yeni Rüşdiye (ortaokul) açıldığını görüyoruz. Öğretmen okullarının sayısı ise aynı dönemde 4'ten 30'a çıkarılmıştır.

Öte yandan Cumhuriyet kurulduğunda tabii kaybedilen topraklardaki okullar elden çıktığı ve nüfus savaşlardan etkilendiği için okul

sayılarında düşme kaçınılmazdı. Nitekim 1923 yılında 3'ü kız, 39'u erkek olmak üzere toplam 42 idadi devralmıştı Cumhuriyet yönetimi. Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokul sayısı 4770'e (Düşüş yarıdan fazla), öğrenci sayısı 313 bine (üçte bire) düşmüştür. Öğretmen sayısı da yaklaşık olarak aynı düşüşü yaşamıştır (12 bin civarındadır).[6]

Aynı konuda başka istatistikî veriler de Abdülhamid döneminin eğitimde bir altın çağ olduğunu doğrulamaktadır. 1895 tarihli İstatistik-i Umumi adlı yayında sadece Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde ilkokul sayısı 26 bin, öğrenci sayısı da 830 bin olarak verilmektedir. Bu, okul çağındaki öğrencilerin yaklaşık yüzde 60'ı demektir ki, hakikaten ciddi bir rakamdır o yıllar için. Cumhuriyetin başlangıcında ilkokul sayısı 4,890'a, öğrenci sayısı da 342 bine düşmüştür. Öğrencilerin okul çağındaki nüfusa oranı ise yüzde yarıdan fazla azalarak 25'e düşmüştür. 1930ların başında okul sayısı 6,598'e, öğrenci sayısı 489 bine, Atatürk'ün öldüğü sıralarda 6,700'e, öğrenci sayısı ise 765 bine yükselmiştir. Yani hala 40 yıl öncesinden aşağıda seyretmektedir. Ancak 1950-51'de 17 bin ilkokula ve 1 milyonun üzerindeki öğrenci sayısına yeniden ulaşabilmişizdir.

Sonuç olarak Cumhuriyetin okullaşma hızı, Abdülhamid döneminin seviyesine ancak 1950'lerin başında ulaşabilmiştir.[7]

6 Mehmet Ö. Alkan "Modernization from Empire to Tepuplic and education in the process of nationalism."

7 Sevan Nişanyan, Yanlış Cumhuriyet: Atatürk ve Kemalizm Üzerine 51 Soru.

Bir yabancı gözüyle Aşiret Mektebi

İleride daha ayrıntılı olarak göreceğiz ama burada Aşiret Mektebi üzerinde kısa da olsa durmak, Abdülhamid'in ufkunu ve geleceği görme yeteneğini göstermek bakımından özel bir önem taşıyor. Eğitim tarihi kitaplarında genellikle küçümsenen, boşa giden, fuzuli bir çaba olarak nitelendirilen Aşiret Mektebi, tek başına düşünce veya proje olarak bile Sultan Abdülhamid'in Osmanlı'nın geleceğine yatırım yapma arzu ve iştiyakını olduğu kadar devletin geleceğinin emanet edileceği yeni bir seçkinler grubu oluşturmaya verdiği önemi de ortaya koymaktadır.

Kendisinden önceki padişahlar enerjilerini ağırlıklı olarak devletin emanet edileceği yeni bürokrasiyi oluşturmaya sarf ediyorlardı, oysa Abdülhamid, devletin geleceğinin eğitimde yattığını görmüştü.

İleride Haydarani aşireti reisinin oğlu bize mektebin içyüzünü anlatacak nasıl olsa. İsterseniz burada İngiltere'nin Ortadoğu görevlisi olan Mark Sykes'ın hatıralarından bir aktarma yapalım. Bakalım sonraki yılların Sykes-Picot gibi gizli anlaşmalarının mimarlarından bu acar İngiliz diplomat, padişahlığı sırasında İstanbul'da İngiliz askeri ateşeliğinde bulunduğu Sultan Abdülhamid'in Aşiret Mektebi'nde şekillenen vizyonunu nasıl anlatıyor:

> Öğleden sonra Osmanlı İmparatorluğunun en büyük girişimi olan bir eğitim kurumuna, Aşiret Okuluna götürüldük. Bu okul, önemini öğreniminin fevkalade mükemmel olduğundan veya öğretmenlerinin çok yetenekli olduğundan değil, kurulmasını gerektiren fikirden ve öğrencilerinin önemli bir kısmını teşkil eden çocukların gelmiş oldukları çevreden alıyordu.
>
> Aşiret Okulu, şimdiki Padişah [Abdülhamid] tarafından, patriarkal [ataerkil] usullerle yönetilen Kürt ve Arap aşiretlerinin mümtaz [seçkin] Ağa ve Şeyh oğullarını eğitmek maksadıyla kuruldu. Fikrin cüretkârlığı ve uzun vadeli hedefi, herhangi bir Türk'e atfe-

dilen alışılmışın ötesinde bir devlet adamlığı göstergesidir.[8]

Aşiret Okulu yalnız Doğu Anadolu ve Irak'taki aşiretlerden değil, Libya (Trablusgarb), Yemen ve Suriye'den de öğrencileri barındırmaktadır. Bu çocuklar çöllerinden, ücra yerlerdeki köylerinden gelip 6 yıl içinde okuma yazmanın yanında dünyayı tanıyan bireyler olarak yetişirler.

Peki okulu ve öğrencileri nasıl bulmuştur Mark Sykes? Bunu da isterseniz kendi kaleminden okuyalım:

> Çocuklar herhangi bir okulun gurur duyacağı çocuklardı; temiz pak giyinmişlerdi, bakışları zeki ve çehreleri farklıydı ama bağımsız davranışları birbirine benziyordu. (…) Korkusuz ve yabanıldılar ama dış dünyanın bilgisi ve sağduyusu ile teçhiz edilmişlerdi. (…) Doğu için ümit ışığı vardır ve bu ümit ışığı Batı tarzı pabuçlar giymede ve yerli Hıristiyanların kötü davranışlarını benimsemede değil, fakat kendi millî varlığının şuuruna varacak güce ve kişiliğe sahip olacak kadar bilgiyle donanmış bu cesur, yabanî ve yiğit kavimlerin kendilerinde olacaktır. (…) Belçikalı, Fransız veya İtalyan çocuklarından ne daha iyi, ne de daha kötüydüler. Neler öğrendiklerini bir tarafa bırakalım, ha önce de söylediğim gibi bu çocuklar burada kendi bireysel kimliklerini kazanıyordu.

Mark Sykes, Arap çocukların zekâ ve çalışmaya hazır olmalarından etkilenmiştir, Kürt çocukların ise yaratıcı yetenekleri bakımından arkadaşlarından üstün olduklarını gözlemlemiştir.

Abdülhamid'in rüyalarından biriydi Aşiret Mektebi. Ayrılıkçı ve milliyetçi eğilimlerin Müslüman teb'aya da bulaştığı bir dönemde ülkenin geleceğini bir arada tutacak bir çimento olarak düşünülmüştü bu okul.[9] Din (İslamiyet) ortak paydası altında birleştirecekti Kürtlerden Arnavutlara kadar Müslümanları.

8 Mark Sykes, Darü-l İslam

9 Alkan, Osmanlı İmp. da modernleşme ve eğitim.

Okul 1907'de kapatılmıştır. Sebebi, maalesef aşiretin önde gelenlerinin çocuklarını buraya göndermek istememesi ve öğrenci talep edildiğinde müşkülat çıkarmaları ve kendi çocukları yerine olur olmaz çocukları göndermeleridir. Halbuki bu okulun özelliği aşiretlerde sözü geçen kişilerin çocuklarına eğitim vermekti. Bu çocuklar ileride, görev verildiği zaman emirlerini aşiretlerine geçirebilmeliydiler.

Bu direniş bir rüyanın sonunu getirmişti. Ama Abdülhamid bu. Yeni bir rüya için uykuya dalmıştır bile.

Abdülhamid'in ajanları Küba'da

Abdülhamid sadece yakınları değil, uzakları da kolluyordu. Sadece Osmanlı Devleti içinde ve çevresinde olup bitenlerle değil, Amerika'da olup bilenlerle de yakıdan ilgileniyor, nerede bir hareket, bir kıvılcımlanma varsa dikkatini oraya yöneltiyordu.

İlk kez burada gündeme getireceğimiz Küba'da 1898 yılında İspanya ile Amerika arasında patlak veren kriz hakkında bilgi almak için türlü yollar deneyen ve Küba'ya bir Başşehbender tayin eden Abdüihamid, daha sonra, 1901'de Çin'e göndereceği yaveri Mirliva (Tuğgeneral) Enver Paşa'yı bu defa Küba'ya gönderecektir. (Şimdi hemen meşhur Enver Paşa zannetmeyin bu zatı. O tarihte daha Harbiye'de öğrencidir.)

Polonya asıllı Constantin Borzecki, Müslüman olduktan sonraki adıyla Mustafa Celaleddin Paşa Osmanlı ordusunda görev yapmıştı. Onun oğlu olan Enver Paşa ise padişahın yaverlerindendi. 1897'de Yunan Savaşı'nda Yıldız Sarayı'nda kurulan 50 kişilik komisyonun daimî üyesiydi. Paris'te okumuş, ataşemiliterlik yapmış, Yunan sınırının belirlenmesi için kurulan komisyona başkanlık etmiş ve İspanya ile Amerika arasında çıkan Küba krizinde Abdülhamid tarafından ataşemiliter (askeri ataşe) ve gözlemci olarak Küba'ya gönderilmiştir. Dış tecrübesi olan, bilgili biridir. Nitekim Boxer İsyanından sonra bu defa onu Çinli Müslümanlara isyana karışmamaları konusunda nasihat

etmek üzere bir Nasihat Heyetinin başında Çin'e gönderecektir.

Küba krizi 1890'ların en ciddi sorunlarından biriydi. Küba'nın İspanya'nın kötü idaresinden kurtarılması ve bağımsızlığına kavuşması için başlayan kurtuluş hareketi zamanla Amerika'nın müdahalesini getirecektir. İşte bu iç ve dış baskılar sonucunda İspanya bir adım atmış ve Küba'ya sınırlı bir özerklik tanıdığını ilan etmiştir. Olaylar durulmamıştır yine de. Küba için bir gölge devlet başkanı Washington'da ortaya çıkmış ve Amerika bunu tanımıştır. Arkasından bu defa Havana'da bir ABD savaş gemisi batırılmış, bir İspanyol filosu Küba'ya doğru yola çıkarılmıştır. Amerika buna misilleme olarak bir savaş gemisini Küba sularına gönderdi vs. Sonuçta imzalanan Paris Antlaşması gereği Ocak 1899'da İspanya bütün kuvvetlerini Küba'dan çekti, Küba'nın bağımsızlığını tanıdı, Filipinler'i ise ABD'ye 20 milyon dolara sattı.

1898'in ortalarına doğru Küba krizi iyice tırmanıyor, uluslararası bir soruna dönüşüyordu. İşte bu sırada Enver Paşa, New York ile Havana arasında mekik dokuyordu.

Peki Amerika ile İspanya'nın Küba ile ilgilenmesini anladık da, Yıldız Sarayı'na kapanıp dünya ile alakasını kestiği iddia edilen Sultan Abdülhamid'in Küba'da işi neydi? Neden bu denli ilgilenmiş ve merak etmişti olup bitenleri?

Bilmiyorum Türkiye'deki "Kübacılar" ya da Küba komünizmini savunanlar haberdar mıdırlar Abdülhamid'in Küba ile ilgilenmesinden. Hoş, onları bırakın, biz bile yeni yeni öğreniyoruz gerçekleri.

Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelerden öğreniyoruz ki, Abdülhamid'in Küba krizinde dikkatini çeken husus, aslında kendi iç meselesinin, yani Girit'in özerkliği meselesinin bir uzantısı veya yankısıydı. Abdülhamid'in bütün direnişine rağmen Venizelos'un gayretleriyle Girit'e kısa bir süre önce özerklik verilmiştir ama bu vatan toprağının elden çıkmaması

10 Taha Toros, "Nasihat Heyeti Çin yolunda" Yakın Tarihimiz.

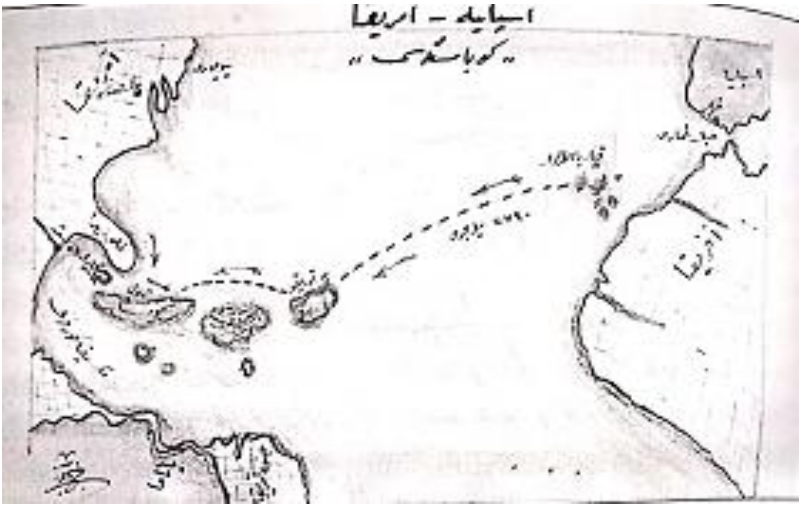
için bir şeyler yapmak gerekmektedir. Acaba Girit sorunu nasıl çözülebilir? Abdülhamid'in kafasını meşgul eden konu budur.

İşle Küba'daki karışıklıklar, bağımsızlık hareketleri ve ABD'nin bu hareketleri desteklemesi, halta ABD'nin Küba'yı ilhakı için yapılan çalışmalar Abdülhamid'in zihnine Girit'i düşürmüştü. Girit'in de bağımsızlık ve hatta Yunanistan tarafından ilhakı sorunu yok muydu? O zaman Küba'daki olaylar bir laboratuar titizliğiyle incelenirse oradan alınacak dersler olabilir diye düşünülmüş ve Enver Paşa Küba'ya gönderilmiş, Washington Sefirimiz (henüz o tarihte Büyükelçilik açmamıştık, tabii ABD de İstanbul'da açamamıştı; maksat zaten buydu) Ali Ferruh Bey raporlar yazmış ve inceden inceye anlatmıştı olan bitenleri.

O kadar ki, konuyla Seraskerlik Dairesi, yani Savunma Bakanlığı da ilgilenmiş ve hatta bir belgede görüldüğü gibi Küba'daki İspanyol askerlerinin masrafları, asker sayısındaki indirim, bunun masrafları azaltmaya yetip yetmeyeceği, gelir-gider dengesi gibi konular da ilgi alanına girmiştir. Daha 1892 gibi silahlı mücadelenin patlak vermediği bir zamanda Serasker Rıza Paşa'nın Makam-ı Seraskerlik'ten yazdığı bir yazıda şöyle denilmektedir:

> İspanya devletinin yönetiminde bulunan Küba adası gelirlerinin giderlerini karşılamaması dolayısıyla icra edilen asker azaltma işlemine ve bu sırada işinden çıkarılan komutan ve subayların miktarına ve diğer bazı kişilere dair Madrit elçiliği ataşemiliteri Genelkurmay binbaşılarından Ömer Yaver Bey tarafından düzenlenip gönderilen poliçe(...) ekte sunulmuş ve asılları Genelkurmay'a verilmiştir. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y,Mtv. 70/J 08/3/13.4/1310.R.20)

Daha da şaşırtıcı olan tarafı, yazıya neredeyse Küba'daki bütün İspanyol birliklerinin teker teker durumlarını, asker sayısını, işten çıkarılanların adlarını, tayınlarını vs. gösteren ayrıntılı çizelgelerin eklenmesidir.

Başbakanlık Arşivi'nde bulunan ve Abdülhamid için özel olarak hazırlanan Küba krizi haritası. Aslı renkli olan haritada İspanyol donanmasının Küba'ya ulaşması gösteriliyor.

Enver Paşa ise 1898'de Amerikan donanmasının bombardımanı sırasında ateş altında yaralanmış, ölümden son anda kurtulmuş ve kendisini New York'a dar atmıştır. İşte bunu bildiren heyecanlı mektubu:

> New York'da Enver Paşa kullarından
>
> Küba'da dehşetli bir hal-i mecruhiyetten kurtularak ataşemili-terlik mütebakisiyle avdetle New York karantinahanesinden çıktık. Tafsilat posta ile arz edilecektir.
>
> 23 Temmuz [19]98
> Enver[11]

Enver Paşa'nın Küba'da neler incelediği, neler yaptığı diğer belgeler üzerinde yapılacak bir çalışmayla ortaya çıkarılabilir. Ancak görünen o ki, Osmanlı Devleti uyumuyor, dünyayı takip ediyor, hatta ajan gönderip Küba'daki askerlerin iç ipliğini bile öğreniyordu. (Meraklılarına not: Bu konu Kübalı bir yazarın ilgisini çekmiş ve *Havana'da Türk Tutkusu* 1898 adıyla hayali bir kurgu içerisinde anlatılmıştır.)[12]

11 Tarih: 19/N/1299(Hicri) Dosya no:5

12 Ernesto Gomes Abascal, Havana'daki Türk Tutkusu 1898

Fidel Castro da İstanbullu çıktı

Şimdi hasta yatağında yatan eski Küba devlet başkanı Fidel Castro'nun atalarından biri bir zamanlar İspanya'dan İstanbul'a göç etmiş, ardından da İstanbul'dan o tarihlerde İspanya'nın bir sömürgesi olan Havana'ya gitmiş olan bir Yahudi'ydi. Adı Francisco Ruz. Castro'nun kızının anlattığına göre Ruz, Havana'daki hayatında sık sık İstanbul'daki hayatını özlüyor, hayallere dalıp gidiyordu. Sonunda Domingo adlı Kübalı bir kadınla evlenmiş ve üç kızı olmuştu. İşte bu kızlardan birisi, Fidel Castro'nun annesi olacaktı.

İspanya'da sürgünde yaşayan evlilik dışı kızı Alina Fernandez anılarından:
Alina Fernandez Revuelta, Castro's Daughter: An Exile's Memoir of Cuba, İngilizceye çeviren: Dolores M. Koch, St Martin's Griffin, NewYork 1999, s. 1-6.

Abdülhamid'in ufku

Çok şey söylenebilir Abdülhamid aleyhinde ama ufkunun dar olduğu, hele dünyanın gidişatını okuyamadığı herhalde söylenemez. Yukarıda da gördüğümüz gibi "Küba'dan bana ne?" dememiş ve en ince ayrıntısına kadar olan biteni öğrenmek istemişti. Söz arşivlerden ve Amerika'dan açılmışken farklı bir örnek vererek yolumuza devam edelim.

İşte 25 Mart 1908 tarihli, yani II. Meşrutiyet'ten 4 ay önceye ait bir belgede Amerika'daki Bulgar, Ermeni ve Arnavut komitelerinin göz altında tutulması, hainceمaksatlarını gerçekleştirmelerine fırsat veril-

memesi için Amerika'ya özel olarak gönderilmiş bulunan “gizli görevliler”den (memurin-i hafiyye) söz edilmektedir. (Yıldız İrade Hususi 1326/S.21 /65)

Yurt dışındaki faaliyetlere engel olmak için yapılan çalışmaların haddi hesabı yoktur. Ancak bu sadece bir kısım ayrılıkçıların faaliyetlerini engellemek şeklinde bölük pörçük bir çaba olmayıp büyük resmin bir parçasından ibarettir. Nedir o büyük resim peki? Osmanlı’nın geleceğini kurtarma projesi. Aşiret mekteplerinin niçin kurulduğunu, neyi amaçladığını daha önce görmüştük. Hamidiye Alayları'nın gayretleri sayesinde Doğu Anadolu’da bir Ermeni devletinin kurulmasının engellendiği, Rus istilasına karşı bir duvar oluşturulduğu neden unutuluyor da hala "Kızıl Sultan” deniliyor? Anlamak mümkün değil.

Aslında anlamanın mümkün olmadığı bir konu da bu Le Sultan Rouge (Kızıl Sultan) konusudur. Şimdi resmi tarihçilerimizin ve ulusalcılarımızın önemli bir kısmı Ermeni Soykırımı iddiasına karşı neyi savunuyorlar? Osmanlı’nın asla Ermeni vatandaşlarına fenalık yapmadığını, onlara her türlü imkânı tanıdığını, yükselmelerine, devlet memuru olmalarına mâni olmadığını vs. Hatta tehcir sırasında da göç ettirilen insanlara ihtimam gösterildiğini savunuyorlar.

Bunların doğru olduğu kabulünden yola çıkarsak (ki büyük kısmı da doğrudur) o zaman Abdülhamid’e neden “Kızıl Sultan" demeye devam ediyorsunuz? diye sormazlar mı? “Kızıl Sultan" zaten Ermeni propagandasının eseri değil midir? Abdülhamid’in kendilerini kestiğini iddia edenlerin bu iddiasını kabul ediyorsanız, diyorum ben de, o zaman Ermenilere iyi davrandığımız tezini terk edin. Yok ısrarlıysanız bu iddianızda o zaman da Abdülhamid’e "Kızıl Sultan” demekten vazgeçin. İkisini birden savunmak gerçekten dünya karşısında sizi gülünç duruma düşürmekten başka işe varamaz. Benden uyarması!

Abdülhamid'in Ermeni meselesine yaklaşımı ayrı bir kitapta incelenecek kadar geniş bir konudur. Ancak sadece Berlin Kongresi'ndeki gayretleri bile Doğu Anadolu'nun bir Ermeni yurdu haline gelmesine mâni olmuştur, bunu bilelim.

Berlin Antlaşmasının 61. maddesi ile Rusya karşısında imzaladığımız Ayastefanos Antlaşması'nın IV. maddesini karşılaştırdığınızda bu gerçek bütün parlaklığıyla ortaya çıkar, Ruslar İstanbul'a gitmesin diye mecburen kabul ettiğimiz Ayastefanos Antlaşması'nda Doğu illerimizde Ermenilerin oturduğu yerlerde gerekli reformlar yapılana kadar (burası çok önemli) Rus askerleri bulundukları noktaları terk etmeyeceklerdi. Böylece hilen Rus işgali altında kalacak olan Doğu illerimizde Ermeni isteklerini ve Avrupa'nın baskısını sürekli yaşayacaktık. Ancak Abdülhamid'in kurnazlığı ve denge siyaseti ve İngilizlere geçici olarak verilen Kıbrıs gibi tavizler sonucunda ne oldu? Balkanlar'ı kısmen geri kazandık, bir. Çünkü Bulgaristan ve Rusya Osmanlı toprakları olan Arnavutluk, Makedonya gibi bölgeleri bizden ayıracak ve kısa bir zaman sonra da sınırlarımızın ötesinde kalmış olan bu topraklar elimizden çıkacaktı.

İşte Abdülhamid Berlin Kongresi'nde ilk olarak en azından Doğu Rumeli'yi yeniden sınırlarımız içine alarak Balkanlar'daki topraklarımızla yaşanacak erken bir kopuşun önüne geçti. İkinci olarak da Doğu'daki Rus ordularının reformun gerçekleştirilmesini beklemeden Kars ve Batımı hariç geri çekilmeleri sağlanmıştı. İşte Berlin Kongresi'nin 61. maddesi, bütün Ermeni planlarını alt üst ermiş ve hayal kırıklığına uğratmıştı. Tabii Abdülhamid'in attığı bu 'kazığı' hiç unutmadılar. Ermeni eseri olan "Kızıl Sultan" yaftasının ilk harfi böylece Berlin'de yazılmış oluyordu. Son harflerini telaffuz etmek bizim Jön Türklere düştü ki, etme bulma dünyası, bu defa kendileri çok daha ağır bir suçlama altında kaldılar: Soykırımcılık.[13]

13 O. Selim Kocahanoğlu, "Türk tarihinde Ermenistan Davası II" Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Sayı: 8, Ağustos 1981

Sultan II. Abdülhamid, 118 yıl önceki bir iradesinde meselenin bamteline ustaca dokunuyordu:

> Bir süreden beri müstakbel Ermenistan'ın sınırları çizilmek isteniyor. Oysa Ermenilerin oturdukları yer, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgedir. Buraya Ermenistan denilecek hiçbir işaret yoktur. Burada istenen, ıslahat adı altında bir Ermeni devletinin kurulmasıdır. Bu kesinlikle mümkün değildir. Batılı devletlerden faydalanalım ama İngiltere'nin Mısır'ı, Fransa'nın Tunus'u, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgalleri karşısında kimin kılı kıpırdadı? Maddî ve manevî kalkınmamıza engel oluşturan kapitülasyonların kaldırılmasını kim kolaylaştıracaksa ona yakın durmamız doğaldır. Mâliyenin ıslahı, askeri düzenlemeler ve donanmanın tamamlanması, deniz kuvvetlerinin üstün seviyeye çıkarılması, herkesin çalışmasıyla kısa zamanda 1 milyonluk bir orduya kavuşularak devletin durumunun yükseltileceği padişah tarafından ferman buyurmuştur. (BOA, Yıldız Esas E. 31.1727/2, Z 158, K 86.)

Sultan Abdülhamid özetle, güçlü olana kadar bu kılıçları başımızın üstünde tutacaklarını ta o zamandan görmüş ve göstermiş. Bunun için ona 'Kızıl Sultan' demişlerdi ya zaten. Hem bakın ne diyor: Donanmanın güçlendirilmesinin şart olduğundan ve bir milyonluk bir ordu kurmaktan bahsediyor. Hem Ermeni meselesinin halli için her bakımdan güçlenmemiz gerektiği fikrinde olan bir yönetici donanmaya neden düşman olsun ki!

Abdülhamid ne yaptı?

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda uluslararası politikada nasıl bir dar geçitten geçtiğini ve hangi yaman tuzaklara, hangi kalleş oyunlara düşürüldüğünü bilmezsek, "Abdülhamid'siz yüzyıl"ı anlayamayız,

dolayısıyla 20. yüzyıldaki tarihimize de Fransız kalırız. Onun için bir çerçeve çizmek çok önemli.

Şehir Üniversitesi rektörü Prof. Gökhan Çetinsaya, Bilim ve Sanat Vakfı'nda yaptığı bir konuşmada bu çerçeveyi başarıyla çizmiş bulunuyor.[14] Bu alt bölümde büyük ölçüde Çetinsaya'nın çerçevesinden ilerleyeceğim.

Tanzimat devlet adamları Rusya karşısında İngiltere ve Fransa'ya dayanan bir politika izlediler. Bunu diplomasi ile başardılar, zira kullanabilecekleri tek araç oydu. Nitekim bu siyasetin meyveleri Kırım Harbi'nde alınmıştır. Amaçları, Osmanlı'yı Batı sisteminde 'vazgeçilmez' kılmaktı. Eğer böyle olursa Batı sistemi, Rusya karşısında bizi kollardı. İşte Tanzimat Fermanı'ndan sonraki çabalarımız, yüzde 4O'ı gayrimüslim olan bir devleti ayakta tutmaya yönelikti. Amaç, dağılmayı önlemek, devleti ayakta tutmak için gayrimüslim nüfusu devlete bağlamaktır. Bu yapılmazsa ayaklanacaklar, büyük devletler yardıma koşacak ve müdahale edecekler, bu durumda ise devlet parçalanacaktı.

1841'den sonra nispî bir barış dönemi geldi ve bu dönemde reformlar peş peşe yapıldı. Devletin yapısı merkezileştirildi. Modern devlet ve bürokrasi oluşturmak için adımlar atıldı. Ancak bütün bu çabalar ayrılıkçı çabaları engellemeye yetmedi, imparatorluğu dağılmaktan kurtarmak için reform lazımdı ama reform yaptıkça da imparatorluk dağılıyordu! Bu işin içinden nasıl çıkılacaktı.

Yatırımlar Balkanlar'a kaydırılmış, en yetenekli paşalar oralara vali tayin edilmişti ama bu tedbirler derdimize derman olmamıştı. 1870'lere doğru gelindiğinde ayaklanmalar arttı. Âli Paşa'nın ölümüyle bir iktidar boşluğu doğdu. Artık Tanzimat'ın kudretli Sadrazamlar dönemi bitmişti. Bir krize girdik. Bu hem siyasi, hem diplomatik, hem de ekonomik bir krizdi. Yeni Osmanlılar (Namık Kemal ve arkadaşları)

14 Gökhan Çetinsaya, "Din, reform ve statüko: II.Abdülhamid dönemine bir bakış"

bu krizin ancak Meşruti bir düzenle çözülebileceğine inanıyorlardı. Başka bir deyişle eğer biz Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasında siyasî eşitliğe dayalı bir düzen kurarsak ayrılıkçılığı önleriz diye düşündüler. Böylece Batı'daki kurumlar Osmanlı'yı tanımış olacak ve ayaklanmaları için bir neden kalmayacaktı.

Bu yönde yapılan düzenlemeler karşı tepkiyi de doğurdu. Çok taviz verildi, artık yeter! şeklinde özetlenebilecek bu tepki sonucunda Batı aleyhtarlığı doğdu ve İslâmî duyarlılık arttı. İşte 1875 yılına Osmanlı bu çalkantılar içinde geldi. Kriz derinleşti. Hazine iflasını ilan etti. Liberaller ile Muhafazakârlar arasındaki çatışma iyice sertleşti. Böylece bu çatışmadan bir çözüm üretemeyen Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi gündeme geldi. İşte 1876 darbesinin arka planı böyle örüldü.

Ancak Abdülaziz'in yerine geçirilen V. Murad da cinnet geçirince darbeciler şanslarını veliahd Abdülhamid'de denemeye karar verdiler. Meşrutiyeti ilan etmesi şartıyla onu tahta geçirdiler. Seçimler yapıldı, Meclis açıldı. Fakat tam bu aşamada Rusya ile savaş başladı ve sonu, faciayla bitti. Eğer Kıbrıs'ı geçici olarak verdiğimiz İngilizler devreye girip de Berlin Kongresi'nde (1878) Doğu Rumeli ve Doğu Anadolu illerinin tekrar bize verilmesi gibi lehimize bazı düzenlemeler yapılmasaydı Osmanlı Devleti daha o tarihte Rusya'nın uydusu olacaktı.

İşte Abdülhamid'in bu tarihten sonra hem Tanzimat politikalarını sorguladığı, bazılarını koruyup geliştirirken, bir kısmını da eleştirdiği görülür. Buna göre geçmişten, özellikle de 1875 sonrası yakın geçmişten alınan dersler ışığında iç ve dış politikada Tanzimat'tan daha farklı bir yön belirleniyordu.

1880'lere doğru şekillenen Abdülhamid'in yönetim ilkeleri şu başlıklar altında ele alınabilir:

a) Otokrasiye (tek adam yönetimine) bağlılık,
b) Muhafazakârlığa inanç,
c) Merkeziyetçilikte ısrar,

d) Sosyal, askeri ve ekonomik reformlar,
e) Sıkı maliye politikası,
f) İslam'a bir din ve bir sosyal ve siyasi ideoloji olarak özel önem verilmesi,
g) Her alanda aşırı ihtiyatlı ve tedbirli olmak.

Bu ilkeler çerçevesinde hem İslamiyet üzerinde odaklanan değerlerin muhafazası, hem de kalkınmacılık ve reformculuk beraber yürütülecekti. Dış politikada hiçbir devleti düşman edinmemek ama hiçbir devlete de tam olarak yaslanmamak tarzında bir siyaset izledi. Ekonomide, 1875'te patlak veren krizi çözdüğü gibi, eskiden borç bile bulamazken, şimdi borç para verecekleri bile geri çevirecek hale gelmiş, hatta çeyrek asırdır birikmiş borçlarımızın yarısından fazlasını da ödemiştik. Silahlanma ve ordunun yeniden yapılandırılması bu dönemde gerçekleştirildi.

Böylece Tanzimat'tan sonra içine düştüğümüz İngiltere ve Fransa mı yoksa Rusya mı kapanından sıyrılarak kendi dış politikamızı belirleme yönünde inisiyatif sahibi olabildik. Elimizdeki kozları, özellikle de Hilafet kozunu, kullanmayarak kullandık. Hissettirdik ama İttihatçılar zamanındaki gibi ortalığa düşürmedik.

Özetlersek, 1870'lerin ortalarında patlak veren Tanzimat krizi, Abdülhamid'in politikaları sayesinde 1910'lara ertelenmiş oldu. Aradaki 30 küsur yıl, modern Türkiye'nin temellerinin atıldığı bir dönemdir.

Abdülhamid nasıl yaptı?

Peki Abdülhamid bütün bu işleri tek başına mı yaptı? Kuşkusuz bu bir ekip işiydi ve kuşkusuz zannedildiği gibi Abdülhamid tek başına karar veren, kimseyi dinlemeyen, astığı astık kestiği kestik İttihatçılardan değildi.

Nasıl çalışırdı öyleyse?

Yine Gökhan Çetinsaya'ya göre idari karar alma süreci şöyle işliyordu:

> Babıali'den (Sadrazamdan) saraya sunulan her türlü teklif, önce Sultan tarafından komisyonlara havale ediliyor, komisyonların yazılı beyanları üzerine danışmanların fikirleri alınıyor ve son sözü Sultan söylüyordu. Abdülhamid'in bu komisyonlar ve danışmanlardan gelen görüşleri (eğer temel prensiplerine aykırı değilse) çoğunlukla olduğu gibi kabul ettiği görülmektedir.[15]

Ali Akyıldız da Abdülhamid'in çalışma sistemini vukufla inceleyen akademisyenlerden biri. Değerli bir makalesinde onun üzerine örtülen karanlık örtüyü ustaca sıyırıyor. (Üzerinde ne çok örtü varmış, görüyorsunuz değil mi?)

Abdülhamid bürokrasiyi saraya taşımayı 1891'den sonra başarmıştı, yani saltanatının ilk 15 yılında tam istediği düzeni kurmuş sayılmaz. Büyük ölçüde de Tahsin Paşa'nın başkatipliğe (genel sekreterliğe) getirilmesinden sonra başlamıştır Yıldız bürokrasisi (1894). Saraya mahsus bir telgrafhane kurulması, Yıldız'ın dünyaya buradan ulaşması anlamına geliyordu. Mabeyn Şifre Kâtipliği gibi memurluklarla birlikte Yıldız Sarayı devletin merkezi, beyni haline dönüşmüştü.

Kendisinden irade (kararname) çıkması istendiği zaman dilekçeyi güvendiği uzmanlara havale eder, karar alırken onlardan gelecek görüşleri göz önünde bulundururdu. Uzmanlık gerektiren konularda görüş belirtmekten kaçınır ve belgeyi ilgili şahıs veya kuruma havale ederdi. Mesela tıpla ilgili bir konuda tabiplerden görüş almış, adli bir konuda irade istenildiği zaman da 'Ben adalete karışamam' gerekçesiyle dilekçeyi belgeleriyle birlikte geri çevirmişti.

15 Gökhan Çetinsaya, "Din, reform ve statüko: II.Abdülhamid dönemine bir bakış"

Görüldüğü gibi zannettiğimizden farklı bir Abdülhamid bürokrasisi çıkıyor karşımıza. Gelen dilekçelerin bir kısmını gerekli soruşturmayı yaptıktan sonra karara bağlaması, istişareyi ihmal etmediği ama son sözü kendisinin söylediği anlamında yorumlamak gerekir. Ali Akyıldız'ın verdiği bilgilere göre araştırma sırasında iki farklı görüş ortaya çıkarsa görüş sahiplerini saraya çağırıp karşılıklı konuşturduktan sonra kararını verirdi.

15 bin irade kaydı üzerinde sayısal bir analiz yapan Akyıldız şu sonuca varmış: Padişah, *hükümetten gelen maruzatın büyük bir kısmını olduğu gibi onaylamıştır.* Alt kademelerin aldığı kararların yüzde 56'sını hiçbir değişiklik yapmadan onaylamış, yüzde 6,5'ine çeşitli mütalaalar eklemiştir. Bu da Abdülhamid'in yaygın kanaatlerin aksine Babıali'nin görüşlerini büyük oranda onaylamış olduğunu gösterir.[16]

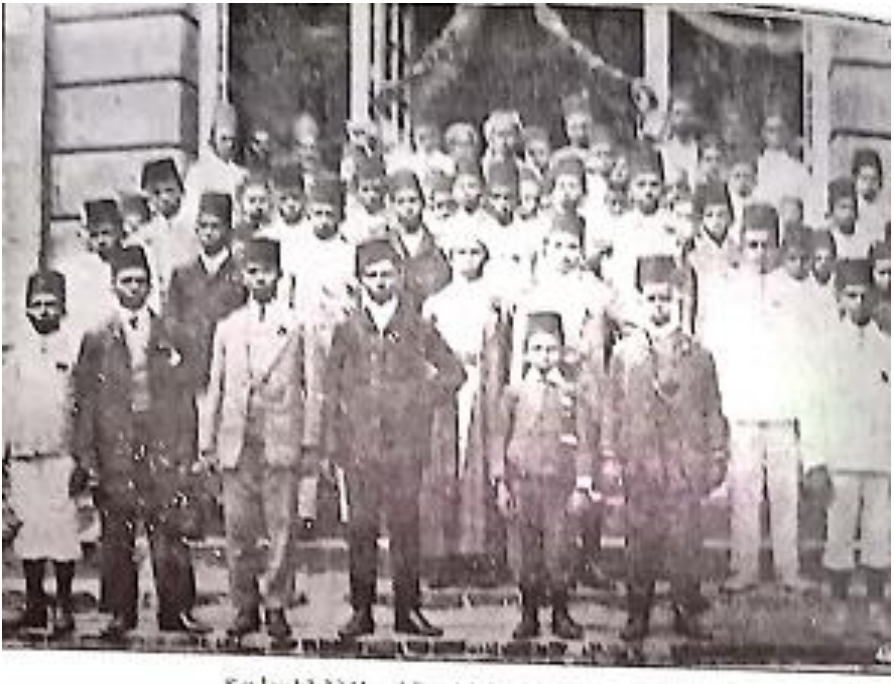
Görüldüğü gibi ayrıntılara girilince tarihin çehresi değişmeye başlıyor.

Abdülhamid'in dünyası

Zamboanga neresi, Yıldız Sarayı neresi?

Filipinler'de Mindanao adasında halkının tamamı Müslüman olan bir yerleşim yerinin ismidir Zamboanga. Burada Taluksangay adını taşıyan bir cami, Müslümanlara bu topraklardaki köklerini hatırlatırken, turistler için de uğranmadan geçilemeyecek şirin bir mekân. Kapısındaki kitabeye bakılırsa 1885 yılında yaptırılmış. Tahmin ettiniz: Abdülhamid'in buraya gönderdiği yardımlardan bu cami de nasibini almış durumda. Kubbesinde ve minaresinde bulunan hilal, hilafetin gölgesinde bulunduklarını gösteriyor.

16 Ali Akyıldız, Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme, İst.2006

Seylan'daki Hamidiye Mektebi öğrencileri

Hint Okyanusu'na uzanalım şimdi de: Seylan'dayız. Ve Seylan'da Müslümanların medar-ı iftiharı olan Hamidiye Mektebi'nin önünde toplanmış öğretmen ve öğrencileri görüyoruz eski bir fotoğrafta. İsimleri yazılı altında: Samir'ler, Muhiddin'ler, Enis'ler, Selim'ler. Hepsi Abdülhamid'e (veya bu kitabın okurlarına) ta oralardan ve zamanın içinden selam ediyorlar.

İşte bir çarpıcı örnek daha: Şikago'da bir cami. İsmi: Mescidü'l- Fâtır. Öğrendiğimize göre vaktiyle buradaki Müslümanlar bir cami yaptırmak için İstanbul'dan yardım istiyorlar, Abdülhamid de bir miktar para gönderiyor kendilerine. Caminin arsasını satın alıyorlar ama bilmediğimiz bir sebeple inşaatına hemen başlanamıyor. Cami, satın alınan arsa üzerine daha sonra yaptırılmış.[17]

17 Vehbi Vakkasoğlu, "Abdülhamid Han'ı Şikago'sa Bulmak"

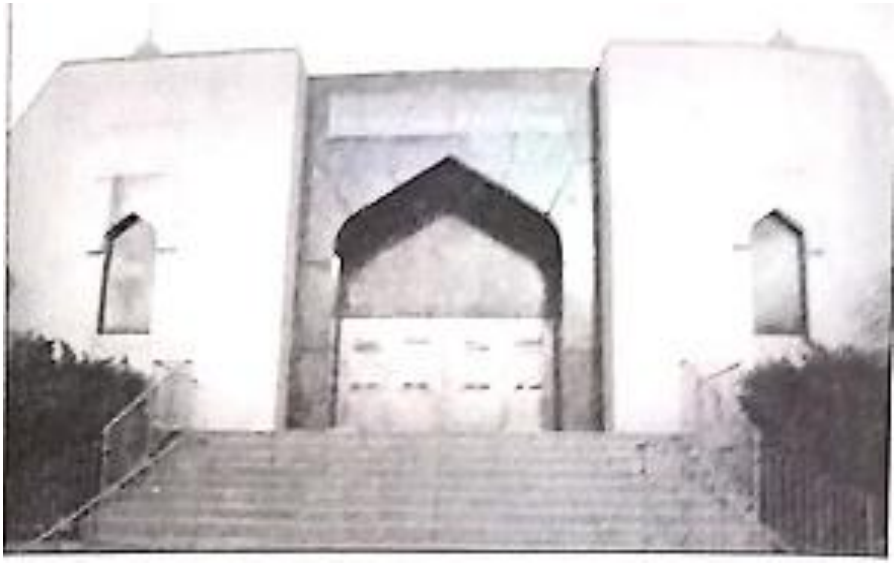
Pekin Hamidiye Medresesi ve yanındaki cami avlusunda cuma namazı kılan Çinliler

Ya Singapur'da bir Abdülhamid Müzesi olduğunu biliyor muydunuz? Belki de dünyada onun adını taşıyan tek müze bu. Burada Abdülhamid'in yağlı boya bir tablosu yer alıyor ve ölüm yıldönümlerinde Singapurlu Müslümanlar onun önünde toplanıp ruhuna Fatiha okuyorlarmış. Bunun da kaynağında Kasım 1900'de Ahmed Ataullah Efendi'nin Sultan Abdülhamid adına Singapur'daki Müslümanlarla kurduğu teması buluyoruz.[18] Singapurlu İmam Alataş, Singapur'daki Müslümanların Abdülhamid'e olan sevgisini ise şöyle anlatmış:

> Sultan Abdülhamid Han, Singapur'u İslam yönünden doyurdu. Tefsir âlimlerinden Kadı Beydavi'nin Kur'an mealini Malayca'ya

18 Facebook

çevirerek göndermiş olmasaydı İslam bu ülkede belki bu kadar gelişmezdi. Kendisi, Singapur'a ilk Malayca Kur'an'ı gönderen biriydi.

Şikago'da Abdülhamid'in yardımıyla yaptırılan cami.

Muhtemelen "Malayca Kur'an" dedikleri, Arapça okuma imkânı bulamayanlara Malay harfleriyle yazılmış Kur'an'lardır.

Tabii ilk kitapta sözünü ettiğimiz Pekin'de yaptırılan Hamidiye Üniversitesinden söz etmesek bu liste çok eksik kalırdı. İşte bugün dahi Cuma günleri avlusunu Çinli Müslümanların doldurduğu bu kuruluşun son fotoğraflarından birisi (Kaynak: Yedikıta dergisi)

İşte bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan Gümülcine'deki saat kulesi de restore edilmiş haliyle 2001'ten beri daha bir dinç görünüyor. Tahmin ettiniz: o da bir Abdülhamid dönemi eseri. Ve yine Gümülcine'deki Hükümet Konağı, Belediye Binası, Rüşdiye ve Sibyan Mektepleri de aynı dönemde yapılmış. Bugün bir kısmı yıkılmış olsa da kalanlar onun Balkanlar'daki gözleri gibi bizlere bakıyor.

Bugün Elazığ'ın Maden ilçesinde Abdülhamid'in emriyle yaptırılmış olan Ergani Saat Kulesi'nin 1899 yılında Serveti Fünun dergisinde çıkan fotoğrafı. Günümüzde maalesef üzerinde bayrağımızın dalgalandığı üst kısmı yoktur ve kule harap durumdadır. Arkada görülen bina da günümüzde İmam Hatip Lisesi olarak kullanılan yine Abdülhamid'in eseri Hükümet Konağı'dır.

Minsk'teki köyde yankılanan ad

Daha nerelerden ve nelerden bahsedecektim. Abdülhamid'in Papalarla ilişkisinden tutun da, Güney Afrika Müslümanlarına Cape Town'da açtırdığı okula, Yemen'i İngilizlere kaptırmamak için neler tasarladığından tutun da, veremle nasıl mücadele ettiğine kadar yığınla konu kaldı elimde. Yazılacak elbette ama ne zaman? Ya nasip.

Ben tadımlık olarak iki kısa başlık açıyorum burada.

Birincisi, muhalifi Dr. Abdullah Cevdet'e, tahttan indirildikten sonra söylediği o balyoz gibi söz:

> Siz doktorsunuz değil mi? Benden meşrutiyet yerine hastane isteseydiniz hem insanlara karşı şefkat ve mürüvvete sahip olduğunuzu ispat, hem de mesleğinize layık olduğunuzu tescil etmiş olmaz mıydınız? [19]

İkincisi de sevgili dostum, halen Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Mehmet Görmez'in geçen Ramazan'da bizzat yaşadığı ibretlik bir olay.

Belarusya'nın başkenti Minsk'e bağlı İvya köyünde bir camide teravih namazı kıldırıyor kendisi, önde erkekler, arkada kadınlar namaza duruyorlar. Salavat getirilen kısımda cemaatten ilahi formunda bir ses yükseliyor: "Lailahe illallah Cebrail melekullah. Lailahe illallah Mikail melekullah." Şaşırıyor, devam ediyor namaza. İkinci arada bu defa Azrail ve İsrafil'in isimleri zikrediliyor. Sonraki aralarda ise sırasıyla bütün peygamberler sayılıyor. En son arada ise doğal olarak "Lailahe illallah Muhammed Rasulillah" sesleri yükseliyor. Ancak hemen ikinci mısra geliyor arkadan: "Lailahe illallah Abdülhamid Halifeti Rasulillah."

Mehmet Görmez Bey, "Salavatlar bitti ama o anda ben de bittim" diye anlatıyordu gözleri dolarak, "Neredeydim, hangi zamandaydım, şaşırmıştım."

Abdülhamid bizi daha çok şaşırtacağa benziyor...

19 Aktaran: Cemal Kutay, "Bir himmetin düşündürdükleri". Müfid Ekdal Tıbhâne'den Nümûne'ye, İstanbul 1982, s. 6.

I.

ABDÜLHAMİD'İN DÜNYASI

Abdülhamid'in şehzadeliğinde çekilmiş bir fotoğrafı.

Beyaz eldivenli adam

"Paradoksların Sultanı" tabiri, Rönesans araştırmacısı Julian Raby tarafından Fatih Sultan Mehmed için kullanılmıştır gerçi ama bir başka 'fâtih', yani Osmanlı'yı yeniden fethe girişen Sultan II. Abdülhamid için de fazlasıyla geçerlidir.

İşgali an meselesi olan, günleri sayılı, boğucu kuşatma altındaki bir devlet ve toplumu, içeriden fethe girişmenin kendisi bile yeterince ağır bir paradoks heykeli iken, bir de Yıldız Sarayı'nın loş bahçesine gömdüğü kişisel özellikleri ile Sudan'dan Çin'e ve Küba'dan Belarusya'ya uzanan bir yayda Halife olarak adını her Cuma günü hutbelerde zikrettirmesinin oluşturduğu zahir-batın çelişkisi, Abdülhamid'in "Paradoksların Sultanı" olarak adlandırılmasının haklılığını kanıtlar.

Onun saray ziyafetlerinde altın tabak ve çatal kaşık kullanıldığını söyleyenler, nedense yatağının en adi hastanelerde görülen cinsten olduğunu dillendirmezler.

Mahkûmların bile tek tek fotoğraflarını çektiren meraklı bir hükümdarın kendi fotoğrafının çekilmesini yasaklamasındaki paradoks da eklenebilir buna.

Bir yandan basına sansür uygulatırken, öbür yandan basının gelişmesi onun sayesinde olmuştur.

Sizin anlayacağınız, Abdülhamid bu meçhul! Ki hala kâşifini bekliyor.

İşte önümüzdeki siyah-beyaz fotoğraf, şehzadeliğinde, muhtemelen ağabeyi tahta çıktıktan sonra, 1876 yılı ortalarında çekilmiş olup Londra'daki W.&D.Downey Fotoğrafhanesi tarafından tab edilmiştir.

Başında "Azizi" fesi, omuzlarında apoletleri, sedef kakma bir koltukta, diken üstünde duruyor gibi. Birkaç yıl içerisinde hışımla çekeceği çelik kılıcı bacakları arasında uslu uslu durmakta. Arkasında muhtemelen taht, onu bekliyor...

Yaman besbelli. Derin bakışları, adeta bakanın içine işliyor.

Malum, Osmanlı'da saray töresi gereği şehzadeler sakal bırakamazlardı. Bıyıkları ise "tarz-ı Osmanî"de burulmuş; uzun bir sefere çıkacak, besbelli.

Fırtına öncesi sessizlik sızıyor resmin her yanından.

Baksanıza, şehzademiz sağ elinin eldivenini çıkarmış bile. Makyavel "Beyaz eldivenle siyaset yapılmaz" demişti ya, Sultan ona inat eldivende hep beyaz rengi tercih etmiş; bir dolap dolusu beyaz eldiven bulmuşlar sarayda, onu Selanik'e gönderdikten sonra; velhasıl siyasetin de, diplomasinin de beyazını tercih etmiş.

Ne garip: Tek bir siyasî idama onay vermediği halde hala ona 'Kızıl Sultan' diyenlerin nefes aldığı bir ülkede yaşıyoruz. Yazık...

Sultan Abdülhamid'e ilk taşı, eldiveni hâlâ beyaz kalabilmiş biri varsa o atsın, diyorum.

Varsa gerçekten...

Son Sultan'ın rüyası

"Osmanlı" denilince bir "rüya medeniyeti"nin akla gelmesi kaçınılmaz gibidir.

Rivayete göre Osman Gazi, Şeyh Edebali'nin göğsünden yükselen bir ayın kendi koynuna girdiğini, ardından göbeğinden bir ağacın büyümeye başladığını ve sonunda gölgesini bütün dünyaya yaydığını görmüştür rüyasında.

Rüyanın tabirini deneyelim mi?

Osmanlı'nın görünen sınırları yanında bir de görünmeyen sınırları vardır. Bu rüyadaki 'dünya'nın Osmanlı Devleti'nin fizikî coğrafyasıyla sınırlı olmadığını görmek için Meksika'da bulunan "Osmanlı çeşmesi" ile La Fontaine'in "Yaban Arıları ile Bal Arıları" adlı masalında, "N'olurdu Tanrım, Türkler gibi kırtasiyeciliğe boğulmamış, sağduyuya dayalı bir adalet düzenimiz olsaydı!" sözlerini hatırlatmak yeterli olacaktır.

Ne var ki, Osmanlı'nın rüyaları hiç bitmedi. İyi ki de bitmedi.

Yavuz'un rüya görmeyen kişiyi insan bile saymayan delici nazarı, Hasan Can'ı bir sabah yatağından kaldırıp, "Gel yanıma ve rüyanı anlat!" emri, bunun en vurucu kanıtlarından biri olmalı.

Son büyük rüyalardan birini ise, Sultan II. Abdülhamid Han'ın gördüğünü söylemeliyiz. Gerçi kendisinden sonra Enver Paşa'nın da bir kâzip rüyası vardı ama bu rüya, malum, Osmanlı vatanını "viran" etti.

Bir defasında Türkiye'nin önde gelen sanat tarihçilerinden Prof. Günsel Renda'ya, Abdülhamid'in sanatkâr tarafına yakından baktıkça hayretimin giderek arttığını söyleyince, Sultan'ın, kendisini de giderek daha çok şaşırttığını belirterek, "Nasıl olmuş da biz sanat tarihçileri onu bu kadar uzun süre gözden kaçırmışız, değerlendirememişiz, aklım almıyor" demişti. Ardından da şu sözleri eklemişti: "Nasıl kendini bu kadar iyi gizleyebilmiş? Hayret."

Nasıl gizlendi?

Galiba onun bu 'gizlenme' stratejisinde düğümleniyor her şey.

Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Selim Deringil, yaptığı derinlikli araştırmalarla ortaya koyuyor ki, Sultan Abdülhamid hem var, hem yoktu; hem her yerde, hem hiçbir yerdeydi. II. Meşrutiyet'e kadar, biri şehzadeliğinde, diğeri de yeni tahta çıktığı sırada çektirdikleri haricinde doğru dürüst bir fotoğrafını bulamıyorsunuz ama okulların mezuniyet törenlerinde, medreselerin mutfaklarında, Darülaceze'nin üç dine ait ibadethanelerinde, Medine tren istasyonunda, İstanbul'daki Şişli Etfal Hastanesi'nin minare/saat kulesinde, Bursa'daki Işıklar Askeri Lisesi'nin merdivenli girişinde onun "Gâzi" unvanlı tuğraları hala konuşmaya devam etmektedir.

Prof. Deringil, onun bu ilginç stratejisine 'görünmeden görünmek' adını veriyor ki, bence son derece isabetli bir buluştur. İyi de, Abdülhamid görünmeden görünmeyi nasıl başarmıştı?

Ölümünün üzerinden 91, tahttan indirilişinin üzerinden ise 100 yıl geçmiş, onca aleyhte yayın ve propagandaya rağmen bir türlü unutulmuyor, ortak hafızadan su gibi fışkırıyor, halkın gönlünde daima tahtta oturuyor. Ahmet Rasim'in dediği gibi, öldüğü gün halkın gönlünde

yeniden tahta çıkmayı başaran nadir insanlardan biriydi o. “Son Sultan” denilince akla ilk o geliyor.

Yalnız bu aydınlara da ne oluyordu? Zaten kendisini gizlemeyi hedeflemiş olan bir adamı bir kat daha karanlığa bulamayı görev bilen okumuş yazmış kesim, tahtı boşalttıktan sonra meydanı boş bulup öyle bir aleyhte propaganda atağına kalktılar ve tozu dumana kattılar ki, ancak ülke toprakları, payitahtına kadar yabancı güçlerin işgaline uğrayınca ayılabildi toplumsal bilinç. Enver, Talat ve Cemal Paşaların, kurtarmak için iş başına geldikleri ve sonuçta kurtlara teslim ettikleri yurdu bir Alman botuna binerek terk ettikleri haberi geldiğinde İstanbul gazeteleri, "Abdülhamid başta olsaydı savaş çıkmaz, bunca acılar çekilmezdi” diyerek feryad u figanı basacaklardı.

Baba ile oğulların karşılaşmaları

Karşı karşıya geldiklerinde oğullar babalarını anlamaya başlıyor muydu ne? Belki de gözlerinin önüne gerilen ideolojik perde, bu aracısız diyalog esnasında çeşitli yerlerinden deliniyor ve oğullar, arkasında yatan şaşırtıcı gerçekliği, başlarına bir göktaşı inmiş gibi sersemlikten uyanırken fark etmeye başlıyorlardı.

Bunun anlamak için iki örnek zikretmek yeterli olacaktır. Birincisi, Makedonya’da Meşrutiyet uğruna ilk dağa çıkanlardan, geyiğiyle meşhur Resneli Niyazi’nin, öbürü ise yıllarca Avrupa'da Jön Türklerin liderliğini yapmış olan Mizancı Murad’ın birinci el görgü tanıklıkları. İşte her ikisi de II. Abdülhamid'le bir şekilde görüşen ve görüştükten sonra fikirleri değişen iki ateşli “devrimci’’nin izlenimleri:

Önce 1908 Meşrutiyet’inden hemen sonra onunla görüşmüş olan “hürriyet kahramanı” Resneli Niyazi Bey’i dinleyelim:

> Sultan Hamid, bize anlattıklarına hiç benzemiyordu. Kendisi yaşından çok yorulmuş ve kederli bir haldeydi. Fakat gözlerinin hayatiyetini, tesirini asla unutmam. Karşısındakinin kalbinden geçenleri anlamak istercesine sabit ve derin nazarları vardı. Ben bundan asla azap ve suçluluk hissetmedim. Çünkü kendisinin

> şahsına karşı hiçbir adavetim (düşmanlığım) ve buğzum (kırgınlığım) yoktu. Ben münhasıran mülk-ü milletin (devlet ve milletin) saadet ve huzuru için lüzumlu addettiğim meşrutiyetin ilânı gayesi ile fiili mukavemete girişmiş idim.[1]

Resneli Niyazi'nin nasıl dağa çıktığının ayrıntılarını ileride okuyacaksınız. Mizancı Murad'ın izlenimleri ise daha da coşkulu olmuştu. O, Meşrutiyet'ten önce karşılaşmıştı Abdülhamid'le. Bir kaynak, görüşmeden dönüşte saray görevlilerine şu sert sözlerle çıkıştığını yazıyor Mizancı Murad'ın:

> Allah cümlenizin müstehakını versin! Melek gibi bir padişaha malik iken eserlerini harice şeytan eserlerinden daha beter surette aksettiriyorsunuz. Yazık değil mi dine, yazık değil mi milyonlarca halka? (...) Memnuniyetimden sarhoş olmuştum. (...) Ah şu melek gibi padişahı ve kendisiyle beraber devlet ve milletin gelecekteki selametini kurtarmak, kendisine layık bir çerçeve içinde dostların şükranını ve düşmanların hayret ve hasedini bakışlarına yerleştirmek başarısı ne derece yüksek ve ne kadar soylu bir gaza olacaktır! Böyle makbul ve verimli bir gazaya kalkışmak için benim neyim eksiktir? [2]

Bir cami uğruna mücadele

Abdülhamid'in eksik bilinen taraflarından birisi de, imar faaliyetleridir. Bir de kurtardığı tarihi eserler vardır. Sofya'da bugün kayıp bir camisi vardır Mimar Sinan'ın. Aslında kayıp olan yalnız cami de değildir. Etrafındaki medresesi, kütüphanesi, imareti, bimarhanesi, hamamı ve kervansarayı ile tam teşekküllü bir sitenin (külliyenin) camisi, tam da Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç seferine giderken konakladığı yerde yaptırılmıştı. Yapım tarihi, Bulgar Arkeoloji Müzesi'ndeki kitabesinden öğrendiğimize göre 1547'dir.

1 Haluk Y. Şahsuvaroğlu, "Sultan İkinci Abdülhamid-IV"
2 Mizancı Murad, Mücahede_i Milliye.

Ancak Bulgaristan'ın istiklâline kavuştuğu 1878 yılından 1901 yalına kadar bu cami bir cephanelik olarak kullanılmıştır. Aynı yıl içinde kurulan özel bir kurul tarafından caminin kiliseye çevrilmesi kararı alınmış ve derhal adaptasyon işlemine başlanmıştır.

Bunu haber alan Sultan Abdülhamid, Bulgarlara, bu camiye dokunulmaması şartıyla gerekirse yeni bir kilise inşası için külliyetli miktarda para vermeye hazır olduğunu bildirmiştir. Diplomatik müdahalelerle adaptasyon işleri bir zaman için durdurulmuşsa da kesin bir sonuç alınamamıştır. Sultan bunun üzerine Bulgarlara yeni bir teklif getirmiş ve binanın yıkılmaması kaydıyla masrafları kendisine ait olmak üzere mabedin camiye hiç de benzemeyecek bir şekilde tadiline razı olmuştur. Yıkılmasındansa hiç olmazsa tadil suretiyle olsun değişerek, bir caminin, hele hele Mimar Sinan gibi bir ustanın eserinin nefes almaya devam etmesini arzu etmiştir.

Nitekim Sultan Abdülhamid'in bu defaki isteği Bulgarlar tarafından kısmen yerine getirilmiş ve yapılan tadilât ve ilâvelerle bu mabede bir Bizans kilisesi üslûbunun verilmesine çalışılmıştır. Sofu Mehmed Paşa Camii'ne 27 Temmuz 1903 tarihinde resmî açılışı yapılarak *Siveti Sedmoçislenitsi Kilisesi* adı verilmiştir. [3]

Cami yıkılmasın da gerekirse kiliseye çevrilsin ama yeter ki ayakta kalsın!

Bir bildiği mi vardı yoksa Sultan'ın? Gün gelir, yeniden bütün endamıyla ortaya çıkar diye mi yıktırmamıştı camiyi? Kim bilir? Abdülhamid'in sırları biter mi?

3 İsmail Eren, "Mimar Sinan'ın Sofya'da Bilinmeyen Eseri"

Abdülhamid'in yatak odası

"Biz Meclisten geliyoruz. Fetva var, millet seni azletti.
Ama hayatınız emindir"

(Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmeye gelen heyetin sözleri.)[1]

Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn Dairesi'nin beyaz yağlıboya kapısı önünde Esad Toptanî Paşa'nın Arnavut lehçesiyle çınlattığı bu kelimeler, 8-10 saniye süren bir sessizlik darbesiyle kesilmişti. Artık gözler konuşuyordu.

Sultan Abdülhamid, yalnız konuşan şahsa değil, eski yaveri Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa'ya, daha bir ay önce, 19 Mart 1909'da atadığı Ermeni Katolik Ayan üyesi Aram Efendi'ye, Yahudi milletvekili Emanuel Karasso'ya dikkatle bakmış ve gayet metin bir eda ile "Hal' etti demek istediniz herhalde" diye çıkışmış, sonra da "Pekâlâ gösterilen sebep ne?" diye üstelemişti. Bunun üzerine Arif Hikmet Paşa'nın tahttan indirme (hal) fetvasını açıp okuduğu görüldü.

1 Bazı rivayetlere göre "hal etti."

Ne saçmalıklar sayılıp dökülmüyordu ki fetva metninde? Dinî kitapları yasaklatıp yaktırdığından ("kütüb-i şer'iyyeyi men' u ihrâk") tutun da hazineyi saçıp savurduğuna, teb'asını şer'î bir sebep olmaksızın katlettirdiğine kadar bir yığın zırva. (Malum, benzer iddialar, 1960 darbesinin ardından devrin Başbakanı Adnan Menderes için de uydurulmuş, lâkin Et Balık Kurumu'ndaki bütün aramalara rağmen asit kuyularındaki kadar olsun bir kemik parçası dahi bulunamamıştır!)

Peki iddialar bu kadar kesin delillere dayanıyor idiyse Sultan Abdülhamid hakkındaki hükmü neden mızrak gibi kullanmayıp muğlak bırakmışlar ve açıkçası ağızlarında eveleyip gevelemişlerdi? Çünkü son derece dürüst bir insan olarak tanınan Fetva Emini Hacı Nuri Efendi, aynı zamanda milletvekili olan Elmalılı Hamdi Efendi'nin kaleme aldığı fetva müsveddesinde[2] beyan olunan iddiaların hukuken iler tutar bir yanı olmadığını biliyor ve bir türlü istedikleri fetvayı imzalamaya yanaşmıyordu. Hacı Nuri Efendi, Padişahın kendisinin çekilmesini daha uygun bulmuştu. Ancak sarıklı milletvekillerinden Mustafa Asım Efendi, bir köşeye çektiği Hacı Nuri Efendi'ye, eğer fetvayı hemen imzalamazsa İttihatçıların Abdülhamid'i öldürecek kadar gözlerinin dönmüş olduğunu söyleyip çar naçar razı etmiştir. [3]

İsterseniz biz yine Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn Dairesi'ne dönelim.

"Hizmetimi Allah'ın takdirine bırakıyorum"

Abdülhamid, fetvada hal için kesin bir karar olmadığını, bu kararı hangi makamın verdiğini öğrenmek istedi. "Meclis-i Millî" denildi. Güya

2 Zannedildiği gibi II. Abdülhamid'in hal fetvasını meşhur "Elmalı Tefsiri"ni yazan Elmalılı Küçük Hamdi (Yazır] Efendi vermemiştir, zaten veremezdi de, çünkü ne Şeyhülislam ne de Fetva Eminiydi. Merhum Elmalılı sadece hal fetvasının müsveddesini kaleme almıştır. O kadar.

3 Midhat Sertoğlu, agy.

milletin meclisinde alınmıştı karar ama kimsenin aleyhte konuşulmasına fırsat bırakılmadığı gibi, kabul oyu için elini kaldırmayan birkaç kişi bulunduğu görülünce Talat Paşa, Meclis Başkanı Said Paşa'nın yanında durup o meşhur sert bakışıyla onları "ikna" edivermişti(?) [4]

Yalnız bir tek itiraz sesi duyulmuştur. Uzun beyaz sakalı titreye titreye ve nemli gözlerini etrafta gezdirerek "Yazıktır, günahtır vre!" diye söylenen bu kişi, ne gariptir ki, bir Rum, ayan azasından Yorgiadis Efendi'dir. Tabii etraftan "Alçak, hain, mürteci!" naraları yükselmekte gecikmeyecek, hatta üzerine yürüyüp susturmaya kalkanlar dahi görülecektir.[5]

Kendisine verilen "Meclis-i Milli" cevabı üzerine Sultan II. Abdülhamid'in ağzından,

> 33 sene millet ve devletim için, memleketimin selameti için çalıştım. Elimden geldiği kadar hizmet ettim. Hâkimim Allah ve beni muhakeme edecek de Resûlullah'tır. Bu memleketi nasıl buldumsa öylece teslim ediyorum. Hiç kimseye bir karış toprak vermedim. Hizmetimi ancak Cenab-ı Hakkın takdirine bırakıyorum. Ne çare ki, düşmanlarım bütün hizmetime kara bir çarşaf çekmek istediler ve muvaffak da oldular.

sözleri döküldü Küçük Mabeyn'in zarif halısına. Hatta İttihatçılar için "Bu memleketi 10 sene idare etsinler, 100 sene idare etmişler sayacağım", dediği de rivayet edilir.

4 H. Aliyar Demirci, Ayan Meclisi, İstanbul 2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

5 Ziya Şakir, Sultan Hamid'in Son Günleri, İstanbul 1943, Muallim Fuad Gücüyener Anadolu Türk Kitap Deposu,

6 Ayşe Osmanoğlu, Babam Abdülhamid, İstanbul 1960, Kitabın son basımlarında ismi Babam Sultan Abdülhamid olarak değiştirilmiştir ki, bu isimle, bir kızın babasını anlattığı kitap, sanki bir padişahı anlattığı şeklinde anlaşılabilir. Bu kitap, yine babasına aşık bir prenses olan Anna Komnena'nın babası İmparator Aleksiyus için kaleme aldığı Alexiad'i ile karşılaştırıldığında kadın araştırmaları açısından ilginç veriler ortaya çıkarılabilir.

Abdülhamid'in en zoruna giden de, bir İslam halifesine dinî fetvayı tebliğ edecek heyete bir Ermeni ile bir Yahudinin dahil edilmiş olmasıydı.[7] Esad Toptanî Paşa, sonradan Balkan Savaşı'nda İttihatçılara ihanet edecek, anlı şanlı Mason üstadı Emanuel Karasso ise tüyü bitmemiş yetimlerin hakkını yiyerek, girdiği ihalelerden kazandığı deve yükü parayla savaş sonunda vatandaşı olduğu anlaşılan İtalya'ya sıvışacak, fakat orada parasını yiyemeden ölecektir.[8]

Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucularından Albay Hüsamettin Ertürk *İki Devrin Perde Arkası*[9] adlı hatıralarında tahttan indirilmiş bulunan Abdülhamid'in Selanik sürgününde, "Debreli Zünnün" adlı bir dostuna şöyle dediğini aktarmakladır:

> Göreceksiniz yüzbaşım! İttihatçılar Turancılık gayretiyle hem Rusya, hem de İngiltere ile bir savaşa girerlerse Allah göstermesin Osmanlı'nın parçalandığına şahit olacağız. İnşallah böyle bir güç gösterisine girmezler.

Albay Hüsamettin Ertürk, sonraki olaylara bakınca "1909'da bu konuşmayı yapan Abdülhamid'e, uzakları gören bir hükümdar demeyip [de] ne diyeceğiz?" diye soruyor haklı olarak.

Cevabımız yok.

Var aslında ama nerede?

7 Bkz. İsmail Hami Danişmend, 31 Mart Vakası, İstanbul 1961, İstanbul Kitabevi, Ayşe Osmanoğlu, age,

8 Emanuel Karasso. Alman gazetesi Frankfurter Zeitungun İstanbul muhabirine 27 Nisan tarihli bu görüşmeyi ayrıntılı olarak anlatmıştır; tabii kendi açısından. Bu metnin yorumlu bir çevirisini ve başka tanıklıklarla bir karşılaştırmasını şu makalede bulabilirsiniz: Necmettin Alkan, "Emanuel Karasu biyografisine katkı II: 11. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi", Toplumsal Tarih, Saye 172, Nisan 2008

9 Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul 1964, Pınar Yayınları, s. 39 (tarafımdan kısaltılarak özetlenmiştir- M.A.)

Yıldız Yağması

Şimdi de tahttan indirilmesini müteakip başlayan Yıldız Yağması'na uzanalım ve oradan bir ibret kıvılcımı çaktırmaya çalışalım.

Tam bir "Han-ı Yağma"dır yaşanan. (Tabirin nereden geldiğini biliyorsunuz değil mi? Eskiden zengin ağalar ve beyler yılda bir gün aileleriyle birlikte evlerini terk eder ve hanelerini yağmaya açarlarmış. O gün halk eve hücum eder, iğneden ipliğe ne bulursa alırmış. Tevfik Fikret de ünlü "Han-ı Yağma" şiirini bu Yıldız Yağması üzerine yazmıştır.)

O gün saraydan kim ne bulursa almış, hatta Abdülhamid'in kötü günler için havuzun altına yaptırdığı gizli hazinenin kapısı kırılarak içine girilmiş ve o muazzam servet, Meclise dahi haber verilmeden birilerince iç edilmişti. "İlan-ı hürriyetle yeni bir çağ açtıklarını iddia eden İttihatçıların bu adi yağmadan ne kadar para götürdükleri hiçbir zaman belirlenemedi. Teşkilat-ı Mahsusacı Hüsamettin Ertürk, fakat, der, bu (haram) servet onlara da yar olmadı. Parlayan ocak söndü, hepsi çil yavrusu gibi dağıldılar. Kimisi uzak diyarlarda Ermeni kurşunlarıyla, kimisi yurdun içinde karıştıkları İzmir suikastı mahkemesi sonunda darağacında can verdiler.

Sözde binlerce insanın katili dedikleri 'Kızıl Sultan'ın sarayındaki hazineleri yağmaya dalanların aklına, dedikodular ayyuka yükseldikten epey sonra sayım yaptırmak geldi ve bu göreve romancı Halit Ziya Uşaklıgil'in de içinde bulunduğu bir heyeti memur ettiler. İşte o kan dökmekten zevk alan ve bin tane cariyesiyle keyif çattığı söylenen Sultan'ın sarayında görülen ibretlik manzara.

Halit Ziya, anlatıyor. Çıt çıkarmadan dinliyoruz:

“Yatak odasını göremedik”

> İlk şaşırmak ilk adımda başladı diyordum. Daire-i Hususiye [özel daire] bu muydu? Bütün Abdülhamid siyasetinin mihveri [ekseni] şu basık tavanlı loş köşecikden ve onun, içi tıklım tıklım kağıd desteleriyle dolu dolaplarından ibaret miydi?
>
> Medhalden [girişten] sonra hemen ilk karanlık odada bir divan gösterdiler. Bu, Abdülhamid’in istirahat yeriydi. Belki de yatağı... Zaten Daire-i Hususiyede en basit şekilde bile bir yatak odası görmedik. Daire-i Hususiyeye bitişik ve oldukça güzel bir bina olan iki katlı dairede de hemen hiç eşya kalmamıştı. (...)
>
> Daire-i hususiyede yazı odası denebilecek yerde cidden güzel yeni tarzda, bazan da pek kıymetli değişik [müteferrik] eşya vardı. Kalemlere varıncaya kadar tespit ve terkim edilmiş [rakamlandırılmış, yazılmış] olan bu eşyayı şöyle bir kuş bakışı görerek padişahın hususi hamamını, bir kenarda içinde yumurta yenmiş sahanı ile bir tepsi, gene onun hususi eğlence yerini teşkil eden marangozhaneyi gördükten sonra küçük mabeyn namiyle anılan daireye geçtik... [10]

Sarayın en yakınında bulunmuş tanıklardan Salih Münir [Çorlu] Pa-

10 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, İstanbul 1965, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, (Altını ben çizdim. M. A.) Ayrıca bkz. Uşaklıgil’in sözlerini ufak tefek farklarla kaynak belirtmeden aktaran: Haluk Y. Şahsuvaroğlu, *“Abdülhamid’in Yıldız’daki Hususi Dairesi ve oradaki yaşayış tarzı*”, Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 22, Ekim 1951, Halit Ziya aynı sahneleri kendi hatıra kitabının başka bir yerinde biraz daha soğukça bir üslupla şöyle aktarmayı tercih etmiştir: Hususî dairede en şayan-ı dikkat [eşya,] hemen giriş yerine yakın bir yerde [bulunan] bir divan idi ki, Abdülhamid’in tercihan burada yatıp uyuduğu rivayet olunurdu ve uykusu gelinceye kadar da yanı başında biri, ekseriyet üzere esvapçıbaşı İsmet Bey, Babıâli kitapçıları marifetiyle hususî surette tercüme ettirilen sergüzeşt hikâyeleri okur ve böyle şeylere pek merak saran hünkâr, bu ninnilerle bir müddet uyur, sonra sarayın şurasında, burasında yer değiştirirdi.
Bkz. Uşaklıgil, Saray ve ötesi.

şa'nın[11] kardeşi Münir Sirer, Halit Ziya'nın gördüğü o yatağı bizim için tabir caizse biraz daha 'zumluyor'. İçimizi cız ettiren o ses şu kurşundan cümleyi fısıldıyor ruhlarımıza:

> Fakat tuhafı şu ki. Abdülhamid'in yattığı odadaki karyola, en âdi hastanelerde kullanılan cinsindendi.[12]

Sarayda binlerce kadınla beraber zevk, sefahat ve israf içinde yaşadığı zannedilen Sultan Abdülhamid'in o dillere destan yatak odasını bir türlü bulamayan acar heyet şaşırmış ve en sonunda buldukları yatağın da en adi hastanelerde kullanılan karyolalardan biri olduğunu görünce tam anlamıyla şoke olmuşlardı.

İşte hadise budur sevgili dostlar. "Abdülhamid'in büyüklüğü nerede yatıyor?' diye soranlara, başka bir şeyi değil, saraydaki o yumurta sahanı ile o adi hastane karyolasını gösteriyorum. En adi hastanelerde kullanılan cinsten demir bir karyolada[13] yatmış olması, Abdülhamid'in hayatıyla ördüğü muamma zincirine yeni bir halka eklemekte ve bizi, kendisini daha derinden tanımaya zorlamaktadır.

İşte o muammalardan biri daha: 33 yıl memleketi despotlukla yönettiği söylenen "zalim hükümdar", nasıl oluyor da idam cezasını neredeyse kaldırıyor ve masasına gelen idam cezası dosyalarını sürekli affediyordu?

Görelim...

11 Ne var ki, Aykut Kansu'nun zannettiği gibi (bkz. 1308 Devrimi, Çeviren: Ayda Erbal. İstanbul 2001, İletişim Yayınları, s. 186 ve başka yerlerde) Salih Münir Paşa soyadı kanunundan sonra "Esenbel" soyadını değil, "Çorlu" soyadını almıştır. Kardeşi Aziz Rey "Esenbel" soyadını tercih etmiştir. Salih Münir Paşa, "Çorlu" soyadı ile Yeni Türk Mecmuası'na "Geçmiş zamanlarımıza ait siyasi kıssalar" başlığı altında çok sayıda yazı yazmıştır. Bir örnek için bkz. Mütekaid Büyük Elçi Salih Münir Çorlu, "*Cezayiri nasıl kaybettik*", Yeni Türk, Sayı: 48, 1. Kânun 1936,

12 Münir Sirer, "*Sultan İkinci Abdülhamid'in hal'inden sonra Yıldız'da tespit edilen servet*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 71. Kusun 1955. s. 4182-5.

13 Haluk Y. Şehsuvaroğlu. "*Sultan İkinci Abdülhamit-V*", Kesimli Tarih Mecmuası, Saye 65. Mayıs 1955

İdama Karşı olan Padişah

600 küsur yıllık Osmanlı tarihinde çok sayıda idam infaz edilmiştir ama bir padişah vardı ki, idama karşıydı. İdam dosyalarını birkaç istisnasıyla ya tekrar görüşülmesi için geri gönderiyor ya da müebbet hapse çeviriyordu.

Kimdi bu padişah?

Aslında çoğu düşmanları tarafından yazılmış kitaplara bakılırsa, adı yalnız Kızıl Sultan'a değil, Lanetli Sultan, Kanlı Sultan, Büyük Katil gibi cümle sıfatlara da açılıyordu. Hatta tescilli bir Mason olan ve bunu kitaplarında açıkça beyan eden Paul de Regla, hızını alamayıp, onun için, 'Öylesi bir cinayet labirentine ve keyfi eylemlere daldı ki' demiştir, 'Bütün bunlar Padişahın saltanat dönemine silinmeyen bir damga bastı' yalanlarını yuvarlamıştı.[1]

"Tarihin vicdanı" diye bir şey var mıdır bilmiyorum ama varsa eğer, bu sıfatlar karşısında mutlaka kanamalıdır. Saltanatı boyunca siyasî hiçbir idam hükmünü onaylamayan bir padişah hakkında Harbiye öğrencilerini toplatıp denize attırdığından sekso-manyaklığına kadar

1 Paul de Regla, Hafiyeler Ülkesi Türkiye

yığınla efsane üretilmiştir. 1909'da tahttan indirildikten sonra, İttihatçılar, ne kadar uğraşsalar da aleyhte tek bir kanıt bulamamanın sıkıntısını yaşadılar yıllarca.

Ancak tarih, onu aklamakta hiç acele etmedi. 20. yüzyılın ikinci yarısı, derinden akan sular gibi aklandığına dair belgelerle doldurup taşıracaktı kütüphaneleri. Gelin o tanıklıklara çevirelim kulaklarımızı ve bu "Canavar Sultan"ı eski başbakan ve cumhurbaşkanlarımızdan Celal Bayar'ın nasıl anlattığını dinleyelim:

> (K)endisine muhalefet eden hakimlere, davaya ve mahkemenin kararlarına karşı hiçbir hareket ve teşebbüste bulunmamıştır. Esasen Abdülhamid adlî ve kazâ (yargı) hakkına bağlı işlerin sorumluluğunu, Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'ya bırakmıştı. *Adliye işlerine karışmazdı.* Abdurrahman Paşa da bu konuda ziyadesiyle dikkatli ve ciddi idi. Müdahale, kimden ve nereden gelirse gelsin asla kabul etmez, reddederdi. Abdülhamid de Paşa'nın bu hareketini takdirle karşılardı. Bu yüzden Abdurrahman Paşa zamanının adliyesi ve kaza organlarının başında bulunan hakimleri, vasıfları ve feragatleri bakımından, bugün için dahi aranacak değerli şahsiyetlerdi.[2]

Mesela farkında değiliz ama Adalet Bakanı'nın hükümet protokolündeki sırası dahi onun eseridir. Neden? Adalete ve Abdurrahman Paşa'ya çok önem vermişti de ondan... İşte sırf bu yüzden imparatorluk protokolünde Milli Savunma Bakanı'nın (Harbiye Nazırı'nın) önüne alınmıştır Adalet Bakanı (Adliye Nazırı). Ve bu değişiklik, yüz yıl geçtiği halde günümüzde de sessiz sedasız devam edip gitmektedir. [3]

2 Celal Bayar, Ben de Yazdım, cilt 5, İstanbul 1986, s. 205.

3 Yılmaz Öztuna, Tarih Sohbetleri I, İstanbul 1998, Ötüken, s. 206-207.

Tek adam yönetimi sergilediği için eleştirebilirsiniz Abdülhamid'i. Her işe maydanoz olduğu için hiciv oklarınızı yollayabilirsiniz kendisine. Bütün atamalara karıştığından dolayı illet olarak da görebilirsiniz onu. Ancak adalet konusunda çok hassas olduğu inkâr edilemez. Hâkimlerin tayinine karışmadığı gibi, ünlü hafiyeleri, mahkemeler ve hâkimler hakkında jurnal veremezlerdi. Namık Kemal'in deyişiyle istiklal-i mehakim, yani yargı bağımsızlığı, kurduğu rejimin esaslarından biridir.

Peki Abdülhamid döneminde hiç kimse idam edilmedi mi?

Bir Başbakan idamına sahne olmuş Cumhuriyet dönemine kıyaslarsak, onun döneminde siyasi suçlardan idam edilen kimsenin olmaması ilginçtir. Adi suçlulardan idam edilenler olmuştur. Ne var ki, bunlar da bir elin parmakları sayısıncadır. 30 küsur yıl boyunca 11 idam cezası; düşünün sırf Menemen olayında 36 idam cezası verilmişti. Bu 11 idamın da çoğu anne baba katillerine verilmiştir. Başka bir deyişle hem anne hem babasını erken yaşlarda kaybetmiş birisi olarak onları affetmeye eli varmamıştır. Bir de durduk yerde sarayda bir arkadaşını öldüren Harem Ağası'nın idamını, kötü örnek olmaması için imzalamıştır.

Bunların haricinde kendisine bomba atarak öldürmek isteyeni dahi affettiğini biliyoruz.

Kendisini öldürmeye kastetmiş adamı idamdan kurtardığı yetmiyormuş gibi, bir de kendi hizmetinde kullanmayı akıl eden bir devlet adamına biz de kalkmış Kızıl Sultan veya Büyük Katil diyoruz.

Kendi canına kasteden bir idamlığı dahi affeden Kızıl Sultan portresini hafızamızda asacak münasip bir yer bulacağımız günlere kadar bu bocalamalarımız devam edecektir korkarım.

Son olarak bir bilgiyi paylaşmazsam bu bölüm eksik kalır.

İdamlıklar küreğe

Kitabet hizmetinde bulunduğum on dört sene zarfında âdi cürümlerinden dolayı haklarında idam hükmü sadır olanlar [verilenlerin sayısı] elbette yüzü tecavüz etmiştir. Padişah bunların arasında yalnız birinin, anasını ve babasını katletmiş bir canavarın idam hükmünü tasdik etti. Diğerleri hakkındaki i'dam cezalarını, cürmü muhit olan [suçu kapsayan] sebeplere göre müebbeden, yahut yirmi, yirmi beş sene, hatta daha az kürek cezasına tahvil ederdi... İdam cezalarını muttariden [devamlı] hapis cezasına tahvil etmiş olduğu, halen Hazine-i Evrak kuyudiyle [kayıtlarıyla] de sabittir.

Mabeyn başkâtiplerinden Reşid Bey'in hatıratından aktaran: İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1961, İstanbul Kitabevi, s. 146-147.

Sultan Abdülhamid'in 'onayladığı' ilginç bir idam cezası hükmü vardır. Ancak bu hüküm, Sultana bildirse onaylamayacağı bildiği için İzmir Valisi (sonradan Sadrazam) Kâmil Paşa tarafından bir emr-i vaki ile infaz edildikten sonra Sultan'a bildirilmiş ve Abdülhamid de hükmün infazından sonra idam cezasını mecburen onaylamıştı. İdam edilen suçlu, İzmir'in Ermeni zenginlerinden Balyozoğlu Serkis Bey'i sokak ortasında 4 kurşunla öldüren bir Ermeni komitacıydı.

Yazarın anlattığına göre, İzmir'de infaz edilen bu idam o devirde büyük bir hadise olmuştu. "Halk, asılmış adam görmeğe alışık olmadığı için katilin cesedini hayret ve dehşet içinde seyrediyordu. İttihatçıların zamanında ise halk, idam sehpalarıyla karşılaşmamak için yolunu değiştirir olmuştu. İşte fark!

4 Bkz. Zeynel Besim Sun, "Bir idamın hikâyesi', Dün ve Bugün, Sayı: 11,13 Ocak 1956, s. 9-10,170.

Abdülhamid, Kur'an'ın tozuna bile saygılıydı

Eskilerin dilinde "Kur'an-ı Kerim Mekke'de nazil oldu, Kahire'de okundu, İstanbul'da yazıldı" diye bir kelam-ı kibar gezerdi. Bu veciz sözde İstanbul'da her hattatın nasıl mükemmel bir matbaa makinesi gibi çalıştığına da derin bir ima olsa gerek.[1] O kadar ki, İstanbullu hattatlar, aynı zamanda en güzel yazdıklarına inandıkları Mushaflarını satmazlar, onu Peygamber Efendimiz'in (sav) türbesine konulmak üzere Medine'ye hediye gönderirlerdi. Nitekim bu geleneğe hattat sultanlardan III. Ahmed de kendi eliyle yazdığı iki adet Kur'an-ı Kerim ile katılmıştır.

Arap harflerini kullanan matbaa makinesi Osmanlı topraklarına çok daha önceleri (1727) gelmiş olmasına rağmen dinî kitapların, özellikle de Kur'an-ı Kerim'in basılmasına 19. yüzyılın son çeyreğine kadar izin verilmemiş olması açıklanmaya muhtaç bir noktadır ve kimi çevrelerce zaman zaman suistimal edilir. Bunda muhakkak ki, asıl geçim kaynakları Kur'an-ı Kerim'i yazmak olan hattatların maişet kaynaklarını koruma gayesi önemli rol oynamıştır ama sanırım daha temel kaygı vardır ve şudur:

1 A.Canip Yöntem, *Hattatlık ve Türkler*, tarih ve Edebiyat Mec. Sayı 11

Yazma kitapta bir ayetteki hata bıçakla kazınarak veya dille silinerek[2] düzeltilebilirdi. Ancak basılı kitap, tamamlanmış bir kitaptı. Ona artık müdahale edilemezdi. Bu yüzden yapılacak en ufak bir hareke hatası bile Kur'an metnini değiştirmek gibi geri dönülmez sonuçlara yol açar, çok ağır manevî sorumluluk gerektirirdi.

Ayrıca Cevdet Paşa'nın Tarih'inde dediği gibi, kutsal kabul edilen harflerin üzerine çekiçle vurmak, muştayla ezmek, mengenede sıkıştırmak gibi o zamanki matbaacılık işlemlerinin toplumda Kur'an'a karşı bir nevi saygısızlık telakki edileceği korkusunun da rol oynadığını kabul etmeliyiz. Basılı formaların yerlere atılmaması, kırılıp katlanırken özenli davranılması ve basım süresi boyunca elemanların daima abdestli bulundurulması, matbaacılar için hakikaten ciddi bir sorun teşkil ediyordu. Hatta eskiden Cağaloğlu'nda matbaası bulunan bir tanıdığım, sırf işçilerinin gereken titizliği göstermeyecekleri ihtimaline binaen prensip olarak Kur'an-ı Kerim basmıyordu.

Demek ki, matbaanın gelmesiyle her şey bitmiyor; bir de orada bastığınız dinî metinlere ehil ve layık elemanları istihdam etmek, o hassasiyete sahip titiz kalfalar yetiştirmek de gerekiyordu. Ancak matbaacılar, özellikle kilit rolü oynayan mürettipler çoğunlukla gayrimüslimlerden yetişirdi. Bu durumda diyelim Karabet veya Arakel Efendilerin matbaalarına Kur'an'ı basma izni nasıl olup da verilecekti?

Alın size bir dinî mesele...

Osmanlı'nın Kur'an'a saygısı

İbrahim Müteferrika ilk Türkçe basan matbaayı kurduğu zaman (1727) fetva almak için başvurduğu dilekçesinde özellikle tefsir, hadis, fıkıh ve kelâm gibi dinî eserlerin dışındaki kitapları basmak istediğini yazmıştı, zira dinî kitapların makinede basımı itikadî bir sorun çıkarta-

2 Nitekim "Mürekkep yalamak" deyimi buradan gelir.

bilir, bu da bazılarını matbaaya düşman edebilirdi. Bu yüzden matbaanın kurucuları dinî alana girip başlarını derde sokmak istememişler, sözlük, gramer, tarih, coğrafya gibi daha dünyevî alanlarda kalmayı tercih etmişlerdi.

Aslında İngiltere ve İspanya'da bile matbaacıların 'sihirbaz' diye yakıldığı, makinelerinin tahrip edildiği olayları hatırlarsanız, bu kaygının büsbütün yersiz olmadığını da anlayacaksınızdır. Dolayısıyla dinî kitaplar basılması fetva ile yasaklanmış değildir, aksine matbaacıların kendileri bu riskli alana girmekten kaçınmışlardır.

Dünyada ilk Kur'an-ı Kerim'in Venedikli matbaacılar eliyle basıldığını yakınlarda Arap basınından öğrendik. Bu habere göre ilk Kur'an-ı Kerim, 1537 yılında Venedik'te basılmış, bu bilgi uzun yıllar Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılır diye saklanmıştı. Haberi ilk kez Suudi Arabistanlı Profesör Yahya Mahmud Cüneyd 2006 yılının Mart ayında Riyad'da açıklamış ve haber 15 Mart 2006 günü *Eş-Şarku'l-Evsat* gazetesinde yayınlanmıştır.[3]

Daha sonra dışarıda çeşitli baskıları yapılan Kur'an-ı Kerim'in değişik yollardan İslam dünyasına ve Osmanlı ülkesine getirilmiş olması, Osmanlı yöneticilerini tedbir almaya itmiş ve böylece basma Kur'an-ı Kerimler konusu zorunlu olarak gündeme gelmiştir. İslam âleminde ise ilk defa Kazan şehrinde 1801'de basılan Kur'an, bu tarihten sonra çeşitli İslam ülkelerinde ihtiyaç duyuldukça basılacak ve buralardan Osmanlı topraklarına hatalılar da dahil olmak üzere çeşitli basımlar girecektir. Rusya, Hindistan ve Mısır'da gerçekleştirilen bu Kur'an baskılarının bir kısmında hatalar ortaya çıkıyor, bunun üzerine derhal toplatılıp tutanak tutulduktan sonra hamam külhanlarında yaktırılıyordu.[4]

Ancak bir süre sonra yazma Kur'an'lara göre çok daha ucuz olan ve bir kere talep oluşunca da yatağından taşan bir nehir gibi önünde duru-

3 İlk Kur'an, *Eş-Şarku'l-Evsat*

4 Yedi Kıta sayı 3, Kasım 2008

lamayan basma Kur'an-ı Kerim'leri yasaklamanın çözüm olmayacağı anlaşılmıştı. En iyisi, yasaklamak yerine sahih ve hatasız Kur'an'ları kendimizin basmasıydı. Bunun da zaman içinde nasıl gerçekleştiğini göreceğiz. Özellikle de II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti inisiyatifi ele alacak ve nasıl Kur'an'ın en iyi yazıldığı yer İstanbul olduysa, en iyi basıldığı yer de orası olacak ve İslam âleminin basma Kur'an'la buluşmasını da yönetmeye başlayacaktı.

Osmanlı'da Kur'an'ın ilk basımı

Nihayet Sultan Abdülaziz devrinde, 1875-1876'da (Rumi 1291) Cevdet Paşa'nın öncülüğünde Ali Efendi adlı binbaşı rütbesindeki bir usta eliyle ilk Kur'an-ı Kerim (Matbaa-i Âmire)'de basılır. Baskı için Hafız Osman ekolünden gelen Şekerzade Mehmed Efendi'nin yukarıda sözünü ettiğim sebeplerle Medine'de yazmış ve hediye etmiş olduğu nefis nüsha esas alınır. Böylece bugün dahi mushaflarda kullandığımız karakter, hat sanatımızın en büyük üstadlarından birisinin imzasını taşıyacaktır.

Ancak bu işin kurumlaşması için birkaç sene daha beklemek gerekecektir. Anlaşılan, Matbaa-i Âmire adını taşıyan Devlet Matbaası'nda basma Kur'an'a yönelik yoğun talep karşılanamamaktadır. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid de Kur'an'ın basım işini özelleştirmeye karar verir. Dışarıdan bir matbaacı aranmaktadır.

Dinî konulardaki titizliğiyle tanınan II. Abdülhamid bir türlü güvenemez matbaacılara ve bu yüzden Kur'an basma iznini, çok istemesine rağmen kimseye vermez. Kafasındaki plan şudur:

Kur'an-ı Kerim'i, yalan yanlış basıp ülkeye sokan Avrupalı tacirlerin elinden kurtarmak gerekmektedir ve bunun için de onu hem bol sayıda, hem de halasız basabilecek bir Müslüman matbaacı bulunmalıdır. Ama nasıl?

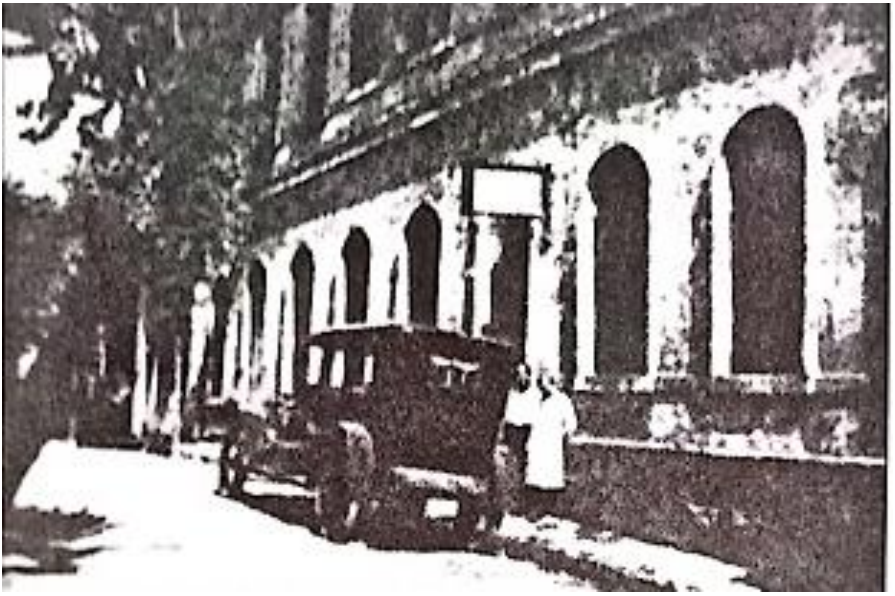
İşte Sultan Abdülhamid'in uzun arayışlardan sonra üzerinde karar kıldığı isim, aynı zamanda köklü bir hattat ailesinden gelen Matbaacı Hafız Osman Zeki Efendi'dir. Yıldız Sarayı'nın Başmabeynciliğine, bugünkü karşılığıyla Genel Sekreterliğine kadar yükselen Osman Zeki Efendi ile Sultan Abdülhamid'in dostlukları saraydaki çocukluk günlerine dek uzanır. Bu yüzden Abdülhamid, içini dışını gayet iyi tanıdığı Osman Zeki Efendi'ye Kur'an-ı Kerim basma ayrıcalığını (imtiyazını) vermekten öte, hatta desteklemiş, yer yer de teşvik etmiştir.

İlk olarak 1878 yılında dönemin en yeni ve modem teknolojisine sahip olarak kurulan "Matbaa-i Osmaniye", 6 yıl sonra zamanla kökleşeceği ve uzun yıllar faaliyet göstereceği Çemberlitaş'taki yerine taşınır. İki katlı, dikdörtgen şeklinde bir binada faaliyet gösteren matbaada buharla çalışan 18 baskı makinesi tam kapasite iş başındadır. Aynı zamanda Hafız da olan Osman Zeki Efendi, baskılara gereken saygı ve titizliği göstermekte olup üstelik matbaada tashih işini alimler yürütmektedir. Provası alınan formalar bilim adamlarınca titiz bir redaksiyondan geçirildikten sonra baskıya verilmektedir.[5]

1889 yılında ise hiç hata kaldırmayan bu işin güzelce tamamlanabilmesi için bu defa Hafızlar Meclisi'nin (Meclis-i Huffâz) kurulduğunu görüyoruz. Unutmadan söyleyelim ki, bu meclis, 1983 yılında çıkarılan kanunla kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme Kurulu'nun öncüsüdür. [6]

5 Necdet Kuran Burçoğlu, Tarih ve Toplum sayı:209 Mayıs 2001

6 Rıdvan Öztürk, *Kur'an-ı Kerim'in Muhafızları*

Çemberlitaş'ta bugün sinemaların olduğu yerdeki Osman Efendi Matbaası

Bundan sonra sürprizlere hazır olun derim:

Abdülhamid'in sürprizleri

İlk sürpriz: İstanbul'un Şişli ilçesindeki Osmanbey semti, Kur'an-ı Kerim basımından kazanılan paralarla, yine Abdülhamid'in teşvikiyle matbaacı Osman Efendi tarafından kurulmuştur.[7]

İkinci sürprizi bir soruyla beraber sunayım: Devlet Matbaasındaki ilk baskıyı saymazsak, hala evlerimizde nüshaları tek tük bulunabilen Kur'an-ı Kerimlerin basıldığı bu ilk matbaanın yeri nerededir?

Cevap: Osman Bey'in matbaası bugün Çemberlitaş'ın tam karşısında, altında sinemaların, alışveriş merkezinin bulunduğu devasa binanın yerindeydi.

7 "Osmanbey", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 6, İstanbul 1994

Doğrusu, defalarca girip çıktığım, konferans verdiğim, coşkulu toplantılarına katıldığım bu binanın yerinde bir zamanlar gece gündüz Kur'an-ı Kerim basan bir matbaanın bulunduğunu öğrenmek garip duygular uyandırdı içimde. Hatıralarımın yayını gerdi.

Ancak bu bölümü yazarken kendisini aradığım saygıdeğer büyüğüm Uğur Derman beni çarpan bir bilgiyi ışınladı satırlarıma. Hocası büyük hattatlarımızdan Necmeddin Okyay bir gün kendisine demiş ki:

"Abdülhamid bu matbaanın kirli suyu için ayrı bir su yolu yaptırmıştır."

Sebebi mi? Elbette Kur'an-ı Kerim'in tozunun diğer kirli sularla birlikte kanalizasyona karışmaması için.

Sultan Abdülhamid üzerinde neden bu kadar duruyorsun? diyenlere daha sıkı bir cevap veremezdim herhalde.

Abdülhamid'in kurban ve kömür organizasyonları

Son yıllarda Kurban Bayramı'nda yaşananlar, zannediyorum bir uyanışın şafağı olarak hatırlanacaktır.

Önce Güneydoğu'da kesilen 60 bin kurbanın tarif edilmez güzelliğini yaşadık. Binlerce insan, ancak bir seferberlik halinde görülebilecek bir intizamla kardeşlerinin yanında bayramlarını idrak ettiler. Sevindiler, sevindirdiler. Bu olumlu havaya devlet de uzak durmadı. Başbakan Erdoğan 2007'de ihtiyaç sahiplerine 5 milyon ton kömür dağıtıldığını, valiler ve kaymakamların halka uzak durmaması gerektiğinin üzerine basarak kamuoyuna duyurdu. Yapılanların "gelenekler icat etmek" olduğuna ve modern toplumların ancak bu tür gelenekleri yeniden ve yeniden üreterek hayatiyetlerini koruduklarına inanıyorum.

Ancak gelenek icat etmek denilince sanıyorum yakın tarihimizde Sultan II. Abdülhamid'in eline su dökülemez. Bugünkü toplu sünnet düğünlerinden tutun da, Söğüt'teki Osmanlı Devleti'nin kuruluş şenliklerine, İstanbul'un fethi kutlamalarından "sadaka-i seniyye" uygulamalarına kadar uzanır onun müşfik eli. Bütün bunlarda gözetilen esas gaye, "Osmanlılar arasında ortak bir kimliğin oluşmasına yardımcı olmak", "devlet-toplum ilişkilerini uyumlu ve birbirini bütünleyen bir

ilişkiler bütünü olarak yapılandırmak"tı. Bu ve benzeri çabaların, "Osmanlı'nın yeniden fethi"ni veya bir "iç fethi" amaçladığı, giderek daha iyi anlaşılacaktır.

Nitekim Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Nadir Özbek'in çalışmaları, özellikle "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet" adlı kitabı[1] bize Abdülhamid'in bu iç fetih harekâtı hakkında doyurucu bilgiler vermekte, özellikle sosyal refahı artırıcı yardımları nasıl yeni bir gelenek icat ederek örgütlediği ve aynı zamanda halkı da bu organizasyona nasıl dahil ettiğine ilişkin yararlı ipuçları sunmaktadır.

Mesela şu "sadaka-i seniyye" meselesini ele alalım. Elbette eskiden de padişahlar sadaka dağıtırlardı. Ancak Abdülhamid'de karşılaştığımız farklılık, bunun törensel bir havaya büründürülmüş olması ve "görünür" kılınmasıdır. Onun döneminde kitle iletişim araçlarının da imkânlarını kullanarak devletin, devletin başı olarak da padişahın her zaman halkın yanında olduğu imajı zihinlere kazınmıştır.

Kitapta, her Cuma günü İstanbul'un bir başka semtinde Padişah adına yoksul ahaliye sadaka dağıttırılması ve kurban kesilmesi uygulaması dikkat çekiyor. Yalnız bu semtlerin özellikle kenar ve fakir fukarası bol semtler olmasına özen gösterilirdi. Saraydan bir bendegân o semte gider, padişah adına kurban keser ve etlerini dervişler ve medrese talebeleri de içinde olmak üzere yoksul ahaliye dağıtırdı. Mesela 13 Şubat 1899 tarihli Sabah gazetesinin haberine göre saraylı bir komisyon Kâğıthane'nin yolunu tutmuş, burada Abdülhamid'in sadakası olan 300 lirayı halka dağıtmış, ardından 18 adet kurban kesilmiş ve etler köyün fakir ahalisine paylaştırılmış, sonra Alibeyköy'e geçilerek orada da padişahın gönderdiği 100 lira sadaka olarak verilmiştir.

1 Nadir Özbek'in, özellikle "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (İletişim Yay., 2004)

Ancak şimdiki mantıkla düşünürsek, yalnızca Müslüman ahaliye yardım dağıtıldığını zannedebiliriz. Ancak yanılırız ki fena halde. Abdülhamid'in Ermeni, Rum ve Musevi cemaatlerine bağış ve yardımları saymakla bitmez ama dilerseniz bir iki tanesini zikredelim.

Mesela Abdülhamid pek çok vesileyle Ermeni cemaatinin önde gelenlerine atiyyeler (bağışlar) vermekte ve bu hediyelerin sosyal yardım şeklinde cemaatin yoksul kesimlerine ulaştırılmasını sağlamaktaydı. İsmi sonradan Şişli Etfal Hastanesi yapılmış olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nden Rum hastanesine her gün 75 okka has ekmek, 50 okka et; Yedikule Ermeni Hastanesi'ne ise 600 okka ekmek, 150 okka et gittiğini, ayrıca her ay 12 bin kuruş "atiyye-i seniyye" tahsis edildiğini bilen kaç kişidir acaba?

Nadir Özbek, Abdülhamid üzerindeki kimi şaibeleri teker teker kaldırdığı kitabında taraflı tarihçilerin onu bütün gönüllü ve sivil faaliyetleri yasaklayan acımasız bir despot kılığında sunmalarına da itiraz ederek, bunun tam tersinin geçerli olduğunu vurguluyor; özellikle sosyal yardım alanında sivil girişimlerin onun zamanında arttığına ve kamusal alanın genişletildiğine dikkat çekiyor. Belki siyasî amaçlı derneklere sınırlamalar getirilmiştir ama sosyal yardımlaşmayı amaçlayan derneklere, ister Müslümanlarca, ister gayrimüslimlerce kurulsun, pekala izin verilmiştir.

Bu sosyal yardım faaliyetlerinden birisi de yoksul halka yakacak yardımı yapılmasıdır. Ancak Abdülhamid'in farkı ve orijinalliği, bu yardımları sadece devlet hazinesinden veya belli fonlardan karşılamasında değil, ilk katkıyı kendi cebinden koymak suretiyle halkla beraber organize etmesinde yatmaktadır. Mesela 1888 yılında "iâne-i şitâiyye", yani kışlık yardımı komisyonu oluşturmuş ve bastırılan 3 bin liralık yardım biletinden bin liralık kısmını kendi cebinden satın alarak kampanyayı başlatmıştır. Bundan 6 yıl önceki kışta ise padişahın emrindeki fonları yöneten Hazine-i Hassa Nezareti'nin 500 ton kömür satın alıp padişah adına İstanbul halkına dağıttığını öğreniyoruz.

Özetle, kış ayları yaklaştı mı, Abdülhamid gerekli emirleri göndererek muhtarlardan her mahallenin yoksullarını, kimsesizlerini ve yetimlerini tespit ettirir ve onlara para ve yakacak yardımı yaptırırdı. Bu arada bazı tek tek isteklere de imkânlar nispetinde cevap verildiği gözden kaçmıyor. Bir dilekçeden, 7-8 yaşlarındaki bir kız çocuğunun yakalandığı mafsal hastalığından dolayı takma bacağa ihtiyacı olduğu öğrenilmiş ve padişah iradesiyle takma bir bacak yaptırılıp kendisine teslim edilmiştir. Yine 12 yıldır yatağa mahkûm bulunan Bahauddin ve annesine "sadaka-i fukara" tertibinden ödeme yapıldığını biliyoruz.

Lakin asıl acı olan nokta nedir, bilir misiniz? Sosyal yardımlaşmayı ve bütünleşmeyi sağlayan bu geleneğe Meşrutiyet'ten sonra son verilmiş, bununla da yetinilmeyip Abdülhamid'in kurmuş olduğu hayır kurumlarının neredeyse tamamı tasfiye edilmiştir. Mağdur duruma düşen Kosova göçmeni Fehim'in fakr u zarurete düştüğünü bildiren acıklı dilekçesi binlerce örnekten sadece biridir.

O günlerden bu günlere karanlık bir koridordan geçerek geldik dostlar. Kolay olmadı bu bayram.

Abdülhamid hiç çek kesmiş miydi?

Kalbimde yalnız Allah korkusu vardır. Başka bir şeyden korku duymadım. Bir hadise olmadan evvel onu önlemek için telaş ederim. Ama tehlikenin içinde bulunduğumu hissedersem icabında ateşe atılmaktan bile çekinmem.[1]

Bir çek...
Duruyor arşivin mahzenlerinde.
Suskun.
Değil aslında.
Konuşuyor bir şeyler.
Yazılı üzeri (arkası değil!):
"15 Temmuz 1909, Selanik (Salonique)."
Miktar 40.375.79 lira. (Kırk bin üç yüz yetmiş beş lira yetmiş dokuz kuruş.)
Ve altında sade bir imza:
Abdülhamid.
O kadar...

1 Ayşe Osmanoğlu, age.

Abdülhamid'in kestiği çek. İmzası sağ alt köşede okunuyor. (Osmanlı Bankası Arşivi)

Bu miktar, tahttan indirilen Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Bankasında bulunan 52.971.54 liralık birikmiş mevduatının bir kısmıdır. Çek, belirtilen miktarın İstanbul'daki Osmanlı Bankası hesabından Deutche Bank'a ödenmesini emrediyor.

İyi de neden?

Biraz etrafımızı görmeye çalışalım. Neler olup bitiyordu bu yüklü çek kesildiği sırada?

Padişahı tahttan indiren ve bir trene bindirerek onun 'hiç sevmediği' Selanik şehrindeki Alatini Köşkü'ne kapattıran İttihatçılar, bu defa Sultan Reşad'a baskı yaparak Abdülhamid tarafından Hazine-i Hassa'ya devredilen malların devlet hâzinesine alınması yolundaki kararı imzalattılar.

Böylece Abdülhamid devrinde sarayın elinde toplanmış bulunan bu muazzam mali imkânı hükümetin, daha doğrusu İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin yetkisine verdiler. Bununla da yetinmeyip sabık padişahın bankada olduğunu bildikleri öz parasına el koymak için harekete geçtiler.

Eski padişahın Osmanlı Bankası'nın en yağlı müşterilerinden birisi olduğu biliniyor. 1886 Haziran'ından itibaren düzenli olarak hesabına

yatırılan 1.000 ila 3.000 lira arasındaki miktarlar 1891 yılı sonuna kadar 92.700.75 liraya yükselmiştir. Kadın efendilerinden Mestniyaz, çocuklarından Mehmed Selim Efendi ile Zekiye ve Naime sultanlar ve yeğenlerinden İbrahim Tevfik Efendi adlarına da tam 3.166.24 lira yatırılmıştır. Bir de "Trablus'tan 1 lama ve Humus'a işleyecek Araba Şirketi'ne ait 250 hisselik bir hisse senedi emanet edilmişti bankanın kasalarına.

1909 Mayıs'ına gelindiğinde, Osmanlı Bankasının görüp göreceği "en zengin ve en itibarlı müşterilerden biri" olan Abdülhamid'in serveti 52 bin küsur liraya inmiş bulunuyordu.

İşte Selanik'te sürgün bulunan sabık hünkârın Osmanlı Bankası'na yazdığı 5 Mayıs 1909 tarihli mektubunda çekmek istediği para, buydu. Banka Temmuz 1909'da genel müdürlükten Mr. Neeff'i Selanik'e gönderecek ve çantalar içinde getirilen para Alatini Köşkü'nde kendisine nakden ödenecektir

Hesabın geriye kalan 13.733.55 liralık kısım ise bir "alındı makbuzu" imzalanarak elinden alınmıştır. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı bir makalesinde, mevduatın kalan bu son kısmının Abdülhamid'in elinden nasıl alındığını şöyle aktarıyor:

> Hakan-ı sabık Abdülhamid Han hazretlerinin... Bank-ı Osmanî'de mevdu onüç bin yediyüz küsur lirayı Osmanî, Alatini köşkünün nam-ı hümayunlarına mübayaasıyla tamirat-ı lazimesinin icrası ve mütebakisinin ikinci ve üçüncü orduların teçhizatına sarf edilmek şartiyle hakan-ı müşarünileyh tarafından ihda buyurulması üzerine...

2 Edhem Eldem, *Osmanlı Bankası Tarihi,* Çeviri: Ayşe Berktay. İstanbul 1999, Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi Yayınlan, s. 247-248.

3 Sadeleştirilmiş şekli şöyle: "Eski padişah Abdülhamid'in, Osmanlı Bankası'na yatırılmış 13.700 küsur Osmanlı lirası, Alatini Köşkü'nün kendi adlarına satılmasıyla gerekli onaranlarının icrası ve geri kalanlarının ikinci ve üçüncü orduların donanımına harcanması şartıyla söz konusu eski sultan tarafından hediye buyurulması..." Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "11. Abdülhamid'in hal'i ve ölümüne dair bazı vesikalar", *Belleten,* 10 (1946), 40, s. 713.

Böylece meblağın 14 bin liraya yakın kısmına da, köşkün satın alınması ve tamirat masrafları çıkarıldıkları sonra 2. ve 3. orduların donanımına sarf edilmek üzere el konulmuş oluyordu.

Fakat biz asıl o çekin hikâyesine geri dönelim. Bakalım bu masum görünüşlü çekin altında nasıl yaman bir trajedi uç veriyor?

Bu paranın mahiyetini ve bir eski sultanın elinden alınışını olaya şahit olan Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu ayrıntılı olarak anlatmıştır. Kendisine kulak veriyoruz:

> Bir gün yine köşkte sıkıntılı bir hava esmeye başladı. Babamın Alman Bankasındaki parasını almak istiyorlardı. Babam üzüntülü bir halde olduğundan biz de müteessirdik. İstanbul hükümeti, Rasim Bey vasıtası ile haberler gönderiyor, babam kâğıtlar yazıyor, Rasim Bey sık sık huzura girip cevap getiriyordu. Babam diyordu ki, "Ben kalabalık bir ailenin babasıyım. Padişah olduğum zaman şehzadeliğimde çalışıp kazandığım paranın bir kısmını cülûs bahşişi olarak kendi kesemden verdim. Çünkü ben diğer biraderler gibi avare yaşamaz, oturmaz, dinlenmez, çiftliklerimde çalışırdım. Kazandığım parayı benden sonra evlad-ü ayalim alsın diye bankaya yatırdım... İşte bu sebeplerden dolayı bankadaki parayı veremem."[4]

'Bu, çocuklarımın parasıdır, veremem' dedikçe Abdülhamid üzerindeki baskı da artıyordu. 'Vermeye mecbursunuz' dedikten sonra, bizzat eski Sultana, "Sizi de, kızlarınızı da bodruma indirip hapsederler" tehdidinde bulunuluyor, açıkça canlarına zarar vereceklerini söylüyorlardı. Aile korkmaya başlamış, parayı verip kurtulmayı arzu eder hale gelmiştir:

> Bütün köşkü bir korku istila etmişti. Bu paranın bize baş belası olacağını düşünmeye başlamıştık. Hem kendimizin, hem babamı-

1 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*

> selameti için verilsin diyorduk. Manevi hava o kadar sıkıcı bir hale gelmişti ki pencerelerin ününde bile duramaz olmuştuk.

Zira bahçedeki askerlerin kendilerine zarar vereceğini düşünerek huzursuz oluyorlardı. Bir baba olarak Abdülhamid, evlatlarının haline acıyor, üzülüyor ama elinden bir şey gelmiyordu. Onu artık bir eski padişah olarak düşünmeyin. O, şimdi eli kolu bağlanmış bir babanın çaresizliği içinde kıvranmaktadır. Ömrü boyunca biriktirdiği kendi gelirinden çocuklarına tek bir kuruş dahi bırakamayacak olması yeterince ağır bir ıstırap kaynağı iken, bir de onlara zarar verilmesi ihtimali belirmişti. ‘Keşke’, demiştir, 'bu parayı vaktiyle herkesin adına ayrı ayrı hesaplara yatırsaydım. Yazık. Benim yüzümden onların da kısmeti kapanıyor.’

Zaten Şehzade Abdürrahim Efendi sıkıntıdan sarılık olmuştur, Ayşe Sultan’ın da burnundan her sabah kan gelmektedir. Son bir çare düşünür Abdülhamid ve Meclis-i Mebusan’a başvurur; meselenin halledilmesini ister. Ancak gelen cevap büsbütün umutsuzluğa yol açacak mahiyettedir. Üstelik tehditkâr bir cevaptır bu.

Artık köşke hapsedilen ailenin rahatı büsbütün kaçmıştır. Ayşe Sultan’ın annesi Müşfika Kadınefendi, bir gün kocası Abdülhamid’e şu ricada bulunur:

> Ver de kurtul. Senin ve cümlemizin selâmeti için bu parayı başından defet. Nasıl olsa bir lokma ekmek buluruz. Çocukların da böyle söylüyorlar.

Sevgili hanımından ve çocuklarından gelen bu ferahlatıcı mesaj, babayı bir nebze rahatlatmıştır. İşte ‘bu endişeler, bu ıstıraplar arasında’ eski Sultan Abdülhamid, önüne konulan kâğıdı imzalayacak ve çocuklarını çeyiz parasından mahrum bırakan acı kararı onaylayacaktı. Ne var ki, bu defa banka 5 Mayıs 1909 tarihli bu imzalı kâğıdı

kabul etmeyecek ve ancak huzura gönderilecek bir heyetin gözü önünde parayı bizzat mudiye teslim edebileceklerini bildireceklerdi.

Bu haber üzerine besbelli eli kuvvetlenen Abdülhamid'in de bazı şartları olacaktı. Oğlu Abdürrahim'in tahsilini, üç kızının da evlenmesi için İstanbul'a gitmelerine izin verilmesini, yanında kalan bendegâna, yani hizmetlilerine bir parça serbestlik tanınmasını, kendisine kâfi miktarda tahsisat bağlanmasını ve köşkün satın alınmasını, son olarak da ölünceye kadar rahat bırakılmasını ve hayatının ordu tarafından tekeffül (garanti) edilmesini istemiştir.

İttihatçılar başka çare bulamayınca şartları kabul ettiler. Banka müdürü ile Almanya'nın Selanik Konsolosu, 15 Temmuz 1909 günü yanlarında 6 büyük bavul dolusu para ve tahvillerle huzura girdiler. Abdülhamid, o sırada 5 yaşında bulunan şehzadesi Abid Efendi'yi sağına oturtmuştu. Mudileriyle baş başa görüşmek istediklerini söyleyen konsolos ve banka müdürlerinin dedikleri yapılmış, subaylar dışarıya çıkarılmıştı, imzalarını alıp paraları teslim ettikten sonra konsolos ve banka müdürleri hızla arabalarına binip köşkten uzaklaştılar.

Abdülhamid bu sırada balkonun kapısına yürümüş ve subaylara, para çantalarını göstererek, "Alınız şunları!" diye gür bir sesle bağırmıştır. Bavullar arabalara yüklenip Selanik'in meşhur Beyaz Kule'sine doğru revan olurken, bir baba olarak omuzları düşmüş Abdülhamid çocuklarını yanına çağırmış, onlara şöyle nasihat ediyordu:

> Evlâtlarım! Hiç birinizin istikbalini temin edemediğimden çok meyusum. Ne yapayım? Talih, kader böyle imiş. Elbet size millet bakar.

Çocukları ise sıraya girmiş, bir yandan elini öperlerken, diğer yandan, "Efendimiz! Siz sağ olunuz. Feda olan paralar olsun" diyorlardı. Bu sırada Abdülhamid gözleri dolarak evlatlarını teker teker öpüyordu.

Paraların tesliminin üzerinden bir gün geçmiştir. Köşk Muhafızı Rasim Bey, eski Sultanın bütün serveti elinden alınırken gösterdiği metanete hayran olduğunu söylemek ihtiyacını hissetmiştir kendisine. Ayşe Osmanoğlu'nun hatıralarında anlattığına göre Abdülhamid gülüp geçmiştir bu lafa. Kelimelerinden bir ateş yalımı hissedilmesi bundandır:

Rasim Bey! Mal habistir. Bir elden gelir, diğerinden çıkar... Ben nice şeyler görmüş, geçirmiş insanım. Bana bunları Allah verdi. Yine o aldı.

Not: Abdülhamid'in servetine el konulma sürecini belgelerden takip ederek açıklayan bir yazı için bkz. Mithat Sertoğlu, "*II. Abdülhamid'in millete, mebuslara, askere en son hitabı ve serveti hakkında yeni bilgiler*", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 79-81,1974, s. 26-37.

Abdülhamid’i gören son gözler de kapandı

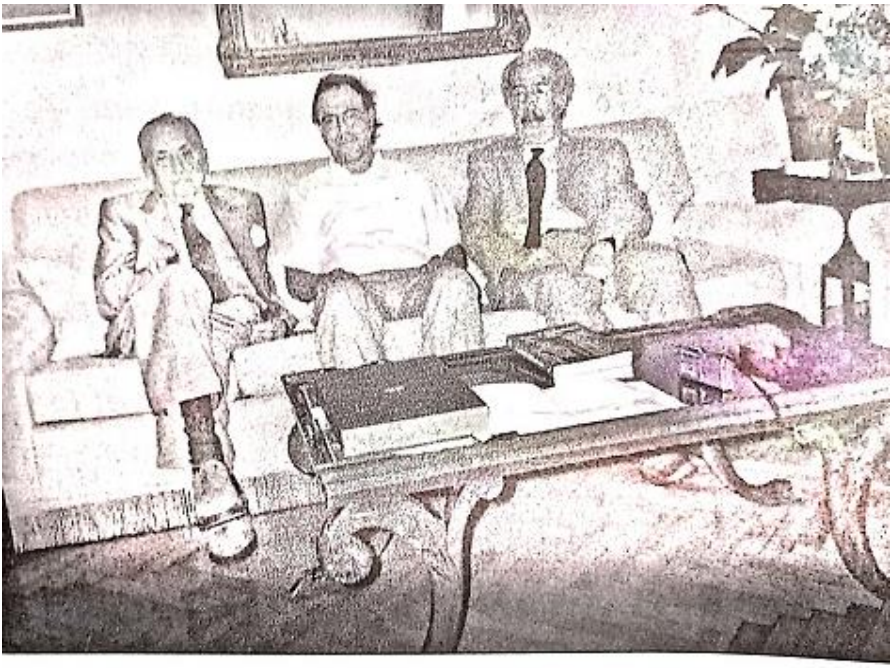
Osman Ertuğrul Efendi 1912’de dünyaya gelmiştir.
New York’ta yaşamakta olup ticaretle meşguldür.
Takriben 1946’da Güney Afrikalı bir kızla evlenmiştir.
Çocuğu yoktur.[1]

Ayşe Osmanoğlu (1960)

31 Ağustos 1912 İstanbul doğumlu 'Osmanlı Hanedanı Reisi' Osman Ertuğrul Efendi, 23 Eylül 2009 Çarşamba günü saat 20.19'da hayata gözlerini yumunca tarihimizin renkli bir sayfası daha kapanmış oldu. Zira Osmanlı Devleti'nin 'Son Sultanı' Abdülhamid'i dünya gözüyle gören son kişiydi kendisi. Ayrıca İstanbul'da doğmuş olan hayattaki son, 95 yaşını geride bırakan ilk Şehzadeydi.

Merhum Osman Ertuğrul Efendi'yi 2004 yazında Maçka'daki evinde ziyaret etmiş, eşi Zeynep Osman Hanımefendi'yi de orada tanımıştım. Abdülhamid'in bir başka torunu Harun Efendi de gelmiş, sevincim katlanmış ve dahi kanatlanmıştı. Nasıl kanatlanmasın ki! Düşünün, karşınızda hakkında kitap yazmaya soyunduğunuz bir insanın torunu

1 *Ayşe Osmanoğlu, Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*

Merhum Osman Ertuğrul Efendi ve Abdülhamid'in diğer torunu
Harun Osmanoğlu ile birlikte (2004).

oturuyor. Onu gören gözler size bakıyor, öpmek için elini tutan el dudaklarınıza uzanıyor. Kaç saat yüzlerinde Sultan'ın gölgesi dolaşıp durmuştu.

Osman Ertuğrul Efendi sanırım biraz keyifsizdi o gün, ayrıca röportaj için gelenler vardı, bu yüzden fazla bir şey konuşamadık. Tanışmamız bile kafiydi benim için.

Aradan yıllar geçti; bir süre önce sessiz sedasız bir e-mail düştü posta kutuma. Mesaj Zeynep Osman Hanımefendi'den geliyordu. O günlerde kendini bilmezin teki ikide bir iftira atıyordu Sultan'a. Yok Siyonistlerle Filistin'de toprak pazarlığı yapmış, yok 'bal gibi içki içermiş'... Ben de bunlara belgeler ve aklıselim ışığında cevaplar veriyordum. (Bunları ileriki sayfalarda okuyacaksınız.)

Meğer Zeynep Hanımefendi yazılarımı Osman Efendi'ye okumuş, o da dedesinin hakkını savunduğum için teşekkürlerini iletmesini istemiş kendisinden. Bunun üzerine *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı'*nın ilk cildini New York'taki adreslerine elden gönderdim. Bilahere beraberce okuyup beğendiklerini öğrenmek tarif edilmez bir mutluluk kaynağı olmuştu fakir için.

Nihayet bu yaz Türkiye'ye geldiklerinde görüşecektik. Hatta temmuz sonu gibi müsait de bulunuyorlardı. Ne var ki, kısmetten fazlası olmuyor. Ben biraz gaflete düşüp gecikince Osman Efendi rahatsızlanıp hastaneye kaldırıldı. Kaldırılış o kaldırılış... Hayırlı işlerde acele etmek gerektiğini bir kere daha ama acı bir dersle anlamış oldum. Başta Zeynep Hanımefendi olmak üzere bütün Osmanlı hanedanı üye ve mensuplarına, tabii milletimize başsağlığı diliyorum.

Abdülhamid'in en sevdiği oğlu

Çeşitli kaynaklardan öğrendiğimize göre Sultan II. Abdülhamid 8 oğlu içinde en çok Osman Ertuğrul Efendi'nin babası olan Mehmed Burhaneddin Efendi'yi severmiş. Kendisi fevkalade piyano çalar, resim yaparmış. Zeki ve kabiliyetli, güzel konuşan bir şehzade olduğu anlaşılan Burhaneddin Efendi'yi cuma selamlıklarına giderken Saltanat Arabası'nda karşısına oturtur, bazen de kendi adına tebriklerde bulunmak üzere elçiliklere gönderirmiş.

Belki bilmezsiniz: Balıkesir'in "Burhaniye" ilçesi, adını Osman Ertuğrul Efendi'nin babasından almıştır. Sevgili Şehzade'sinin ismini, yaptığı yatırımlarla şenlendirdiği bu şirin beldeye veren kişi de Abdülhamid'dir. Hatta Üsküdar'da Burhaniye isimli bir semt vardır, içinde de Abdülhamid'in yaptırdığı Burhaniye Camii. Bunlar da Şehzade Mehmed Burhaneddin Efendi'nin ismini taşırlar.

Onun için diyorum ya bu topraklardan Abdülhamid'in mührünü silmek kolay değildir diye.

Ne var ki, babası tahttan indirildikten sonra İttihatçılarla dirsek temasına giren Burhaneddin Efendi için tehlike çanları çalmaya başlamıştır.

Önce Osman Ertuğrul Efendi'nin annesi olan eşi Âliye Hanımefendi, babası Burhaneddin Efendi'den boşanmış, sonra da İttihatçıların meşhur maliyecisi Cavid Bey'le evlenmiştir. (Ne var ki, bu defa da mutluluğu uzun sürmeyecek ve Cavid Bey, İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanıp 1926 yılında asılacaktır.)

Ardından Balkan Savaşları patlamış ve Burhaneddin Efendi'ye, bağımsızlığına kavuşan Arnavutluk'un başına kral olması teklif edilmişse de, Osmanlı gururu buna mani olmuş, bu cazip teklifi reddetmiştir.[2] Ardından ABD'ye yerleşip zengin bir Amerikalı hanımla evlenen Burhaneddin Efendi, 15 Haziran 1949'da vefat etmiş, cenazesi gemiyle İstanbul'a getirilmek istenmiş ama ne çare, CHP hükümeti izin vermemiş, bunun üzerine Şam'a götürülerek sultan Selim Camii'nin avlusunda yatan amcası Sultan Vahdettin'in yanına gömülmüştür.[3]

Mehmed Burhaneddin Efendi'nin Osman Efendi'den bir yaş büyük olan diğer oğlu Mehmed Fahreddin Efendi'nin de iyi bir ressam olduğunu ve 1968'de ABD'de vefat ettiğini biliyoruz.[4]

2 Osman Ertuğrul Efendi'nin bir ifadesine göre Şam Krallığı da teklif edilmiş.

3 Osman Ertuğrul Efendi bir belgeselde anlatmış: Kerime Şenyücel, *Hanedanın Sürgün Öyküsü*

4 Kadir Mısıroğlu, "*Osmanoğulları'nın Dramı*", Sebil Yay., 1974, s. 265-270.

Son padişah torunu

Merhum Osman Ertuğrul Efendi'yi biraz daha yakından tanımaya ne dersiniz?

Zeynep Osman Hanımefendi'nin lütfedip gönderdiği bilgiler… Bu arada belirtmem gerekiyor ki, bu bilgilerin en azından bir kısmı burada ilk kez yayınlanıyor:

> Babası Burhaneddin Efendi iki oğlunu da küçük yaşlarından itibaren her Avrupa'ya gidişinde beraber götürürmüş. Aile memleketten çıkarıldığında Viyana'daymışlar, dolayısıyla diğer aile fertleri gibi sürgün olayını yaşamamışlar ama ortada bir tuhaflığın olduğunu da hissetmişler. Bazı halaları ve aile fertleri Viyana'da Burhaneddin Efendi'nin evinde bir süre kalmışlar.
>
> Gayet iyi ata binermiş, birçok madalyalar ve kupalar kazanmış ama Bar Harbour'da (New York'un kuzeyindeki Maine eyaletinde) babasının evinin olduğu mıntıkada çıkan bir yangın neticesinde bir sürü kıymetli malların arasında onlar da yanıp kül olmuş.
>
> 1930'ların sonlarında Amerikalı olan üvey validesini ziyaret etmek üzere Washington DC'ye gitmiş, babası da bir müddet sonra oğluna ve zevcesine iltihak etmiş ve yarı Washington'da, yarı New York'ta yaşar olmuşlar. Sonra New York'ta karar kılmışlar. Osman Efendi Güney Afrikalı İngiliz asıllı bir hanımla (Gulda Twerskoy) evlenmiş, bir maden şirketi kurup uzun seneler dünyanın birçok memleketinde maden ocakları açıp işletmiş, çok muvaffak olmuş ve şirketini kuruş ve çalıştırışı, yepyeni ve kendine has bir tarz olduğundan Columbia Üniversitesi'nde ders olarak okutulmuş.
>
> Babası fevkalade iyi bir piyanistmiş. Osman Efendi, "Babam, Abdülhamid'in oğlu olmasaymış devrin en iyi piyanisti olurmuş." der her zaman. Kendisi de, benim o zamana kadar tanıdığım insanların içinde müziği en iyi bilip tahlil edebilen ve adeta müzikle

bir olmuş bir kimsedir. Onun kadar iyi müzik kulağı ve bilgisi olan bir kimseyi ben şahsen tanımadım. Gayet iyi bir marangozdur, evde kendi eliyle yaptığı üç masamız durur. Aynı zamanda çok da mükemmel bir aşçıdır. Çok okur, Türkçe, Almanca, Fransızca ve İngilizceyi mükemmel bilir, İspanyolcayı konuşur, İtalyancayı anlar, icab ederse onu da konuşur ama diğerleri kadar değil.

Hayvanları çok sevdiği için New York'ta bir hayvan kurtarma ve yerleştirme (*adoption*) vakfı kurmuş, uzun seneler ilk zevcesi işletmiş. Onun vefatından sonra vakfı devretmiş. Ben kendisini ilk hanımının vefatından iki sene sonra tanıdım ve tanıdıktan iki sene sonra da evlendik. Yıl 1991.

Yukarıda okuduğunuz bilgiler elime geçtiği günlerde Osman Ertuğrul Efendi henüz sağdı, dahası, yaşayacağından umutluyduk. İyileşirse hazırlıklı olayım diye hakkında bazı sorular daha sormuştum sevgili eşine. Sağolsunlar, o sıkıntılı günlerinde zahmet buyurup cevaplandırdılar sorularımı. Bu cevapların bir kısmını sizinle paylaşmak istiyorum.

Görkemli cenaze töreninin hatırlattıkları

Merhum Osman Ertuğrul Efendi'nin 25 Eylül 2009 günü Sultanahmet Camii'nde düzenlenen cenaze töreni aslında pek çok ilklere sahne oldu. Yanlış hatırlamıyorsam Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin Şubat 1916'daki cenaze töreninden 93 yıl sonra ilk defa bir Şehzade'nin cenazesine böyle görkemli bir tören nasip oldu. (İlginç olan nokta, onun da Sultan Mahmud türbesine gömülmüş olmasıydı.) Oysa bir önceki hanedan Reisi olan Mehmed Orhan Efendi'nin 15 yıl önceki cenaze törenine katılanların sayısı, iki elin parmaklarını geçmiyordu.[5]

Şimdi merhumun neden bu denli sevildiğinin ve cenazesindeki izdihamın sebeplerini anlamak için hayatına ve görüşlerine doğru kısa

5 "Cemaat sadece altı kişiydi." Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar*

bir yolculuğa çıkacağız. Göreceksiniz ki, kendisi o asil tavrını koruyarak ve siyasete alet etmeden rejime en sert eleştirileri getirirken, ecdadının haklarını en muhkem bir şekilde sayılabilen nadir hanedan üyelerinden biriydi.

İşte Zeynep Osman Hanımefendi'nin Hanedan Reisi'nin vefatına saatler kala fakirin sorularına verdiği cevapları:

> *Zannediyorum şu an hayatta olup da Sultan Abdülhamid'i gören tek kişi Osman Efendidir. Onu nasıl anlatıyor?*
>
> Büyükbabasını, annesi ve ağabeyi Fahreddin Efendi'yle birlikte bin bir güçlükle aldıkları izinle Beylerbeyi Sarayı'nda 6-7 yaşlarındayken, belki biraz daha küçükken ziyaret etmişler. Büyükbabasının odasına girdiklerinde annelerine nasıl ayağa kalktığım, nezaketini, torunlarının başlarını okşayıp öptüğünü, dizlerinde oturttuğunu, sevgi dolu bakışlarını ve ses tonunu gayet iyi hatırlıyor.
>
> *Dedesi hakkında kanaatleri nasıl?*
>
> Abdülhamid'le çok iftihar eder, yaptıklarını ve siyasetini çok takdir eder, zamanının en büyük devlet adamlarından biri olarak görür ve "Osmanlı İmparatorluğu'nun 33 sene ayakta kalmasının tek sebebi Büyükbabamın uzak görüşlü siyasetidir", der.

Gördüğünüz gibi Abdülhamid'i sonuna kadar savunmaya kararlı bir torun karşısındayız. 2009'un Nisan ayında cevabını sizin de merak ettiğinizi bildiğim bir soru sormuştum Zeynep Hanıma:

> *Bir televizyon programında Osman Efendi'nin şöyle dediği iddia edilmişti: "Küçükken Beylerbeyi Sarayında Abdülhamid'i ziyaret ettim, beni dizine oturttu, elinde şarap kadehi vardı, hatta markasını da hatırlıyorum, Porto şarabı idi. Hem içiyor, hem de parmağını kadehe daldırıp ağzıma koyuyordu. Babamlar şaşırınca 'Şifadır, şifadır' diyordu." Bu bilgiyi kendisine sorabilir miyiz?*

O tarihte New York'ta bulunan Osman Efendi'nin sağlığı henüz yerindeydi. Zeynep Hanım'ın onun ağzından aktardığı şu cümleler çok önemli görünmüştü bana:

> Bir kere o ziyarete babasıyla değil, annesiyle gitmiş. Büyük babasının elinde ne Porto şarabı ne de herhangi bir içki varmış. Hatta içkinin lafı bile geçmemiş. "Ben Osman Efendi'yle 18 senedir evliyim, hatıralarını defalarca dinledim. Porto şarabı faslını hiç mi hiç duymadım. Bana bu hatırasını hep yukarıda belirttiğim gibi anlatmıştır, hatta İngilizce yazdığı hatıralarında da böyle yazılı. Birileri [isim söylüyor ama yazmıyorum-M.A.] yanlış hatırlıyor olmalı."[6]

Şunu da eklemeliyim ki, Osman Ertuğrul Efendi Abdülhamid'i gördüğü sahneyi farklı kişilere de aşağı yukarı bu şekilde anlatmıştır. Mesela bir söyleşisinde o sahneyi

> Çocukken Beylerbeyi Sarayı'nda dedemi üç defa gördüm. Babamı içeri sokmadılar, annemle birlikle onu ziyarete giderdik. Bizi kanepeye oturturdu, başımı okşardı. Çok detaylı hatırlayamıyorum ama o zamana kadar beni sakallı biri öpmemişti, dedemin sakalım iyi hatırlıyorum

şeklinde anlatmıştır.[7]

Dedesinin sakalını hatırlıyor, öptüğünü, başını okşadığını, annelerine nasıl ayağa kalktığını, nezaketini, dizlerine oturttuğunu, sevgi dolu bakışlarını, ses tonuna kadar gayet iyi hatırlıyor. Garip değil mi? Bir tek şeyi hatırlamıyor: Şarap içtiğini!

Dedem asla Kızıl Sultan değildi

Osman Efendi bir de dedesi Sultan Abdülhamid'in 'Kızıl Sultan' olarak adlandırılmasını asla hazmedemezdi. Aslı Aydıntaşbaş'ın Sabah gazetesinde yayınlanan söyleşisinde bu tavrını bükülmez bir iradeyle

6 Kim olduğunu anlamanız için "İçki İçer miydi" bölümünü okumalısınız.

7 *Türkiye*, 24 Eylül 2009

ortaya koymuştu. Anlaşıldığı kadarıyla Osman Ertuğrul Efendi, dedesinin adının Cumhuriyet döneminde "istibdat" ve "baskı"yla anılmasından fena halde rahatsızdır:

> Büyükbabam kadar karalanmış biri yoktur herhalde. Kızıl Sultan olarak Ermeniler tarafından binlerce kişiyi öldürmekle suçlandı. Oysa 33 yıllık iktidarında yalnız iki ölüm fermanı imzaladı. O da tahta ilk geldiğinde. Birilerini cezalandırmak istediğinde Avrupa'ya ya da sancaklara sürgüne gönderirdi. Çoğunlukla sürgüne giderken büyükelçi unvanıyla giderdi ya da vali veya bürokrat yapılırdı.

Aynı söyleşide Türkiye'nin "İslam blokunda lider" olmasını arzulayan da, "İslam dünyasının başına geçersek fevkalade olur", hatta bunu yapsa yapsa "Ak Parti hükümeti" yapabilir diyen de kendisi. Aynı söyleşiden öğreniyoruz ki, merhum,

> Türkiye'nin global olarak aktif bir rol oynayabilmesi için öncelikle Osmanlı ve İslam geleneğiyle barışması gerektiğini düşünüyor

muş. Senelerdir söylemeye çalıştığımızın bundan daha veciz bir özetini bulabilir misiniz?

Vahdettin hain değildi!

Aynı söyleşiden Osman Efendi'nin Vahdettin'in hain olmadığını açık açık savunduğunu da öğreniyoruz. Mesela bir yerde demiş ki:

> Sultanlara vatan haini diyorlar. Ne Vahdettin, ne de Reşad vatan haini değildi. Hepsi ülkelerini sevdiler. İnsanlar Mustafa Kemal'i Samsun'a gönderenin Sultan Vahdettin olduğunu unutuyor. İstanbul işgal altındayken özel izni o aldı. Mustafa Kemal Samsun'a hareket etmeden önce Dolmabahçe Sarayı'nda bir araya geldiler.

8 Aslı Aydıntaşbaş, "'Kızıl Sultan' sözü haksızlık", sabah, 23 Temmuz 2004

Gazeteci Aslı Aydıntaşbaş'ın kendisine Sultan Vahdettin'in İngiliz gemisiyle kaçtığını hatırlatması üzerine verdiği cevap ise birilerinin kulağına küpe olacak cinsten:

> Bir kere Fransız ve İngiliz gemilerinden başka gemi alınmıyordu İstanbul'a. İkincisi, aile çok önemli bir karar almak zorundaydı. Kalsaydı iç savaş çıkacaktı. Devrim taraftarları ve padişah taraftarları vardı. Sultan Vahdettin binlerce insanın yok olmasını önlemek için önemli bir karar verdi. Kalsaydı muhakkak saltanat taraftarları diğerleriyle savaşacaktı.[9]

Ancak merhum Hanedan Reisi'nin satır arasına sıkışmış bir cümlesi var ki, o muhalif tavrın (veya ailenin hafızasına sinmiş kırgınlığın mı demeliydim) çarpıcı bir tezahürüydü bence. Osman Ertuğrul Efendi'nin kendisiyle konuşan gazeteci üzerinde bıraktığı çarpıcı izlenim aynen şudur:

> Osman Efendi'yle sohbetlerimizde Mustafa Kemal konusunda karmaşık duyguları olduğu izlenimini ediyorum. Eşinden yaşça epeyi küçük olan Zeynep Hanım gururla "Ben cumhuriyet çocuğuyum. Allah razı olsun Mustafa Kemal'den" diyor. Osman Efendi ise daha temkinli. Atatürk'ü kalbinin derinlerinden sevmese bile saygı duyuyor. "Ailemiz için çok kötü oldu ama Türkiye için çok iyi bir liderdi" diyor. [10]

Biliyorsunuz, bazen ayrıntılar satır aralatma gizlenmekte mahirdir.

Peki bütün bunları merhumun cenazesindeki kalabalıklar biliyor muydu? Emin değilim. Ancak bu halkın bilgisine değil de "derin sezgisi"ne güvenmek gerektiğini en çok aydınlarımızın bilmesi gerekmez mi?

9 Aslı Aydıntaşbaş, "*Son Osmanlı 92'sinde Türkiye'de star oldu*", Sabah, 22 Temmuz 2004

10 Sabah, 22 Temmuz 2004

İşte Abdülhamid'in hanımıyla yapılmış tek söyleşi

Kapağında sarışın bir ecnebi artistin yer aldığı eski *Hayat* dergilerinden birinde Yassıada mahkemesi haberlerini okuyup sayfayı çevirmemle irkilmem bir oldu: Bu feleğin bütün iyi ve kötü çizgilerini cömertçe serdiği çehre bana bir şeyler fısıldamak için adeta çırpınıyordu. Kimdi ve bir magazin dergisinde nasıl yer bulmuştu bu 94 yaşındaki kadın?

Okurlara "uzun yaşamanın sırları"nı anlatacak olan bu asırlık hanımefendi, Sultan II. Abdülhamid'in kollarında son nefesini verdiği Müşfika Kadınefendi'den başkası değildi.

Müthiş bir keşifti benim için. Zira yalnız Abdülhamid'in bir hanımıyla değil, bir padişah hanımıyla yapılıp da yayınlanmış tek söyleşiydi bulduğum. Kimbilir neler neler anlatmıştı?

İştahla okumaya koyuldum. Lakin bir hayal kırıklığı bekliyordu beni. Abdülhamid yerine ne yiyip içtiğinden, günlük hayatından, velhasıl havadan sudan konuşmuşlardı. Halbuki bulmuşsunuz bir padişah hanımını, adam gibi konuşturun, değil mi? Biz böyle düşünebiliriz ama unutmayın ki, harem kadınlarının ağızları mühürlüdür. Sarayda olan bitenlerden, hele Padişah'tan söz etmek haramdır onlara.

Yine de çok ilginç noktalar yakaladım söyleşide. Bunların bir kısmını gözlerinize emanet ediyorum. Tam metnini ise yakında çıkacak kitabımda okuyabilirsiniz.

Önce mekânı gözümüzde canlandıralım: Beşiktaş'taki Serencebey yokuşunda ahşap bir bina düşünün; odanın köşesindeki yayvan sedir üzerinde, atlas kaplı kuş tüyü bir şilteye oturmuştur. Arkasında çiçekli atlas yastıklar… Biraz ötesinde namaz pöstekisi asılı. Arkasındaki talik levhada "Gönül tahtına senden özge sultan olmaya Ya Rab" yazılıdır.

Sonra zaman: Ziyaret tarihi Aralık 1960 olmalı. Kızı Ayşe Osmanoğlu'nu kaybetmenin acısı henüz yüzünde tütmektedir.

Ve insan: Tam 30 yıldır, diyor, bu konaktan dışarıya adımımı atmadım. Muhabirin neden dışarıya çıkmadığı sorusunu ustaca geçiştiren Müşfika Kadınefendi, babasının Plevne gazisi olduğunu, kızkardeşiyle birlikte saraya verildiklerini, "Efendim" dediği Abdülhamid'le 16 yaşındayken evlendiğini anlatıyor.

Muhabirin dikkati uzun yaşamasının sırrına odaklanmıştır bir kere. "Bu kadar sıhhatli ve sağlam kalmanızda ayrı bir beslenme rejimi veya dikkatli davrandığınız başka hususlar var mı?" diye sorar. Müşfika Hanım'ın cevabı gayet sade ve nettir:

> Ben daima çok az yerim. Sabahları kalkınca, aç karnına mutlaka bir fincan adaçayı içerim. Bunun peşinden içine biraz kahve katılmış bir bardak sütle biraz peynir, bir ince dilim ekmek yerim. Öğle yemeğinde az, çok az haşlama et, biraz sebze, varsa az pilav veya muhallebi alırım. Akşam yemeklerim sadece yoğurttur. Midemde ekşime yapmaması için içine biraz şeker karıştırılmış yoğurdu yerim. Kırk yıldan beri akşam yemeklerimin listesi değişmemiştir. Yalnız şekerli yoğurt.

İçinizden, 'Canım kadın 90 yaşında, daha ne yesin?' diyenleriniz çıkabilir. Ancak dikkat: "Ben daima çok az yerim." diyor Müşfika Hanım, "Az yemek mutadımdır". Demek ki sarayda da böyleydi. Saray hayatı

mutlaka israf cenneti değil, o zenginlik içinde iktisatlı yaşamak da demektir. Zira Abdülhamid, mütevazı yaşamayı hareme yeniden kazandırmıştır. Malum, kendisi de az yer, düzenli yaşar ve sağlığına özen gösterirdi.[1]

Muhabir sorar merakla: "30 yıldır kapıdan çıkmadığınıza göre vücut hareketiniz çok az oluyor demektir. Hiç rahatsızlık çekmiyor musunuz?"

Müşfika Hanım'ın cevabı, yanı başına astığı talik levhadaki sözleri selamlar gibidir:

> Namaz kılıyorum evladım. Beş vakit namaz beni hem Allah'ıma yaklaştırıyor, hem de sıhhat kazandırıyor. Namazdan iyi hareket olur mu?

Öte yandan muhabirin "Her şeye rağmen yaşamanın tadına doyum olmuyor değil mi efendim?" sorusuna kadere boyun eğmiş kimselerin edasıyla cevap vermiştir: "Evet ama, insan sevdikleriyle birlikte yaşarsa."

Son sözü söylerken gözleri derinlere kaçan sular gibi zamanın girdabına kapılıp gitmiştir Müşfika Kadınefendi'nin. Kimbilir gözlerinde hangi sahneler dalgalanmıştır. Belki Efendisi'nin komaya girmesi üzerine 24 saatliğine devleti yönettiği o sırat köprüsünü andıran günü de hatırlamıştır.

Gerçi dergiye Abdülhamid'le ilgili hiçbir şey anlatmamıştır ama bir aile dostuna başka bir vesileyle emanet ettiği hatırası unutulacak gibi değildir:

Bir sabah Abdülhamid yataktan kalkmak istediğinde kendisinde bir kırıklık hissediyor. Çoraplarını ayağına geçirecek hali dahi yoktur. Hemen Müşfika Hanım çorapları alıp karyolanın önünde yere çömele-

1 Şehsuvaroğlu, agy, *Resimli Tarih Mec. Mayıs 1955*

Müşfika Kadınefendi söyleşinin yapıldığı gün, çini sobasının başında elleri dizinde oturuyor. "Uzun kış gecelerinde bu koltukta oturur, geçmiş günlerin hâtıralarına dalarmış. Resimde gördüğünüz çini soba, Abdülhamid'in şehzadeliğinde bizzat saraya soktuğu ilk sobalardan biridir." (*Hayat*) Fotoğraf: Necdet İşler.

rek Padişah'ın ayaklarına güzelce giydiriyor. Eşinin bu samimi ve candan alakasından pek mütehassis olan Abdülhamid, "Kadınım çok zahmet ettin, eksik olma, hakkını helâl et!" diye helallik istiyor. Müşfika Hanım hiç beklemediği bu sözlerden pek şaşırıyor ve cevaben "Aman efendimiz! Hakkımı helâl ettirecek ne yaptım ki?" diyorsa da Abdülhamid ısrar ediyor: "Hayır, bir kadının kocasına karşı hakları büyüktür. Kadınım, bu hizmetine mukabil hakkını helâl et." Müşfika Hanım ne söylediyse, Abdülhamid'e bunun normal bir hareket olduğunu bir türlü kabul ettiremiyor. Sonuçta bu cüz'i hizmetinden dolayı koca bir Hünkâr'a karşı hakkını helâl etmek mecburiyetinde kalıyor.

O günkü söyleşiden Müşfika Hanım'ın tarihe dalan gözleri ve yandaki mahzun görüntü kalmış. Bu arada yanına oturduğu çinili soba da Abdülhamid'in yadigârıdır.

Okuma parçası: 1
94 sene nasıl yaşadım?[2]

Röportaj: Turgut Etingü

Yıldız'a çıkan Serencebey Yokuşu'ndaki 53 numaralı, üç katlı, büyük, ahşap binaya "Gazi Osman Paşa'nın selâmlık köşkü" diyorlar. Konağın dış kapısına yakın bir yerde, sırları dökülmüş ufak bir levha üzerinde eski harflerle "Dersaadet Elektrik Şirketi" ibaresi hâlâ okunuyor.

Bugün, Sultan Abdülhamid'in haremlerinden Müşfika Kadınefendi bu köşkte oturuyor.

Altı yıl daha geçerse kadın efendi tamam bir asrı doldurmuş olacak.

Bize dış kapıyı açan sonradan saraylı olduğunu öğrendiğimiz sevimli bir hâlâyık oldu. O da biraz yaşlıca, İstanbul şivesiyle Türkçeyi güzel konuşan bir hâlâyık. Arkasında bir genç kız. Onun da gerisindeki iki büyük camlı kapının bir köşesinden bize bakmakta olan bir ikinci yaşlı kadın göründü.

Türk geleneğinin en güzel taraflarından biri, misafiri güler yüzle karşılama düşüncesi daha ilk nazarda göze çarpıyordu.

Mermer bir hole girdik.

Ziyaret sebebini anlattık.

-Haber verelim... dediler.
Bir, iki dakika sonra kabul edildik.

2 *Hayat*, sayı2: 5 Ocak 1961

Camlı kapıları geçtik. Dik merdivenlerden dolanıp, en üst kata çıktık. Bizi Yıldız Sarayı'nın kuleleri görünen genişçe bir odaya aldılar. Duvarlarda Osmanoğulları'nın belli başlı simalarından birkaçının yağlı boya büyük portreleri: Sultan Mecid, Şehzade Abdülhamid, Sultan Abdülhamid ve ondan gelen şehzade efendiler, sultan hanımlar...

Etrafımızdaki eşya hep eski: Bir salon möblesindeki [mobilyasındaki] bütünlük yok, ama yine de ahenk var. Yaldızı uçmuş, atlasları solmuş! Fakat yine de güzel, geçmişin ihtişamını biraz da olsa anlatan şeyler...

Buyurun... dediler. Kadınefendi sizi bekliyor.

Sofaya çıktık. Sol tarafta, pencerelerinden bu defa çepeçevre Üsküdar'ı kucaklayan bir başka odaya geçtik.

4. Kadınefendi, odanın köşesindeki yayvan sedir üzerinde, atlas kaplı kuş tüyü bir şilteye oturmuştu. Arkasında çiçekli atlas yastıklar. Biraz ötesinde de namaz pöstekisi vardı. Arkasındaki duvarda, "Ketebe[hu] Kâmil" [Yazan: Kâmil] imzalı küçük, talik yazıyla yazma bir levhada:

Gönül tahtına senden özge sultan olmaya Ya Rab
kelimeleri okunuyordu.

Kadınefendi'nin bembeyaz saçlarını, başındaki siyah kafesli, üzerleri sim işli küçük dairelerle bezenmiş örtüsü çevrelemişti. Yüzünün teni pembe ve sıhhatli idi. İnce, çekme kaşlar altında masmavi gözler hâlâ canlı ve güzeldi. Zayıf, nahif, fakat diriydi. Üzerinde önden düğmeli, kurşuni, yünlü bir elbise, aynı renkten kolsuz bir kazak vardı.

- Tam otuz yıl oldu toprağa ayak basmadım. Bu konaktan dışarıya çıkmadım... dedi.

Hayretle sorduk:

- Niçin efendim? İstanbul yine güzel! 20. yüzyılın bu yarısında gerçi hayal dekorunu kaybetti ama, yine de çok güzel...

Başını hatif hafif salladı. Her şeyi, hele 64 yaşında ölen kızı Ayşe Osmanoğlu'nu kaybettikten sema, sanki yıkılmış muhteşem bir konağın dikili kalan tek orta direği gibi, yapayalnız kalmanın verdiği üzgün ifade ile:

- Yeri ve göğü buradan da görebiliyorum... demekle yetindi.

Nereli olduğunu sordum.

- Pilevne'deniz... dedi. Babam Gazi Osman Paşa'nın maiyetinde imiş. Pilevne'de yaralandıktan sonra iki kız ve bir erkek kardeşimle beraber İstanbul'a göç etmişiz. Tanıdık bir paşanın yardımı ile iki kız kardeş bizi saraya kabul ettiler. Efendim (Abdülhamid] beni 16 yaşında aldı.

- Maşaallah Tanrı size uzun bir ömür nasip etmiş. Hem de çok olaylarla dolu bir ömür. Bu kadar sıhhatli ve sağlam kalmanızda ayrı bir besi rejimi veya dikkatli davrandığınız başka hususlar var mı?

- Ben daima çok az yerim. Sabahları kalkınca, aç karnına mutlaka bir fincan adaçayı içerim. Kitaplarda belki okumuşsunuzdur, adaçayının insana dirilik veren hassaları [özellikleri] vardır. Bunun peşinden içine biraz kahve katılmış bir bardak sütle biraz peynir, bir ince dilim ekmek yerim. Az yemek mutadımdır [eskiden beri az yerim]. Öğle yemeğinde az, çok az haşlama et, biraz sebze, varsa az pilav veya mahallebi alırım. Akşam yemeklerim sadece yoğurttur. Midemde ekşime yapmaması için içine biraz şeker karıştırılmış yoğurdu yerim. Kırk yıldan beri akşam yemeklerimin listesi değişmemiştir. Yalnız şekerli yoğurt...

- 30 yıldır kapıdan [dışarı] ayak atmadığınıza göre, çok odalı da olsa bu konağın içindesiniz. Vücut hareketiniz çok az oluyor demektir. Bu bakımdan hiç rahatsızlık çekmiyor musunuz?

- Namaz kılıyorum evladım. Beş vakit namaz beni hem Allah'ıma yaklaştırıyor, hem de bana sıhhat kazandırıyor. Namazdan iyi hareket olur mu?

- Uyku ile aranız nasıl?... Uykuyu sever misiniz?

- Daima yatsıdan bir saat evvel yatarım. Namaza kalkar, yine yatarım. Ondan sonraki uykum devamlıdır. Sabah namazına kadar uyurum. Sabah sekize kadar da uzanmış olarak otururum.

- Sık sık doktor muayenesinden geçer misiniz? Şu sıra bir rahatsızlığınız var mı?

- Hayır... Bugüne kadar ciddi bir rahatsızlık geçirmedim.

- Rahat okuyup yazabiliyor musunuz?

Dudaklarını büktü, hafifçe bir titreme gösteren ellerine baktı. Sonra:

- Eski harfleri okuryazarım, yeni harfleri yalnız okuyabiliyorum. Hele kızımın ölümünden sonra ellerime bir titreme geldi. Yazım da titriyor...

- Her şeye rağmen yaşamanın tadına doyum olmuyor değil mi efendim? Uzunca bir ömür de olursa durum herhalde daha zevk vericidir sanırım.

Kadere boyun eğmiş kimselerin edasıyla cevap verdi:

- Evet ama, insan sevdikleriyle birlikte yaşarsa...

- Hafızanızdan şikayetçi misiniz?

- Hayır, rakamları, isimleri aklımda tutuyorum. Yalnız son zamanlarda gözlerim zayıfladı. Gözlük almam icap edecek.

- Özür dilerim, fazlasıyla yorduk. Son bir sorumuz daha kaldı. Bu uzun ömür merdiveninde sizi güldüren veya çok ağlatan bir hadise oldu mu? Hâtıranızdan böyle bir şey nakledebilir misiniz?

Cevap vermedi. Sadece daldı. Yüz yaşına yaklaştığı şu sırada, kafasında kim bilir ne unutulmaz acı veya tatlı hâtıralar peş peşe resmigeçit yaptılar? Birbirinden tamamen farklı 3 devir yaşamış Sultan Abdülhamid'in zevcesi 4. Kadınefendi gibi bir kimsenin, hâtıra zenginliğinde acı veya tatlı elbette ne kadar çok hadiseler vardı...

Okuma parçası: 2
Abdülhamid'in eşi Müşfika Hanım anlatıyor: "Kadınım, hakkını helâl et"[3]

Mustafa Doğan Tanju

Beşiktaş'ta Serencebey yokuşunu çıktıktan sonra nihayette sol kolda eski üç katlı, fakat gayet mütevazi bir evde büyük Osmanlı hanedanının son temsilcilerinden olan II. Abdülhamid'in değerli eşi Müşfika Hanım ve kızı, güzide insan Ayşe Sultan birlikte oturuyorlardı. Bir hünkârın eşi ve kızı olarak senelerce yaşadıkları debdebe ve tantanalı bir ömürden sonra, ani olarak sıkıntılı ve zaruret dolu bir hayatın en acı hakikatleri arasına düşmüşlerdi.

Validem kendileri ile çok samimi görüşür, sık sık ziyaretlerine giderdi. Bir keresinde de valdemle birlikte Müşfika Hanım ve Ayşe Sultan'ı ziyarete gitmiştik. Anne ve kızın, her ikisinde de asil simalarında, iyi ahlâkın ve imanlı bir kalbin kuvvetli ışıkları parıl parıl yanıyordu. Kendileri ile saatlerce enteresan muhtelif mevzularda tatlı tatlı konuştuk, daha çok onlar anlattı, biz de zevkle dinledik. Muhtelif ülkelerde çektikleri acı ızdıraplardan, maruz kaldıkları çeşitli haksız muamelelerden ve bilhassa babaları II. Abdülhamid'den bahsetmek istemiyorlardı. Nihayet her tarafın karardığı geç bir vakitte müsaade isteyip, ellerinden öperek huzurlarından ayrıldık.

Valdemin kendilerini başka bir günkü ziyaretinde ise konuşulan mevzu dönüp dolaşıp nihayet Abdülhamid'e gelip kalıyor. Muhterem eşini her vakit hürmetle, hayır ve dua ile yad eden Müşfika Hanım:

- Naşide hanım kızım! Sizin yakın alâkanızı anlıyorum, isterseniz efendimize ait bir hatırayı size anlatayım

3 Tercüman, 17 Ocak 1975

diyerek Abdülhamid'e ait pek manâlı bir hadiseyi sanki biraz evvel olmuş gibi büyük bir ruh coşkunluğu ve heyecanla olduğu gibi naklediyor:

Bir gün Abdülhamid rahatsızlanıyor. Sabahleyin yataktan kalkmak istediğinde kendisinde kuvvetli bir halsizlik ve kırıklık hissediyor. Çoraplarını giyip odadan dışarıya çıkması gerekmektedir, fakat biraz öne eğilip ayağına çoraplarını dahi geçirecek hali yoktur. Hemen Müşfika Hanım çorapları bulunduğu yerden alıp karyolanın önünde yere çömelerek Padişahın ayaklarına çoraplarını güzelce giydiriyor. Eşinin içten gelen bu samimi ve candan alakasından pek mütehassis olan Abdülhamid:

- Kadınım çok zahmet ettin, eksik olma, hakkını helâl et!..

diyor. Müşfika Hanım hiç tahmin etmediği bu sözlerden pek şaşırıyor ve hemen cevaben:

-Aman efendimiz! Size karşı hakkımı helâl ettirecek ne yaptım ki? Bu benim vazifemdir, siz müsterih olunuz!., [diyor. Abdülhamid buna şöyle mukabele ediyor:]

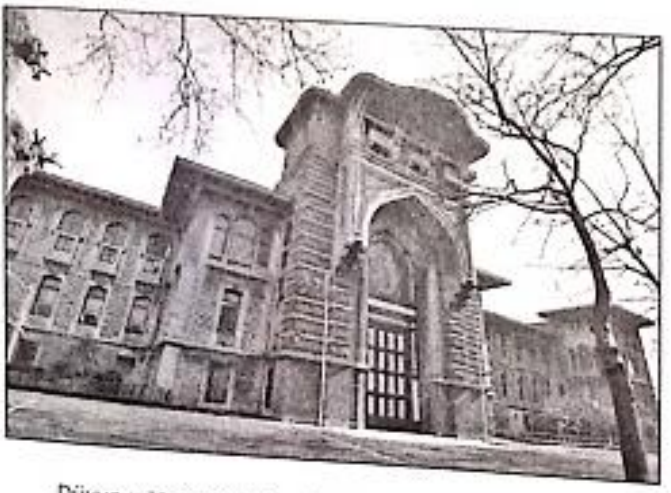
- Hayır, bir kadının kocasına karşı olan hakları büyüktür. Kadınım, bu hizmetine mukabil hakkını helâl et.

Müşfika Hanım ne söylediyse, kocasının rahatsızlığında kendisine yaptığı hizmetin normal bir hareket olduğunu bir türlü kabul ettiremiyor. Çok ibretamizdir: Abdülhamid beş veya altı defa "Kadınım, hakkını helâl et!" deyip karısından, hastayken sadece ayağına çoraplarını giydirdi diye, helâllik istiyor. Neticede mecbur kalan Müşfika Hanım bu cüz'i hizmetinden dolayı koca bir Hünkâra karşı hakkını helâl etmek mecburiyetinde kalıyor.

(...)

II.

OSMANLI'YI AYAĞA KALDIRMAK

Düyun-u Umumiye Genel Merkezi olarak yaptırılan bugünkü İstanbul Erkek Lisesi binası.

Yurdu demir ağlarla örme projesi Abdülhamid'indir!

Hep diyordum da inanmıyorlardı: "Abdülhamid bilmecesi" adım adım çözülüyor. François Georgeon'un "Abdülhamid'i anlamak bugünkü Türkiye'yi anlamak olacaktır." sözündeki isabeti, demiryollarımızın tarihinden de rahatlıkla görmek mümkün.

Bunun için tarihe soru sorma tarzımızı değiştirmemiz yeterli olacak.

Mesela 'II. Abdülhamid neden denizciliğe değil de demiryolculuğa önem vermişti?' diye sormuyoruz da, 'Abdülhamid denizciliğe neden düşmandı?' sorusunun üzerine sinekler gibi üşüşüyoruz. Gözlerimizdeki büyü öylesine kalın bir perde oluşturmuş ki, bunun stratejik bir öncelik sorunu olduğunu, Abdülhamid'in, amcası Abdülaziz gibi 15-20 yıl sonra tonla para akıtmayınca ıskartaya çıkacak dev gemiler yaptırmak yerine, ülkenin bekası sorununu demiryollarında gördüğünü, yani meseleyi daha uzun vadeli değerlendirdiğini nedense göremiyoruz.

1912 yılında yayımlanan Erkân-ı Harbiye kaymakamlarından, yani Genelkurmaydaki yarbaylardan M. Süreyya Bey bunu doğru soruyu sormuş oysa. *Donanma mı? Şimendifer mi?* adlı kitabında, savunma

Abdülhamid tahta çıktığında demiryollarımızın durumu.

için elimizdeki mali kaynak sınırlı, diyor. Bu sınırlı kaynağı her yere birden yetiştiremeyeceğimiz için en öncelikli olarak nereye aktaracağımızı iyi düşünüp taşınmamız gerekir.

Yarbay M. Süreyya Bey'in kitabının, Enver Paşa'nın iktidara el koyduğu 1912 yılında yayınlandığını da unutmayın. Yani İttihatçıların Abdülhamid aleyhine beyin yıkama kampanyalarının dorukta olduğu bir zamanda Genelkurmay'dan bir subay çıkıp Abdülhamid'in demiryolu üzerine kurulu savunma projesinin haklılığı üzerine rahatça kalem oynatabiliyor.

Tezi şu: Biz Abdülhamid'in denizciliği ihmal ettiğine inandığımız için saf saf yeni bir donanma oluşturmaya giriştik. İyi de, onca gayrete rağmen 800 bin lira yardım toplanabildi. Oysa bu parayla yarım dretnot bile almak kabil değildir. Hadi bir iki dretnot aldık diyelim, şimdiki Bahriye bütçesiyle onları yılda bir defa bile boyatamayız! Manevra ve talim masraflarını ise aklınızdan dahi geçirmeyin. Oysa aynı parayla hiç değilse birkaç yüz kilometrelik bir hat inşa edebilirdik ve bu hat ufak tefek masraflarla ilanihaye elimizde kalırdı.

Öyleyse, diyor Süreyya Bey, bize en gerekli olan ulaşım aracı tren mi, gemi mi? Kendisi ülkenin geleceğini demiryollarında görüyor ve Abdülhamid'in adını anmadan -anabilmesi de pek mümkün değildi zaten- onun tercihinde haklı olduğunu savunuyor.

Abdülhamid tahttan indirildiği zamanki demiryollarımız.

Nitekim Süreyya Bey, yine adını vermeden Abdülhamid'in denizciliğe değil de, demiryoluna ağırlık vermesindeki sırrı da açıklıyor:

> Anadolu'da Suriye, Irak ve Kürdistan'da inşa edilecek şimendifer hatlarının evvela X darb [çarpı] işareti teşkil etmeleri taraftarıyım. Bu darb işaretinin bir ucuna İstanbul, mukabil ucuna Bağdat, diğer ucuna Erzincan, mukabiline de Şam diye vaziyet-i coğrafîlerine [coğrafi konumlarına] göre yazınız. Şu vecihle bir ana hattı inşa edilse Kürdistan, Irak, Suriye, Anadolu hep birbirine bağlanmış olmaz mı? Birisine olacak sevkiyatta diğer kıtadan asker sevki pek kolaylaşmayacak mıdır?
>
> Medine'den San'a'ya [Yemen], Suriye'den Mısır'a acaba şimendifer hatları inşa edilemez mi? Hicaz şimendifer hattına vaktiyle herkes gülüyordu. Şimdi varidat [gelir] bile temin etmeye başladı. Hicaz'ı Suriye'ye bağladı… Acaba [elde edilen] hasılatla hat San'a'ya kadar temdid olunamaz [uzatılamaz] mı?

Bir İttihatçı subayın bu çarpıcı tespit ve teklifleri, Osmanlı'nın da, Türkiye'nin de ortak sorununu isabetle ortaya koyuyor.

Velhasıl, Abdülhamid'in Osmanlı yurdunu demir ağlarla örme projesi Atatürk döneminde 'ana yurdu', Anadolu'yu "dört yandan" demir çember içine alma teşebbüsüyle sahiplenilmiştir. Yani Osmanlı

ve Cumhuriyet yönetimleri arasında demiryolculuk bakımından herhangi bir kesinti mevcut değildir.

Hicaz Demiryolu gibi muhteşem bir proje, yalnız raylarının uzunlukları ve viyadükleriyle değil, organizasyonundaki başarıyla da ele alınmalı değil midir? Sadece Müslüman parasıyla, Müslüman emeğiyle ve Müslüman beyniyle gerçekleştirilen bu proje, açıklandığı 1 Mayıs 1900 günü, Hartmann'ın ifadesiyle emperyalist dünyayı, "şaşkınlığa düşürmüştü". Bu 'kutsal hat', modern dünyada Müslümanların ölmediklerini, dimdik ayakta olduklarını haykıracaktı dosta düşmana. Kaldı ki, imtiyazı Almanlara verilen Bağdat Demiryolu'yla birlikte düşünüldüğünde Abdülhamid'in projesinin kapsamı berraklaşır.

Bağdat Demiryolu projesinin ilk halinde hattın Ankara-Kayseri-Diyarbakır-Musul güzergâhını izlemesi öngörülmüştü. Hatta Erzurum'a kadar uzatılacak bir ara hattın Arpaçay-Sarıkamış arasında daha önce yapılmış hatta bağlanması ve böylece Kafkaslara da açılması, öte yandan İran'a bağlanacak olan bir başka hatla bu sefer de Hazar Denizi'nin ötesine, yani Afganistan'a ve Hindistan'a erişilmesi planlanmıştı.

Ancak hattın Erzurum ve Diyarbakır'a uzatılmasına Ruslar, İran ve Afganistan'a ulaşmasına ise İngilizler tehditle karşı koydular. Dolayısıyla bu hatlar gerçekleşemedi. Böylece Bağdat Demiryolu Konya-Adana-Halep-Musul güzergâhını izlemek zorunda kaldı.

Ancak Ruslara karşı da söyleyecekleri vardı Abdülhamid'in. Hamleye karşı hamle yapmış ve 'Gelin, Kuzey ve Doğu Anadolu'ya yapılacak demiryolunun imtiyazlarını size vereyim', demişti. 1900 yılında imzalanan Karadeniz Anlaşması'nın amacı da buydu; ancak Ruslar yanaşmadılar buna. (Zira dünyanın en uzun hattı olacak TransSibirya demiryolunu yapmakla meşguldüler.) Yani kim yaparsa yapsın, yeter ki bu ülkeye bir çivi çakılsındı Abdülhamid'in derdi.

Prof. Morris Jastrow'un dediği gibi, "Bağdat Demiryolu 20. yüzyılın hayaleti" olmuştu.[1] İlahi profesör: Abdülhamid'in kendisi hâlâ Ortadoğu'nun üzerinde gezinen bir hayalet değil mi?

Bir Japon Abdülhamid'i savunuyor

Japon araştırmacı Kaori Komatsu, Abdülhamid'in denizcilik politikasını hepimizden daha büyük bir kudretle kavramış görünüyor. Komatsu'ya göre Türkiye'nin etrafı denizlerle çevrili olsa bile böylesine büyük bir deniz gücünü besleyebilecek ekonomik alt yapısı mevcut değildi. Savaş gemisi alıp yeniden dışarıya bağımlı kalmaktansa Abdülhamid tercihini kara ve demiryollarından yana kullandı. İşte o demiryollarını hala kullanmıyor muyuz? İttihatçılar da, Atatürk de, Mareşal Fevzi Çakmak da[2], İnönü de demiryoluna öncelik vermediler mi? Demek ki, "gemilerin Haliç'te çürümesi", kaçınılmaz bir stratejik tercihin sonucuydu, denizciliğe düşmanlıkla bir alakası yoktu.

Kaori Komatsu, "Financial problems of the navy during the reign of Abdül-hamid II", Oriente Moderno, Luigio 2001, s. 200-219 (ed. Kate Fleet, "Ottomans and the Sea" özel sayısı).

1 Morris Jastrow, *The War and the Bagdad Railway, 1917*

2 Abdülhamid zamanında yetişmiş bulunan Fevzi Çakmak, Genelkurmay Başkanı iken "Esas Piyadedei" anlayışıyla Bahriye Nezaretini kaldırmıştır.

Abdülhamid devri Anadolu toprağına ne kattı?

Abdülhamid idaresinin tarım reformlarında
Elde ettiği başarılar etkileyiciydi.

Donald Quataert

Osmanlı İmparatorluğu'nu "müthiş bir belirsizlik bölgesi" ve tarihçilerin önüne konmuş "büyük bir bilmece" olarak gören Fransız tarihçisi Fernand Braudel, mevcut köhne bakışlarımızın karşımızdaki muazzam Osmanlı gerçeğini anlamaya yetmediğini, dolayısıyla tarihçilerin yeni bir seferberlik ilan etmeleri gerektiğini söylemişti.

Osmanlı tarihi, uzun yıllar sabit ve hakkında son söz söylenmiş, olmuş bitmiş, defterini kapatmış bir olgu olarak resmedildi. 1920'lerin ve 1930'ların tarih alanına getirdiği vurgu değişikliği, 600 yıllık geçmişin tek bir karede dondurulabileceği yanılgısını da beraberinde taşımış oldu. Buradaki Osmanlı resmi, gelişmeye direnen, durağan, pıhtılaşmış bir köhne kimliği tespit ediyordu. Bu açıkça ideolojik görüş, yarı resmi bir tarih anlayışı şeklinde on yıllar boyu halkın ve tarihçilerin Osmanlı tasavvuruna bir "Roma katakombu" vazifesi görecekti.

1970'lerin ortalarından itibaren bir 'tarih açılımı' yaşandı. Batı'da gelişen "yeni" Osmanlı tarihçiliği, bizi Ashab-ı Kehf uykumuzdan uyandırıcı bir işlev gördü; daima hor görmeye şartlandırıldığımız kendi gerçekliğimizle yeniden yüzleşmeye davet etti. Temelleri sarstı, hâlâ da sarsmaya devam ediyor aslında.

Profesör Donald Quataert, Amerikalı bir 'Ottomanist', yani Osmanlı tarihi uzmanı. Alanı, iktisat tarihi. Daha önce dilimizle buluşmuş birkaç çalışması var. *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)* adlı kitabı[1], Osmanlı yöneticilerinin Abdülhamid döneminde Batı emperyalizmine karşı verdikleri mücadelenin çeyrek yüzyıllık manzarasını ortaya koyuyordu. Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü* adlı çığır açan eserinde[2] ise farklı bir yöntem izliyordu. Osmanlı tarihçilerinin genellikle "devletçi" bir yorum çizgisi izlediklerinden şikâyetle, iktisat tarihinin hep devletin kazanç ve kayıpları üzerine odaklandığını, oysa bu çalışmalarda üreten kesimin sesinin duyulmadığını, Osmanlı incelemelerinde üreticilerin ve halkın bir türlü özne olamadıklarını tespit ediyor bu yaklaşımları cesaretle eleştiriyordu.

İşte bu "devletçi tarih" anlayışı sonucunda gerçekliğin yalnızca belli bir tabakasını (devleti) görüyor, öbürüne (halka) gözümüzü ısrarla kapatıyorduk. Yazarın 1973 yılında kaleme aldığı doktora tezi tam 35 yıl sonra Türkçeye çevrilirken yazarın tarihçilere yönelttiği benzer bir soru ve eleştiriyi bu defa köylüler bağlamında yinelediğini görüyoruz. Geçmişte Osmanlı tarım tarihi araştırmaları o kadar keskin bir devletçi bakışla ele alınmıştır ki, köylülerin seslerini bir özne gibi değil, olaylara maruz kalan pasif nesneler gibi duyarız. İşte devlet zenginleşti veya fakirleşti, işte emperyalizm geldi, sömürdü vs. eksenindeki klasik anlatı-

1 Donald Quataert, Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908) Ankara, 1987, Yurt Yay.,

2 Donald Quataert, Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü İletişim Yay. İstanbul 1999)

larda devletin bu en temel üretici ve vergi veren kesimi -ki yüzde 85'ini oluşturuyordu toplam nüfusun- gözden ırak tutulur.

Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım*[3] adlı doktora tezinde bizi Osmanlı'nın "çöküş yılları" diye lanse edilen II. Abdülhamid döneminin Anadolu'suna yeniden bakmaya davet ediyor. Eserinde gösterdiği bu şaşırtıcı dinamik resim, bildiklerimizden oldukça farklı bir gerçekliğe götürüyor. Anadolu köylüsünü değişimin salt alıcısı değil, devletle birlikte eşit aktörü olarak konumlandıran yazarın gayreti sayesinde pek çok bilinmedik yönünü tanıyoruz tarihimizin ve toplumumuzun.

Bir yandan Sultan II. Abdülhamid'in tarımın ve çiftçiliğin geliştirilmesi için gösterdiği şahsî gayretler, kurulan numune çiftliklerinde modern tarımın makineli hale getirilmesi çabaları, öbür yandan demiryolunun inşasıyla Anadolu'nun ak saçlı bağrına akmaya başlayan beklenmedik hareketlilik, ürünlerin kıyı şehirlerine çok daha ucuz ve hızlı aktarılabilmesinin sağladığı ticari tarıma geçiş ve zenginleşme özellikleri ile bütünleniyor.

Bu resimde devlet, Düyun-u Umumiye'nin kaynaklarımızı emdiği söylenen varlığına rağmen hiç de pes etmiş görünmez. Mesela bir Tarım bürokrasisi kurulur. Ticaret odaları, Ziraat Bakanlığı (Nezareti), Ticaret ve Ziraat Meclisi, Ziraat okulları ve asıl tarım reformlarını yürütecek olan Ziraat Hey'et-i Fenniyesi… Peş peşe devreye girer.

Tabii bu reformların finansörlüğünü üstlenecek olan Ziraat Bankası da verdiği kredilerle Anadolu insanının üretkenliğini artırma girişiminin en büyük destekçilerinden olmuş, dahası, bu krediler küçük üreticiyi tefecilerin elinden kurtarmaya yaramıştır.

3 Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım*, İstanbul 2008 İş Bankası yayınları

Edirne, Selanik, Sivas, Halep gibi imparatorluğun dört bucağında beliren örnek tarlalar, reformun sadece teoride kalmayıp pratiğe de aktarıldığının çarpıcı göstergeleridir. Konya ovasının sulanması ise başlı başına bir olaydır.

Abdülhamid ise bir yandan Amerikan tarım aletlerinin kontrolünü yapmakta, diğer yandan Jowalı bir mühendis olan David Kent'in Ziraat Bakanlığı'nda istihdamı için iradeler neşretmekteydi. Ayrıca Romanya'nın meşhur buğdaylarını incelemek için bir heyet gönderdiğini görüyoruz. Bursa'daki İpekçilik Enstitüsü'nde Müslüman talebenin azlığına hayıflanıyor, sayılarının artması için acil önlemler alınmasını istiyordu yetkililerden. Öbür yandan da kalkınmamızın önünde heyula gibi bir engel teşkil eden kapitülasyonların kaldırılması için uğraş veriyordu. (s. 44 ve dn. 20)

Fakat bütün bu arayışlar arasında iki yeni ürünün Anadolu toprağı ve mutfağıyla buluşmasına şahit olmaktayız: Gül ve patates.

Bugün Isparta şehri gülcülüğümüzün merkezi sayılır ve adı bir yerde gülle özdeşleşmiş, gül şehrin simgesi haline gelmiştir. Ancak çok az bilinen bir olgu şudur: Isparta'nın güle doyması, Abdülhamid devrinde gülyağcılığıyla ünlü Bulgaristan'ın Kızanlık yöresinden gelen göçmenlerin bu bölgeye yerleştirilmesinden ve kendilerine binlerce gül fidanının bedava dağıtılmasından sonraya rastlar. Zaten iyi bildikleri bu tarımı yeni yerleştikleri topraklarda geliştiren göçmenler, her hasat mevsimi şehri gül kokusuna boğacaklardır.

Patates ise yönetimin bir süre önce Anadolu'da yaşanan kıtlığın önlenmesi için devreye soktuğu önemli bir tarım ürünüdür. Önce Adapazarı, Söğüt, Eskişehir, sonraları Diyarbakır, Harput, Trabzon ve Erzurum'a, hatta Van gibi doğu vilayetlerinde teşvik edilen patates tarımı, her türlü vergiden muaf tutularak özendirilmiş ve o olumsuz iklim şartlarının yaşandığı yıllarda Anadolu'da açlığın büyük ölçüde önüne geçmeye yaramıştı.

Tabii ki Anadolu'nun fakirleşmesini durdurmaya yetmemiştir bu gayretler. Yine de Quataert'e göre "Abdülhamid idaresinin tarım reformlarında elde ettiği başarılar etkileyiciydi." Her zaman istenilen sonuçlar alınamasa da, devletin öncülük rolü ve halkın önüne çıkar fırsatları değerlendirme çabası, Cumhuriyet döneminin de tarım paradigmasını oluşturacaktı.

İlber Ortaylı'nın Abdülhamid döneminde Anadolu köylüsü "kilo" almıştır demesinin altında bu çaba yatmaktadır.

‘Söğüt barışı’nın temellerini Abdülhamid atmıştı!

Ertuğrul’un ocağında uyandık
Şehitlerin kanlarıyla boyandık

2008 yılı "Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Söğüt Şenlikleri”, 22 Temmuz 2007 seçimlerinin iki galibi arasında kampanya sırasında geçen nahoş hatıraların unutulduğunu, bir bakıma siyasî buzların eridiğini göstermesi bakımından önemliydi ve geçmiş yıllara nispetle daha üst düzeyde bir ilgiye mazhar olmuştu. Hatta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin tören sonrasında samimi bir eda içinde tokalaşmaları da gazete manşetlerine manidar bir şekilde "Söğüt Barışı” veya "Söğüt kardeşliği” şeklinde yansıtılmıştı.

Gazeteciler kendi açılarından haklıydılar belki ama bu “kardeşlik”in veya "barış”ın arkasındaki görünmeyen imzayı hatırlatmak da tarihle barışmamız adına çok önemli bir görevdir. Bu 'görünmez adam’, Bilecik ve Söğüt’ün ve dahi her yıl kutlanan İstanbul’un fethi, Osmanlı’nın bağımsızlığı ve Ertuğrul Gazi şenliklerinin bugünlere ulaşmasında tartışılmaz bir paya sahip olan Sultan II. Abdülhamid’den başkası değildir.

Aradan geçen bunca tahripkâr yıldan sonra dahi bir hayalet gibi hayatımızın her köşe başında karşımıza çıkışı boşuna değil. Abdülhamid'i bugünlere bağlayan çok derinlere gizlenmiş sicim gibi bağlar mevcut çünkü.

Peki 19. yüzyılın sonlarında bir Padişahın dikkati Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı bu kurucu bölgelere neden yönelmişti? Kısacası ne yapmak istiyordu Sultan? Derdi neydi?

Osmanlı'nın kökenini hatırlamak

Tarihçi Kemal Karpat'ın *İslam'ın Siyasallaşması (Politicization of İslam)* adlı kitabında da ısrarla vurgulandığı üzere Abdülhamid dönemi birçok bakımdan Cumhuriyet'in altyapısını oluşturmuş ve en önemlisi de, bölünmez bir "vatan" kavramını, açtığı okullarda yeni nesillerin zihnine kazımıştır. Bunun için de çeşitli yöntemler denenmişti. Özellikle ortak bir bilinçaltını besleyecek kalıcı hatıraların canlandırılması ve sosyal geleneklerin resmi bir kimliğe büründürülmesi...

Modernleşme yolundaki toplumlarda silikleşmiş ortak hatıralar, bulundukları yerden alınıp resmî ışığa tutulur ve birer birer yeniden hayatiyet kazandırılırken, sanki hiç yeni bir şey yapılmamış gibi eskinin kolaylıkla içinden akacağı kültürel bir kanal oluşturulur. Hatıralar, tarihin karanlık rahminden kesintisiz bir şekilde günümüze ulaşan bir devam zincirinin kutsal halkaları katına çıkartılır. Böylece halk tarafından benimsenmesi ve sürdürülmesi kolaylaşır.

İşte 1880'lerin ortalarından itibaren II. Abdülhamid bir yandan 'modern okullar' açarak yeni nesilleri Osmanlılık bilinciyle yetiştirmeye çalışırken, öbür yandan da bu ideolojiyi pekiştirecek araçları devreye sokuyordu. Bu çerçevede köken nostaljisine başvurularak unutulmuş hafızalar ortak hafızaya davet edilecek, Osmanlılığın sağlıklı ve gürbüz kökleri hatırlanacak ve Ertuğrul Gazi dolayısıyla Söğüt ve çevresindeki ilk dönemin saf havası, yüzyıllar sonrasındaki kaotik ortamda nefes alabilmek için yeniden masaya çağrılacaktı.

Söğüt'ten esen diriltici rüzgâr

Sultan Abdülhamid'in Söğüt'e verdiği önemin ilk işaretini, kişisel güvenliğini Söğütlülere emanet etmesinde buluyoruz. Karakeçili aşiretinden 200 kişilik Söğütlü Maiyet Bölüğü adıyla bir muhafız bölüğü kurduran Padişah'ın, onlara sık sık "Öz hemşehrilerim" diye hitap ettiğini biliyoruz. Nitekim kendisini ziyaret eden Alman İmparatoru II. Wilhelm'e onları "akrabalarım" diye takdim ettiğini yazıyor kitaplar.

Ardından Bilecik ve Söğüt civarındaki tarihî eserlere yaptığı yatırımlar gelir. 4 Eylül 1905 tarihli *İkdam* gazetesini açtığınızda o yıl içerisinde Söğüt'te tam 12 caminin ibadete açıldığı haberiyle karşılaşır ve ufacık bir ilçeye gösterilen bu aşırı ihtimama şaşırır kalırdınız. Çifte minareli Hamidiye Camii ve yanı başındaki Lise (İdadi) binası, onun cami ile okulu beraber düşündüğünü gösteren bir kanıt olarak bugün de karşınızdadır.

Yine Söğüt'teki harap durumda bulunan Çelebi Mehmed Camii'nin onarılarak ibadete açıldığı, Küre köyünde Osman Gazi'nin bacanağı ve Osmanlı'nın ilk Şeyhülislamı kabul edilen Dursun Fakih türbesinin de onun tarafından onarıldığı bilinenler arasında. Osman Gazi'nin sonradan oğlu Orhan Gazi tarafından Bursa'ya nakledilen mezarının yeniden yaptırılması da, Ertuğrul Gazi ve annesi Hayme Ana'nın türbelerinin yeni baştan inşa ettirilmesi de onun imzasını taşır. Tabii 27 Ocak 1884'den beri kutlanan "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Günü"nü saymazsak bu liste çok eksik kalırdı.

Şifalı pilav ve telgraf

Ancak Sultan Abdülhamid'in gelenek icat etme ustalığı, en çok günümüze kadar devam edegelen Söğüt Şenlikleri'nde kendisini gösterir. Daha önce Karakeçili aşireti mensupları ile Söğüt halkının kendi imkânlarıyla gerçekleştirdikleri Ertuğrul Gazi Türbesi'ni ziyaret ve pilav pişirme geleneği, 1895 yılında Abdülhamid'in müdahalesiyle artık resmî bir kimliğe büründürülmüştür.

Törenler sırasında Eskişehir, Söğüt, Kütahya ve Yenişehir civarına dağılmış bulunan Karakeçili aşireti mensupları Oluklu'da toplanarak Söğüt'e, Orta Asyalı göçebe giysileri içinde, at üstünde mehter marşı söyleyerek girmekte ve Ertuğrul Gazi Türbesi'nin etrafındaki alana gelmekteydiler. (Tabii mehter takımının İstanbul'dan gönderildiğini söylemeye gerek yok.) Türbenin önündeki geçit resmini binicilik gösterileri ve cirit oyunları takip etmekteydi.

En ilginç gelenek icadı ise Söğüt'le üç dört gün kalan aşiret reisinin buradan saraya bir telgraf çekmesiydi. Telgrafta geçen "Zât-ı hümayunlarının muhterem ecdadının türbesine hürmetlerimizi takdim şeklindeki senelik vazifemizi ifa etmiş bulunuyoruz" cümlesi, yıllar yılı bir klişe halinde sürekli tekrarlanmıştı. Oracıkta pişirilen kuzu etinden yapılmış "şifalı pilav"ın, üzerine de helvaların afiyetle yenilmesinin ardından Padişah hazretlerine edilen toplu dualarla törenler sona erermiş.

Şifalı pilav ve cirit şimdi de var gerçi ama artık şenliklerin kapsamı epeyce genişlemiş durumda. Karakeçililer haricinde Türkiye'nin dört bir yanından gelen Türkmenlerin de katıldığı şenliklerde folklor, mehter, halk ve sanat müziği konserleri izlenmekte, kara çadırlar kurulup gözlemeler ve yayık ayranları servis edilmektedir. Bir de artık siyasetin nabzı, her yıl birkaç saatlığına da olsa Söğüt'te atmaktadır.

Eh bir ölü de dirilere ancak bu kadar hizmet edebilir zaten...

Yararlanılan kitaplar

Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul 2002, Yapı Kredi Yayınları.

Aydın Kalay, *Eserleri ve Hizmetleriyle Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1991, Risale Yayınları.

Kuruluş ve Kurtuluşun Beşiği, Ertuğrul Gazi Ocağı Söğüt, Söğüt 2005. Bilecik, Bilecik 2005, Bilecik Valiliği Yayını.

Abdülhamid'in Karakeçililere ilgisi

Yüzyıllar boyunca Karakeçililer arasında devam edip giden bu âdet, padişah İkinci Abdülhamid'in dikkat ve alâkasını çekmiştir. Bundan pek mütehassis olan Abdülhamid, bu geleneğe resmi bir mahiyet verdirmiş ve ziyaret esnasında Karakeçililer'e atlı bir jandarma bölüğü refakat etmekte ve hep birlikte:

Biz alay-ı Han Ertuğrul'da nadir askeriz,
Kudret ve kuvvette yekta bir bahadır askeriz

mısraları ile başlayan bir nevi marş söylenmekte idi.

Adı geçen padişah zamanında Karakeçili oymağının umum reisi Bekir Sıddık Bey, babasının köyde tesis ettiği medresede tahsil etmiş kültürlü bir zattı.

1901 yılında gerek o ve gerek oymağın cemaat reisleri Mecidi, Osmanlı nişanları ve altın imtiyaz madalyaları ile taltif olunmuşlardı. Nişan ve madalyalar, Karakeçili beylerine padişahın yaverlerinden bir zat tarafından, Eskişehir kaymakam ve memurları huzurunda merasimle takılmıştı.

Gerçekten Abdülhamid Karakeçili oymağına, kahraman ecdadının canlı bir yadigârı nazarıyla bakıyordu. Karakeçililer'e karşı olan alâkasında o kadar samimi idi ki, bunu, onlara mensup fertlere şahsi muhafazasını emniyet etmekle de göstermişti.

Gene aynı Osmanlı hükümdarı zamanında Ertuğrul Gazi adıyla mızraklı bir süvari alayının teşkili ve bir harb gemisine de aynı ismin verilmesi [Japonya kıyılarında batan ahşap gemi- M.A.], Karakeçili oymağındaki Ertuğrul Gazi hatırasından başka bir şey değildi.

Bundan 20, 30 yıl önceye [1920-1930'lara] kadar mekteplerde söylenen:

Ertuğrul'un ocağında uyandık
Şehitlerin kanlarıyla boyandık

adlı şarkı da aynı mahiyette olup, bütün o devirde buhranlı ve felaketli günler geçirmekte olan bir milletin şerefli mazisine karşı duyduğu tahassürün ifadeleriydi.

Faruk Sümer, "*Osmanlı Türklerinin menşei Kayılar, Ertuğrul Gazi ve Kara-keçili oymağı*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 22, Ekim 1951, s. 1017-1018.

Telefonun Osmanlı macerası

Frankfurt Intercontinental Oteli'ndeki odama girdiğimde masa üzerinde bir dosya karşıladı beni. Açtığımda birkaç sayfalık bir yazı -veya mektup da diyebilirsiniz- olduğunu gördüm içinde. Frankfurt am Main adlı, güzelim Main nehri etrafında kurulmuş bu şirin Alman şehrini tanıtan metnin içerisinde geçen bir cümle dikkatimi tırmaladı. Johann Philippe Reis adlı bir Frankfurtlu bilginin telefonun asıl mucidi olduğu iddia ediliyordu. Doğrusu o zamana kadar bu isimde birisini duyduğumu hiç hatırlamıyordum. Duymuşsam dahi "telefonun mucidi" sıfatıyla zihnimde herhangi bir ayak izi bırakmadan silinmiş demekti.

İki şeyi düşündürdü bana bu nazik mektup. Birincisi, acaba bizim şehirlerimizde de otellere belediye başkanları kendilerini dünyanın merkezi olarak gören ve öyle lanse etmeyi başkanlık görevlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gösteren mektuplar bırakıyorlar mıdır? İkincisi ise kimdir bu benim bilmediğim telefonun alternatif mucidi olan Johann Philippe Reis?

Gerçi Avrupa'da bu tür kavgalar çok olur. Bildiğiniz gibi matbaanın mucidi olarak da Gutenberg'in bir ortağı, daha doğrusu patronu vardır Fuchs adında. Bu yüzden Hollandalılar matbaa makinesini Gutenberg'in patronu olan Fuchs'un icadı olarak okuturlar tarihlerinde, Almanlar

ise onun atölyesinde çalışmışsa da buluş özbeöz Gutenburg'e aittir diyerek matbaayı kimseciklere kaptırmazlar. Bu böyle devam edip gider yüzyıllardır.

Gelgelelim, bu Philippe Reis nam Frankfurtlu mucit hakkında ansiklopedilerimizin dilleri kesiktir; herhangi bir bilgiye ulaşmak tamamen şans meselesidir. *Meydan Larousse*'taki malumat iki üç satırı geçmez. Onun yerine çağın bu hızlandırıcı icadını bir Amerikalının tahtasına yazmayı tercih etmişizdir besbelli.

Yalnız yabancı kahramanları teşhis etmekte yanılmıyoruz. Aynı zamanda kendi kahramanlarımız konusunda da suskunlaşıyoruz nedense. Tıpkı telefonun Osmanlı'daki macerasında olduğu gibi.

Osmanlı Payitahtında telefon

İlginçtir, elimizdeki belgeler, telefonun icadından sadece 3 yıl sonra o sırada çetin günler geçiren Osmanlı payitahtı İstanbul'un kapılarına dayandığını göstermektedir.

1879 yılında, 93 Harbi'nden perişan ve bitkin bir halde çıkan Osmanlı başkentinde Mösyö Kamberi adlı bir girişimcinin İstanbul ve çevresinde telefon şebekesi kurma imtiyazı istediğini görüyoruz. Teklif yönetime ilginç gelmiş olmalı ki, o devrin Danıştay'ı diyebileceğimiz Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmeye değer bulunmuş. Ne var ki, bilmediğimiz bir sebepten dolayı reddedilmiş. Bir yıl sonra yapılan bir başka başvuru da aynı şekilde Şûrâ-yı Devlet tarafından geri çevrilmiş. Bunu, sonuçsuz kalan başka girişimler izlemiş.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk telefon tesisatının Yıldız Sarayı'nda Sultan II. Abdülhamid'in hususi dairesinde kurulduğunu biliyoruz. Belgeler ışığında yürüdüğümüzde ise şöyle bir güzergâh çıkıyor karşımıza:

1881 yılında Soğukçeşme semtinde bulunan telgraf idaresiyle Yenicami'deki eski ahşap Postane arasında ilk telefon hattının çekil-

diğini görürüz. Bu, Osmanlı ülkesinin telefonla ilk tanışması demektir. Bu telefon hattına, biri müdür odasında, diğer ikisi de yan binadaki fen kalemi müdürü ile fabrika müdürü odalarında, sonuncusu da Yeni Cami'deki posta müdürü odasında olmak üzere 4 adet telefon makinesi bağlandığını biliyoruz.

Aynı yıl bir adım daha atılmış ve Galata'da bulunan Millet Hanı'ndaki postane ile Yenicami Postanesi arasına, yine Galata'daki Osmanlı Bankası ile Yenicami şubesi arasına birer telefon hattı çekilmiştir. Ayrıca Galata Liman İdaresi'nden Kilyos'daki tahlisiye [kurtarma] servisine tek telli bir hat tesis olunmuş ve bu hattın çekilmesinde Beyoğlu Telgrafhanesi ve Eastern Telegraph Company'nin Odesa kablosundan istifade olunmuştur.

Ardından Posta ve Telgraf Nazırı'nın odasıyla Telgraf Fabrikası Müdürü'nün odası arasına çekilen ikinci bir hattı diğerlerinin takip ettiğini görmekteyiz. Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi Sultan II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nda haberleşme amaçlı olarak bir telefon hattı kullanılmakta, bazı Padişah emirleri, aciliyetine binaen doğrudan telefonla verilebilmekte, çeşitli konularda yetkililerden bilgi alınabilmekteydi. [1]

Ancak 16 Ağustos 1886 tarihinde henüz bilmediğimiz bir sebepten dolayı Galata Liman İdaresi ile Kilyos'daki tahlisiye servisi arasında döşenen hat hariç, bütün hatların padişahın emriyle kaldırıldığını ve bu tarihten itibaren telefon kullanılmasının yasaklandığını görüyoruz. İlginç bir karardır bu. Acaba padişah bir şeyden mi şüphelenmişti? Nitekim 1892 yılından itibaren yasağın ağırlaşarak devam ettiği söylenmektedir. Padişah'ın "gizli kapaklı işler görülmesine müsait bir icat" olarak gördüğü ve bunun için yasaklattığı iddia edilen telefonun bundan sonraki safhaları, belgelerde karanlıktadır ve mutlaka aydınlatılması gerekmektedir.

1 Aliye Önal, Türkiye'de telefon ve teşkilatının kuruluşu, İst. 1995

Abdülhamid neden yasakladı?

Bazı çevrelerin Sultan II. Abdülhamid'in istibdadına (despotizmine) ve meşhur şüpheciliğine delil olarak ileri sürdükleri telefonun yasaklanması olayını daha geniş bir perspektiften incelememiz şarttır. Çünkü mesela telgraf hatlarının ülke çapında yaygınlaşması için en büyük gayretleri göstermiş bulunan bir padişahın[2] telefon konusunda yasakçı bir tavır takınmış olması, salt yeni bir icadı yasaklamak gibi garip bir fantezinin eseri olamazdı. Burada sanırım henüz kontrol edemeyeceği ve yabancı (ecnebi) kaynaklı, bu yüzden de 'sakıncalı' bir haberleşme aracı karşısında yaşanan tereddüt ve çekingenlikten söz etmek daha doğru olacaktır. Belki de konuşmalarının dinlendiğinden şüphelenmişti.

İşin ilginç yanı, telefona uygulanan bu yasak, telgrafçılığımızın geliştirilmesine yaramış ve bu sayede, belki de pek çoğu telefon telleri arasında akarken buharlaşıp gidecek olan kritik konuşma, telgraflar sayesinde yakın tarihin en önemli yazılı arşiv belgelerinden bir kısmını oluşturmuştur.[3] Unutmayalım ki, II. Meşrutiyet'i getiren ayaklanma Rumeli'den bir 'telgraf bombardımanı' ile sonuca ulaşmıştır.

Bununla birlikte ülkemizde telefon hattının yaygın olarak kullanılmaya başladığı tarih olarak 1908 yılı gösterilir. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte telefon kullanma yasağı kaldırılmıştır. Ancak aynı sakınganlıkla Posta ve Telgraf Nezareti, telefonu da hükümetin tekeline (inhisarına) almak suretiyle tedbiri elden bırakmamış, özel şahıslara ruhsat ve imtiyaz vermekten ısrarla kaçınmıştır.

"İyi güzel de, bizim telefon kahramanımız veya kahramanlarımız nerede?" diye sorabilirsiniz haklı olarak.

2 Bkz. Orhan Koloğlu, *Yeni haberleşme ve ulaşım tekniklerinin Osmanlı toplumunu etkileyişi.*

3 Önal,agy, s.124

Telefon kahramanımız kim?

Kaynaklar onun veya onların isimlerini ketm etmekte mahirler. Belki bireysel 'mucit kahramanlarımız' olmayabilir; telefonun gelişini de Sultan II. Abdülhamid'in başarısı gibi göstermeyelim, tamam da, en azından 1880'lerin başında ülkemizde ilk telefon hattını tesis ettiren zamanın Posta ve Telgraf Müdürü'nün bu buluşun ülkemizde yayılmasında pay sahibi olduğu kabul edilmeli değil midir?

Ne yazık ki, PTT'nin yayınladığı bir listede, 1880-1888 döneminde herhangi bir müdürün adına rastlanmıyor. Bu tarihlerin öncesinde Haydar Efendi, sonrasında ise Hasan Ali Efendi isimlerini okuyoruz. Ancak ortası boştur. Neden acaba? Tam da ilk telefon konuşmasının gerçekleştiği yıllarda müdür yok mudur? Bu 8 yıllık uzun arada müdürlük kepenkleri kapamadığına göre acaba işler vekaleten mi yürütülmüştü? Eğer öyleyse telefonun ülkemize girişini sağlayan o becerikli 'vekil' kimdi? Bunları maalesef bilmiyoruz. Bildiğimiz, Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nin başına Belçikalı Mösyö Sterpin'in getirildiği ve telefonun onun döneminde yaygınlaştığıdır.

Ne dersiniz: Bizim modern kahramanlarımız hep yabancıdan mı çıkmak zorundadır?

Deniz Müzesi de Abdülhamid zamanında açılmıştı

Modern Türkiye'nin temellerinde Sultan II. Abdülhamid'in bereketli imzasını keşfe devam ediyoruz. Şimdi de bir müzenin kapısındayız.

Beşiktaş'taki Deniz Müzesi de II. Abdülhamid zamanında açılan kültür merkezlerinden biri. Ancak bugün varlığıyla övündüğümüz bu kurumun Tek Parti dönemindeki makûs talihini de yeni nesiller mutlaka bilmeli ve hatırlamalıdırlar.

Hafızamızı çalanlardan ancak bu şekilde intikam alabiliriz: Yeniden hatırlayarak…

Tarihler Osmanlı'daki müzeciliğin Sultan Abdülmecid devrinde (1847) Tophane Müşiri Ahmed Fethi Paşa tarafından kurulduğunu yazarlar. Ancak Fatih Sultan Mehmed'in bugün Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda başıboş kalmış olan Aya İrini Kilisesi'ni bundan 550 yıl önce bir silah müzesi haline getirdiğini, gerek eski Türk silahlarını, gerekse savaşlarda ganimet olarak alınan silahları burada topladığını söylemeyi nedense unuturlar. Nitekim 1726 yılında burasının adı "Dârü'l-Eslihâ", yani Silah Yurdu yapılmış ve ancak bazı özel ziyaretçilerin gezmelerine izin verilmişti.

İlk modern müzemiz 1875'te Çinili Köşk'te açılmıştır. 1881 yılında ressam Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayun'un başına getirilmesiyle müzeciliğimizin önemli bir hamle kaydettiği ve 1893'te Arkeoloji Müzesi binasının yaptırıldığı (mimar Vallaury)[1] bilinmekle birlikte yine aynı padişah devrinde kurulan Deniz Müzesi'nin macerası genelde gözden kaçırılmaktadır.

Deniz Müzesi gözlerini açıyor

Deniz Müzesi, Bahriye Kolağası, bugünkü deyişle Deniz Kıdemli Yüzbaşı Süleyman Nutkî Bey tarafından Kasımpaşa Tersanesi içindeki bir binada kurulmuştur. Müzelerimizin ikincisidir ve dahi askerî müzelerimizin siftahıdır.

Süleyman Nutkî Bey, tersane ambarlarına atılmış, deniz birliklerinin depo ve kütüphanelerinde çürüyüp tozlanmış tarihî eserlerin toplanarak bir Bahriye Müze ve Kütüphanesi kurulması hakkında rapor hazırlamış ve Bahriye Nezareti'ne, yani Denizcilik Bakanlığı'na teklifte bulunmuştur. Teklifi makul bulan Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa, kendi damadı Bahriye Mirlivası Hikmet Paşa'yı müdür, Süleyman Nutkî Bey'i de müdür yardımcısı olarak müzenin kurulması işine memur etmiştir.

Müzenin ilk mekânı Kasımpaşa Tersanesi içinde, önceleri torpido daire ve mağazası olarak kullanılan binadır. Çeşitli deniz kuruluşlarındaki tarihî eşya ve özellikle Kasımpaşa fabrika ve ambarlarındaki eserler getirilmiş olan müzenin bir de daha çok deniz subaylarının gayretleriyle kurulan ve halen kullanılan bir kütüphanesi bulunuyordu.

Deniz Müzesi, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 21. yıldönümü olan 31 Ağustos 1897 Salı günü düzenlenen törenle açılmıştır. Tören sırasında Bahriye Nazırı eliyle "fıstıkî renkli âbâdî kâğıt üzerine elyaz-

1 Aziz Ogan, "*Arkeoloji müzesi nasıl kuruldu*", Tarih ve Edebiyat Mec. Sayı:5 Mayıs 1980

ması harita ve resimlerle süslü" denizciliğe ilişkin 3 ciltlik bir kitap ile İstanbul Tersanesi'ni gösterir bir harita hediye edilmiştir. Bahriye Müzesi tatil günleri dışında saat 11.00'den 16.00'ya kadar ziyaretçilere açık bulunduruluyordu.

Ne var ki, bu önemli kurum İttihatçılar döneminde ihmale uğramış, bir ara Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın ilgisiyle yeniden canlanır gibi olmuş, ünlü ressamlarımızdan Yüzbaşı Ali Sami [Boyar] Bey'in müze müdürlüğüne getirilmesiyle ikinci defa kurulmuş, ancak savaş yıllarının imkânsızlıkları içinde yine ihmal bataklığına yuvarlanmış, kaderine terk edilmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında da gerekli ilgi ve bakımdan mahrum kalan Deniz Müzesi'nde sergilenen objeler, İkinci Dünya Savaşı sırasında bombalama ihtimaline karşı tedbir olarak trenle Konya'ya taşınmıştır.

Ancak müzenin acılı günleri bununla bitmemiştir.

Müze camiye taşınıyor

Atatürk döneminde kapalı kalmış olan müzenin başına 1946'da getirilen Deniz Hâkim Üsteğmen Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun döneminde tersane depolarına atılmış bulunan objelere yeni bir yer aranır. Müdür Şehsuvaroğlu, zamanın valisi Lütfi Kırdar'a Deniz Müzesi fikrini açtığında aldığı 'şok' cevap karşısında dilini yutmuş olmalıdır. Çünkü Kırdar ona Fransız şehircilik uzmanı Henri Prost'un müze yeri olarak Dolmabahçe Camii'ni beğendiğini söylemiştir.

Şimdi 'Ne yani, bir cami mi müze yapılacak?' demeyin hemen. Unutmayın ki, Sultanahmet'i bile Resim ve Heykel Müzesi yapmayı teklif eden aklıevvellerin bol miktarda bulunduğu bir dönem yaşandı Türkiye'de.

Evet, müze yapılacak başka bina kalmamış gibi o güzeller güzeli Dolmabahçe Camii, 27 Eylül 1948 gününden itibaren Deniz Müzesi

olarak hizmet verecektir. Neyse ki, müze yetkilileri, bir zamanlar ibadet edilen "harim" kısmına resim ve heykel koymama(!) inceliğini olsun göstermişlerdir.[2]

Ne günlermiş, değil mi? Sen kalk, öyle böyle bir camiye değil, Dolmabahçe Camii gibi Osmanlı padişahlarının cuma selamlıklarını yaptıkları bir ibadethaneye müze kur. Olacak şey mi? İş, Stalin'in St. Petersburg'daki Kazan Katedrali'ni Ateizm Müzesi yaptığı noktaya varmamışsa, bunda dünyaya rezil olacağız korkusunun önemli rol oynadığını söylememiz gerekir.

Ne derler: çivi çiviyi söker. Hele yanlış çakılmış ve eğrilmiş bir çiviyse çaktığınız, günün birinde insafsız bir kerpeten tarafından sökülecektir. İşte Dolmabahçe Camii de, bir ihtilal sonrasında emir demiri keser misali bir gecede müze olmaktan çıkarılacaktır. 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrasında cami, askerî yönetim tarafından Yassıada İrtibat Kurulu'na verilmiş, kurul da müzenin camiyi derhal boşaltmasını istemiştir.

Bir yıl boyunca Yassıada sanıklarının yakınları tarafından dökülen gözyaşlarıyla ıslanan caminin zemini, 1961 Eylül'ünde gerçekleşen idamların ardından boşaltılacak ve ardından asli görevine dönmek için gün saymaya başlayacaktır. Yeniden ibadete açılış tarihi, bundan 6 yıl sonraya rastlar (1967).[3] Deniz Müzesi ise yakınlarda boş bulunan Beşiktaş Maliye Müdürlüğü binasına taşınacak, sonradan bu binanın yıkılıp yeniden yapılmasıyla da bugünkü modern kıvamını bulacaktır.

Bir de "denizciliğe düşmandı" derler Abdülhamid için; inanın gülüyorum. İnsana 'Yahu Deniz Müzesi'ni bile açan adama siz nasıl denizciliğe düşmandı dersiniz?' diye sormazlar mı?,

2 Erdoğan Sevgin, "*Deniz Müzesi*" Hayat tarih Mec. Sayı:8 Mayıs 1966

3 Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı İnsanı*, İst. 1999

“Bavê Kurdan":
Abdülhamid uğruna ayaklanan Kürtler

Abdülhamid’in devrilmesiyle Kürtler güçlü hamilerini
Ve ayrıcalıklı konumlarını yitirmişlerdi.

Wadie Jwaideh

Tarih biraz zalim midir ne? Dikiz aynamızda sürekli; ayrılmıyor peşimizden. Tıpkı bir hayalet gibi takipte. Son kitabım *Geri Gel Ey Osmanlı* adlı kitabım da filozof Derrida'ya atıfla belirtmiştim:

Usulüne uygun olarak defnedilmeyen ölülerin ruhları nasıl ıstıraptan kavrulur ve hayalet veya hortlak olarak yakınlarına musallat olursa, Osmanlı'nın mezarı üzerinden yol geçirmekle de onun hakkından gelemeyeceğimizi görelim ve Osmanlı'yı gerçekten ait olduğu yere, içimize gömelim. Onun ruhuyla barışalım.[1]

Atatürk'ün okul arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Frederick P. Latimer'in kendisiyle yaptığı bir konuşmada, Atatürk zamanında yazılan tarih kitaplarında Osmanlı'nın neden kasten çok az aldığını şu kelimelerle itiraf etmiş:

1 Mustafa Armağan, *Geri Gel Ey Osmanlı*, İst. 2007

> "Atatürk kasten unutturmak istedi eski cehalet ve taassubu... Osmanlı ananesini takip etseydik biz imkân yok inkılâp yapamazdık. O sağken mekteplerde okunan Osmanlı tarihi mümkün olduğu kadar kısa, kronolojik bir tarihti. Etileri, Sümerleri Osmanlı'nın yerine doldurdu inkılâpları yerleştirsin diye. Ne yaptı yaptı Osmanlıyı durdurdu ve yeniyi kurdu."[2]

Bu çarpıcı ifadeler, tarihçi Toynbee'nin Osmanlı medeniyetinin çökmüş değil, durdurulmuş bir medeniyet olduğu tezini kuvvetlendiriyor. Evet, durdurulmuş ya da henüz ruhunu teslim etmeden toprağa verilmiş bir medeniyet. Bugün hemen her adımda karşımıza çıkması, hortlaması bundan değil mi?

İşte Kuzey Irak. İşte adına ister "Güneydoğu Sorunu", ister "Terör Sorunu" isterse "Kürt Sorunu" diyelim, kekeme dilimizin açılmaya başladığı, küllerinden sıyrılan bir başka gerçekle daha yüzleşiyoruz. Tarih, kendisini unutanları asla affetmiyor çünkü.

Bugün bir pencere daha açalım o unutulmuş yüzümüze ve ilginç bir "Kürt isyanı"yla yüzleşelim.

Yalnız bu isyan biraz farklı. Ve ibretlerle dolu.

Abdülhamid'in öcünü almak

Sultan II. Abdülhamid'in sıfatlarını biliyorsunuz. Asker arasında genel olarak "Baba" diye bilinirdi.[3] nitekim kendisi de sık sık "Ben milletin pederiyim" demiştir.[4] Ancak az bilinen bir gerçek, Kürtler tarafından da sahiplenilmesi bir yana, "Kürtlerin Babası" olarak baş tacı edilmesi. Bu yüzden, "Bavê Kurdan" olarak anılırdı doğu'daki Kürt aşiretleri arasında.

2 Ali Fuat Cebesoy, *Askeri ve siyasi belgeler*, İst. 2005
3 Bkz. *Vatan yolunda*, Ankara 1981, Kültür Bakanlığı Yay.
4 *Yakın Tarihimiz*, cilt 2, İst. 1962-1963

Wadie Jwaideh'in *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi* başlıklı doktora tezinden öğrendiğimize göre, daha Meşrutiyet ilan edilir edilmez Süleymaniyeli Şeyh Said Berzenci (bildiğimiz Şeyh Said'le alakası yok elbette) Abdülhamid'i destekleyen ve Jön Türklere açıkça meydan okuyan bir isyanın bayrağını çekmişti. Meclise karşı Padişah'ı destekleyen bu isyan bir süre sonra bastırıldı, Şeyh Said Musul'da gözaltına alındı ve bir yıl sonra çıkan Kürt karşıtı bir ayaklanma sırasında evinin önünde öldürüldü.

Ancak bundan sonra bölge, uzun süre dinmeyecek bir anarşinin içine sürüklendi (oğlu Şeyh Mahmud Berzenci ise Mondros'tan sonra İngilizlere isyan edecekti).[5]

Ancak asıl üzerinde durulması gereken bir isyan vardır ki, tahtından indirilen Abdülhamid'in intikamını almak için başlatılmıştır.

24 Temmuz 1908 tarihli Jön Türk ihtilalinin ardından yeni rejimi, Meşrutiyet'i tanımadığını ilan Millî Konfederasyonu reisi ve Abdülhamid'in en güvendiği Hamidiye alaylarının komutanlarından İbrahim Paşa ayaklandı ve bağımsızlığını ilan etti. Nisan 1909'da tahtından indirilen Abdülhamid'i desteklemek amacıyla 1.500 silahlı adamıyla Şam'a yürüdü. Üstelik devrik Sultan adına şehri işgal ettiğini açıkladı.

O sırada Selanik'te Alatini Köşkü'nde dünyadan tecrit edilmiş bulunan Sultan Abdülhamid'in olanlardan haberi yoktur elbette ama Şam'da bir Kürt subayı, onun adına şehri işgal ediyor ve Suriyelileri Jön Türklere karşı Abdülhamid bayrağı etrafında yeniden birleşmeye çağırıyordu.[6]

Ne var ki, Jön Türklerin gönderdiği kuvvetler karşısında yenilgiye uğrayan İbrahim Paşa kuvvetleri, Urfa ve Rakka arasındaki Abdülaziz

5 Wadie Jwaideh'in *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, İst. 2004

6 Wadie Jwaideh'in, age.

Dağı civarına çekilecek ve oradan aşiretin merkezi olan Viranşehir'e dönerken, kendisini yakalamak için görevlendirilen Şamar aşiretiyle girdiği bir çarpışmada öldürülecekti.

Martin van Bruinessen'in *Ağa, Şeyh, Devlet* adlı çalışmasında da kısa bir bilgi bulabileceğiniz[7] bu ilginç isyan üzerinde tarihçilerimiz nedense yeterince durmuş değildir. Ancak başarısız da olsa bu iki isyan girişimi, Sultan Abdülhamid'in Kürtlerin dünyalarında işgal ettiği yerin ve uyandırdığı bilincin derinliğini göstermesi bakımından dikkate değer göstergelerdir.

Bunlara bir de Hasenan aşireti Reisi Rıza Halit'in Malazgirt'teki ayaklanmasını eklememiz gerekiyor. Hatta 31 Temmuz 1910 tarihli bir Fransız raporunda, Meşrutiyet altında yaşayan Kürtlerin, Abdülhamid döneminde sahip oldukları avantajları "zor unuttukları" vurgulanmıştır. (Fransız Gizli Belgeleri, Jön Türkler Dosyası, cilt 7, s. 84.)[8]

Hamidiye Alayları

Burada bazı Kürt milliyetçisi aydın ve tarihçilerin (Marksistler de dahil) Sultan Abdülhamid'in Hamidiye Alayları'nı kurmak suretiyle Kürt milliyetçiliği tarihinde bir fetret dönemi, bir geri adım, bir boşluk meydana getirdiği yolundaki olumsuz tezlerine karşılık Prof. Robert Olson'un bir tespitini aktarmak istiyorum. Robert Olson'a göre, tam tersine, Hamidiye Alayları'nın Kürt halkının ekonomik ve kültürel kalkınmasına ciddi katkıları olmuştur. Nitekim tezini şöyle temellendirir Prof. Olson:

> Sorulması gereken soru şudur: Eğer Hamidiye (Alayları] hiç kurulmamış olsaydı, Kürt milliyetçiliği, Birinci Dünya Savaşı'nın

7 Martin van Bruninessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, Çeviren: Banu Yalkut, İstanbul 2004

8 Hasan Yıldız. 20. Yüzyıl [loşlarında Kürt Siyasası ve Modernizm, 2. baskı, İstanbul 2006, Doz Yayıncılık, s, 54-55

> eşiğinde daha güçlü olabilir miydi? Kürt milliyetçi tarihçiler ve Marksist tarihçiler daha güçlü olabileceğini iddia etmektedirler. Fakat benim göstermeye çalıştığım, bunun doğru olmadığıdır. Hamidiye dönemi, yükselmekte olan Kürt milliyetçiliğinin evriminde gerekli bir fasıla olarak, bu evrimin üçüncü evresini belirlemiştir. Bu dönem, Sünni Kürtler arasında dayanışma duygularına katkıda bulunmuş ve pek çok Kürt gencine önderlik fırsatları sunmuştur. Dahası, Hamidiye Alayları, pek çok Kürt'e askeri teknoloji ile donanım bilgisi ve bunları kullanabilmek kabiliyeti sağlamıştır.[9]

Bu satırlar Kürtler tarafından Sultan II. Abdülhamid'e neden "Kürtlerin Babası" denildiğini yeterince gösteriyor olmalıdır.

Ancak en ziyade konuşma hakkı kendisinin değil midir? Öyleyse şimdi Abdülhamid konuşsun, biz dinleyelim:

> Rusya ile harp vukuunda, disiplinli bir şekilde yetiştirilen bu Kürt alayları, bize çok büyük hizmetlerde bulunabilirler. Ayrıca orduda öğrenecekleri "itaat" fikri, kendileri için de faydalı olacaktır... Kürt ağalarının bazılarının çocuklarını, İstanbul'a getirip memuriyete yerleştirdiğim için tenkit edildiğimi biliyorum. Senelerdir Hıristiyan Ermeniler nazır [bakan] mevkilerini işgal etmişlerdir. Bundan sonra da kendi dinimizden olan Kürtleri kendimize yaklaştırmakta ne gibi bir zarar olabilir?

Tarihe öncelikle yargılamak için değil, anlamak için bakacaksak Hamidiye Alayları ve Aşiret Mektepleri'ni nereye oturtmamız gerekir?

9 Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı.* 1880-1925, çeviren: Bülent Feker ve Nevzat Kıraç. Ankara 1992, Öz-Ge Yayınları, s. 36-37

10 Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul 19». Yayınları, s. 52.

Tabii ki mükemmel çözüm yoktur insanın dünyasında. Bir dönem belli bir sorunu çözen bir uygulama, bir süre sonra umulmayan, beklenmedik sorunlu sonuçlar doğurabilir. Hamidiye Alayları'nda da durum böyledir.

Kürt modernleşmesi

Bölgedeki 'emirlik'lerin daha küçük reisliklere dönüşmesinde, yani bir bakıma feodalitenin çözülmeye başlamasında kritik rol oynayan Hamidiye Alayları, yerel güç dengelerini alt üst etmişti. Hükümet tarafından Hamidiye'ye bağlı olan ve olmayan aşiretler arasında fark gözetiliyor, bu da o vakte dek başlarına buyruk yaşamış Kürt aşiretlerini bir şekilde merkezi devletle ilişki kurmaya zorluyordu. Böylece Kürt modernleşmesini, geleneksel görünen bir formülle hızlandırıyor, gelenek ile modernliğin kaynaşmasını sağlıyordu. Dr. Janet Klein'in sözleriyle,

> Hamidiye Alayları Kürt, Ermeni ve daha genelde Osmanlı tarihlerinin pek çok bölümünde önemli bir rol oynamıştır. Yerel güç yapısının ve devlet, aşiretler, öbür aşiretler, köylüler ve diğer katılanlar arasındaki ilişkileri etkileyen değişimlere eşlik eden dönüşümde anlamlı bir oyuncu olmuştu. Nihayet bugüne kadar gelen devlet-aşiret ilişkilerine dair bir miras bırakmıştır.[11]

Böylece devletin bölge üzerinde kontrolünü sağlamasına ve hatta pekiştirmesine yarayan Hamidiye Alaylarının asıl sıkıntısı, bölge içindeki güç mücadelesinde meydana getirdiği dengesizlikler oldu. İmtiyazlı aşiretler ile imtiyazsızlar arasında eşitsizlik meydana getirdi. Bu eşitsizlikler ise kıskançlıklara ve devlete küskünlüklere yol açtı. Nitekim 1908'de Meşrutiyet (İlan-1 Hürriyet) isteyenler içinde bir kısım gayrimemnun aşiretler de mevcuttu.

11 Janet Klein, "*Power in the Periphery The Hamidiye Light Cavalry and Over Ottoman Kurdistan, 1890-1914*", Kasım 2002'de Princeton Üni.sine sunulan doktora tezi. s. 347.

Hamidiye Hafif Süvari Alayları, seçme Kürt aşiretlerinden oluşan düzensiz birliklerdi. 1890 yılında Abdülhamid'in emriyle Şakir Paşa ve Müşir Zeki Paşa tarafından kurulmuştu. Osmanlı'nın 4. Ordusunu teşkil eden Hamidiye Alayları, aynı zamanda Rus tehdidine karşı bir duvar olmuş, Kazak süvarileri tarzında örgütlenmiş ve bölgeye Rus yayılmasını ve Ermeni tehdidini sınırlamak üzere düzenlenmişti.

Ancak Abdülhamid tahttan indirildikten sonra, sadece isimlerindeki "Hamidiye" kelimesi kalkmış, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İstiklal Savaşı'na da katılmışlar ve çeşitli yararlıklar göstermişlerdi. Böylece Hamidiye Projesi, günümüzdeki Koruculuk uygulamasında olduğu gibi farklı saçaklanmalar göstermekte ve pek çok güncel tartışmanın da yakıtını oluşturmaktadır.

Ancak Abdülhamid Aşiret Alaylarına salt askerlik açısından bakmamış, belki ondan da önemli olarak siyasî ve dinî bir olgu olarak yaklaşmıştır. Özellikle Sünni Kürt aşiretlerinin tercih edildiğini de eklemek gerekir.

Sadece İstanbul ve Şark'ta değil, aynı zamanda Trablusgarb'da da 5 adet Hamidiye Alayı kurulduğunu görüyoruz. Bundan çıkardığımız sonuç, birazdan göreceğimiz gibi, hem savunulması sorunlu yerleri yerel güçlerce savunulabilir hale getirmek, hem de merkeze bağlı ve bağımlı bir zümre meydana getirerek muhtemel bir dağılmanın önüne geçebilmektir.

Özetle Hamidiye Alayları'nın kuruluş amaçları şu şekilde özetlenebilir:

Kolluk kuvveti teşkil etmek,

Rus istilasına karşı koymak,

Kürt ve diğer konar göçerlerin başka güçler tarafından kullanılmasına mâni olmak,

12 David McDowall, A Modern History of Kurds London ve New York 2004, J. B. Tauris

13 Mustafa Balcıoğlu, Hamidiye Alaylarından Aşiret Alaylarına geçerken Harbiye Nezareti'ne sunulan iki rapor", Toplumsal Tarih. Sayı: 4, Nisan 1994, s. 49-51,

Konar göçerlerin iskânı,
Yerleşik ve medeni hayata geçirme ve eğitim,
Aşiret kargaşalarına son vermek,
Sükûnet (asayiş) temin edilince bu defa Doğu Anadolu'nun kalkınmasına girişilecekti.

Aşiret Mektepleri'nin gerçeği

Kitabımızın başlarında bir yabancının gözüyle yansıttığımız Aşiret Mektepleri de Abdülhamid'in imparatorluğun uzak bölgelerini merkeze bağlama projesinin bir parçası olarak anlam kazanır. Ancak bu ilginç proje, iktidara geldiklerinde onu kaldıran ittihatçılar tarafından alabildiğine küçümsenmiş ve kötülenmiş, belki de kaldırılmasına gerekçe olarak üretilen propagandaya kurban edilmiştir. Bu aleyhte söylem maalesef günümüzde de devam etmektedir. [9]

Burada uzun uzadıya delil getirmektense, bizzat bu okulda okumuş bir aşiret reisinin oğlunun ağzından okulun özelliklerini içeriden yansıtmaya çalışacağım. Göreceğiz ki Aşiret Mektepleri aslında gelecekte düşünülen 'Küçük Osmanlı Devleti'nin bir tür pilot projesiydi. Sadece Kürtlerin değil, belli başlı Müslüman milletlerin çocuklarının erkenden ortak bir bilince kavuşturması projesidir. Haydarani aşireti reisinin oğlu anlatıyor:

> Bu mektebe Kürt aşiret reislerinden başka, Arabistan'ın Suriye, Irak, Ürdün, Yemen, Hicaz, Trablusgarp ve Cava gibi yerlerdeki Arap ve Müslüman aşiret reislerinin çocukları getirilmişti. Gelen bu Arap çocuklarının hemen hiçbiri Türkçe bilmezdi. Mektepte yedi sekiz ayda Türkçe konuşmayı mükemmel[en] öğrenirlerdi… İkiyüz mevcudun yarısından fazlası Kürt, mütebakisi Arap ve birkaçı da Çerkes, Arnavut çocukları idi. Bilahare Arnavutları çıkardılar.
>
> Mektep çok muntazamdı. Her türlü tesisler ve tedris vasıtaları

14 Necati Gültepe, Hamidiye Alayları, Hayat Tarih Mec. Sayı 7, Temmuz 1976

mükemmeldi. Yatakhane ve yemekhaneleri çok muntazamdı. Her gün sabah kahvaltısı, öğle ve akşam yemekleri verilirdi. Mektep üniformasının kolları kadifeli ve kapalı yakasında “Aşiret Mekteb-i Hümayunu Talebeleri” kelimeleri işlenmişti.

Tahsil beş sene idi. İki senede bir, gidip gelme yol masrafı da devlet tarafından verilmek suretiyle memleketimize sıla’ya gitmemize müsaade edilir ve bu gidişte mutlaka yanımıza mürebbi durumunda bir zabit terfik edilirdi. Derslerden başka, talim ve jimnastik de vardı.

Cuma vesair tatil günleri, onar kişilik postalar ve yanımızda bir postabaşı bulunduğu halde izinli çıkar, Mahmutpaşa ve Aksaray kahvelerine yahut Ihlamur mesiresine gider ve akşamları mektebe dönerdik. Mektep tabii parasızdı. Yatar kalkar, yer içer, belli zamanlarda üst baş da alırdık. Gündeliğimiz iki kuruştu. Ayda altmış kuruş eder ve her ihtiyacımıza fazlasiyle yeter, artardı.

Ramazanlarda, iki defa Yıldız Sarayına iftara davet edilirdik. İftar bittikten sonra, Padişah ta balkona çıkar, şöyle bir görünüp, "Nasılsınız evlatlarım?” diye hatırımızı sorar, biz de edilen tenbih gereğince, ayağa kalkarak hep bir ağızdan üç defa "Padişahım çok yaşa!” diye bağırırdık. Saraydan ayrılırken de birer altın lira ihsan ederlerdi.

Bayram günlerinde ve bilhassa Sürre Alaylarına yeni elbiselerimizle katılır, saf saf dizilir, Padişahı selamlardık. Bayramlarda mektebe, saraydan gelen kuzular, yedi kişiye bir tane olmak üzere soframıza konurdu.

(…)

Bu mektepteki tahsilim esnasında ben, bir kere tâ Sultan Abdülhamid’e kadar akseden bir hâdiseye şahit oldum. Kürt talebelerden birinin Kur'an okuyuşuna, bir Arap talebenin "yanlış okuyorsun!" diye müdahale edişinden doğan kavga büyüdü ve Arap talebelerle Kürtler, birbirlerine girdiler. Zeki Paşa’nın yetiş-

tirdiği asker, döğüşen talebeyi yatıştırıp ayırırken, kendi hesabına da bir hayli Arabi dipçikleyip tartakladığından, Arap talebeler "Kürtleri himaye ediyor" diye askere karşı gelince, Paşa da "vur!" emri verdi.

Bunun üzerine askerin dipçik ve kılıç sırtıyla vuruşları arttı, birkaç talebe yaralandı, yerlere yuvarlananlar oldu. Bu hal karşısında Kürt ve Arap talebeler kendi aralarındaki anlaşmazlığı unutarak, hep birlikte arka kapıları kırıp, koşa koşa soluğu Yıldız Sarayı'nda, Mâbeyn kapısında aldılar. Nöbetçilerin mâni olmalarına rağmen, bu kadar kalabalığı gören yaverler, talebeleri karşılayarak ne istediklerini sordular. Zeki Paşa'nın ağır muamelesinden şikayetçi olarak "penah ve velinimetimiz padişahımızın himayesine sığınmaya geldik" cevabı alınınca, Padişahın da; "Peki müsterih olsunlar, mekteplerine dönsünler, icab eden tahkikatı yapmak üzere lazım gelenler mektebe gönderilecektir" iradesi tebliğ olunuyor ve gerçekten de hemen o gün Çerkez Mehmet Paşa başkanlığında bir heyet mektebe gelerek tahkikata başlayıp talebeyi tamamen barıştırmış, Zeki Paşa da saraya davet edilip, beş altı saat sorguya çekilmişti.[15]

İlk Kürtçe gazete
Abdülhamid döneminde yayınlandı

İlk Kürt gazetesi olan Kürdistan Bedirhaniler tarafından çıkarılıyor-du. Bu Kurmanci/Türkçe gazetenin (1898-1902) amacı, sultanın dikkatini Kürtlere çekmekti. Gazetenin kurucusu ve editörü olan Mikdat Midhat Bedirhan birkaç makalede, Sultan Abdülhamid'e açık mektuplar yayınladı.

Hakan Özoğlu, Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği [Kurdish Notables and the Ottoman State, SUNY Press, 2004], Istanbul 2005, Kitap Yayınevi, s. 50.

15 Hasan Sıdık Hayderâni, Aşiret Mektebi ve Aşiret Alayları, Yakın Tarihimiz cilt 2. İstanbul 1962-1963, s. 47-148.

III.

SINIRLARIN ÖTESİNDE

Abdülhamid'in emriyle yaptırılan
Gümülcine saat kulesi son restorasyondan sonra (2004).

Sultan Abdülhamid'in petrol savaşı

Önceleri, Amanların yapacağı bir demiryolunu dahi destekleyen İngilizler, Almanlarla Bağdat Demiryolu Anlaşması'nın imzalanması, üstelik demiryolunun Basra'ya kadar uzatılması kararının alınması karşısında çileden çıkmışlardı.[1]

Volkan Ediger

Malum, Sultan II. Abdülhamid döneminin çeşitli sebeplerle karanlıkta kalmış yığınla kilit noktası var. Bunlardan birisi de, daha önce gördüğümüz, Osmanlı ülkesini demir bir ağ içine alma, sonradan Onuncu Yıl Marşı'nda dile geldiği üzere, ülkeyi 'demir ağlarla örme' projesidir. Bunu ham ve aceleci hükümlerle 'Alman emperyalizmine peşkeş çekmek' olarak sunan tarihçimizin ismini vermeyeyim; çünkü çok yaygın ve orta malı bir kanaattir. Tartışmaya değmez.

Hicaz Demiryolu hakkında çok şey söylenebilir; ama herhalde tamamen yerli sermaye ile ve yerli mühendis ve işçilerle ve dahi, başta padişah olmak üzere Osmanlı halkından ve İslam âleminden bir seferberlik halinde toplanan yardımlarla (bu yardımların içerisine kur-

1 Volkan Ediger, Osmanlı'da Neft ve Petrol, İst. 2005

ban derileri de dahildir) gerçekleştirilmiş olması, öncelikle söylenmesi gerekenler arasındadır. Projelendirilmesinden uygulanmasına kadar yerlidir ve Cumhuriyet dönemindeki Türk şimendiferciliğinin temeli bu projenin uygulanması yıllarında atılmıştır. Demiryolculuktan gelme bir uzmanın, Yakup Kalgay'ın deyişiyle,

> Hicaz Demiryolu, bugünkü Türk şimendiferciliğine geniş ölçüde bir tatbikat alanı, tecrübe ve meleke okulu olmuştur. Ve gerçekten bugün (1945 Kasım'ında yazıyor-M.A.) işbaşında bulunan mühendislerimizden bir kısmı, bu tatbikat alanında stajlarını tamamlamış, salâhiyet, ehliyet imtihanlarını başarı ile vermiştir.[2]

Demek ki, Hicaz Demiryolu'na bakarken sadece 1.465 kilometre uzunluğunda dev bir tesis olmaktan öte, yerlilik ve Türk demiryolculuğunun okulu olma keyfiyetlerini de vurgulamak önemlidir. Ancak önemli olan başka bir nokta daha var ki genellikle ihmal edilir: Bu projenin Abdülhamid'in enerji politikasıyla yakın ilgisi.

Abdülhamid enerji kaynakları arıyor

Öncelikle tarihimizin ne kadar sığ ve sebep-sonuç bağlantısı olmadan anlatıldığına bir örnek olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'nın ana gerekçesini Hint deniz yoluna hâkim olma ve petrolün oluşturduğuna dikkat çekmemiz şart. Yani temel sorun, Hindistan deniz yoluna başka bir gücün müdahale edemez hale getirilmesi ve İran, Irak, Suriye, Kuveyt, Azerbaycan vs. gibi yerlerdeki petrole hangi emperyalist ülkenin daha önce ulaşacağı sorunuydu. Çünkü dünyanın gelecekteki en önemli enerji kaynaklarının 'Ortadoğu'da yoğunlaştığı bir şekilde anlaşılmıştı. Daha 1882'de İngiliz Amirali Fisher, dünya üzerindeki kontrollerinin, gemilerinde kömür yerine petrol kullanmaya bağlı olduğuna inandırmaya çalışıyordu Savunma Bakanlığı'nı. Petrolün kaynağı ise Ortadoğu'daydı.

2 Yakup Kalgay, Demiryollarımız, Aylık Ans. No:19 Kasım 1945

Öyleyse?

Ancak bunun karşısında Abdülhamid iktidarının sonlarında Almanlara verilen Bağdat Demiryolu ihalesi kalın bir duvar oluşturacağa benziyor, Hindistan'daki İngiliz hakimiyetini bile tehdit edeceğinden korkuluyordu. Proje gerçekleşirse Bakü ve İran'da gemileri için petrol çıkarmaya uğraşan İngiliz emperyalizmi, Almanya'dan başlayan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bulgaristan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti'yle Basra Körfezi'ne bağlanan binlerce kilometrelik duvara toslayacak ve müttefiki olan Rusya'yla bağlantısı kopacaktı. Böylece Rusya'nın sıcak denizlere inme siyasetine dur denilecekti. Sonuçta, Bağdat Demiryolu, böyle bir Demir Perde gerecekti İngiliz ve Rus emperyalizminin karşısına.

Ne var ki, 'demir perde' projesinin en zayıf halkası, Sırbistan'dı. Bütün mesele, Sırbistan'ın hangi cephede kalacağı noktasında düğümleniyordu. Sırplar Almanları tercih ederse İngilizler, İngilizleri tercih ederse Almanlar şapa oturacaktı. İşte Birinci Dünya Savaşı'nın bir Sırp anarşisti tarafından Saraybosna'da Avusturya-Macaristan Arşidük'üne karşı gerçekleştirilen suikast sonucu çıkmasının gerçek sebebi, Ortadoğu petrollerine uzanacak hattın zayıf halkasının kimde kalacağı meselesiydi.[3]

Zaten daha 1896'da Bağdat Demiryolu, Konya'yı Berlin'e bağlamıştı bile. İş, Konya'dan Bağdat'a uzanmaya kalmıştı. Böylece Osmanlı ülkesinin iç pazarı, Avrupa kanalından dünya pazarlarına bağlanmış, öbür taraftan 1900 yılında Sultan'ın iradesiyle başlanan Hicaz Demiryolu, Osmanlı'nın bu defa yabancı devletlerin yardımı olmadan Ortadoğu'ya karadan bir kanal açma harekâtı olacaktı.

Aslında Hicaz Demiryolu, Sultan Abdülhamid'in imparatorluğu kurtarma projesinin bir parçasıydı. Yalnızca içerideki ekonomik canlan-

3 William Engdahl, a Century of War

mayı temin etmeyecekti bu projenin gerçekleşmesi, aynı zamanda yakın bir gelecekte kopması muhtemel kıyamet öncesinde Osmanlı kuvvetlerinin seri hareket edebilmesini de sağlayacak, petrol bölgelerine yönelik bir emperyalist hücumunu da önleyebilecekti.[4]

Tren ve Petrol

Yani Hicaz Demiryolu'nun gerçek yapılma sebebi, Yavuz Sultan Selim'in, Osmanlı fetihlerinin yönünü doğuya çevirmesindeki sırla alakalıydı. Nasıl Yavuz, İran, Suriye ve Mısır fetihleriyle Portekiz'in Hind Okyanusu'ndaki etkinliğine karadan giderek bir cevap vermişse[5], torunu olan II. Abdülhamid de Hindistan ve Mısır'ı kontrolü altına alan İngiliz emperyalizmine yine karadan bir yol bularak karşılık veriyor, kurtların iştahlarını kabartan enerji havzalarına sahip çıkıyordu.

Bunu, Bağdat ve Hicaz demiryollarının geçtiği noktalar ile petrol çıkan bölgeleri gösteren haritaya baktığınızda daha net olarak görebilirsiniz. Ne tuhaf, değil mi! Tren hatları, petrol çıkan bölgelerden geçirilmiştir. Ama bir ince hesap daha yapılmaktadır: Almanlar demiryolunun iki yanında 30 km.lik bir alanda her türlü maden, tabiat zenginliği ne varsa imtiyaza dahil edilsin istiyorlardı. Bunun karşısında Abdülhamid ne yaptı? Petrol güzergâhında Paul Groskopf adlı mühendise tespit ettirdiği petrol ve madenlerin bulunduğu arazileri

4 Ancak Hicaz Demiryolu'nun sadece siyasî değil, ideolojik ve İslâmî hassasiyetlere bakan bir cephesi de her zaman varolmuştur. Bunu Muktesid Musa'nın Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yazdığı "Hatt-ı Âli-i Hicaz'ın menâfi-i mâneviye ve maddiyesi" başlıklı tefrikasından öğrenmek mümkün. (2 Nisan-11 Ağustos 1904 tarihleri arasında tefrika edilmiştir.) Burada hattın güzergâhının peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in (sav) adımlarını takip ettiği özellikle vurgulanmıştır.

5 Bu yorumu Palmira Brummett'in şu kıymettar çalışmasına borçluyum: Bkz. Ottoman Seapoıver and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery, SUNY Press, 1994; Osmanlı Denizgücü, Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi, Palmira Brummett, Timaş Yayınları, 2009.

Hazine-i Hassa üzerine tapu ettirdi. Boylere özel mülk haline gelen bu arazi hem Almanların denetimine geçmeyecek, hem de ileride bu topraklar elden çıkacak olursa, özel mülk olduğu için elimizde kalacaktı.

Ve bu Abdülhamid de çok olmaktadır artık...

Nitekim 1908 yılının Mayıs'ında "Concession Syndicate Limited'' şirketinin operasyon şefi George B. Reynolds, İran sınırları içindeki Mescid-i Süleyman bölgesinde dünyanın o zamana kadar gördüğü en zengin petrol yataklarını patlattığında Abdülhamid iktidarının sonu da gözükmeye başlamıştı. Ne gariptir ki, Mayıs 1908'de petrol bulunmuş, bundan sadece ve sadece 2 ay sonra Makedonya kaynaklı isyan başlamış ve Temmuz ayında Sultan Abdülhamid, Meşrutiyet'i ilan etmek, 9 ay sonra da iktidarı bırakmak zorunda kalmıştı. İki olay arasındaki toplam süre 11 aydır.

Velhasıl, petrol, bir devlet başkanının daha başını yemişti. Ama bu, ne ilk, ne de son olacak, sadece 10 yıl sonra bu defa, onu devirenler de kullanılarak Osmanlı Devleti yıkılacak ve Sultan Abdülhamid'in Alman mühendisi Paul Groskopf'a yaptırdığı petrol raporu[6] ve yaptırdığı petrol haritasında işaretlediği hemen bütün noktaların kontrolünün şaşırtıcı bir hızla İngilizlerin eline geçtiği görülecekti.

6 Bu raporun özeti için bkz. Hikmet Uluğbay, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Petropolitlk,* İstanbul 2007, De ki Basım Yayım, s. 410 vd.; Ediger, age, s. 202-207.

İngilizler Abdülhamid'i neden sevmezdi?

Dengeyi İngiliz-Rus ilişkilerinin gerginliğine göre ayarladı.
Bu ikisi birbirine rakip olduğu sürece Avrupa'dan toplu bir tehlike
gelmeyeceği değerlendirmesinde Abdülhamit haklı çıktı.
Rusya'ya fazla yanaşmadı ama İngiltere'yle aşırı işbirliğine de
kesin [olarak] karşı çıktı.

Orhan Koloğlu

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 2009 Eylül'ünde çarpıcı bir açıklama yapmıştı: Şöyle diyordu *Stratejik Derinlik'in* yazarı:

> "Ortadoğu'nun, Kafkaslar'ın ve Balkanlar'ın en büyük ülkesiyiz, bu bölgede düzen kurucu ülke biz olmalıyız."

Bu "tehlikeli" sözler anlaşılan "birilerini" ürkütmüş olsa da Türkiye'nin "kayıp misyonu"na dönüşünü hatırlatan sessiz sedasız bir çıkışın keliemlere dökülmüş haliydi. Ahmet Davutoğlu'nun komşularla iyi geçinme ve güç dengelerini kendi lehine kullanarak inisiyatif alma şeklinde basitleştirilebilecek 'ritmik diplomasisi', ister istemez bana II. Abdülhamid'in yüz küsur yıl önceki denge oyunlarını hatırlattı.

Sultan II. Abdülhamid 93 harbinden ağır kayıplarla çıktıktan sonra kolları sıvamıştı. Nitekim 1880'lerin başından itibaren dizginleri, dış güçlerin av sahası haline gelmiş olan Babıali'nin elinden alarak Yıldız

Sarayı'na yeni bir iktidar merkezi kurmaya koyulacak, tabii bu işten hiç mi hiç hoşlanmayan İngiltere'nin uyarısı da arkasından hemen yetişecektir.

İngiliz büyükelçisi bir gün huzura çıkarak Sultan'a Londra'dan zehir zemberek bir mesaj getirir. Mesajda Abdülhamid'e, amcası Abdülaziz ve ağabeyi Murad'ın başına gelenlerden ders çıkarması öğütleniyor, eğer bu kafayla giderse sonunun iyi olmayacağı ima ediliyordu.

Zaten en zayıf anımızı kollayarak Kıbrıs'ı bizden istemekle, yani bir tür "yankesicilik'' yapmakla dost olmadığını açıkça göstermiş bulunan İngiltere, Abdülhamid için artık güvenilmez ama cepheden karşısına alınması da tehlikeli bir rakip olacaktır. Özellikle 1882'de Mısır'ın işgalinden sonra Abdülhamid'in bütün politikası, İngiltere'nin oyunlarını boşa çıkarmaya ve bu arada kazanacağı süre ve imkânlarla güç kazanmaya ayarlanmıştır.

İşte aşağıda sunacağım belge, Abdülhamid Han'ın İngiltere'nin melanetleri hakkında ne düşündüğünü net olarak göstermesi bakımından epeyce ilginçtir. Metni kısmen sadeleştirip kısaltarak aktarıyorum:

> İngiltere'nin, Allah korusun, Devlet-i Aliyye'yi bölüp "tavâif-i mülûk" (küçük devletler) şekline koymaya çalışmakta olduğu açıktır. Onu Arnavutluk, Ermenistan, Arap hükümeti ve "Türkistan" tabirleriyle "otonomi" (özerklik) değil, "anatomi" yapmak, yani parçalatma ayırmak istemektedir. Hilafeti de İstanbul'dan kendi kontrolündeki Cidde veya Mısır'a götürecek ve bütün müminleri istediği gibi yönetecektir. Yalnız şurasına teessüf olunur ki, Jön Türk tabir olunan bir takım "çapkın" takımından herifler, kendi el ve ayaklarıyla İngilizlerin maksadı uğruna gece gündüz çalışıyorlar. [1]

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı. 9.2638,72.4'ten aktaran *Sultan II. Abdülhamid Han, Devlet ve Memleket Görüşlerim*, Hazırlayanlar: Alaaddin Çetin Ramazan Yıldız, İstanbul 1976. Çığır Yayınları. S- 302. Ayrıca bkz_Orhan Koloğlu

Görüldüğü gibi Sultan Abdülhamid İngiltere'nin gerçek niyetlerini hakikaten büyük bir isabetle tespit etmiştir. Peki şimdi ne yapacaktır? Bunu da aynı belgede özlü bir şekilde açıklamaktadır:

> Bir hükümetin ve milletin ayakta kalması için birkaç şey lazımdır. 1) Din, 2) Eğitim, 3) Milliyet, 4) Sanayi ve zenginlik. Ne yazık ki, bilgisi tam olan adamlarımız pek azdır. Halbuki Hıristiyanlar bunların tamamına sahiptirler. Bunlar bizde yerleşinceye kadar Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ve Rusya arasında bir yol ve politika izlemesi gereklidir. [2]

Velhasıl Abdülhamid'in "İngiltere ve Rusya arasındaki politika"sı özetle şudur:

Gladstone Abdülhamid'e karşı

"Rus kapanı"na düşmeden kuzey komşumuzla iyi münasebetler geliştirmek; öte yandan İngiltere'nin çıkarlarını Rusya ile birleştirmesine bir şekilde mâni olmak. Eğer ikisinin (ve diğer devlerin de) çıkarları çatışırsa yaşama şansımız artacak, elimiz rahatlayacaktır. Aksi halde vücudumuzun parçalara ayrılması ("anatomi") kaçınılmazdır.

Hatırlarsınız, Bediüzzaman Said Nursi'nin "Müstemlekât Nazırı" (Sömürgeler Bakanı) dediği fakat o sırada Başbakan olan William Ewart Gladstone (ölümü: 1898), 1882 yılında İngiliz Parlamentosunda eline Kur'an-ı Kerim'i alarak yaptığı ünlü konuşmada Mısır Müslümanlarını kastederek,

> Bu kitap bu Müslümanların elinde kaldıkça İngilizler hiçbir zaman onlara hâkim olamayacaklardır. Yegâne çözüm, Müslümanları Kur'an'dan uzaklaştırmaktır. [3]

Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamid. 2. baskı. İstanbul 2005, İletişim Yayın. s. 63-64; aynı yazar, "*Gladstone Abdülhamit'e karşı*", Tarih ve Toplum. Sayı 148. Nisan 1995. S. 51.

2 Devler ve Memleket Görüşlerim. s. 303.

3 'At one stage he raised a copy of the Holy Qur'an in his hand and said that so long as this book remained with the Muslims in that country and they respected and

şeklindeki sözünü söylemiştir. Bu konuşmayı çok sonraları, 1894'te van'da Tahir Paşa'nın konağına gelen Bediüzzaman Said Nursi, onca yıllık Kur'an birikimini artık bu siniş planı bozmak için kullanması gerektiğine karar vererek,

> Kur'ân'ın sönmez ve söndürülmez bir güneş olduğunu dünyaya ilan edeceğim.[4]

diye haykırmış ve bütün mesaisini, o tarihlerde William Gladstone'un başını çektiği saldırgan İngiliz siyasetine karşı manevî bir set oluşturmaya adamıştır.

Bediüzzaman'ın enerjisini harekete geçiren Gladstone, tahmin edilebileceği gibi Sultan Abdülhamid'in de baş hasmıdır. Nitekim İngiliz Büyükelçisi Henri Layard'da (ölümü: 1894) verilen bir muhtıraya, "Düşmanımız Gladstone'dur" diye yazdıran da Abdülhamid'den başkası değildir. Hatta tahttan indirildikten sonra dahi Gladstone'un düşmanlığını özel doktoru Atıf Hüseyin Bey'e anlattığını biliyoruz.

Hakikaten Gladstone ömrünün son 22 yılını Abdülhamid'i hedef alan saldırı ve aşağılamalarla geçirmiş, Osmanlı Devleti'ni parçalayıp İslâm alemini kontrolü altına almak için elinden geleni ardına koymamıştır. (Tabii bu konuda yalnız olmadığını söylemek de önemlidir. Nitekim ABD Başkanlarından Theodor Roosevelt de bir keresinde öfkeyle, "Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç, İspanya ve Türkiye'dir" diyecekti.[5] Daha önce de gördüğümüz gibi bu sırada

followed it, the British would never be able to dominate them. He added that the only solution was to try and separate the Holy Qur'an from the Muslims of Egypt." http://www.batkhela.com/islam/story3.shtinl

4 Celal Tetiker ve Ramazan Bala. *Yeni Tarihçe-i Hayat: Bediuzzaman Said Nursi'nin Hayatı. Davası.* eserleri, Istanbul 2003. Gelenek Yayıncılık, s. BO-81, ifade ufak tefek farklarla diğer biyografilerde de zikredilmektedir. Mesela bkz. Necmeddin Şahiner, Bilinmeyen Taraflariyle Bediuzzaman Said Nursi: Kronolojik Hayatı, İstanbul 1994, Yeni Asya Yayınları, s. 85.

5 Aktaran: Oya Okan. *"Amerika'nın dünya devleti olma çabaları ve Türkiye". 500.*

Abdülhamid Küba'ya gönderdiği özel temsilcisi eliyle yeni kıtanın röntgenini çekmekle meşguldü.)

> "Türkler pılısını pırtısını toplayıp Asya'ya çekilmelidirler" sözünün sahibi olan İngiliz emperyalizminin bu büyük aktörü karşısında Sultan, bütün kozlarını Eyüp Peygamber sabrıyla oynamak zorundaydı.

İngiltere 1882'de bir oldu bittiyle Mısır'ı işgal etmişti ama Abdülhamid bu işgali tanımamakta kararlıydı. Ne yapıp edip Abdülhamid'in elinden, işgali resmen onayladığını bildiren bir belge almak gerekiyordu. Bir ara ikna eder gibi oldular da. Nitekim 22 Mayıs 1887 tarihinde İngiliz ordusunun 3 yıl içinde Mısır'dan çekileceğine dair bir sözleşme iki taraf yetkililerce imzalandı. Kraliçe Victoria dahi sözleşmenin altına imzasını koymuş, iş bir tek Abdülhamid'in onayına kalmıştı.

İşgale razı olamam

Ne var ki, Sultan, kendisinden hiç beklenmeyen bir şey yaparak anlaşmaya imza koymayı son dakikada reddetmişti. Çünkü bu imza, sadece İngiltere'nin Mısır üzerindeki hakimiyetini -geçici bile olsa- tanımayı getirmekle kalmayacak, Müslümanları Halifenin eliyle emperyalizmin kollarına teslim etmek anlamına da gelecekti. (Hatırlatalım mı burada: Mısır'ın resmen elimizden çıkışı Lozan'dadır.[6])

"Hükümranlık haklarım ortadan kalkmadıkça" diyordu Sultan Abdülhamid, "hukuken mülküm olan yerlerde yabancı hakimiyeti ve geçici işgale asla razı olmam."

Yılında Amerika. İstanbul 1994. Baklam Yayınları. s. 155.

6 Lozan Antlaymau. Madde: 17: "Türkiye'nin Mısır ve Sudan üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçişi. 5 Kasım 1914 tarihinden başlayarak yürürlüğe girmiş olacaktır." Bu madde aynen, İngilizlerin bütün baskılarına rağmen Sultan Vahdettin tarafından onaylanmayan Sevr Antlastmaşı'nın101. maddesinde de yer almakladır. Bkz. Sevr Anlaşması: Tam Metin. Hazırlayan: İbrahim Sadi Öztürk. Ankara 20O7. Fark Yayınları, s. 81. Lozan'daki maddeyle krş- age. s- 305

Sen misin razı olmayan! Al sana Ermeni sorunu!

1895-1896'da Trabzon'dan Van'a kadar uzanan geniş bir yay üzerinde peş peşe patlak veren Ermeni ayaklanmalarını askerle bastırması bile suç sayılacaktır.

Nitekim Gladstone 1876'daki Bulgar isyanını bastırdığı için "Gaddar Türk'' dediği Abdülhamid'e şimdi yepyeni bir sıfat bulmuştur: "Kızıl (Kanlı) Sultan."

Sanki İngiltere 1857'deki Hint ayaklanmasında binlerce insanı katleden, hatta ele başıları topların namlusuna bağlayıp ateşlemek suretiyle parçalayan kendisi değilmiş gibi, bir anda Osmanlı Ermenilerinin hamisi kesilmiştir. Sevdiğinden değil elbette, Abdülhamid'in kestiği hortumları tekrar tesis edebilmek için onları piyon olarak kullanmak arzusundan. Çıkarı için kullanmayacağı hiçbir nesne olmayan soğuk İngiliz emperyalizmi, William Gladstone'un şahsından daha görkemli bir örnekle taçlandırılamazdı herhalde.

Öte yandan Lord Ponsonby adlı insaf sahibi İngiliz parlamenter, Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından, 18 Kasım 1918'de Sultan Abdülhamid'in hakkını parlamentoda şu sözlerle teslim edecektir:

> Abdülhamid Avrupa'nın gördüğü en zarif ve en kurnaz diplomatlardan biriydi. O, Avrupa Birliği (Concert) makinesinin tekerleğine çomak sokacağı ve Düvel-i Muazzama'yı birbirine düşüreceği anı gayet iyi biliyordu.[8]

7 İstediklerini yaptırdıktan sonra onca başarısına ve yeteneğine rağmen casus Lawrence'i bile nasıl bozuk para gibi harcadıklarını bilmek için alim olmaya gerek yok.

8 Biz.http.//hansard.millbanksystcms.com/commons/1918/nov/]0/consolidatcd - fund-approprlation billfSSCWl JOPü. 19181118.HOC.306

Yine İngiltere'nin kurt diplomatlarından Arapça ve Türkçe dahil tam 7 dil bilen Aubrey Herbert, 14 Aralık 1911'de Avam Kamarası'nda şunları demişti:

> "İngiltere'de sabık Sultan Abdülhamid ve politikası sevilmezdi. Aynı şekilde Abdülhamid de, karakterinde çok nadir görülen bir samimiyetle İngiltere'den hoşlanmazdı. Aklımızda tutmamız gereken iki şey şudur: Abdülhamid yönetimi, fırsatını bulur bulmaz çıkarlarımızı baltalıyordu, yeni yönetim ise Liberal Güçlerin en büyüğü olan İngiltere'nin dostluğuna güvenmektedir."

Herbert'in "yeni yönetim" dediği, elbette o sırada iktidarda bulunan İtihatçılardır.

Unutmayalım ki, büyük devletlerin çıkarlarını baltalayanların er geç tasfiyesi, yakın tarihte örneğini defalarca yaşadığımız bir kuraldır. İttihatçılar da sonradan İngiltere'nin dostluğunu sahte olduğunu acı bir şekilde öğreneceklerdi. Fakat "Ba'de harabu-l Basra", yani iş işten geçtikten sonra…

9 Biz.http.//hansard.millbanksystcms.com/commons/1918/nov/]0/consolidatcd - fund-approprlation billfSSCWl JOPü. 19181118.HOC.325

Devrilmeseydi Balkan İttifakı'nı Abdülhamid kuracaktı

Hatırlar mısınız bilmem, 2006 yılına damgasını vuran gelişmelerden biri de, Kafkaslardan gelmişti. Gürcistan'ın Güney Osetya'ya hücumu ve Rusların karşılık vermesi, New York'tan Paris'e, oradan Moskova ve Ankara'ya kadar başkentleri yaz uykusundan uyandırdı. Tam bu sırada Erdal Şafak'ın "Türkiye ne yapabilir?" ("Sabah", 10 Ağustos 2008) başlıklı köşe yazısında ilginç bir tez ortaya atmıştı.

Yazıda, zamanın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, 1999'da İstanbul'da düzenlenen AGİT zirvesinde söyledikleri gündeme taşınıyor ve Demirel'in uluslararası örgütlerin temsilcilerine bir çağrıda bulunduğu dillendiriliyordu: "Gelin, Kafkaslar için İstikrar Paktı kuralım." Şafak, yazısının sonunda bu çağrıyı bugünkü siyasetçilerimize hatırlatıyor ve Türkiye öncülüğünde "uluslararası bir Kafkas konferansı" düzenlenmesi teklifinde bulunuyordu.

Erdal Şafak'ın çağrısının yankısının siyaset sahnesinde hemen yankılandığını hatırlıyoruz. Başbakan Erdoğan, Balkan İttifakı benzeri

Abdülhamid'in en güvendiği diplomatlardan Salih Münir Paşa

bir "Kafkas İttifakı" kurulmasından yana olduklarını söyledi ve bu öneriyi Moskova ve Tiflis'te yineledi. Böylece Türkiye, çevresindeki olaylara yapıcı katkılarda bulunacağı yolunda aktif bir sinyal vermiş oluyordu.

Balkan İttifakı denilince akla 1993 yılı geliyor. Atatürk'ün 1930'ların başlarında bir Balkan Paktı kurma girişiminde bulunduğunu ama paktın bazı sebeplerle yaşamadığını, daha doğrusu uzun ömürlü olmadığını biliyoruz. Burada biraz daha eskiye gidip bilinmeyen bir başka Balkan ittifakı girişiminden söz edeceğim.

Abdülhamid'in acar diplomatı

Yıllardan 1908'dir, temmuz bir samyeli gibi esmeye hazırlanıyorken Devlet-i Osmaniyye'nin sathında. Sultan II. Abdülhamid, bir yandan Reval'de Osmanlı'nın paylaşıldığı safsatasıyla kandırılan Jön Türkler'in bir bardak suda kopardıkları fırtınayı dindirmek, öbür yandan da İngiltere-Fransa-Rusya ittifakının çemberinden kurtulmak için Balkanlar'ı güvenceye alacak bir karşı atağa kalkar. Amaç, fitili ateşlenmiş bir saatli bomba halindeki Balkanlar'ı yatıştırmak ve bölgeyi, bazı tavizler karşılığında da olsa dış güçlerin nüfuzuna kapatmaktır.

Yalnız bu çetin iş için süngü gibi bir diplomat lazımdır. Balkan ülkeleri yöneticilerini yakından tanıyan, aynı zamanda Padişahın da pek güvendiği Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa ilgili ülkelere giderek bir Balkan İttifakı'na imza atacaktır. Bu, Avusturya'ya Sancak Demiryolu imtiyazını vererek İngilizler, Fransızlar ve Rusların planlarını suya

düşüren Abdülhamid'in oynayacağı son diplomatik oyun olacak ve maalesef trajik bir akıbete duçar olacaktır.

Aşağıda bu oyunun aktörü Salih Münir Paşa'nın hatıralarından yapacağım alıntılarla sebebini yazının sonunda anlayacağınız başarısız ittifak girişimine eğileceğiz.

Abdülhamid, Münir Paşa'yı İstanbul'a çağırıp yeni görevinin İstanbul'a hücum etmeye niyetlenen Bulgarları durdurmak olduğunu söyler. İlk iş olarak Bulgaristan Prensi Ferdinand'la görüşen Paşa, ardından diğer devletlerin yetkili zevatıyla görüşür ve şu karara varır ki, Bulgarlar Balkanlar'da yalnızdır ve eğer bir Balkan İttifakı kurulursa Bulgar tehlikesi önlenebilir, hatta sonunda Meşrutiyet'in ilanına varacak olan Makedonya'daki karışıklıklar bile durdurulabilir. İzlenimlerini Padişah'a aktaran Salih Münir Paşa, bu defa ittifakı kurmakla görevlendirilecektir.

Münir Paşa önce Romanya ve Sırbistan'a gider ve onlarla anlaşma sağlar. Bundan sonrasını kendisinden dinleyelim:

> 1908 senesi ortalarında bir gün Paris'teki Yunan sefiri Deli Yani geldi, Atina'dan aldığı mahremane bir telgrafnameyi bana tebliğ etti. Hasıl olan netice hakkında memnuniyet beyan ediliyor ve Atina'ya ziyaretimin beklendiği bildiriliyordu. Atina'ya gittim. Teotoki Başbakan, Baltacı Dışişleri Bakanı idi. Onlar ve Kral Corc beni neşeyle ve iltifatlarla kabul ettiler. Resmi ziyaretlerden sonra Kral beni Atina civarındaki köşküne davet etti. Romanya ve Sırbistan'la ne gibi şartlarla anlaştığımı kendisine arz ettim. Tasvip etti.
>
> Ertesi gün de Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'yla buluştuk. Bunlar da Kral gibi ittifakın pek istekli taraftarlarıydı. "Romanya ve Sırbistan ile bir kütle teşkil edersek nüfuzlarımız artar. Doğuda barışı muhafaza ederiz." diyorlardı. Nihayet iyi niyetle müzakereye giriştik. Yunanistan'ın icabında bize nasıl ve ne surette askerî yardımda bulunacağı ve bizim de karşılık olarak neler

yapacağımızı kararlaştırdık. Yalnız Girit meselesi hakkında bir hal çaresi bulmak gerekiyordu. Tekrar Kral ile görüştüğümde bana şöyle bir teklifte bulundu: "Oğlum Prens Corc'u size vereyim. Osmanlı uyruğuna girsin. Siz de onu Girit'e Hıdiv tayin edin. Paşa yapın. Böylece Girit'i de "Corci Paşa" marifetiyle idare ediniz". Böylece biz de Yunanistan'ı Bulgarların kucağına düşmekten koruyacaktık.

Kral ve diğerleri ile aramızda geçen sözleri raporuma koyarak Babıali'ye bildirdim. Lakin az zaman sonra Meşrutiyet inkılabı vuku buldu. Tevfik Paşa'dan haber aldığıma göre ne o zamanki bakanlar, ne de İttihatçılar beyhude gösterilerle meşgul olduklarından raporumu okumaya vakit bulamamışlar! Heyhat![1]

Heyhat! Bu altın fırsat Meşrutiyet'e kurban verilmiştir.

Çok değil, 4 yıl sonra patlayacak Balkan Savaşları'yla Osmanlı çınarının yarısının gövdeden nasıl çatır çatır koptuğunu görenler, Abdülhamid'in akim kalmış Balkan İttifakı girişiminin değerini kavrayacaklardı ama nafile!

Abdülhamid'in yaptığı her şeyin tersini yaparsak doğruya ulaşırız gibi bir mantıkla hareket eden İttihatçılar, üstelik Balkan Savaşları'nda askerin içine siyaset fitnesini sokarak çöküşü hızlandırdılar. Dışarıdaki ittifaktan vazgeçtik, subayların İttihatçı-İtilafçı diye iki kampa ayrılmaları gerçeğini yaşadık. İşte Balkanlar'ı kaybedişimizin asıl sebebi bu aymazlıkta yatar.

Salih Münir Paşa'ya ne mi oldu?

1 Salih Münir Çorlu, "*Girit ihtilalleri: İkinci safha (1878-1898)* Yeni Türk Mec. Sayı 43, Temmuz 1936

Meşrutiyet ilan olunduğunda Bükreş'te diplomatik görüşmelerini sürdürüyordu ki, 24 Temmuz Hürriyet İnkılabı patladı. O günlerde Abdülhamid'in adamları, değerli değersiz demeden tasfiye, hatta idam ediliyordu. Paris sefirimiz Salih Münir Paşa, Bükreş'ten Paris'e döndü ve görevinden ayrıldıktan sonra çekildiği köşesinde diplomasi tarihi hakkında 2 ciltlik Fransızca bir kitap kaleme aldı. Öldüğü 1939 yılına kadar da yukarıdaki gibi üstü örtülen gerçekleri kamuoyuna duyurmayı vazife edindi. Açıktan olmasa da Abdülhamid'i ve politikalarını savundu.

İlginç olan husus, Salih Münir Paşa'nın Haziran 1934'te Cumhuriyet gazetesindeki yazı serisini, Atatürk'ün Balkan İttifakı girişimlerine tarihî bir arkaplan çizmek için kaleme almış olmasıdır. Bir bakıma Atatürk'e, Abdülhamid'in yolundan gidersen doğruyu bulursun demek istiyordu.

Biz başka bir şey mi söylüyoruz sanki?

Abdülhamid'in Ayetullahları

> Padişahın Şiî çocuklarının İstanbul'a gelmesini sağlayan teşebbüsü, eğitimin propaganda yöntemi olarak düşünüldüğünün açık bir örneğidir. (...) Çocuklar İstanbul'a vardıkları vakit padişah, ihtiyaçlarını karşılamak için kendi cebinden 200 lira vermiş, bununla da yetinmeyip iaşe, hizmetçi ve hususi muallim masraflarının karşılanması için aylık 5.000 kuruş tahsis etmişti.[1]
>
> **Selim Deringil**

Ne derseniz deyin, şu Midhat Paşa hoş adam. Baksanıza, İstanbul'un surlarını yıktırıp kazanılan alana 'çevre yolu' açtırmayı düşünen o (İstanbul hayranı İngilizler de olmasa, belki de emeline nail olacaktı), Rusçuk valisiyken planlı bir şehir yapmak için kastî olarak yangın çıkarıp ahşap şehrin yerine 'yepisyeni' bir kâgir şehir kurmaya kalkan o.[2]

Bir de meşhur Bağdat valiliği vardır Midhat Paşa'nın. İran Şahı Nasirüddin 1870'te Necef ve Kerbela'yı ziyarete geldiğinde dahice bir

1 Selim Deringil, "Irak'ta Şiîliğe karşı mücadele: II. Abdülhamid döneminde bir Osmanlı karşı propaganda örneği", Simgeden Millete:II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet, İstanbul 2007, İletişim Yayınları, s. 159 ve dipnot 35.

2 "Konstantiniye Surları", Yeni Tasvir-i Efkâr, 28 Ekim 1909'dan aktaran Zeynep Çelik, Değişen İstanbul, Çeviren: Selim Deringil, İstanbul 1996, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 59, dn. 97.

fikir ortaya atmış: Necef ve Kerbela türbelerinde yüzyıllardır biriken pahada ağır hediyeleri satışa çıkarıp elde edilecek parayla İran'ı Necef'e bağlayacak bir demiryolu yaptırmayı teklif etmiş. Böylece Kerbela turizmini patlatmayı hedeflemişti Paşamız. Şii alimleri derhal reddetmişler bu fikri tabii. Ancak Şii ulema, Osmanlıların başka makul tekliflerine de direnmişti. Mesela türbelerde biriken hazine değerindeki eşyayı ek hizmetlerde kullanmak ve kutsal şehirleri geliştirmek teklif edilmişti; ama alınan cevap yine 'Hayır' oldu.

Anlayacağınız, Midhat Paşa eliyle Tanzimat zihniyeti Irak'a girmeyi deniyordu. Kutsallığın akıl karşısında geri adım atması isteniyor, ulema direniyordu. Tanzimat kanunları Osmanlı bünyesindeki bu en büyük Şii kitlenin kalbine doğru ilerlemek istiyor; ancak tarihten gelen Şii-Sünni gerginliği bu reformları engelliyordu.

Mesela laik eğitim kurumları, yani rüşdiye ve idadiler kurulmaya başlanmıştı; ama Şiilerin kutsal şehirlerine nüfuz edememiş, daha çok Bağdat'ın Sünnilerin yaşadığı bölgeleriyle sınırlı kalmıştı. Bir de askere alma kararı olmasa, daha iyiydi; ama Osmanlı kararını vermişti: Şiilerin kutsal şehirlerinden de askerlik hizmeti istiyordu. Midhat Paşa'nın valiliğe tayininden bir yıl önce, 1858'de bir askere alma girişimi olmuş, bu da ulemayı fena halde korkutmuştu.

Medrese öğrencileri askerlikten muaf tutulacaktı ya, Şiiler medreselerini resmi kayıt kuyuda geçirmeye direndikleri için talebelerin herhangi bir ayrıcalıklı vasfı olduğu belgelenemiyordu. Bu durumda Sünni medrese öğrencileri askere alınmazken, herhangi bir resmî belge ibraz edemedikleri için Şii öğrenciler alınıyor, bu da kıskançlık ve hınç duygularının yayılmasına hizmet ediyordu Şiiler arasında.

Sonunda bir çözüm yolu bulundu ve Osmanlı Devleti Şiilerin başına bir Ayetullah atadı. Seyyid Muhammed Taki Bahru'l-Ulum "Necef reisü'l-müderrisîni" (müderrislerinin başkanı) olarak kabul edildi. Bundan sonra askere gitmek istemeyen Şii medrese öğrencileri Seyyid

Muhammed'den imzalı bir belge getirdikleri takdirde askerlikten muaf tutulacaklardı.

Ancak Osmanlıların aklına karpuz kabuğu düşüren gelişmeler de yok değildi. Ya Şiiler bu yetkiyi kötüye kullanmaya kalkarlarsa? Ya askere gitmesini istemedikleri adamları medrese talebesi diye yutturmaya kalkarlarsa? Devlet buna da bir çözüm yolu aradı ve buldu. Bütün medrese talebeleri Bağdat'ta sınavdan geçirilecek, böylece ak koyun ile kara koyun belli olacaktı.

Laz'ın dediği gibi 'iş inada binmişti'. Şiiler Osmanlı merkezinin sıkıştırmalarından kaçmaya çalışıyorlardı, Osmanlı yönetimi de kaçakları tespit etmeye. Müctehidler emindi öğrencilerinin sınavı alınlarının akıyla vereceklerinden. Bu vesileyle devletle ilişkiye girdiler: Böylece aracı rolü oynayarak konumlarını sağlamlaştırmış oluyorlardı.

Sınavı geçemeyenlerin askere alınmasına sıra gelince isyanlar baş gösterdi Kerbela ve Necef'te. Seyyid Ali'nin araya girmesiyle isyancıların kabahatlerinden dolayı özür dileyip aflarını istediklerini biliyoruz. Nitekim İngiliz gazeteci Geary, bundan sonra "müctehid ve diğer kıymetli ricalin düzeni sağlamakta Türklerin eylemlerini tamamen onayladıklarını" söyler.

Abdülhamid ve Şiîler

İşte Sultan II. Abdülhamid'in iktidarı böyle bir miras devralır Irak'ta.

Onun döneminde Osmanlılar ile Şii ulema arasındaki ilişkiler önemli değişimler geçirecektir. İslamiyet'i imparatorluğun ideolojik çimentosu olarak gören Abdülhamid, Şii-Sünni ayrılığının, hatta çatışmasının hayrımıza olmadığına ve düşmanlarımızın ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramayacağına inanmaktadır. Bu yüzden Şiileri Osmanlı'nın bu birleştirici misyonuna dahil etmeyi amaçlar. Onlara iyiliksever ve inançlarına saygı duyan bir Sultan olduğunu hatırlatmak ihtiyacını duyar. Bunun nişanesi olarak da Abdülaziz'in yapımını başlattığı Hz.

Ali'nin türbesine eklenecek altın yaldız kaplı iki minarenin inşasını tamamlattırır.

Ulema-Osmanlı Devleti ilişkileri açısından en önemlisi de, Iraklı Ayetullahların Abdülhamid'in İslam Birliği siyasetini desteklemeye başlamalarıdır. Ayetullahlar aynı zamanda Abdülhamid'in bu defa İran'daki ılımlı Ayetullahlarla girdiği diyaloğu ve yakınlaşmayı da desteklemeye başlamışlardır.[3]

Abdülhamid'in Irak ve İran politikası, hele Sünni-Şii barışı üzerindeki hassasiyeti ve yakınlaştırma çabaları yeterince anlatılmış, dolayısıyla anlaşılmış değildir. Dostum Gökhan Çetinsaya'nın "The Caliph and the Mujtahids" adlı parlak makalesinde[4] verilen bilgilere göre, Abdülhamid'i destekleyen bazı Şii Ayetullahlar vardır ve İran Şahı'na dinine, inancına saygılı bir hükümdar modeli olarak onu göstermekte, kısacası Abdülhamid gibi olmasını istemektedirler.

O yıllarda İstanbul'da bulunan muhalif Şii müctehid Mirza Şeyh Hasan Reis ile işe başlanır. Onun da dostları olan Yusuf Rıza Paşa ile tarihçi-âlim Ahmed Cevdet Paşa Şii-Sünni yakınlaşmasının nasıl olacağına dair risaleler ve raporlar kaleme alıp Sultan'a sundular. Cevdet Paşa'ya göre, "düvel-i nasaranın tagallüb ve tahakkümlerine" karşı Şiiler ile Sünniler arasında "ittifak ve ittihad", yani güç birliği yapmak ve birleşmek gerekiyordu. Yusuf Rıza Paşa'ya göre ise Abdülhamid hem hükümdar, hem de halife olduğu için sadece dünyevi bir iktidara sahip bulunan İran Şahı'nın üzerinde bir etki ve yetkiyi haizdi, bu yüzden de Şii-Sünni yakınlaşmasını ve birleşmesini sağlayacak tek kişiydi.

3 Meir Litvak, "The Shi'te 'ulama of Nacaf and Kerbela and The Tanzimat

4 Gökhan Çetinsaya'nın "The Caliph and the Mujtahids"

Kerbela törenlerinde kan görmek istemiyordu

Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Şiîler, İran'da olduğu gibi Kerbela'nın yıldönümünde vücutlarını zincirle döverek ve kan çıkartarak matem tutuyorlardı. Ancak II. Abdülhamid, iktidarının son zamanlarında bu ayinlere sınırlama getirdi. Kafilelerin kanlar içinde sokakları dolaşmaları yasaklanmış, matemlerini sadece hanların içerisinde icra etmelerine izin verilmiştir.

Eskiden ayinler sırasında kendinden geçen Şiîlerden pek vahim surette yaralananlar, hastanelik olanlar çıkıyor, hatta hayatlarını kaybedenlere bile rastlanıyordu.

İnsan hayatının değeri üzerinde pek hassas olan Abdülhamid, böylece Kerbela törenlerini kansız bir hale getirme yolunda önemli bir adım atmıştı. Bu adım, daha sonra İttihatçılarca daha da ileriye götürülecek ve nihayet Cumhuriyet döneminde tamamen yasaklanacaktır.

Mithat Sertoğlu, “Kerbela faciası ve matem âyini", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 65, Mayıs 1955, s. 3835.

Bu birleşmenin altyapısını oluşturmak için İran’da büyük şöhrete sahip olan Cemaleddin Afganî’den yararlanan Abdülhamid, onun İstanbul’da bulunan Şii müctehidlerden oluşan bir cemiyet kurup İran’daki Ayetullahlara birleşme mesajı taşıyan mektuplar göndermesini ve gayet olumlu ve sıcak mesajlar almasını sevinçle karşılar.[5]

İslam dünyasının bu büyük çatlağı aşılmakta mıdır?

Ne var ki, Osmanlı Sultanı'nın iç işlerine karışmakta bulunması ve Ayetullahları aleyhine kışkırtması haberleri üzerine İran Şahı karşı atağa geçer ve 'Ermeni kozu'nu oynar. Abdülhamid'e baskı yaparak iç işlerine karışmaya devam ederse Ermeni çetelerini barındıracağını ve destekleyeceğini açıkça bildirir.

Nicedir Avrupa'nın üzerine geldiği bu meselede bir de İran'dan darbe yememek için büyük bir fırsat olan Şii-Sünni ittifakında frene basılır ve İstanbul'daki muhalif İranlı müctehidler Trabzon'a sürülür. Denildiğine göre Afgani'nin Abdülhamid'in gözünden düşmesinin bir sebebi de bu baskıdır. Hatta Şah'ın, Afgani'nin teslim edilmesi için baskı bile yaptığını biliyoruz.

Nereden bakarsanız bakın. Abdülhamid'in İslam dünyasını birleştirme yönündeki bu girişiminin akim kalması çok ama çok acıdır.

5 Orhan Koloğlu. Abdûlhamid Gerçeği, İstanbul 1987, Gür Yayınlan, s. 206-210.

Abdülhamid’den İran’a sınır ötesi operasyon

Pek bilinmez ama Abdülhamid, İran'a karşı bir sınır ötesi operasyona girişmiş ve askerlerimize Doğu'ya doğru yürüyüş emrini vermişti. Konu hakkında önemli bir makale yazmış olan Sinan Kuneralp bunu, Almanların meşhur Doğu Yürüyüşü'ne (Drang Nach Osten) benzetir.[1]

İran sınırında bir hesabımız yarım kalmıştı. 1736'da Nadir Şah'la imzalamak zorunda kaldığımız antlaşma olsun, 1823 Erzurum Antlaşması olsun göstermiştir ki, iki taraf için de 1639 Kasr-ı Şirin antlaşmasından ileri gidilemiyordu.[2] 1837'de bir savaşın eşiğine gelmiştiik İran'la. Ancak Rusya ve İngiltere'nin devreye girmesiyle önlenebilen bu sınır anlaşmazlığının giderilmesi işi, bir komisyona havale edilmiş ve 1847'de Muhammere'den Ağrı Dağı'na kadar 1,125 km uzunluğundaki Osmanlı-İran sınırı üzerinde mutabakat sağlanmıştı. Rusya ve İngiltere de antlaşmaya kefil olmuşlardı.

1 Sinan Kuneralp, The Ottoman Drang Nach Osten, Azebaycan 1905-1912

2 Ufak tefek sınır ihlalleri her zaman olmuştur.

Velhasıl, istemeye istemeye razı olmuşuz İran sınırının çizilmesine ama Osmanlı'nın içinde bir Azerbaycan ateşi yanık kalmıştır. Tebriz'dir tüten, Urmiye'dir, Selmas'tır, Evsal'dır. Sonraki antlaşmalar da tatmin etmez devlet ricalini. Derken Derviş Paşa adlı bir subay, sınır ötesindeki topraklarımızı belirleyen bir harita çizer ki, işte Sultan Abdülhamid bu harita üzerinde incelikli bir ameliyata girişecektir.

“Vermeseler de isteyeceksin!”

Birincisi stratejik, ikincisi de siyasî gerekçelerle toprak talebimizi gündeme getirmişiz. (Kemal Tahir'in "Yol Ayrımı" romanındaki sözleri geliyor aklıma: 'Vermeseler de isteyeceksin' diyor ve Cumhuriyet devrindeki kolayından toprak tasfiye tavrına ateş püskürüyordu yaşlı kahraman.) Çünkü ele geçirdiğimiz sınır şeridi, Rusların Doğu Anadolu ve Irak'a bir saldırı düzenlemesi halinde elverişli bir toplanma yeriydi. Siyasî açıdan ise İran'da olası bir parçalanma durumunda doğu sınırlarımızı güvence altına almayı hedefliyorduk. Tabii aynı zamanda İslam Birliği siyasetinin de gereğiydi bu.

Nihayet Abdülhamid Han'ın beklediği fırsat 1904 yılında karşısına çıktı. Doğu Anadolu'da çalışan bir Amerikalı misyoner (adı, B. W. Labaree), hududu geçerek Türkiye'ye girmiş olan İran Kürtleri tarafından öldürülmüştü. 1905 yılında Yıldız Sarayı'nda düğmeye basıldığını ve Osmanlı kuvvetlerinin sınırı kontrol altına almak bahanesiyle 50 km kadar İran topraklarına girdiklerini görürüz. "Nevâhi-i Şarkiye", yani Doğu Bucakları ismini verdikleri bu beldeler, Osmanlılar tarafından öz toprakları kabul ediliyor ve kanıt olarak da Derviş Paşa'nın haritası gösteriliyordu.

Tabii Abdülhamid, İttihatçılar gibi kafasından iş yapan biri değildi. Çeşitli kaynaklardan bilgi akıyordu önüne; layihalar, istişareler almak Abdülhamid’in vazgeçmediği yöntemlerdi. Yani zannedildiği gibi kendi kafasından iş yapmaz, danışma mekanizmasını mutlaka işletirdi.

İşte Abdülhamid bölge halkının Nasirüddin Şah'tan memnun olmadığını görüyor ve fırsatı değerlendirmek için kolları sıvıyordu. Kendisine, 'Gel de bizi bu Şah'ın elinden kurtar Sultanım' tarzında mektup yazanlar arasında bazı nüfuzlu mollalar, hatta belki şaşıracaksınız ama İran'ın Baş Müçtehidi bile vardı: Abdülhamid'i İran'a davet ediyordu açık açık.

İran hükümeti 1906'da sınırları yeniden çizmek için bir komisyon oluşturulmasını talep etti. Talep ededursunlar, biz boş durmuyor, içerilere doğru ilerliyorduk. Çünkü İran artık kaynar kazana dönmüş, Meşrutiyet ilan edilmiş ve askerin sınırları koruyacak mecali kalmamıştır. Biz 93 Harbi'nde Ruslarla vuruşurken topraklarımızı tırtıklamaya kalkan İran'dan intikam, böyle alınıyordu.

Abdülhamid'in amacı, iki ülke sınırında bir "güvenlik kordonu" oluşturmaktı. Operasyon kendimizi iyice garanti altına alıncaya kadar devam etmeliydi. 1907'de Urmiye şehrinin kuşatılıp düşürüldüğünü görürüz. Aynı yıl içinde İngiltere ile Rusya anlaşıp İran'ı aralarında pay ediverince Sultan Abdülhamid'in birkaç yıl önce başlattığı sınır ötesi operasyonun kıymeti daha iyi anlaşılacaktı. O, olacakları adeta önceden sezmiş ve tedbirini ona göre almıştı. Böylece İran topraklarının paylaşımına seyirci kalmamış oluyor, yeni komşularımıza karşı da bir güvenlik kordonu oluşturmuş bulunuyorduk.

Şimdi Irak için sık sık söylediğimiz "toprak bütünlüğü" o zaman İran için kullanmış olmamız size de bir şey hatırlatıyor mu? bilmiyorum. Ama bu talepte bulunabilmek için olacakları öngörmek ve tedbirini buna göre kararlı bir şekilde almak gerekiyordu.

II. Abdülhamid bunu yapmış, hatta bir adım daha ileri giderek Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu iddia etmişti. Evet, Abdülhamid'in tezi, İngilizler ve Ruslara karşı bir tedbir olarak Azerbaycan Osmanlı'nın koruması altına girmelidir, şeklindeydi. Bunun için de Şemdinlili Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Sadık Bey'in Kürt kuvvetlerini dahi devreye sokmaktan çekinmemişti.

İran’dan sonra şimdi de Türkiye'de Meşrutiyet ilan edilmek üzereydi ve Sultan, kurtlara karşı son operasyonlarını planlıyordu. Askerlerimiz, Azerbaycan'daki İran valisinin çevreyle irtibatını koparmış, etrafını kuşatmışlardı. Büyük devletler araya girince, kimbilir kaçıncı kere yeni bir sınır tespit komisyonu kurulmasına karar verildi. Said Nursi'nin uzun yıllar yanında kaldığı Bitlis Valisi Tahir Paşa da bu komisyonda görev alacak, Abdülhamid'in operasyonuna o da bir ucundan katılacaktı.

Abdülhamid'in 1904'te düğmesine bastığı İran sınır ötesi operasyonu, ilginçtir, onun yaptıklarını bozmayı marifet bilen İttihatçılar tarafından da takip edilmiş, nitekim Enver Paşa, Kâzım (Karabekir) ve Nuri Paşaları Azerbaycan'ın fethine memur etmiştir.

Son Türk askerinin Tebriz'den ayrıldığı tarih ise 18 Kasım 1918'dir. Yani Mondros Mütarekesi'nden 19 gün sonra...

Abdülhamid'in sınır ötesi operasyonu burada bitti.

Hakikaten 'bitti' mi acaba? Tam 102 yıl sonra bana bu yazıyı yazdırabildiğine, size de okutabildiğine göre henüz bitmiş sayılmaz, öyle değil mi?

Abdülhamid, Mustafa Kemal'i hapse attırmıştı!

"Abdülhamid devrinin her 24 saati bin muammayla doludur."

1930'larda sıkı bir Abdülhamid düşmanı iken 1960'larda tam tersine koyu bir Abdülhamid hayranı olarak karşımıza çıkan Cumhuriyetin ilk yıllarının renkli kalemi Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun bu vurucu cümlesi, okuduğum dakikadan itibaren beni çok düşündürmüştür. Hakikaten de her 24 saatine binbir muammayı sığdırmış bu çileli iktidar döneminin kıvrımları arasına saklanmış nice olay ve çehrenin gerçek yüzü, ancak şimdilerde ağır ağır aydınlanmakta. Ancak tam bir aydınlığa kavuşmak için sabırla bir süre daha beklememiz gerekecek.

Anlatacağım olay da, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından en az iki defa dillendirildiği halde, Atatürk'ün resmi biyografilerinde ya üstünkörü geçiştirilmiş yahut da yazıldığı halde dikiz aynamıza bir türlü girememiştir. Mesela gayri resmi olduğu iddiasıyla yola çıkan Can Dündar'ın Mustafa adlı belgeselinde tek bir cümle ile olsun yer verilmeye değer görülmemiştir.

Halbuki, birazdan göreceğiniz gibi olay atlanamayacak kadar önemlidir.

21 Ekim 1904 günü, 23-24 yaşlarındayken Harp Akademisi'nden kurmay yüzbaşı olarak mezun olan Mustafa Kemal, birkaç haftadan birkaç aya kadar mecburen tayinini bekleyecek, bu arada nicedir özlediği "Cemiyet" ve "Neşriyat" işlerine daha fazla bir şümul vermek için vakit bulacaktı.[1]

Bir süre Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Cebesoyların Kuzguncuk'taki yalısında misafir kalmış, daha sonra yine tayinini bekleyen birkaç arkadaşıyla birlikte Beyazıt-Gedikpaşa civarında bir Etmeninin apartman dairesini kiralamışlardı. Burada toplanıp memleket meselelerini görüşürken, istibdattan kurtuluş için Anayasanın ve Meşrutiyet yönetiminin geri getirilmesinin şart olduğu, bunun için de ordunun Sarayı sıkıştırması gerektiği noktalarında görüş birliğine varmışlardı. Bu amaçla her biri atanacaktan yerlerde birer örgüt kuracak, daha sonra da şubeleri birleştirip hükümet üzerinde dayanılmaz bir baskı oluşturacaklardı. Bir de Vatan isimli gizli bir dergi çıkartıyorlardı.

Ne var ki, Sultan II. Abdülhamid'in kuş uçurtmayan hafiye örgütünün içlerine sızabileceğini hesaplayamayacak kadar da toydurlar o sırada.

Memleket kurtarma toplantıları olanca hızıyla sürerken, günün birinde eskiden subayken ordudan atılmış Fethi Bey adlı birisini aralarına almak gafletinde bulunurlar. Hakkını yemeyelim,[9] başlangıçta "örgüt" adına epeyce yararlılıkları da görülen Fethi Bey, günün birinde aralarına yeni bir arkadaşın daha katılmak istediği haberini getirir. Bu hem sevindirici, hem de tehlikeli bir haberdir. Öncelikle sözü edilen arkadaşı görmeleri gerektiğini söylerler ve tedbir gereği evde değil, Galata Köprüsü civarında sapa bir kahvede buluşmaya karar verirler.

1 Ziya Şakir, Atatürk'ün Hayatı, İstanbul 1938, Tan Evi, Cep Kitapları Serisi I, s. 12.

2 H. C. Armstrong, Bozkurt, Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul 1996, Arba Yayınları, s. 10-12.

Ancak gelmesi beklenen yeni ‘arkadaş’, Abdülhamid’in has adamlarından Zülüflü İsmail Paşa’nın yaverinden başkası değil miymiş! Zamanın Okullar Müfettişi Zülüflü İsmail Paşa Harbiye öğrencilerini de gizlice takip ettirmiş ve buluşma yerine eli boş gelmemiş, yanında bir sürü jandarma da getirmiştir! Meğer acıyarak yanlarına aldıkları Fethi Bey, hem de düpedüz bir hafiye ve konuştukları her kelimeyi günü gününe Sultan Abdülhamid’e bildiren bir hafiye değil miymiş?

İşte bu yaman baskında Mustafa Kemal, Fethi Okyar da aralarında olmak üzere “gizli örgüt”ün bütün elemanları jandarmalar tarafından derdest edilip Taşkışla’da hücrelere atılırlar.[3] Sorgularından sonra ise Harp Okulundaki subay tutukevine gönderileceklerdi.[4] O sırada orada bulunmayan Ali Fuat Cebesoy ise sonradan sorgulanacaktır.[5]

Bundan sonraki gelişmeler daha da ilginçtir.

Genç Mustafa Kemal sorgulanıyor

Çünkü Yüzbaşı Mustafa Kemal, Abdülhamid’in yaşadığı Yıldız Sarayı’nın Mabeyn dairesine götürülüp gizli örgüt kurmak, bu amaçla para toplamak, gazete çıkarmak ve yasal olmayan toplantılar yapmaktan sorguya çekilmiştir. Kendisi hatıralarında ‘aylarca’ hapiste kaldığını söylese de, tutukluluğunun en fazla iki ay sürebileceğini biliyoruz. Belki de bu süre kendisine aylar kadar uzun gelmiştir. (Kesin olarak bildiğimiz şey, Şam’a tayininin 11 Ocak 1905 günü çıktığıdır.)

Anlaşılan, hafiyelerin asıl şüphesini davet eden nokta, bir Ermeninin evinde kalmış olmaları ve Jön Türklerin yasak yayınlarını takip etmeleriydi.

3 Ancak Armstorng'un zannettiği gibi baskın hücre evine yapılmamıştır.

4 Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk: Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Ankara 2004, Bilgi Yayınevi, s. 59-60.

5 Ali Fuat Cebesoy*, Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul 1981, İnkılap ve Aka Kitabevleri, s. 72 vd.

O günlerde Ermeni örgütlerinin Sultan'a bir suikast hazırlığında olduklarına dair haberler akıyordu. Yıldız Sarayı'na, mutad olduğu üzere Ramazan'ın 15'inde Hırka-i Şerifi ziyaret edecek olan Abdülhamid'e bombalı bir saldırı düzenleneceği ihbarı yapılmıştı. Tam o gün mutad olduğu üzere Padişah Beyazıt civarından arabayla geçecek ve babasının yaptırdığı Hırka-i Şerif Camii'ne gidecekti. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu güzergâhta bir ev tutmuş olmaları şüpheyi daha da artırmaktaydı. Nitekim bu ihbar, Mustafa Kemal ve arkadaşları aklanıp Şam'a gönderildikten 6 ay sonra Ermeni teröristlerin elinde gerçek adresini bulacaktı (21 Temmuz 1905'de gerçekleşen Bomba Olayını kastediyorum).

Sonuçta arkadaşlarından bazıları itiraflarda bulunmuşlardı.[6] Bunun üzerine Mustafa Kemal'i Şam'a, 5. Orduya yolladılar ve burada 30. Süvari Alayında staj yapmaya memur ettiler.[7]

Yıldız Sarayı Mabeyn Dairesindeki sorgulama sırasında ise bizzat Sultan Abdülhamid'in sorgu odasına kadar geldiği ve görünmeyen bir yerde Mustafa Kemal'in cevaplarını dinlediği rivayeti, ta 1931 yılında liseler için hazırlanan Tarih IV kitabından beri dillerdedir[8] ama gariptir, Atatürk'ün kendisi bize bu ayrıntıdan hiç bahsetmemiştir.

Mesela 1930'ların sonunda kaleme alınan bir metinde şu ilginç satırları okuyor ve şaşırıyoruz:

6 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam: Mustafa Kemal*, 1 Cilt (1881-1919), 4. baskı, İstanbul 1969, Remzi Kitabevi, s. 83.

7 Salih Omurtak, Hasan Âli Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir, Atatürk, İstanbul 1970, Milli Eğitim Basımevi, s. 7-8; Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk: Hayatı ve Eseri I: Doğumundan Samsun 'a Çıkışına Kadar,* Ankara 1963, Güven Basımevi, s. 13.

8 "Lâkin mekteplerde umumî seviyeden yüksek ve tenkitçi seciyeleri takip ve tecessüsten hâli kalmıyan müstebit ve müvesvis idare, Mustafa Kemal'i de gözden uzak tutmamış ve onu Erkânıharbiye Yüzbaşılığı diplomasını aldı gün, (29 Kânunuevvel 1904) tevkif ettirerek Yıldız Sarayına getirmişti. Günlerce Yıldızda ve Abdülhamid'in işitebileceği bir vaziyette isticvap edilip, aylarca mevkuf bırakıldıktan sonra Şama nefyolundıı." (Tarih IV: Türkiye Cümhuriyeti, İstanbul 1931, Maarif

> Abdülhamid inkılâpçı bir ruh taşımak töhmetiyle sarayına getirilen genç zabiti günlerce orada alıkoydu, sıkı bir isticvap altına aldırdı. Kendisi yakın bir yerde müstantiklerle Mustafa Kemal arasında geçen münakaşalı muhavereyi dinliyordu. Sonunda vesvese zekâya mağlup oldu. Müstebit hükümdar, hürriyet ve millet âşıkı genç zabitin önünde geri çekildi. Fakat kendini emniyet altında tutmak endişesinden sıyrılamadığı için Mustafa Kemali Şama sürdü. [9]

Oysa Mustafa Kemal Paşa'nın hatıralarında Abdülhamid'in sorgusuna geldiğinden hiç bahis yoktur. Şöyle demiştir bir konuşmasında:

> Bir müddet ihtilâftan memnu [başkalarıyla görüşmekten yasaklı] olarak mahpus kaldım. Sonra mabeyine götürdüler. İsticvap edildim [sorgulandım]. İsmail Paşa, başkâtip, bir de sakallı adam [Kabasakal Mehmed Paşa] hazır bulunuyordu. İsticvaptan anladık ki gazete çıkardığımızdan, teşkilât yaptığımızdan, apartmanda çalıştığımızdan, hulâsa bütün bu işlerden dolayı maznun [sanık] bulunuyorduk. Daha evvelki arkadaşlar itiraflara bulunmuşlar. Birkaç ay bizi mevkuf tuttuktan sonra bıraktılar.

Ayrıca annesi Zübeyde Hanım'ın mezarı başında, Ocak 1923'de yaptığı konuşmada başka ayrıntılara girdiğini biliyoruz bu olayın:

Hayat zindanı

> Hayata ilk hatveyi [adımı] atıyordum. Fakat bu hatve hayata değil, zindana tesadüf etti. Hakikaten bir gün beni aldılar ve idare-i müstebidenin [istibdat yönetiminin] zindanına koydular. *Orada aylarca kaldım*. Validem bundan ancak mahpesten çıktıktan sonra haberdar olabildi. Ve derhal beni görmeye şitap etti [koştu]. İstanbul'a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş

9 M.Turhan Tan, Atatürk, İstanbul tarihsiz, Kanaat Kitabevi, Ankara Kütüphanesi XV, s. 18-20.

> gün görüşmek nasip oldu. Çünkü tekrar idare-i müstebidenin hafiyeleri, casusları, cellatları ikametgahımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Validem ağlayarak arkadan beni takip ediyordu. Beni menfama (sürgün yerine] götürecek olan vapura bindirilirken benimle görüşmekten men edilen validem gözyaşlarıyla Sirkeci rıhtımında elemler ve kederler içinde terk edilmiş bulunuyordu.

Annesinin arkasından ağlamaktan gözlerinin ferinin söndüğünü söyleyen genç Mustafa Kemal, yine de ucuz kurtulmuş sayılırdı. Eğer Serasker Rıza Paşa araya girip de Sultan'ı, onların gençliklerine uyup bir hata işlediklerine ikna etmemiş olsaydı, rejimi değiştirmek için gizli örgüt kurmaktan tutuklanmaları ve askerlikten atılmaları, ardından da sürgüne gönderilmeleri işten bile değildi.

Lord Kinross onun tutukluluk günlerini şöyle anlatır:

> Mustafa bu sorgu sırasında, epey hırpalandı. Protokol bilen bir adam olan Ali Fuad ise, Sultan'ın üniformasını giyen bir subaya, Sultan'dan daha aşağı rütbeli birinin el kaldıramayacağını ileri sürerek ucuz kurtuldu. Sonra Mustafa Kemal, arkadaşının bu diplomatça manevrasını duyunca kendi tecrübesizliğine acı acı gülecekti. Tutuklu kaldığı sırada, annesi onun başına kötü bir şeyler gelmesinden korktuğu halde, kendisi o kadar tasalanmamıştı. Şiir yazıyor, kaçak olarak edindiği kitapları okuyor ve serbest kalınca neler yapacağını tasarlıyordu.[10]

Prof. Şerafettin Turan'a göre Ali Fuad Cebesoy 20 gün sonra serbest bırakılmış ama Mustafa Kemal'in tutukluluk hali bir hafta-on gün kadar daha devam etmişti.

Zülüflü İsmail Paşa ısrarla öğrencilerin cezalandırılmalarını isterken, Rıza Paşa affedilmeleri için çalışıyordu. Abdülhamid ikisinin arasında

10 Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu*, Çeviren: Necdet Sander, 12. basım, İstanbul 1991, Altın Kitaplar Yayınevi, s. 36-37.

kalmıştı. Sonuçta affedecek, ancak merkezden uzak bir vere (ayin edeceklerdi onları.[11]

Burada aynı olay etrafında geliştirilen yaygın bir efsaneye daha işaret etmekte fayda var.

Güya sorgusunun devanı ettiği günlerde işkenceden canı fena halde yanan Mustafa Kemal, Ali Fuad Erden'e göre, yumruklarını sıkarak "Saraylarını, azametlerini, taç ve tahtlarını başlarına yıkacağım!" demiştir. Ancak Şerafettin Turan'ın belirttiği gibi bunun doğru olup olmadığını tespit etmemiz imkânsızdır. Herhalde "romantik belgeseldiniz" gibi matematik hocası Kaymak Hafız'a din hocalığını yakıştıranlar ve Atatürk'ün bu yüzden din adamlarına diş bilediği iddiasında bulunanlar, böyle bir sözden yola çıkarak onun ta 1904'teki hıncı yüzünden saltanatı kaldırdığı sonucuna ulaşabilirlerdi. Yapmamışlarsa azim bir kayıptır!

Eğer Abdülhamid affetmeseydi!

Velhasıl, "yıldızın parladığı anlar"dan birindeydi Mustafa Kemal. Günün birinde bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasında İsmail Hakkı Paşa, Padişah Abdülhamid'in af kararını kendisine şöyle bildirecekti:

> Şimdiye kadar büyük yeteneklere sahip olduğunu gösterdin... Ama öte yandan, kendinin ve üniformanın şerefini lekelemiş durumdasın... Siyasete ve Padişahınıza karşı vatan hainlerinin yıkıcı propagandasına karıştın. Arkadaşlarını da aynı şeyi yapmaları için teşvik ettin. Buna rağmen Efendimiz merhamet göstermeye karar verdi. Ve seni affetti. Yalnız tayin beklediğin Edirne ve Makedonya'ya değil, Şam'a gönderileceksin.

Sekiz gün süren bir yolculuktan sonra vapur Beyrut'a vardı ve genç kurmay yüzbaşı atandığı garnizona gitmek üzere atla Şam'ın yolunu

11 Dagobert Von Mikush, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam: Gazi Mustafa Kemal* I, Çeviren: Esat Nermi Erendor, Cumhuriyet gazetesinin okurlarına armağanı, İstanbul 2000, s. 42-5B.

tuttu. Atama kaydına "Onlu bölgesinden ayrılmaması" gerektiğine ilişkin bir not da konulmuştu.[12]

böylece Mustaf Kemal'in hayatında yeni bir dönem başlıyordu. Belki de Abdülhamid onu bu sırada cezalandırıp askerlikten uzaklaştırmış olsa tarih farklı bir şekil alacaktı.

Ali Fuad Cebesoy yıllar sonra bu olayı şöyle aktaracaktır:

> Akademiden çıktığımız sene, Sultan Hamit devrinin hafiyeleri tarafından jurnal edildik. Sınıfımızın güya Sultan Hamid'in Ramazanda Hırka-ı Şerif ziyaretine giderken, köprü üzerinden geçtiği sırada, arabasına bomba patlatılacağı iddia ediliyordu. Halbuki bunun aslı esası yoktu. Yalnız ben de dahil olduğum halde sınıf arkadaşlarımdan birçokları, aralarında esasen bizden evvelki Harbiyelilerin de bulunduğu Paris ve İstanbul'daki Jön-Türklerin gizil neşriyatını daima takip ediyorduk.
>
> Verilen jurnal neticesinde, diğer arkadaşlarla beraber, her ikimiz de hapsedildik ve iddiayı tevsik edecek bir delil ve emare elde edilmediği halde, Akademiden o yıl çıkan on üç kurmay subayının tardına kadar gidildi, Fakat Serasker Rıza Paşa'nın müdahalesiyle tard cezasından kurtulduk ve altımız Şam'a, diğerleri de Erzincan'a tayin olundular. İşte bu suretle o da Akademiden 1905'de Kurmay Yüzbaşı olarak çıktığı zaman Şam'a gitmişti. [13]

Mustafa Kemal'in elinizdeki kitabın ilk cildinin sonuna aldığım "Abdülhamid yönetiminin her şeye rağmen hoşgörülü olduğu" yolundaki 1937 tarihli sözlerinin asıl sebebi, bu kritik af olayı olsa gerek.

Atatürk bu sözü söylerken, İzmir suikastı teşebbüsünden sonra en yakın silah arkadaşlarının dahi idamla yargılandığını, bir kısmının da asıldığını hatırlamış mıydı dersiniz?

12 Turan, age, s. 60; Armstrong, Bozkurt, s. 12.

13 Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, *Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden Askeri ve Siyasi Belgeler*, İstanbul 2005, Temel Yayınları, s. 350-351. (Yakın Tarihimiz, cilt IV, Sayı: 50, Şubat 1963'ten.)

Guantanamo'da Abdülhamid sorgusu

"Eğer Filistin'de Müslüman Arap unsurunun faikiyetini [üstünlüğünü] muhafaza etmesini istiyorsak, Yahudilerin yerleştirilmesi fikrinden vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde yerleştirildikleri yerde çok kısa zamanda bütün kudreti elde edeceklerinden, dindaşlarımızın ölüm kararını imzalamış oluruz."

Sultan II. Abdülhamid'e ait olan yukarıdaki sözler 1895'te yazılmış hatıra defterine. O günden ne kadar net görmüş bugünleri, değil mi? Evet, tam da dediği gibi, Filistinli dindaşlarımızın ölüm kararı oldu İsrail devletinin kurulması…

Yalnız üzerinde güneş batmayan İngiliz emperyalizmine karşı mücadele vermekle kalmadı II. Abdülhamid; aynı zamanda Ermeni çeteleri ve lobilerine, Siyonist örgütlere, iç ve dış Masonlara, velhasıl Memalik-i Osmaniye'yi bölüp parçalamak isteyenlere karşı cansiperane ve destansı bir direnişti onunkisi.

Filistin'in "en zayıf halka" olduğuna yürekten inanıyordu; nitekim dediği gibi de çıktı. Filistin'in Akdeniz-Hint Okyanusu-Kızıldeniz düğümünün merkezi olduğu, 1919'da İngiliz emperyalizminin teorisyenliğine soyunan Halford Mackinder'in tarihî itirafında deşifre edildi.

Mackinder'e göre Filistin toprakları, Asya-Afrika-Ortadoğu arasında vazgeçilmez bir adaydı ve İngiliz emperyalizminin petrol üzerindeki hakimiyeti sürdüğü müddetçe desteklenmesi gerekiyordu.[1]

Şimdi anlıyoruz emperyalizmin Filistin'i neden bu kadar çok istediğini ve yine şimdi anlıyoruz Sultan Abdülhamid'in Filistin'i emperyalizme kaptırdığımız zaman başımıza nelerin geleceğini öngören sözlerini. Ve İsrail'in o "ada"ya neden kurulduğunu da iyi anlıyoruz.

Gün geldi, küresel İngiliz hakimiyeti iflas etti ve satılığa çıktı: Zaten Harb-i Umumi'de Amerikalı şirketlerden kovalar dolusu borç almış, tamtakır hazinesiyle dev bir küresel iskelet halini almıştı.[2] Ardından ABD'li alacaklılar, müflis emperyalizmi de devraldılar 'mecburen'! Ve petrol savaşı yeniden kızıştı.

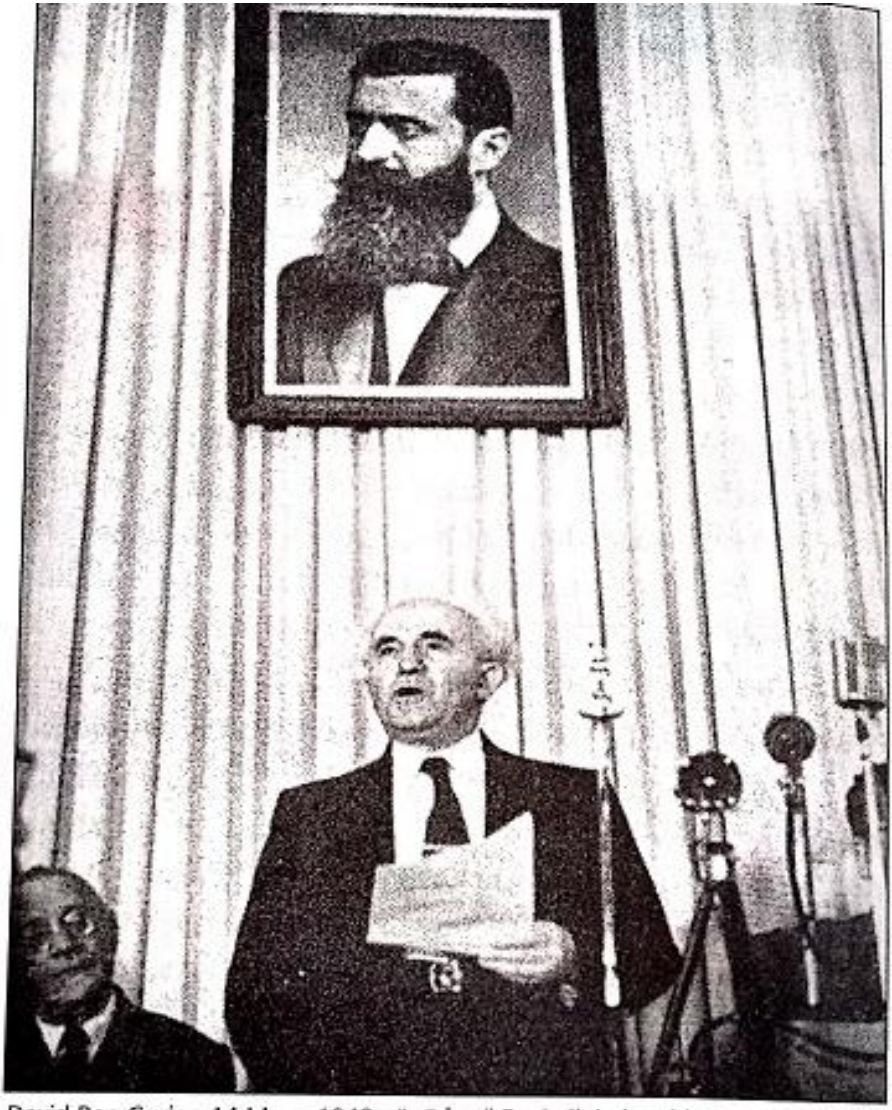
1945'ten sonra İkinci Dünya Savaşı'nın hesabı dürülürken, 1947'de Filistin'den İngilizler sureta (sözde) çekiliyor ve ardından 14 Mayıs 1948'de İsrail devleti kuruyordu. Devlet Başkanı David ben Gurion, İsrail'in kuruluşunu açıklarken, başının üzerinde Abdülhamid!in rakibi Theodar Herzl'in fotoğrafı asılıydı. Bundan sonra Amerika, İngilizlerin rolünü olduğu kadar İsrail'in hamiliğini de devralacaktır. Zira onun daha uzun vadeli hesapları vardı petrolle ve bu bölgenin denetimi ve birleşmesinin engellenmesi, bir mecburiyetti.

Abdülhamid orada oturdukça

İsrail bombaları sınır çizgilerini yeniden yakıyor, kavuruyor. Gazze ve Lübnan tarihlerinin yeni bir kanlı sayfasında nefes almaya çalışıyor. Kuzey Irak sınırımızda İsrailli komutanlar peşmergelere eğitim yaptırıyor. Ve herkes gibi biz de tarihte yaşamış o tek adamı hatırlıyoruz. Sıkışık durumdaki hazinesini milyonlarca sterlinle "rahatlatmaya" hazır olduklarını söyleyerek yanına kadar sokulan ve kendilerine başlarını

1 William Engdahl, A Centıry of War

2 Niali Ferguson, Empire, Basic Books, 2002

David Ben Gurion 14 Mayıs 1948 günü İsrail Devleti'nin kurulduğunu açıklarken, arkasına Abdülhamid'den toprak koparmak için yıllarca ter döken ama başarılı olamayan Theodor Herzl'in fotoğrafını asmıştı. Kime meydan okuyordu dersiniz?

sokacak bir arazi vermesini isteyen Theodore Herzl'e Abdülhamid'in nasıl bir oyun oynadığını birazdan okuyacağız.

Siyonistlerin Abdülhamid'e güttüğü kin o kadar derin ve köklüdür ki, anlatılmaz. Bundan birkaç yıl önce Guantanamo'da aylarca esir kalan İbrahim Şen, Vakit gazetesine ilginç itiraflarda bulunmuştu. Meğer Obama yönetiminin kapatma kararını aldığı Guantanamo'daki sorgulara İsrailli hahamlar da katılıyormuş. Hatta bu Guantanamo mahkûmu, sorgularından birisinde Yasef isimli bir Yahudi komutanın vücuduna elektrik verirken kendisine,

> Türk terörist, merak etme az kaldı. Irak, İran ve Suriye'den sonra sıra Türkiye'ye de gelecek. Kadınlarınız hizmetçilerimiz, erkekleriniz de kölelerimiz olacak. İstanbul'a geldiğimizde ilk olarak dedeniz Abdülhamid'in mezarını ateşe vereceğiz.[3]

dediğini aktarıyordu.

Ona kızanların öfkesini gayet iyi anlıyoruz. Osmanlı'nın postunu pahalıya deldirmişti emperyalizme. Acısız bir ameliyatla gövdeyi paylaşacaklarını düşünenler, bu paylaşımın onun gayretleriyle ertelenmesi ve Birinci Dünya Savaşı'nda milyonlarca Avrupalının ölümüyle sonuçlanması karşısında öfkelenmelerinden daha doğal bir şey olamazdı.

İyi güzel, anlıyoruz İngiliz'in, Fransız'ın, Siyonist'in, Ermeni'nin, Masonun şunun bunun hıncını. Peki bizim içeridekilere ne oluyor? Onlar da mı ülkeyi erkenden bölüp parçalatmadığına kızıyorlar yoksa?

Abdülhamid'in direnişine sessiz, topsuz, tüfeksiz ve şehitsiz "Çanakkale Destanı" demiştim daha önce.

Yok, yok, bir şehidi var bu sessiz Çanakkale'nin. Hem de hakkı yenmiş, garip bir şehidi: O şehid, Abdülhamid'in ta kendisidir. Rahmet onun üzerine yağsın...

Şimdi hayatının en önemli mücadelelerinden birisinin sayfasını çevirelim beraberce.

3 Vakit, 11 Nisan 2006

Abdülhamid'in Siyonizm'le dansı

7 Ağustos 1949 günü Telaviv-Kudüs yolundan bir cenaze arabası ağır ağır geçmekte, Viyana'dan bir 'kahraman'ın kemikleri getirilmektedir. Yolun iki tarafına dizilenlerin ellerinde mavi-beyaz İsrail bayrakları dalgalanmaktadır.

O bir piyes yazarı ve gazeteci (*Nene Freie Presse*) olmasına rağmen kendisini Siyonizme adamış, başlangıçta en yakın arkadaşlarının bile dalga geçtikleri bir büyük hayal kurmuştu. Ne var ki, bu hayali gerçekleştirmek uğruna körü körüne hareket etmemiş, çok katlı ve çok boyutlu esnek stratejiler izlemişti. Bu uğurda kralları, bakanları, aydınları, din adamlarını, bankerleri, sanayicileri, kısaca aklınıza kim gelirse onları kullanmaktan çekinmemişti.

Temel inancı şuydu: Bir fikir iyi ve haklı ise muhakkak galip gelecektir. Arkasından da ekliyordu: "Milletler arasındaki ilişkiler bir kuvvet sorunudur... Bugün ve gelecekte belki de kıyamete kadar güçlü, daima haklı karşısında galebe çalacaktır." [1]

1897 yılında ilk Siyonist Kongresi'ni İsviçre'nin Basel şehrinde topladı. O akşam günlüklerine şu kâhince notu düşecekti:

> Ben Yahudi Devleti'ni Basel'de kurdum. Eğer bunu bugün yüksek sesle söylersem, cümle alem bana gülecektir. (Fakat) belki beş yıl

1 Aktaran: Mim Kemal öke, Filistin Sorunu, İstanbul 2002, Ufuk Kitapları, s. 35.

içinde ama kesinlikle elli yıl içinde onu herkes tanıyacaktır?[2]

Dünyada bunun kadar kesin olarak tutturulmuş bir siyasi kehanet herhalde zor bulunur. Hata, sadece 50 yılda 1 yıldır.

İşte ölümünün üzerinden tam 45 yıl, 1 ay geçtikten sonra Viyana'dan getirilen kemikler, Budapeşte doğumlu bir Yahudiye aitti. Kudüs'te bugün kendi anıyla anılan tepedeki siyah anıt-mezarının üzerinde İbranice yalnızca "Herzl" yazıyor. Yani Dr. Theodor Herzl...

İşte bu Theodor Herzl, Avrupa'da zulüm görmekte olan Yahudi halkı için Filistin'den bir toprak parçası koparmak amacıyla yıllarca eşiğini aşındırmıştır Yıldız Sarayı'nın.

Abdülhamid ve Herzl

19 Temmuz 1896'da kendisi görüşememişti ama sarayın danışmanlarından Kont Nevlinski aracılığıyla teklifini iletmeyi başarmıştı Sultan'a. Avrupalı zengin Yahudiler 20 milyon sterlin olarak tahmin ettikleri Osmanlı'nın dış borcunu (public debt) ödeyecekler, buna karşılık göç etmelerine izin verilecek ve Filistin topraklarından kendilerine bir yurtluk yer verilecekti.

Ne var ki, şen giden Kont Nevlinski saraydan yaslı dönmüş, her şeyin bittiğini, Padişahın tekliflerini bir daha işitmek istemediğini söylemişti. Bizzat Herzl'in hatıralarına göre Sultan II. Abdülhamid Nevlinski'ye şu zehir zemberek sözleri tokat gibi çarpmıştı:

> Sultan bana dedi ki: Eğer Mr. Herzl'le dostluğunuz ikimizinki gibiyse ona bu meselede tek bir adım daha atmamasını söyle. Ben bir karış[3] dahi toprak satamam, zira o bana değil, halkıma aittir. Onlar bu İmparatorluğu kurup kanlarıyla mahsuldar kıldı-

2 Age, s. 36.

3 İngilizce metinde foot kelimesi geçiyor. Ancak motamot bir çeviri yapılınca karşımıza çıkan 'bir ayak toprak' deyimi de Türkçeye uymuyor. 'Karış' kelimesi buraya daha uygun düşüyor.

> lar. Onu bizden koparılmadan önce kanımızla bir kere daha kaplamayı biliriz. Benim Filistin ve Suriye'den gelen iki alayım Plevne'de son neferine kadar kırılmaya can attılar. Bir teki bile hayatta kalmadı, hepsi cansız bir şekilde toprağa serildiler. Türk (Osmanlı) İmparatorluğu Türk (Osmanlı) halkınındır, benim değil. Onun hiçbir parçasını verememem. Yahudiler milyonlarını saklasınlar. İmparatorluğum parçalanınca belki de Filistin'i tek kuruş ödemeden elde edeceklerdir. Fakat ancak kadavramız parçalara ayrılabilir. Vücudumuzun canlı canlı kesilip biçilmesine razı olamam.[4]

Bir devlet başkanından toprak satmasını istemesindeki kabalığın nihayet farkına varan Herzl, yaptığı yanlışı anlamış, lâkin işin peşini bırakmayacaktır. Planlarını suya düşüren bu sözler, Herzl'i etkilemiş ve günlüklerine şu ilginç notu düşmeyi ihmal etmemiştir:

> Her ne kadar o sırada hayallerime nokta koymuş olsa da, Sultan'ın bu hakikaten yüce sözlerinden etkilenmiştim.

Sizin anlayacağınız, Abdülhamid'in mücadele ettiği adam da hamhalatın teki değil, davasına adanmış parlak zekâlardan biridir.

Herzl'in orijinali Almanca olan günlüklerini (zira kendisi İsrail'in kurucusu sayılsa da, pek çok Siyonist gibi İbranice bilmezdi) İngilizceye kısaltarak çeviren Mandn Lowenthal, Abdülhamid'in Siyonist taleplerini reddini *superb*, yani 'muhteşem' diye nitelendirirken; Herzl'in de bu red cevabı karşısında Sultan'a duyduğu "hayranlık"a (*admiration*) dikkat çekmektedir.[5]

İşin esası şuydu ki, iddia ettiği gibi zengin Yahudiler Herzl'in kapısının arkasına çuvallarla para yağmış değildi; Abdülhamid de hafiyeleri vasıtasıyla bu durumu öğrenmişti zaten. Blöf yapıyordu Herzl; Sultan

4 *The Diaries of Theodor Herzl*, Almancadan İngilizceye çeviren: Marvin Loventhal, New York, 1962, The Universal Library', s. 152. İngilizce metin için bkz. Ek 1

5 Marvin Lowenthal, "Introduction", *The Diaries of Theodar Herzl*, s. XXVL

da bunu biliyor ama Siyonistlerin Avrupa içinde palazlanmalarından ve kendisine yeni bir pazarlık kapısı açmalarından içten içe memnuniyet duyuyordu. Yeni bir enstrüman geçmişti eline.

Bunun için toprak satın alma tekliflerini reddetmişti ama Herzl'in sonraki projelerini dikkate alır görünmüştü. Bu defa Herzl teklifini Osmanlı'yı kalkındırmak ve Düyun-u Umumiye belasından kurtarmak gibi bugünkü yabancı sermayenin getirilmesine benzer rasyonel bir kılığa büründürmüştü. Avrupalı Yahudi sanayiciler Osmanlı ülkesine yatırım yapacak, ülkeyi, bu arada Filistin'i kalkındıracaklardı. Üstelik borçlarını ödemesine yardımcı olarak Düyun-u Umumiye'yi feshettireceklerdi. Buna karşılık tek şartları, Yahudilerin Filistin topraklarına resmen yerleşmesine izin verilmesiydi.

Abdülhamid ise Siyonizmi kullanmanın, onu reddetmekten daha fazla işine geleceğini biliyordu. Bu yüzden tekliflerine mukabil, kabul etmeyeceklerini bildiği bir karşı teklif getirdi: Yahudiler Osmanlı'nın 30 milyon sterlin tutarındaki dış borcunu ödemek üzere bir konsorsiyum (syndicate) kuracaklardı. Buna karşılık olarak Osmanlı topraklarına yerleşmelerine izin verilecek fakat geldikleri ülkenin vatandaşlığından çıkarak Osmanlı tebası olacaklardı. Asıl vurucu şartsa sona saklanmıştı: Yahudiler toplu olarak Filistin'e yerleşemeyecek, kitlesel yerleşmelerine izin verilmeyecek, değişik bölgelere dağıtılacaklardı; beş aile şuraya, beş aile oraya.

Büyük oyun

Herzl'in başına Urfa tabiriyle "him taşı" düşmüş gibi oldu. Onun bütün davası ırkdaşlarını Filistin'e yerleştirme planı üzerine kurulu değil miydi? Bunu asla kabul edemezdi. Teklifimiz padişaha yeterince cazip gelmedi diye düşündü. Daha fazla para toplamak için Avrupa'ya geri döndü. Ne ki paralı Yahudiler Sultan'dan Yahudilerin göçüne izin veren resmi bir berat almadıkça kesenin ağzını açmaya yanaşmıyor-

lardı. Abdülhamid ise ne Filistin'e göçe izin veriyordu, ne de parayı görmeden resmi bir kabule yanaşıyordu. Mesele kilitlenmişti.

Cohn (Herzl'in günlüklerinde Abdülhamid 'Cohn' şifresiyle geçer) sıkı pazarlıkçı çıkmıştı: çok şey istiyordu ama pek az şey veriyordu. Nihayet Herzl 1902 Temmuz'unda ani bir telgrafla çağrıldı İstanbul'a. O da ne? Sarayın eşiğini aşındıran birileri daha vardı. Fransız Mösyö Rouvier, Osmanlı mâliyesini rahatlatacak tekliflerde bulunmak üzere bir toplantıdan çıkıp öbürüne giriyordu. Oysa Herzl'e yüz veren yoktu. Bunun üzerine Herzl, Filistin şartından vazgeçti, Mezopotamya'ya (Hayfa dahil) bir Yahudi göçüne resmen izin verildiği takdirde dostlarının Fransızlarınkinden daha iyi bir teklifte bulunabileceklerini bildirdi saraya. Pazarlık kızışmıştı.

Ne var ki, eskiden kendisine kese kese ümit dağıtan saray bendegânı nedense artık yüz vermez olmuşlardı. Sözleriyle destekler görünüyor ama eylemleriyle başka yöne baktıklarını gösteriyorlardı. Sonunda Herzl, piyon olarak kullanıldığına acı bir şekilde tanık oldu. Saray, işi Fransızlara vermişti. Herzl ise Fransızlara karşı pazarlığı kızıştırmakta kullanılmış, anlaşma yapıldığı için de artık yüzüne bakan kalmamıştı.

Abdülhamid yine oyununu oynamıştı.

Artık Herzl'in hatıra defterinde Osmanlı sayfası kapanıyor, İngiltere sayfası açılıyordu. Çantasını toplarken not defterine şunları yazacaktı: Türkler gün gelecek, dilenci durumuna düşecek ve dizlerime kapanıp yalvaracaklar.

Bu bir müzakere sürecidir ve süreçte neler döndüğünü en iyi bilenlerden biridir Abdülhamid. O da, karşısındakiler de oyun oynuyorlardı. Diplomatik bir satranç...

Yine de Abdülhamid'in Siyonistlere bu denli ''müsait'' davranmış olmasını içlerine sindiremeyenler kısmen haklı olmakla birlikte diplomatik söylem ile gerçek niyet arasındaki farkı fark etmek önemli-

dir. Nitekim Yahudi araştırmacı Avram Galante'nin "Abdülhamid ve Siyonizm" başlıklı Fransızca makalesinde belirttiği gibi, Herzl'in görüşmesine aracılık eden İstanbul Hahambaşısı Moşr Levi'nin 3 gün sarayda bekletildikten sonra (ki bu bir nevi tutuklama demekti) Sultan'dan yediği zılgıt her şeyi açıklıyor aslında. Bir bakıma 'Bende toprak satacak göz var mı?' diyordu Hahambaşına. Hahambaşı ise torununun Yahudi tarihçi Avram Galante'ye anlattığına göre, ağlayarak Sultan'ın ayaklarına kapanıyor, yemin billah edip Herzl'in Siyonistler adına toprak talep edeceğinden habersiz olduğunu söylüyor, af diliyordu.[6]

Meraklısı için notlar

Theodor Herzl'in toplam 5 cilt tutan ve aslı Almanca olan günlüklerinin tamamı henüz dilimize çevrilmiş değildir. Rahmetli Yaşar Kutluay'ın *Siyonizm ve Türkiye* (İstanbul 1967; 2. baskı 2004) adlı derleme kitabı büyük ölçüde günlüklerin bizim tarihimizle ilgili kısımlarının yer yer özetlenmiş bir çevirisidir. Rahmetli Ergun Göze'nin çevirdiğini iddia ettiği Hatıralar (İstanbul 2002) ise maalesef Kutluay'ın çevirisini bazı noktalarda ikmal etmekten öte herhangi bir yenilik getirmiş değildir. Üstelik çoğu kısmını belirtmeden Kutluay'dan almıştır.

Theodor Herzl hakkında özet bilgi, sonradan anti-Siyonist kampa geçmiş olan Norman H. Finkelstein'm 1987 tarihli *Theodor Herzl: An Impact Biography'*sinde bulunabilir (Franklin Watts Edition).

Bu yazıda yararlandığım iki temel kaynak ise şunlardır:

Isaiah Friedman, Germany, Turkey, and Zionism, 1897-1918 (Oxford, 1977).

6 Avram Galante, "Une page inedite d'histoire: Abdul Hamid II et le Sionisme", Histoire des Juifs de Turquie, IX, Editions Isis, İstanbul, s. 183. (Aziz dostum Cemal Aydın'a makalenin çevirisindeki yardımları için teşekkür ederim.) Abdülhamid'in Hahambaşıya neler dediğini s. 187'de bulacaksınız.

Walter Laqueur. The History of Zionism (Tauris, 2003).

Yardımcı yayın olarak genel Yahudi tarihinde Herzl- Abdülhamid düellosuna yer veren çalışmalar az değildir. İki örnek olarak şunlar zikredilebilir:

Howard Morley Sachar, The Course of Modern Jewish History, Delta Book. 1963, s. 269-279. Kitapta yer alan şu pasaj konumuz açısından önemli. İngilizcesini aşağıya alıyorum:

> The Sultan was interested. He plied Herzl with cigarettes, the Grand Cordon of the Order of the Medjidje, and the vague nromise of a charter: but he also wanted to see the color of Herd's money. Herzl promised to have an answer for the Sultan soon. He rushed back to Paris, tried desperately co get some kind of a commitment from Rothschild- and fa- Bed. In February 1902, he returned to Constantinople and attempted to maneuver the Sultan into making a firm bid. But this time me Sultan was more explicit The Turkish government would approve Jewish settlement throughout the Ctecman Empire, but not as a corporate group in Palestine. Herd's hear sank; he recognized that the Sultan had made a fool of him, and was using the threat of a Jewish loan to obtain berter interest terms from French creditors. Herd's morale badly shaken, he gave serious consideration now to reigrirgfrom rhe presidency of the movement, (s. 273-274.)

Yazar Sultan'ın teklifle ilgilendiğini, Herzl'e Mecidiye Nişanı verdiğini, muğlak bir berat vaadettiğini fakat paranın ucunu görmek istediğini söylüyor. Herzl ise Sultan'a hemen cevap vereceğini vaad ediyor. Paris'e dönüp Rothschild'e meseleyi açıyor ama zırnık kopartamıyor. Şubat 1902'de İstanbul'a dönüyor ve Sultan'ı kesin bir vaadde bulunmaya zorluyor. Abdülhamid ise gayet açık bir şekilde Yahudi yerleşimcilere kapısının açık olduğunu ama Filistin'i unutmalarını söylüyor, ihalenin Fransızlara verildiğini öğrenen Herzl, Sultan'ın kendisini aptal yerine koyduğunu ve pazarlıkta koz olarak kullandığını düşünüyor.

Morali fena halde bozuk bir şekilde Siyonist hareketin başkanlığından istifayı bile düşünüyor.

Konunun kısa ama tarafsız ve net bir anlatımı için bkz. Paul Johnson, A History of the Jews, Perrennial Library, 1988, s. 400-402.

Herzl'e 'Yeni Musa' adını takan Fransızca bir yayın için bkz. Anny Latour, La resurrection d'Israel, Paris 1965, Rene Julliard, s. 52-101.

Filistin'in dününü ve bugününü anlayabilmek için dilimizdeki en esaslı akademik çalışmalardan birisi, Mim Kemal Öke'nin Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu'dur (Ufuk Kitapları, İstanbul 2002). Bu kitaptan çok şey öğrendiğimi belirtmeliyim.

Siyonizmin efsanelerini çürütmeyi amaçlayan anti-Siyonist bir kitap için bkz. John Rose, The Myths of Zionism, Pluto Press, 2004. Kitapta Herzl-Abdülhamid ilişkisi şu iki paragrafta özetlenmiş bulunuyor:

> Herzl had been ready to help protect the Tsarist status quo because he wanted the Tsar to put pressure on the sultan, the head of the Ottoman Empire, to let more Russian Jews into Palestine. He had already made a highly offensive and demagogic appeal to the sultan where, aiding and abetting those voices already gleefully exaggerating and raising allegations about Jewish financial power. Herzl had offered Jewish regulation of the sultan's finance in return for letting the Jews into Palestine. The sultan had politely refused.
>
> Herzl's appeal to sultan was revealing in another regard. It would set the seal on Zionist strategy for the rest of the twentieth century, to be explored in detail in the rest of this book, as the instrument for Great Power domination of the Arab world. 'We would form a portion of a rampart of Europe against Asia, an outpost of civilization against barbarism' (D. Vital, The Origins of Zionism, Oxford University Press, 1975, s. 266).[7]

7 Son cümlenin anlamı şöyle: "Biz Avrupa'nın Asya'ya karşı kalesi, uygarlığın barbarlığa karşı ileri karakolu olacağız."

Okuma Parçası 1

AbdülhamicTin Herz'le tarihi cevabı

(Herzl'in günlüğünden)[8]

In the evening Nevlinski returned from Yildiz Kiosk with a long face and bad news.

He ordered only a half-bottle of champagne -en signe du deuil- and told me in two words:"It's all off! the great lord will not hear of it!"

I took the blow bravely.

"The Sultan told me: if Mr. Herzl is your friend in the same measure as you are mine, then advise him not to go a single step further in the matter. I cannot sell even a foot of land, for it does not belong to me but to my people. They have won his Empire and fertilized it with their blood. We will cover it once more with our blood, before we allow it to be torn from us. Two of my regiments from Syria and Palestine allowed themselves to be killed to a man at Plevna. Not one of them yielded; one and all remained, dead, upon the field. The Turkish people own theTurkish Empire, not 1.1 can dispose of no part of it. The Jews may spare their millions. When my Empire is divided, perhaps they will get Palestine for nothing. But only our corpse can be divided. I will never consent to vivisection."

8 The Diaries of Theodor Herzl, Almancadan İngilizceye çeviren: Marvin Lowenthal, New York, 1962, The Universal Library, s. 152.

They spoke next of other matters. Nevlinski advised him to bring the Young Turks into the government. The Sultan said with irony: "A constitution, then? I know this much: Poland's constitution did not prevent your fatherland from being partitioned."

I was touched and moved by the truly lofty words of the Sultan, although for the time being they put an end to all my hopes.There is a tragic beauty in this fatalism which foresees death and dismemberment, yet this fights to the last breath, if only through passive resistance.

9 Çevirmen Marvin Lowenthal'ın girişinde bu paragrafla ilgili yorumunun İngilizcesi şöyle:

The spiritual generosity of a knight led to his instinctive appreciation of Nev-Jinski, a knave perhaps and yet a grandseigneur dechu, his admiration for Abdul Hamid's superb rejection of the Zionist proposals, and for the august simplicity of a peasent Pope. (The Diaries of Theodor Herzl, s. xxvi.)

Tarihi aydınlatan belge: Abdülhamid Siyonistlere aracılık etti diye Hahambaşını tutuklatmıştı

Yanda Sultan Abdülhaınid'in Theodor Herzl ile görüşmesinin renkli arka planı Türkiye Yahudileri tarihi uzmanı Avram Galante'nin kaleminden verilmektedir.

Şimdiye kadar Türkçeye çevrilmemiş olan bu son derece önemli makale, ellerine bir belge geçirip Arşimet gibi 'Buldum, buldum' diye sokağa fırlayan bir kısım tarihçi müsveddelerinin gazetelerine "Abdülhamid'in Siyonistlerle vatan pazarlığı" gibi utanç verici başlıklar attırarak kötü niyetle değilse, sırf insanların kafasını karıştırıp tiraj yakalamak yolundaki çirkin arzularına çelikten bir cevap teşkil etmektedir.

Görüleceği gibi, Abdülhamid hiç de uyumamakta, her adımını gayet hesaplı bir şekilde atmakta, dahası, görünüşteki diplomatik nezaketini hiçe sayan Herzl gibilerine gereken cevabı kapalı kapılar ardında pek güzel vermektedir.

Yazan bir Yahudi, kullandığı yazılı ve sözlü kaynaklar da Yahudi kaynakları olduğu için güvenilir olan ve Abdülhamid'in Siyonistlerle ne derece yaman bir oyun oynadığını somut olarak gösteren bu belgeyi ilk defa bu kitapta okurlarıma sunmaktan bahtiyarlık duyuyorum. Metni Fransızcadan Türkçeye çevirme lütfunda bulunan Cemal Aydın dostuma bir kere daha teşekkür ediyorum. M.A.

Okuma parçası 2

Abdülhamid ve Siyonizm

Avram Galante

Abdülhamid'in Herzl'e yaptığı teklif dünya basınında büyük yankı uyandırmıştı. Vaad: Filistin'e Yahudi göçü.

Yahya Bey el-Akabe (Abdülhamid dönemi Türkiye Hahambaşısı Moşe Levi'nin torunu) "Elimde belgeler var, onları size vereyim" dedi. Ben de bu belgelerden hareketle aşağıdaki yazıyı kaleme alıyorum...

Abdülhamid Herzl'i 17 Mayıs 1901 günü özel oturumda kabul etti. Vambery, Herzl'e Sultan'ın verdiği Mecidiye nişanını ve kravat iğnesini taktı.

Sultan, Herzl'e, Münir Paşa aracılığıyla 'Hahambaşı yanında bulunmak şartıyla gelsin' demiş. Herzl, görüşmede iki maksatla görüşmek istediğini söylemiş:

1. Yahudilere gösterdiğiniz sempati. Bu sempatiyi dünya Yahudilerine de genişletin. 2. Kurmuş olduğum Siyonist Cemiyeti adına bir teklifte bulunmaya geldim. Bu teklif majestelerinin prensiplerine ters düşmez. Acı çeken Yahudilerin huzur bulması için Filistin'e göç etmeleri yararlı olacaktır. Mısır'daki [Hıdivlik] gibi bir otonomi istemiyorum. Girit adasındakine benzer bir statü verilmesini istiyorum. Kabul edilirse cemiyetim ve bizi destekleyen kitleler imparatorluk hazinesine majestelerinin istediklerini takdim etmeye amadedirler. Umarım bu teklifim uygundur, aksi takdirde teklifimi geri çekiyorum.

Abdülhamid iki dakika sessizce durdu ve ardından şunları söyledi:

Musevi milletine olan büyük itimadım teklifinizi reddime engel olmaz. Fakat kabul edilmesi mümkündür. Hükümetimle bu konuda istişare ettiğimde teklifiniz münasip bulunursa buna pratik bir şekil vermek için çareler hazırlayacaklardır.

Cevabımdan memnun musunuz?

Herzl cevaben, "Çok memnunum majesteleri. Majesteleri şunu sormama müsaade buyurunuz: Bu mülakatın sonucunu mesai arkadaşlarıma telgrafla bildirmeme izin verir misiniz?" Sultan da “Tabii" dedi ve ekledi: "Viyana'ya gitmeden önce buraya uğrayın, sarayın kapıları size açıktır."

Theodor Herzl Saraydan çıkınca Viyana'ya telgraf çekti, bu haber Avrupa'da büyük bir yankı uyandırdı.

Bana gelince, ben bu 4 belgeyi ve Herzl dahil bu görüşmeyi öğreninceye kadar Sultan'ın yukarıdaki vaadine asla inanmamıştım. Bunun da iki önemli sebebi var:

1. Abdülhamid Avrupa'da kendisine karşı müthiş bir kampanya yürüten Jöntürkler tarafından devletin dağılmasına sebep olmakla itham ediliyordu. Abdülhamid'in para karşılığı Filistin'e, Girit benzeri bir statü vereceğini iddia etmek hem Sultanın psikolojisini, hem de Türk halkının vatanseverliğini tanımamak demekti.

2. Abdülhamid kendisini gerçek halife ve dinin savunucusu olarak gören İslam dünyası tarafından tapılırcasına seviliyordu. Ben Kahire'-de 1904'de siyasi mülteci sıfatıyla bulunduğum sırada ve 1908'e kadarki süre içinde dünya Arap basınının hareketlerini gazeteci sıfatıyla günbegün takip etmiştim. Şayet İstanbul o sırada halifeliğin başkenti idiyse Kahire de İslam dünyasının dört bir yanından gelen 20 binden fazla öğrenciyi barındıran Ezher Üniversitesi dolayısıyla İslam aleminin manevi başkentiydi. O dönemin İslam dünyasının gözü Abdülhamid'in üzerindeydi. O yüzden de Abdülhamid istese dahi Yahudiler için olduğu kadar Müslümanlar için de kutsal olan bu şehir konusunda Siyonizm lehine hiçbir şey yapamazdı.

Herzl Viyana'ya gittikten sonra [aşağıda anlatacağım] Abdülhamid'in Moşe Levi'ye karşı takındığı tavrı öğrenince yukarıdaki değerlendirmelerimde yanılmadığımı anladım. Çünkü Sultan'ın Herzl'e cevabı, ne fazla ne eksik olarak bir 'olumsuz evet'ti. Zira bu

tavır, 3 ay sonra Yahudilerin gerek Osmanlı teb'ası, gerekse yabancı Yahudilerin Filistin'e hac için girişleri konusunda tedbirlerin sıkılaştırılmasıyla sonuçlandı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında bir gün Behor Efendi (Yahuda Eşkenazi) ile ne olup bittiği konusunda bir konuşma yaptım. Sultan'ın Herzl'e lütfettiği huzura kabul hakkında ne olup bittiğini sordum. Behor Efendi bana hiçbir şey bilmediğini fakat Abdülhamid'in Herzl'e çok kıymetli bir iğne hediye ettiğini, bununla da Sultanın Siyonizmin kurucusunun göğsüne bunun batırılmasını kastettiğini öğrendiğini söyledi. Behor Efendi bununla demek istiyordu ki, Sultan Herzl'in teklifine fena halde öfkelenmişti.

Sultan, Herzl'in Viyana'ya ulaşmasını bekledi ve ulaştığı günün akşamı yaverini hahambaşılığa gönderdi; yaver Padişahın ertesi günü Hahambaşı Moşe Levi'yi sarayda beklediğini bildirdi. Moşe Levi bu davete uyarak Türk saatiyle 12'de, yani sabah 9 civarında saraya gitti ve mutad olduğu üzere Hacı Ali Paşa'nın odasında dinlendi. Paşa, Moşe'nin geldiğini haber verdi. Sultan cevap verdi: "Bir az beklesin." Öğleye doğru yaver Moşe'nin varlığını Sultan'a tekrar hatırlattıysa da Sultan'ın cevabı yine aynı oldu. Gün batımında mabeynci durumu tekrar arz ettiği zaman Sultan "Bugün gidip yarın gelsin" dedi. Moşe Levi de Sultan'ın işlerinin çok olduğu için kendisini kabul edemediğini düşünerek saraydan ayrıldı. Ertesi gün aynı saatte saraya gitti. O gün de aynen bir önceki gün gibi oldu. Bu sefer Moşe Levi ertesi gün dönmek üzere sarayı terk ederken, Sultan'ın kendisi hakkındaki tutumundan şüphelenmeye başladı. Üçüncü gün de gün batımına kadar olaylar tıpkı önceki iki günkü gibi cereyan etti.[10] Sonunda onu kabul eden Abdülhamid kendisine "Hahambaşı (özellikle efendi demedi), Herzl'in gelişinden beri sadakatinizden inhiraf etmiş bulunuyorsunuz..."diye çıkıştı.

(…)

10 Sultan büyük bir şahsiyeti cezalandırmak istediği zaman onu saraya getirtip görüşmeden geri göndermesi adetiydi. Bu bir çeşit tutuklama demekti. Demek ki Moşe Levi 3 gün tutuklanmıştı.

Sultan özetle şöyle dedi:

Yahudilerin çeşitli ülkelerde işkence görmekte olduklarını ve kalabalık sayıda Yahudinin ülkeme sığınmak üzere geldiğini biliyorum. Ben Türkiye'ye gelmek isteyen Rus ve diğer ülke Yahudilerini memnuniyetle kabule razıyım. Benim niyetim, bu göçmenleri Doğu Anadolu'nun bir kısmına yerleştirmektir. Bunlar yerli Yahudilerle birlikte 4. Ordu'ya bağlı 100 bin kişilik bir kuvvet oluşturabilirler. Yahudi dininden olan askerlerin *koşer* ve *turfa* (taref) yemek meselesi onların askeri hizmetlerine engel oluşturacaksa ben bu maksatla koşer mutfaklarını kurduracağım. Ne dersin Hahambaşı Efendi? (s. 287)

Hahambaşı askerlik hizmetine almak istemekle Yahudi cemaatine şeref verdiğinden dolayı Sultan'a teşekkür etti ve bu durumu mahrem bir toplantıda hahambaşılık dinî konseyine sunacağını arz etti. Dinî konsey Sultan'ın arzusunu kabul etti ve 17 Haham tarafından bir senet imzalandı. Bu senette askerlik hizmetine tabi tutulmanın Sultan'ın kendilerine itimadının yeni bir nişanesi olduğu, Türk Yahudilerinin kendisine minnettar olduğu bildiriliyordu. Şahsen Sultan'a bu belgeyi verdi, Sultan da memnun oldu ve kendisine şöyle dedi: "Sarayın kapıları size ve bütün Yahudilere her daim açıktır."

Abdülhamid bu resmî belgeyi Bakanlar Kurulu'na iletti. Bakanlar Kurulu Yahudilerin Türkiye'ye bağlılığından memnun kaldıysa da, ülkenin Müslüman olmayan diğer unsurlarının siyasi mülahazalarından ürktü ve bunu uygulamanın zamanı olmadığına inandı.

Kaymakam cevap alamayınca Başmabeynci Hacı Ali Paşa'yı Sultan'ın cülus yıldönümü şenlikleri münasebetiyle tebrik için gittiği ziyaret sırasında, verdiği belgenin akıbetini sordu. Mabeynci Bakanlar Kurulu kararını ona bildirdi. Abdülhamid'e gelince, bir daha bu bahsi hiç açmadı.

Abdülhamid sel felaketine uğrayan ABD'ye yardım göndermişti

> Türkiye'yi iyi günler bekliyor, bundan sonra gelişmeler daha da hızlanacak.
>
> Abdülhamid geçmişte yaptığı gibi gelecekte de ilerleme ve medeniyeti teşvike devam edecek. Herkesin onun uzun ve müreffeh hükümranlığını arzu etmesi gerekiyor.

New York Times'ın 14 Ekim 1900 tarihli nüshasında yer alan bu tarafgir cümleler, Abdülhamid'in şaşırtıcı bir fotoğrafını düşürüyor önümüze. Acaba Avrupa'dakine inat, Amerika'daki bu sözde 'Kızıl Sultan' muhabbetinin sebebi ne ola?

O sebebi birazdan göreceğiz. Ama önce aynı yazıdan birkaç cümle daha:

> "İnsan olarak Abdülhamid çok gayretli, kurnaz, yetenekli ve benim diyen diplomata taş çıkartacak kadar becerikli. Devletinin işlerini çevirmekte akıllı bir politikacı ve üstün bir zihin. Çok kibar bir kişiliğe sahip ve kendisiyle temas kurduğu kişilerden etkilemediği yok. Almanya ve Rusya ile, Balkan devletleriyle iyi ilişkiler kurdu, öte yandan daha önce zirvede olan İngiltere'nin Osmanlı'daki nüfuzu şimdi hiç seviyesine inmiş durumda."

Johnstown şehrinin sel felaketinden sonraki feci durumunu gösteren bir resim.

Yazar F. Diodati Thompson, Sultan Abdülhamid döneminde eğitim, teknoloji ve bilim alanlarındaki ilerlemeleri övüyor, onun devrinde eşkıyalığın Balkanlar'da tamamen ortadan kalktığını, Doğu'da ise hatırı sayılır ölçüde azaldığını, kadınların sosyal hayatta büyük ilerlemeler kaydettiklerini sözlerine ekliyor. Daha birçok şey söylüyor da, asıl önemlisi şunlar olmalı:

> "Biz Amerikalıların önünde gelecekte Osmanlı Devleti'yle olan ticaretimizi artırmak ve geliştirmek için muazzam fırsatlar var, şu tazminat sorunu da halledilirse Birleşik Devletler ile uzun bir dostluk ve refah dönemi yaşanacaktır."

Sormakta haklısınız:

Peki 1900 yılında Amerika'nın en gözde gazetelerinden birinde nereden çıktı bu Abdülhamid ve Türkiye övgüsü? İngilizlerin, Fransızların ve dahi Jön Türklerin çöktü çökecek diye uçurumdan atmaya hazırlandığı bir devlet, New York'tan nasıl oluyor da hemen her alanda hızla ilerlerken fotoğraflanabiliyor?

Bunun sebebini, ABD'nin İstanbul elçisi Oscar Strauss uzatmakta önümüze. Dinleyelim mi can kulağıyla:

> "Johnstown felaketi sırasında İstanbul Sefareti'nde bulunuyordum. O zaman Osmanlı Devleti'nin malî durumunun pek müsait olmadığını bildiğimden durumu padişaha arz edip ondan istifade etmeyi münasip görmemiştim. Buna rağmen afetten bir iki gün sonra saraya davet edildim. Osmanlı Sultanı hadiseden duyduğu üzüntüyü ifade ederek ihsan etmeyi düşündükleri yardımı memleketime ulaştırıp ulaştıramayacağımı sorup 200 lira verdiler ki, bunu o zaman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdim. Hatırladığıma göre o esnada Avrupa hükümdarları arasında yalnız Osmanlı padişahı kendisinden istenmeden yüklü bir yardımda bulunmuş, böylece Amerikan halkı hakkındaki dostane duygularını ortaya koymuştur."

Elçinin "Johnstown felaketi" dediği, 1889'da vuku bulan ve "ABD'de yüzyılın en büyük felaketi" sayılan sel baskınıdır. Şiddetli yağmurların ardından başlayan ve yaklaşık 2 bin kişinin ölümüyle ve binlerce insanın evsiz barksız kalmasıyla sonuçlanan bu felaketin yakınlarda İstanbul'da yaşadığımız sel baskınına bir benzerliği, ikisinde de yağma utancının yaşanmış olmasıdır. Yalnız bizdeki yağmacılar eşya talanıyla yetinirken, Amerika'dakiler ölülerin ceplerini yırtarak paralarını, parmaklarındaki yüzükleri ve başka değerli eşyaları da almışlardır.

Selden sonra 18 ülke gıda, ilaç, giysi yardımlarında bulunmuş, işin ilginç yanı, bölgeye ilk yardımı yapan ve ulaştıran devlet ise Osmanlı olmuştur. Daha da önemlisi, Strauss'un dediği gibi Osmanlı Devleti'nin, yardımı, talep gelmeden yapmış olmasıdır.

Malum, Sultan dış dünyadaki gelişmeleri günü gününe takip ederdi. Nitekim afetten gazeteler vasıtasıyla haberdar olur olmaz ABD'nin İstanbul elçisi Oscar Strauss'u huzuruna çağırdı. Ona hadiseden çok müteessir olduğunu söyledi ve kendisinden, afetzedeler için yapacağı

gıda (zahire) yardımının yanı sıra 200 Osmanlı lirası (1.000 dolar, bugünkü değerlerle en az 40 bin dolar) nakit yardımın yerine ulaştırılmasına yardımcı olmasını istedi.

Şimdi de yangın felaketi

Selden 5 yıl sonra bu defa bir yangın felaketi yaşar Amerika. Minnesota ve Wisconsin'deki orman yangınları karşısında Abdülhamid yine elini kesesine atıp bu defa 300 Osmanlı lirası (1.500 dolar, bugünkü değerlerle en az 60 bin dolar) göndermiştir. Nitekim onun bu "dostane yaklaşımı" sayesinde gazetelerde "Türk Sultanı"ndan övgüyle söz edilir olmuştur (Chicago Daily Tribune, 12 Eylül 1894).

Yardımların olumlu etkisini şuradan anlıyoruz ki, 1894 yılında bu defa İstanbul'da meydana gelen deprem sonrasında başta Elçi olmak üzere ABD halkı, hatta gazeteler Osmanlı yardımlarına karşılık vermek ihtiyacını duymuş ve yardım kampanyaları düzenleyerek para toplamışlardır. Oysa aynı Amerikalılar 1894'ten kısa bir süre önce Yunanistan'daki depreme hiç ilgi göstermemiş, kampanyalar neredeyse 'tek kuruş' yardım toplayamamışlardı. Kaldı ki, o sıralarda misyonerlik faaliyetleri, Harput ve Erzurum'da konsolosluk açma gayretleri, Amerikan okulları yüzünden Osmanlı-Amerika ilişkilerindeki sıkıntılar had safhadaydı. Zaten ilk alıntıda sözü edilen 'tazminat', yeterince ciddi bir sorundu aramızda.

İşte *New York Times* sayfalarına yansıyan olumlu ve dostane havanın oluşumunda Abdülhamid'in bu tam yerinde ve zamanında yaptığı incelikli yardım politikası büyük rol oynamış, hatta yine 1900 yılında ABD'nin eski İstanbul Elçisi Alexander Terrell, aynı gazetede 'tazminat'a takmış bulunan Washington'daki meslektaşlarına Osmanlı Sultanı adına şu güvenceyi veriyordu:

"Onu dürüst bir insan olarak görüyorum. Kendisini gayet iyi tanıyorum ve inanıyorum ki, Abdülhamid Avrupa'da iken karşılaştığım en entelektüel insandır." (26 Nisan 1900)

Not: Bu yazıda http://query.nytimes.com adresinden yararlandığım *New York Times* alıntıları hariç, Fatma Ürekli'nin *Osmanlı-Amerikan Yardımlaşmaları* adlı kitabı kullanılmıştır (Doğu Kütüphanesi, 2007).

İslamiyetin Amerika'daki ilk misyoneri

II, Abdülhamid'in temkinli, ölçülü ve realist politikası ile
Webb'in yeni girdiği dinin heyecanı ile hedeflediği
büyük misyonu arasında, bir diğer deyişle
Osmanlı Devleti'nin siyasal bakışı ile Webb'in
dinî bakışı arasında çok fark vardır.

İlhan Ekinci

Tarihin katlarını açmaya başladığınızda işin ucunun nereye varacağını asla tahmin edemezsiniz. Öylesine dal budak salar ki konu, yedi yabancı zannettiğiniz birçok yüze ne kadar aşina olduğunuzu fark eder, gitmediğiniz kıtalar ayağınıza gelir, mekânın peteklerinde gizlenmiş zaman mumları birer birer yanmaya ve içinizi ışıtmaya koyulur.

Bu defa da böyle oldu. Sultan II. Abdülhamid'in 1893 Şikago Dünya Fuarı'nda 'Oryantal' (Şarklı) bir Osmanlı temsili görmeye heveslenen Amerikalı seyircilere nasıl yaman bir sürpriz hazırladığını bu kitabın ilk cildinde yazmıştım ya, o iş orada kalmadı, büyüdü, serpildi ve Amerika'da İslamiyetin köklerinden birine sarmaşık gibi dolandı. Bu bölümde Abdülhamid-Amerika ilişkilerine yeniden bakarken, yüzü karanlıkta kalmış bir başka şahsiyete kement atmamızın sebebi bu.

1893 Şikago (Chicago) Dünya Fuarı[1], sadece katılımcı ülkelerin kendilerini 'teşhir' ettikleri sergilere değil, aynı zamanda çok sayıda kültürel ve sanatsal etkinliğe de sahne olmuştu. Bazıları bu her Allah'ın günü yeni bir etkinliğin uç verdiği dönemde Şikago'nun "kâinatın merkezi" haline geldiğini dahi söylemişlerdi. İşte bunlardan birisi de, Türkiye'nin 1990'lı yılların ortalarından itibaren -yani neredeyse bir asır sonra- yeniden aşinası olacağı "dinler arası diyalog" çalışmaları olmuştu.

Birinci Dünya Dinleri Kongresi, 10-27 Eylül 1893 tarihlerinde aynı şehirde yapılacaktı. Bu kongre, Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en önemli tarihî ve kültürel hadiselerinden biri sayılıyordu. Tebliğ gönderenler arasında, kongrenin "dünya tarihinin en önemli olaylarından biri" olduğunu beyan etmiş olan ünlü Alman Şarkiyatçısı Max Müller de vardır[2]. Kongrede İslamiyeti temsil görevi ise ilginçtir, bir Amerikalıya, isminin başına "Muhammad"ı ekleyen Alexander Russell Webb'e düşecektir.

Bir Müslüman olma öyküsü

'Peki kimdir bu zat-ı muhterem? Hangi hakla Amerika'da İslamiyeti temsil etmiş?' diye geçirdiniz içinizden sanki. Ben de aziz dostum İbrahim Özdemir'in vaktiyle Ömer Faruk Abdullah'tan çevirdiği makale sayesinde haberdar oldum kendisinden. Öğrendim ki, ABD'de, özellikle beyazlar arasında İslam'ın yayılmasında Muhammad Alexander Russell Webb'in olağanüstü katkıları olmuştur.

1 Osmanlı Devleti'nin Chicago Dünya Fuarı'na nasıl katıldığı ve orada hangi etkinlikleri gerçekleştirdiği hakkında derli toplu bilgi almak için bkz. Gültekin Yıldız, "*Ottoman participation in World's Columbian Exposition (Chicago-1983*)', Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9, Mart 2001, s. 131-167; Orhan Koloğlu, "Türk'le Amerikalıların tanışmasının 200. yılı", Tarih ve Toplum, Sayı: 164, Ağustos 1997, s. 42-49.

2 Kendisi daha sonra eşiyle birlikte İstanbul'a gelerek Sultan Abdülhamid tarafından huzura kabul edilecektir. Saray izlenimlerini yanında bulunan eşi yazmıştır. Bkz. Georgina Max Müller, *İstanbul'dan Mektuplar*, Çeviren: Afife Buğra, İstanbul 1978, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 73-79.

1846 yılında New York'ta Presbiteryen mezhebine mensup bir ailede doğan Alexander Russell Webb, babası gibi uzun yıllar (35 yıl) gazetecilikle iştigal etti. St. Joseph Gazette ve Missouri Republican'ın editörü olarak gazetecilik kariyerine başladı. Hudson Daily Star gazetesinin editörlük ve sahipliğini üstlendi. Başka gazetelerde de çalıştıktan sonra bu defa siyaset ve diplomasi sahnesinde görüyoruz kendisini.

Önce Cumhuriyetçidir, sonra saf değiştirip Demokrat Parti'ye geçer. Bu saf değiştirmede yakından tanıdığı Başkan adayı Grevor Cleveland'ı desteklemesi büyük rol oynamıştır. Seçimlerde siyasette ahlak reformu yapma vaadinde bulunan Cleveland, Amerika'da ruhî ve manevî bir değişimi amaçlıyordu, doğrusu Webb de toplumda aynı işi başarmak istiyordu. Her ikisi de emperyalizm aleyhtarıydı; eski Başkan George W. Bush'un tersine, Cleveland ile Webb, Amerika'nın diğer milletlerle ilişkisini "vicdan" prensibi üzerine oturtmaya gayret ettiler.

Başkan seçilen Cleveland günün birinde Alexander Russell Webb'i Filipinler'e Başkonsolos olarak atadığında, nasıl yaman bir kader yalımına dokunmakta olduğunu tabii ki bilemezdi.

1887 yılında valizlerini toplayıp Filipinler'in yolunu tutan Webb, zaten daha önce Hıristiyanlıktan şüpheye düşmüş ve mistik akımlardan, Doğu dinlerinden, Budizmden, ruhçuluktan vs. medet umar olmuştur. Başkent Manila'ya gitmesi teklif edildiğinde, arayışlarına Doğu'da yeni bir ivme kazandıracağını ummuştu. Gelin görün ki, İslamiyet onu Amerika'da değil, bu yeni topraklarda bir gölge gibi takip ediyordu.

Filipinler'de bazı Hintli Müslüman iş adamlarıyla, bu arada Hacı Abdullah adlı Ciddeli bir Müslümanla tanıştı. Onlar, özellikle de Hacı Abdullah kanalıyla desteklenip daha önce hayatında görmediği bazı kitap ve belgelere eriştiğinde hayret eder önce. Ardından Seyyid Emir Ali'nin (1849-1928) *İslamın Ruhu* (*The Spirit of Islam*) adlı kitabını okuyunca feleği şaşar. (Kitap, bir Avrupa dilinde Peygamber Efendimiz'i (sav) savunan ilk ciddi eser kabul edilir.) Kitabı okuduktan sonra

İslamiyeti tanımak için büyük bir merak uyanır Webb'in içinde; "Arabistan Peygamberi"nin hayatını merak eder. Ardından Konsoloslukta işlerini bir kenara bırakıp kendini İslamiyeti incelemeye adar ve aynı yıl içinde bir kitapçık yayınlayarak Müslüman olduğunu ilan eder.[3]

ABD'nin Filipinler Başkonsolosu, artık beyaz bir Müslüman Amerikalıydı. Onun "ilk Müslüman Amerikalı" olup olmadığı kesin değil. Ancak Alexander Russell Webb 'in, İslamın Amerika'da yayılması için canla başla çalışan "ilk Müslüman misyoner" olduğu gayet açık. Çünkü bu kaba kacağa sığmayan delişmen ruh, İslamiyetle müşerref olduktan sonra, 1892'de itibarlı görevinden istifa ederek Amerika'ya dönmüş ve kolları sıvayıp işe girişmişti. İşe, yani İslamiyeti yaymaya. Onun adı artık "Muhammad" idi.

İşte Şikago Fuarı'nın açıldığı sene, aynı zamanda Webb'in Amerika'da tebliğ dükkânının kepengini açtığı tarihtir. Yeni "misyon''unu şöyle açıklamıştı kendisi:

Kilise çürümüştür, Amerikan şehirlerinde zeki ve ilerici bir çok insan, kilisenin bu durumundan dolayı arayış halindedir. İslamiyet bu derde derman olacak tek dindir. Öyleyse, iş başına...

Broadway'da bir İslam Kültür Merkezi

Broadway Caddesi 1122 numarada açtığı büroyla işe başlayan Alexander Russell Webb, ilk iş olarak bir gazete çıkartmaya koyulur. İslamiyetin sesini böyle duyurabileceğine inanır çünkü. *The Moslem World* adlı aylık gazeteyi 1893'de ancak 7 veya 8 sayı çıkarabildiyse de, gazete, günümüzde çıkmaya devam eden *Muslim World* dergisine il-

3 http://library.duke.edu/digitalcollections/rbmscl/webb/inv/pdf/ Bu adreste Webb'in 1892 tarihli günlüklerinin özetleri bulunmaktadır. Günlüklerin asılları Duke Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.

ham kaynağı olacaktır. Bu, 'ABD'de ilk misyonerliği dergisi' olarak tarihe geçecektir. Alexander Webb'in 1894 yılında bu defa *The Voice of Islam* (*İslamın Sesi*) adlı bir dergi çıkarmaya başladığını da biliyoruz. Ayrıca da kitap ve kitapçık da basıp dağıtmış olduğu yazılı kaynaklarda.

Osmanlı arşivlerine bakılırsa, Webb'in bu 'misyonerlik' faaliyetlerinin temelinde de Sultan II. Abdülhamid'in desteği olduğu görülecektir. Nitekim yeni adıyla "Webb Efendi", Padişah'a yazdığı bir dilekçede bütün çabalarının İslamiyeti Amerika'da yaymak olduğunu ama bu faaliyeti yürütecek maddi güçlerinin bulunmadığını söylemekte ve Osmanlı Devleti'nin yardım elinin oralara ulaşmasını istemekteydi.

Parasızlıktan faaliyetlerini tatil etme noktasına gelmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin Washington sefiri Mavroyeni Bey'i ziyaret eden Webb, ona çektiği sıkıntılardan bahseder. Sefirin haber vermesiyle durumdan haberdar olan Abdülhamid, bir "irade-i seniyye" ile Muhammed Webb Efendi'ye aylık 25 bin kuruş 'bahşiş tertibinden' ödenmesini bildirmiştir (tarih 15 Ocak 1894'dür). Bir başka belge ise bize *The Voice of Islam* dergisinin yayınına Babıâli'nin mali desteğiyle devam ettiğini göstermektedir.[4] Osmanlı Webb Efendi'yi ciddiye almış ve desteklemeye değer görmüştür. Ancak Sultan yine de ipi sağlam kazığa bağlar. Eğer doğru yol üzere devam ederse paranın verilmesi, zararlı hareketleri ve yayınları görülürse kesilmesi şartını ekler iradesine.[5]

Sonunda İstanbul'dan bir miktar yardım geldi ama bu para yapacağı işler için yetersizdi. 1896'dan sonra faaliyetlerini bir süreliğine tatil etti. Son güvendiği dal olan Osmanlı'ya da kar mı yağmıştı yoksa?

4 Nurdan Şafak, Osmanlı-Amerikan İlişkileri, İstanbul 2003, OSAV, s. 171-172.

5 Cezmi Eraslan, "Muhammed A. R. Webb'in Amerika'da İslâm propagandası ve Osmanlı Devleti'yle ilişkileri (1893-1896)'', İlmî Araştırmalar, Sayı 2, 1996, İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, s. 89.

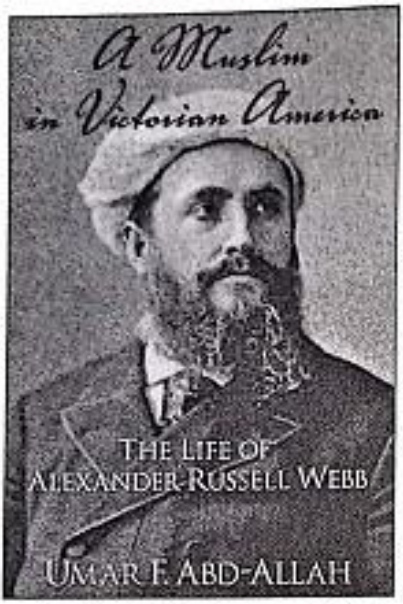
Bir süre gazeteciliğe ilk başladığı New Jersey'deki Rutherford'a yerleşti. Siyasete döndü, Senatoya aday oldu ama son anda başka bir aday lehine çekildi. Umutları tam tükenmişken sevindirici bir haber aldı. Kendisini unutmayan Sultan II. Abdülhamid, Webb'i bu defa özel olarak İstanbul'a davet ediyordu. 1901 yılında İstanbul'a geldi ve Yıldız Sarayı'nda huzura kabul olundu. Padişah kendisini "New York Onursal Osmanlı Başkonsolosu" [*Honorary Ottoman Consul General to New York*) olarak atamıştı. Ve Abdülhamid kendisini "Osmanlı" kabul ederek "Bey" (Sir) unvanını vermişti. Webb, bu onura erişen tek Amerikalı olarak tarihe geçmiştir.

Ermeni Soykırımı iddialarına Webb'den cevap

Nitekim bu moralle ülkesine dönen Muhammad Webb Efendi, Amerika Birleşik Devletleri'nde çeşitli konferanslar verdi, gazete ve dergilere yazılar yazdı, kütüphaneler ve okuma odaları açtı, çalışma grupları oluşturdu, velhasıl İslamiyetin yayılması için akıl almaz bir azimle çalıştı. "Amerikan Müslüman Kardeşliği" adlı, Peygamber Efendimizin (sav) hayatını, ahlâkını, hedefini ve öğretilerini incelemeyi amaçlayan bir kurum oluşturdu. Mevcut meallerin yetersizliğini gördükçe Kur'an-ı Kerim'i sağlıklı bir şekilde İngilizceye çevirmeyi planladı. Amerika'nın, filmlerden de hatırlayacağınız en ünlü caddelerinden birisi olan Broadway üzerinde resmen ilk camisini açtı.

Ne var ki, vefatından bir yıl önce, 1915 yılında maddi kaynak yetersizliği yüzünden bu caminin kapanmış olması gerçek bir talihsizliktir. (Herhalde o sıra Dünya Savaşı'na girmiş olan İttihatçılar yardımı kesmişlerdir.) Bugün yerinde olsaydı, muhakkak ki Amerika'da İslamiyetin varlığı adına son derece değerli bir sembol ve hatıra işlevi görecekti.

6 Umar Faruk Abd-Allah, A Muslim in Victorian America: The Life of Alexander lUıssell Webb, Oxford University Press, 2006, s. 6.

Webb Efendi hakkında en geniş bilgi, Ömer Faruk Abdullah'ın *A Muslim in Victorian America* adlı kitabında bulunmaktadır.

Şikago Fuarı'nda İslamiyet hakkında peş peşe iki çok önemli konferans veren Muhammad Webb kardeşimizi hıncahınç doldurdukları salonlarda dinleyenler arasında çok ilginç biri vardır: Amerikan edebiyatının şahikalarından Mark Twain. Nitekim Twain'in ünlü romanı Tom Sawyer'da, Müslümanlar hakkındaki bahiste sözü edilen kişinin Alexander Russell Webb olduğunu söylemekle yetinelim şimdilik. Geri kalanını edebiyat tarihçileri araştırsın.

Son olarak şunu da belirtelim ki, Webb Efendi, hem Ermeni Soykırımı iddialarına, hem de Abdülhamid'e 'Kızıl Sultan' diyen karalama kampanyalarına cevap vermiş, yani bizim adımıza lobicilik faaliyeti yürütmüş, Amerika'da bir Müslüman mezarlığı ve cami yapılması için çalışmış, hatta Abdülhamid'in desteğini istemiş ama bu, maalesef gerçekleşmemiştir. Cami yapımı konusunda desteklenmiş olmasına rağmen resmî prosedürleri aşamadığı için gerçekleşmemiş olması daha muhtemel görünüyor. Çünkü Abdülhamid, 1895 yılında Paris'te de büyük bir cami yaptırmak için girişimlerde bulunmuş ama benzer engeller yüzünden hayata geçirilememiştir.[7]

Webb'in Ermeni Soykırımı iddialarını Müslüman bir bakış açısından reddettiği *The Armenian Troublesand Where the Responsibility Lies*

7 Faruk Bilici, "*Fransa-Ülkede İslâmiyet*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, cilt 13, İstanbul 1996, s. 189.

Webb'in Abdülhamid'e yazdığı mektubun İngilizce orijinali.

(*Ermeni Karışıklıkları ve Sorumluluk Nerede?)* ve *A Few Facts About Turkey Under the Rule of Abdul Hamid II* (*Abdülhamid Yönetimindeki Türkiye Hakkında Bir Kaç Gerçek*) adlı kitapçıkları bulunmaktadır. Hatta Ermenilerin bir dönem baş hedefi haline gelen Hamidiye Alayları'nı dahi cesaretle savunmuş, bunun Osmanlı Devleti'nin kendisini korumak üzere aldığı bir tedbir olduğunu söylemiştir.[8] Daha o yıllarda bu iddiaları cesaretle cevaplandırmış olması, Webb'in erdemi olarak değerlendirilmelidir.

Abdülhamid'in "İngiltere Şeyhülislamı"

Webb'den söz açılmışken, Abdülhamid'in "İngiltere Şeyhülislamı'' unvanını verdiği William Henry Quilliam'dan da kısaca bahsedelim.

8 İlhan Ekinci, "*Doğu ile Batı arasında bir aydın: Muhammed Alexander Russell Webb Efendi*", OTAM, Sayı: 17,2005, s. 253, dipnot 106.

Quilliam hukuk öğrenimi görmüş Liverpoollu bir İngiliz. 1887 yılında yolu tatil için gittiği Cezayir ve Fas'a düşer, burada Müslümanları tanır, dünyaya bakış açısı aniden değişir. 31 yaşındayken İslam'ı seçtiğini açıklar. Yeni ismi "Şeyh Abdullah "tır. İslamiyeti daha iyi tanıyabilmek için Arapça öğrenmiş, hatta o sırada 63 yaşında bulunan annesini de Müslüman yapmıştır. Liverpool'da açtığı, yanında bir enstitünün de bulunduğu cami, İngiltere'de açılan ilk camidir aynı zamanda. *The Crescent* (Hilal) adıyla haftalık bir gazete çıkarmıştır (1893-1908). Enstitüde eğitim faaliyetleri düzenleyerek hem Müslüman hem de gayri-Müslimlere yönelik kurslar açmış, haftalık münazara programları düzenlemiştir.[9]

1890 yılında bir arkadaşı, İngiltere'de İslamiyeti yayma çalışmalarında Osmanlı padişahından yardım alabileceğini söyleyince 1894'de[10] İstanbul'u ziyaret etmiş ve Abdülhamid taralından kabul edilmiştir. İstanbul'da adeta bir devlet adamı gibi karşılanan Quilliam, bir hafta kaldığı İstanbul'u gezer, hatta saltanat kayığıyla Boğaz turu bile yapar. Gitmeden önce Abdülhamid kendisine "Britanya'nın Şeyhülislamı" görevini bir fermanla yöneltir. Nişanlar, madalyalar takarak ödüllendirir. Bu onurlu görevi hakkıyla yerine getireceğine dair söz veren Quilliam'in adı artık Şeyh Abdullah'tır. İlk kez İstanbul'da başına giydiği fesini ölünceye kadar çıkarmayacak ve İngiltere'de Osmanlı memurlarının giysisiyle dolaşacaktır.

Günün birinde aniden ortadan kaybolur Şeyh Quilliam. Nereye gittiği bugün dahi bir sırdır. Ancak birkaç İngiliz mühtedi ile birlikte Türkiye'ye gittiği, hatta oğullarından birisinin Osmanlı ordusuna katıldığı söylentileri mevcuttur. Kim bilir, belki de torunları aramızda yaşıyordur.

9 Ali Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar*?, İstanbul 2009, İz Yayıncılık, s. 46.

10 Diyanet İslam Ansiklopedisine göre ise 1890'da İstanbul'dan davet gelir. Bkz Şükrü Selim Has, "*İngiltere- V. Ülkede İslâmiyet*", cilt 22, İstanbul 2000, s. 300.

Peki ya sonuç?

> William Henry 1932 yılında vefat ettiğinde geride hidayetine vesile olduğu 600'ü aşkın Müslüman İngiliz bırakmıştır. Bugün İngiltere'deki Müslüman İngilizler vefa borçlu oldukları Abdullah Quilliam'i her yıl düzenledikleri bir anma gecesiyle yâd ederler. Anma gecesine katılan erkeklere girişte Osmanlı fesi dağıtılır.

İngiliz emperyalizmine karşı çıkan ve Osmanlı Devleti'ni savunan bu İngiliz Müslumanının, ömrünü İngilizlerin oyunlarına karşı planlar yapmakla tüketen Sultan Abdülhamid tarafından fark edilmiş ve desteklenmiş olması artık bize şaşırtıcı gelmese gerektir. Asıl şaşırtıcı gelmesi gereken nokta, Mirza Abdürrahim Efendi adlı muhtemelen ulemadan bir şahsın hem de Abdülhamid döneminde New York'a giderek Muhammad Webb Efendi ile tanışmış ve Müslüman olma macerasını bizzat onun ağzından aktarmış olmasıdır. Bu görüşmeler yine Abdülhamid döneminde basılan Amerika'da İslâmiyet adlı kitapçıkta genişçe aktarılmıştır.

Biri New Yorklu, öbürü Liverpollu bu iki "İslam misyoneri"nin yolu, daha başkaları gibi Sultan Abdülhamid'le kesişince tarihin merkezine doğru bir yolculuğa çıkmış oldular. Abdülhamid'in eli o kadar uzundur işte...

Bunun için diyorum ya: Hayret damarları kurumuş bir topluma ilaç gibi gelecektir Abdülhamid'in 'kurtlarla dansı'.

11 Safvet Senih, "*İngiltere Şeyhülislamı Abdullah Quilliam*", Sızıntı, Sayı 339, Nisan 2007.

12 Mirza Abdürrahim Efendi, *Amerika'da İslâmiyet*, Çeviren: İsmetzade Doktor Mehmed Arif, İstanbul 1311, Matbaa-i Âmire, 40 sayfa. Bu kitaptan daha önce bir yayında söz edilmiş fakat içindeki bilgiler bilerek veya bilmeyerek karıştırılmıştır. Bkz. "Ve yine Abdülhamid", Sebil, Sayı: 42,15 Ekim 1976, s 8-9. Alt başlık şöyledir: "Sultanın bu hususda ABD'nin Filipinlerdeki konsolosu ile temasa geçtiği günışığına çıktı." Halbuki kitapta sadece Webb'in Hacı (Elhac) Abdullah ile tanıştığından söz ediliyor ve Abdülhamid tarafından gönderildiği zikredilmiyor. Kitaptan alındığı söylenen "Hiç şüphe yoktur ki,..." şeklinde başlayan paragrafı Amerika'da İslamiyet kitabında bulmamız mümkün olmamıştır.

Bertrand Russeli'ın dayısını Abdülhamid'in imamı defnetti

Konumuzla dolaylı olarak ilgili olsa da sizinle ilginç bir ayrıntıyı paylaşmaktan alamayacağım kendimi.

Ünlü İngiliz filozofu Bertrand Russell soylu bir aileden gelmektedir. Lord'dur zaten. Dayılarından birisi 1860'larda Müslüman olmuş ve çevresine de bunu ilan etmiştir. Artık bu soylu İngiliz, bir Müslüman gibi yaşamakta, beş vakit namazını kaçırmamakta, hatta teheccüd namazlarını bile aksatmamakta, az yemekte, atalarından kalan köşklerinin mütevazi bir odasında tam bir zahid gibi yaşamaktadır.

Bertrand Russell'ın dayısı Lord Stanley of Alderley, vasiyetinde bir Müslüman gibi gömülmek istediğini beyan etmiş ve eklemiştir: Benim namazımı Londra'daki Osmanlı Büyükelçiliğimin imamı kaldırsın.

Haber verilenlerinden birisi de o sırada Londra Sefareti'nde Müşavir olarak çalışan 'şair-i azam' Abdülhak Hamid [Tarhan] değil miymiş? Böylece agnostik filozofun dayısı, Abdülhamid devrinin Osmanlı sefaretinden yardım istemiştir cenaze töreninde. Zira Abdülhak Hamid Bey'i 1886'da yılında Galler'deki şatosuna davet etmiş ve orada tanışmışlardır.[13]

8 Aralık 1904 tarihli bir mektubunda dostu Ahmed İhsan Tokgöz'e Bertrand Russell'ın dayısını şu ilginç satırlarla tanıtmaktaydı Şair-i A'zâmımız:

İngiltere'de mutaassıp bir Hıristiyan ailesinden doğan Lord Stanley, daha bizler dünyaya gelmeden önce İslam dinini kabul etmiş ve bir Hıristiyan memleketinde din-i mübinimizin ve İslam hukukunun savunucusu olmuştur.

13 Bilgi için bkz. The Light & Islamic Review March - April 2000 http://www.muslim.org/light/light002-frm.htm; B[ertrandl Russell, Yaşantım, Hazırlayan-Muammer Sencer, Istanbul 1974, Erk Yayınları, s. 20; Yusuf Mardin, Abdülhak Hâmid'in Londrası, İstanbul 1976, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 288-291.

Anadan doğma Müslümanlarla, İslamiyetin değerini, iyi ahlakını idrak etlikten sonra İslamlık şerefine ulaşan bir Müslüman arasında büyük fark vardır, özellikle de o şerefe nail olma, dediğim gibi bir Hıristiyan ülkede vaki olursa, Lord Stanley'in ne büyük bir Müslüman olduğu ortaya çıkar.

Atalarının, bütün ailesi fertlerinin, gömülü bulundukları yere gayet uzak bir küçük ağaçlığın içinde hazırlanan mezarı, asude hayatının anlamlı bir andacıdır [hatırasıdır). Bu yolda gömülmeği vasiyet eden rahmetli, bir Hıristiyan çevresinde, biricik Müslüman, yurdunda garip ve yuvasında konuk ve zenginliğe sahipken, çok sade olan geçinme tarzıyla, erkek ve kadınlara örnek bir insandı. Sayesinde nice aileler geçiniyor, fakat kendisi bir fakir gibi yaşıyordu.

Armağanlarının bolluğundan olmalı, [bu] büyük Müslümana rahipler taparlardı. Bol yemekli sofrasında tıka basa yiyerek doymuş bu kimselerden cenazesinde hiçbir fert bulunmaması, söylenildiğine göre kendi vasiyeti gereğinden ve bir söylentiye göre de rahmetlinin Müslim bulunmasındanmış. Söylentilerin her ikisi de doğru olsa gerektir.

Uçsuz bucaksız koru ve otlaklara birçok çiftlik ve köylere ve çeşitli yerlerde büyük ve eski konutlara malik olan bu olgun insan, bu bilgi ve bilim adamı, daha açık bir deyimle bu büyük Müslüman, döşemesi bir seccadeden ibaret olan üst katta bir odada günlerini geçirirdi.

Şimdi mezarı da, odası gibi, belki de manevi bir seccadedir. Rahmetli din buyruklarına uyduğu için yasak besin [haram gıda] ve içki yiyip içmekten son derece kendini gözeterek yaşamış olduğu gibi İslamlığı benimsediği tarihten sonra resmini bile aldırmamış olduğundan kendisinin şimdi benzeri gibi resmi de bulunamıyor.

Biraderiniz
Abdülhak Hâmid [14]

14 Mardin, erge, s. 290-291.

Abdülhamid'in bor'u kaptırmama mücadelesi

Ve me'muldür ki, zât-ı kudsiyet-âyât-i cenâb-ı
mülûkânede merkûz olan hissiyât-ı adalet iktizâ-yı
âlisince iltimâs olunan imtiyâz fermân-ı âlisinin
ısdârına lütfen ve inâyeten emr ü fermân buyuracaklardır.
(20 Nisan 1887)

Alfred Sandison [1]

Günümüzde bor madeniyle ilgili yığınla spekülasyon yapıldığını biliyorsunuz. Türkiye'nin, hatta dünyanın geleceği bor madeninden elde edilecek enerjiye bağlıdır diyen uzmanlar medyada boy gösteriyor sık sık. Bor madeni uçak gövdesi yapımından füze yakıtına kadar pek çok ileri teknoloji ürününde kullanılıyormuş. Hatta hatırlarsınız bor yüzünden 2007 yılında ABD'nin Türkiye ile savaşa gireceği üzerine romanlar bile kaleme alınmıştı.

Bütün bu bor tartışmaları arasında Sultan II. Abdülhamid'in bor madeni yataklarını yabancılara kaptırmamak için nasıl dişe diş bir mücadele verdiği nedense pek gündeme gelmedi. Bu bölümde arşiv

1 İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Alfred Sandison'un Sultan Abdülhamid'e yazdığı ve İngiliz tüccarlarına bor madeni çıkarma ve işletme imtiyazı isteği dilekçesinden. Basitleştirilmiş bugünkü Türkçe ile ifade edilirse meali şudur: "Umulur ki, Yüce Hakan, zâtında mevcut adalet duyguları icabı olarak rica olunan imtiyaz

fermanının çıkarılmasına lütfen ve inayeten emir ve ferman buyuracaklardır." (Kaynak için bkz. dipnot 2.)

belgelerine dayanarak Abdülhamid'in 10 yıl kadar devam eden bor mücadelesinden bazı kesitler sunacağım. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bir kitap yazılacak kadar malzemenin araştırmacıların ilgisini beklediğini söylemekle yetinelim şimdilik.

Ancak bilmemiz gereken bir şey varsa bor madeninin Türkiye'de oldukça erken keşfedildiği ve ilk maden çıkarma izninin, daha 1865 yılında, yani Abdülaziz devrinde Desmazures (Dömazür) isimli bir Fransız'a 20 yıllığına verildiğidir.

İşte bor madeni yataklarının dünyada en yoğun olarak bulunduğu alanlardan biri olan Balıkesir'in Susurluk ilçesinin Sultançayırı bölgesindeki bu madenin işletme imtiyazı, Hanson adlı bir İngiliz ile Giove (Cove) adlı bir İtalyan uyruklu girişimcinin iştahını kabartır ve onlar da bu ocağın civarında başka bir madenin imtiyazını almak için harekete geçerler. Ne var ki, ilk imtiyazı kapmış olan Fransız girişimci işin peşini bırakmaz, itiraz eder ve Mart 1880'de İstanbul'daki Fransız Elçiliğini harekete geçirerek bu rakip girişimi Babıali nezdinde protesto eder. Ve ardından başka anlaşmazlıklar patlak verir. Sonuçta işin ucu, Ticaret ve Ziraat Bakanlığı'na kadar uzanır.

Tabii o devirde ucu Babıali'ye uzanan işlerden Abdülhamid'in haberdar olmaması düşünülemez. Rekabetin kızışması üzerine madenden başlangıçta yüzde 5 rüsum (vergi) alınırken, bu oran 4 kat artırılmış ve tam yüzde 20'ye çıkarılmıştır. Böylece yabancı şirketlerin işi zorlaştırılmakta, adeta imtiyazını aldıkları bu madenleri kendiliklerinden terk etmeleri arzulanmaktadır.

Bor uğruna kapışma

Belgelerden 1884 yılına doğru bor çıkarmak isteyen şirketler arasındaki kıyasıya rekabetin adeta bir kapışmaya dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bir keresinde çözüm olarak maden sahasındaki

işletmelere “Paydos!” denilmişse de, bu tedbir de ortalığın yatışmasına yetmemiştir. Çünkü yasaklamaya rağmen bor, bu defa kaçak yollardan, arpa vs. eşya arasına konularak yurt dışına kaçırılmakta, ocakta bekletilen madenler de ayrı bir gelir kaybına sebep olmaktadır.

Öte yandan Hanson-Cove şirketi ise işin peşini bırakmak niyetinde değildir. Şirket 1887 yılına geldiğimizde Osmanlı maliyesinin de zor durumda olmasından istifadeyle cazip ödeme teklifleri sunarak yeni bor imtiyazları koparmak için uğraşmaktadır. Nitekim bu cazip teklifler Şûra-yı Devlet, yani bugünkü Danıştay tarafından kabul edilmiş olup Bakanlar Kurulu'nca da onaylanmıştır.

Şimdi sıra bir kişiyi ikna etmeye gelmiştir. Kim olduğunu tahmin ettiniz sanırım: Sultan Abdülhamid. Ondan da bir “irade” koparıldı mı, iş tamamdır.

Sadaretten, yani Başbakanlıktan Yıldız Sarayı'na yazılan ve iki harita eklenerek gönderilen tezkerede bu hususta Padişah hazretleri her ne emir ve ferman buyururlarsa onun hükümlerine göre hareket edileceği belirtilmekteydi. Takvimler, 9 Şubat 1887'yi gösteriyordu.

Bu tarihten 3 ay sonra, 20 Nisan 1887 tarihli bir başka belgeden öğreniyoruz ki, saraydan bu konuda herhangi bir emir çıkmamıştır. Çünkü Sultan II. Abdülhamid, Nuh demiş, peygamber dememiştir. Bu yabancı şirketlere bor imtiyazını bir daha kaptırmamaya kararlıdır ve bu yüzden Babıali'nin kararını imzalamayıp savsaklamakta, tabir caizse buza yatırmaktadır.[2]

Su uyur düşman uyumaz, derler. Şimdi İngiltere Büyükelçisi Alfred Sandison devrededir ve türlü övgüler düzerek Abdülhamid'den imza konusunda anlayış istemektedir. Ancak Sultan’ın Osmanlı çıkarlarına aykırı olduğuna inandığı bu irade bir türlü çıkmaz. Çünkü Abdülhamid, bor madeni üzerinde oynanan oyunların farkında olacak kadar uyanık bir yöneticidir.

2 Hayri Mutluçağ, “*Borasit ve Anadolu’da yabancı çıkarları”* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi syı 1, Ekim 1967

Abdülhamid uyanıklığı

Nihayet Yıldız Sarayı'ndan beklenen karar, epey bir beklemeden sonra, 1889 yılında yine aynı yerde başka bir bor madeninin imtiyazı için çıkar. Bilin bakalım kime?

Tahmin ettiğiniz gibi İngiliz veya İtalyan girişimcilere değil elbette. Aşağıda orijinalini verdiğimiz belgeye bakılırsa Abdülhamid, artık bor madeni imtiyazlarını yerli üreticilere, özellikle de kendisine yakın olan paşalara vermeye başlamıştır. Bunun amacı da elbette bu değerli madenin kendisinin kontrol edebileceği insanların elinde durmasıdır. Zaten kapitülasyonlarla başı yeterince dertte olan devleti yeni bir sorun yumağına daha gömmek istememektir.

İşte Başbakanlık Arşivi'nde bulunan (Yıldız Prk. Bşk. Dos.16/ Göm. 53) o belgenin sadeleştirilmiş hali:

> Hüdavendigâr vilayetinde, Karesi sancağında, Fart nahiyesinde, İldiz ve Aziziye köyleri civarında, doğusunda Ilıca yolundaki Kapalıdere içinde Sulucek mezarlığı ve kuzeyinde Sulucek ince yolu boyunca Arnavud Ağılı ve Germe Kaya ve batısında Küplü deresindeki köprüye ve oradan da Sultançayırı'ndan gelen caddede biri İldiz'a ve diğeri Hanson-Cove şirketine giden yoldan kesildikleri noktaya kadar ve güneyinde söz konusu noktadan adı geçen şirketin sınırı boyunca Kapalıdere'de sonlanan sınır dahilinde yaklaşık olarak 1500 dönüm arazide çıkacağı düşünülen borasit madeni imtiyazının usul ve nizamı dairesinde padişah hazretlerinin değerli yaverlerinden ve büyük mareşallerinden Fuad Paşa hazretlerine verilmesi onun verdiği dilekçe üzerine çıkan padişahın irade-i seniyyesi gereğidir.
>
> 23 Ağustos 1889

Aradan tam 120 yıl bile geçmiş olsa Abdülhamid'den çıkıp uçak gövdesinde kullanılan bor madenine elinizle dokunabilirsiniz.

Abdülhamid bor'u yabancıya vermiyor

Yıldız Sarây-ı Hümayunu

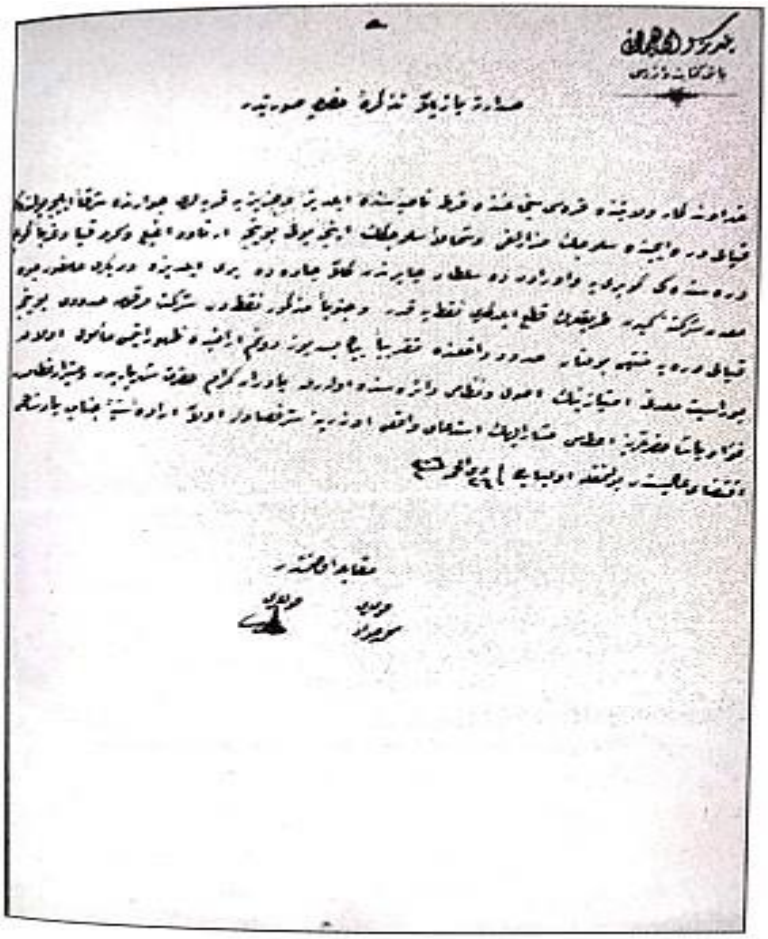
Baş kitabet dairesi

Sadârete yazılan tezkire-i hususiye suretidir

Hüdavendigâr vilâyetinde Karesi sancağında Fart nahiyesinde lldiz ve Aziziye karyeleri civârında, şarkan Ilıca yolundaki Kapalıdere içinde Sulucek mezarlığı ve şimâlen Sulucek ince yolu boyunca Arnavud Ağılı ve Germe Kaya ve garben Küplü deresindeki köprüye ve oradan da Sultançayırı'ndan gelen caddede biri lldiz'a ve diğeri Hanson-Cuove şirketine giden tarikdan kat eyledikleri noktaya kadar ve cenuben mezkur noktadan şirket-i merkume hududu boyunca Kapalıdere'ye müntehi bulunan hudud dâhilinde takdiren binbeşyüz dönüm arâzide zuhur etmesi memul olan borasit madeni imtiyazının usul ve nizâmı dâiresinde olarak Yâverân-ı Kirâm-ı Hazret-i Şehriyâriden ve Müşiran-ı Izâmdan Fuâd Paşa hazretlerine itası müşarünileyhin istid'a-yı vâkii üzerine şerefsâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Pâdişehi iktizâ-yı âlisinden bulunmakla ol bâbda...

26 Zilhicce (1)306
23 Ağustos 1889

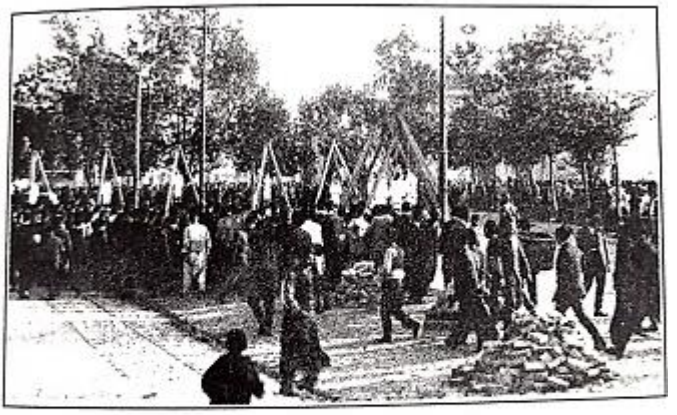
Kulları	Kulları
Muhammed Suad	Mustafa

Metnini verdiğimiz 'bor belgesi'nin
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki orijinali.

IV.

BİR DARBENİN ANATOMİSİ

31 Mart'tan sonra İstanbul sokaklarında kurulan darağaçları ve 'salıncak'ta sallandırılanları dehşet içerisinde seyredenler.

Darbecileri ilk yargılatan Abdülhamid olmuştu

Yakın tarihimizdeki en sivil yönetim,
Abdülhamid yönetimiydi.

Cemil Koçak (Sabancı Üni.)
Radikal, 9 Kasım 2009

Geçmiş darbeciler yargılanır mı yargılanmaz mı? tartışması, 128 yıl önce, tam da bugünlerde sonuçlanmış olan, tarihimizdeki ilk darbe yargılaması olayını hatırlattı bana. Gerçi 1859'da Kuleli Vak'ası sanıkları da yargılanmıştı, lakin onlar şimdiki Ergenekoncular gibi bir darbe girişiminde bulunmuşlar ama başaramamışlardı. 27 Haziran-28 Temmuz 1881'de Yıldız Mahkemesi'nde yargılananlar ise gerçekleşmiş bir darbenin elebaşılarıydı.

İşin ilginç yanı, dava, darbenin üzerinden 5 yıl geçtikten sonra açılmıştı. Peki neden bu kadar uzun süre beklenmişti? sorusu gelebilir hatırınıza. Bilmelisiniz ki, o 'uzun' 5 yılda Sultan II. Abdülhamid, bir yandan 93 Harbi'nin yaralarını sarmaya çalışırken, öbür yandan iktidar merkezine çöreklenmiş darbecileri kendine has yöntemlerle uzlaştırıp ipleri eline almıştı. Artık onlarla hesaplaşabilirdi.

Üstelik mahkemede sadece Serasker Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ve Devlet Bakanı Mithat Paşa gibi darbeci paşalar değil, bir Şeyhülislam (Hayrullah Efendi) da yargılanmaktaydı. Hatta eski sultan V. Murad ile annesi Şevkefza Kadınefendi bile, mahkemeye gelmedilerse de, sanıklar arasında bulunuyorlardı.

30 Mayıs 1876 günü gerçekleştirilen askerî darbeyle Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine yeğeni V. Murad geçirilmişti. Bu darbe, aynı zamanda II. Mahmud'un devlet yönetimini askerler ve ulemadan alarak 'mülkiye' sınıfına vermesine, yani Tanzimat'ın yönetimi sivilleştirme ilkesine de indirilmişti. 1876'da tahrip edilen, bu 50 yıllık sivil-asker dengesi olmuştu.[1]

Önce bin kadar medrese öğrencisi parayla (birer mecidiye dağıtılmıştı kendilerine) sokağa dökülerek sadrazamın değiştirilmesi sağlanmıştı. Abdülaziz, Mahmud Nedim Paşa'yı görevden aldı ve sadrazamlığa Mütercim Rüştü Paşa'yı getirdi. İlk adım atılmış, saraydan ciddi bir direniş görülmemişti. Öyleyse ikinci adım atılabilirdi. Bu defa Rüştü Paşa, Seraskerlik makamına Hüseyin Avni Paşa'yı getirdi. Mithat Paşa Devlet Bakanı, Hayrullah Efendi de Şeyhülislam oldu. Askerî Okullar Komutanı ("Şıpka Kahramanı" diye tarihe geçen) Süleyman Paşa ise operasyonun başaktörü olacaktı.[2]

Sadrazamı değiştirmekle bir darbenin örümcek ağı gibi devlet bünyesini sarmasına müsaade etmiş olan Abdülaziz, kendi sonunu hazırladığından habersizdi. Nihayet sarayı, güya padişaha yapılacak bir suikastı önlemek üzere oraya getirilen Harbiye (Harp Okulu) öğrencileri tarafından sarıldı (bir de özel olarak Suriye'den Türkçe bilmeyen taburlar getirilmişti). Abdülaziz'in gözü gibi baktığı donanma da denizden Dolmabahçe Sarayı'nı kuşatınca yapılacak pek az şey kalmıştı.

1 Yılmaz Öztuna ve Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, İst. 1987
2 Erol Özbilgen, *Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilişi*, İst. 2006

Oysa Cevdet Paşa'nın dediği gibi, padişah eğer 'tankların üzerine çıkma' cesaretini gösterebilmiş olsaydı, darbecileri kolaylıkla püskürtebilirdi.

Birkaç gün sonra da Feriye Sarayı'ndan o feci haber geldi: Abdülaziz bilek damarları kesilmiş vaziyette kanlar içinde yatarken bulunmuş, kısa bir süre sonra da hayatını kaybetmişti. 'Öldürüldü mü yoksa intihar mı etti?' tartışması hâlâ sürüyor.

Büyük umutlarla tahta oturtulan V. Murad'a gelince, bu feci olay üzerine cinnet geçirdi. Sürekli gülüyor, tuhaf hareketler yapıyordu. Bu halde Padişahlık yapamayacağı anlaşılınca aynı darbeci klik tarafından o da tahttan indirildi ve o zamana kadar kişiliği pek de iyi tanınmayan Şehzade Abdülhamid padişah yapıldı. Nitekim II. Abdülhamid 4 ay kadar sonra Meşrutiyet'i ilan edecek ve Kanun-i Esasi'nin altına imzasını atacaktı. Ancak bir şartla: İstemediği yöneticileri sürgüne gönderme yetkisi elinde olacaktı (ünlü 134. madde).

İşte Abdülhamid, ayrıntılarına bir sonraki bölümde eğileceğimiz bu anayasal yetkisini kullanmak suretiyle iktidar merkezini boşaltacak, sonra da darbecilerle hesaplaşacaktı.

İlk olarak Süleyman Paşa Bağdat'a gönderildi (orada 1892'de öldü). Hüseyin Avni Paşa daha önce cezasını Çerkes Hasan'dan bulmuştu. Rüştü Paşa sadrazamlığını, Hayrullah Efendi ise şeyhülislamlığını kaybetti. Mithat Paşa ise 2 yıl kadar Avrupa'da gezdikten sonra Abdülhamid tarafından 'ürkütülmeden' önce Suriye, sonra da Aydın Valiliği'ne tayin edildi. Ancak bir gün hakkında tutuklama emri çıkarıldığını duyunca Fransız Konsolosluğu'na sığındı. (Aslında İngilizleri tercih ederdi ama konsoloshane uzaktaydı.) Zorlu pazarlıklar sonucunda güvence verilerek teslim alınıp İstanbul'a getirildi.[3]

3 Yaşar Şahin And, *Osmanlı Devleti'nde iki dava*, İst. 1995

İşte "Yıldız Mahkemesi" diye tarihe geçen yargılamalar bu operasyonun arkasından geldi. Davacı, "maktul"ün, yani Abdülaziz'in "velisi" sıfatıyla Abdülhamid'di. Görünüşte bir cinayet davası gibiydi ama aslında görülen, kanlı bir darbenin hesabıydı.[4]

Önce sanıklar sorguya çekildi[5], ardından tutuklandılar ve mahkeme aşaması başladı. Yıldız Sarayı, Malta Karakolu yakınında dev bir çadır kurularak halka açık olarak yapılan duruşmalar, son derece şeffaf bir şekilde cereyan ediyordu. Mahkemenin ikinci başkanı, Rumlardan Hirista Forides'ti. Üyeler arasında Ermeni Takavor Efendi'nin bulunması, dışarıya adil bir yargılama olacağı mesajını veriyordu. Zira özellikle 1876 darbesine karıştığına dair güçlü deliller bulunan İngiltere Yönetimi, mahkemeyi pür dikkat izlemekteydi.

Sonuçta Mithat Paşa da aralarında olmak üzere 10 sanığa idam kararı çıktı. Ancak Abdülhamid yine ihtiyatlı davrandı; kararı imzalamadan önce sarayda 25 kişilik bir fevkalade meclis topladı ve üyelerden fikirlerini sordu. Aralarında Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ile "Mecelle" müellifi Cevdet Paşa'nın da bulunduğu 15 devlet adamı idamların aynen onaylanmasını istedi; diğer 10 kişi ise cezaların hafifletilmesinden yana görüş bildirmişti[6].

Ne var ki Sultan Abdülhamid, hep yaptığı ve yapacağı gibi idam cezalarını küreğe çevirmekle yetindi; mahkûmlar cezalarını çekmek üzere Taif'e gönderildi.

Abdülhamid için önemli olan, darbecilerin yargılanabildiğinin görülmesi ve ibret alınmasıydı.

Alındı mı?

1909'a kadar evet. Ya sonrası? 'Abdülhamid'siz Yüzyıl'ın kanlı hikâyesidir.

4 Cevdet Küçük, "*Abdülaziz*", T.D.V. İslam Ans. Cilt 1

5 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine dair vesikaları*, Ankara 1987

6 Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tar*ihi Cilt 5

Abdülhamid ve Meşrutiyetçiler

Bir anayasa, sonra? Benim bildiğime göre
Polonya anayasası sizin baba yurdunuzu
parçalanmaktan kurtaramamıştı.[1]

Sultan Abdülhamid

Osmanlı Devleti'nde birincisi 1876'da, İkincisi ise 1908'de olmak üzere iki Meşrutiyet ilan edilmiştir. Aslında birbirinin devamı olan ama ilan edilişleri bakımından iki defa gerçekleşen "tek bir Meşrutiyet"ten söz etmek daha doğru olur. Ne gariptir ki, her iki Meşrutiyetin de ilanı, adı "Meşrutiyet düşmanı"na çıkartılan Sultan II. Abdülhamid'e nasip olmuştur!

Abdülhamid, "93 Kanun-ı Esasisi" diye bilinen Anayasa ile birlikte Meşrutiyet'i ilan ettiği zaman bunun Tanzimat veya Islahat fermanları gibi 'Düvel-i Muazzama'yı memnun etmek için yapıldığı, en azından

1 Theodor Herzl'in günlüklerinden aktaran: Yaşar Kutluay, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul 1967, Selçuk Yayınları, s. 81. Ergun Göze'nin Fransızcadan çevirdiği Herzl'in günlüklerindeki ifade ise şöyledir: "Nasıl? Bana bir anayasa kabul etmemi mi teklif ediyorsunuz? Üstelik bir anayasaya malik olmasının, paylaşılmasını engellemediğini bildiğimiz Polonya misali de önümüzdeyken?" Bkz. *Siyonizm'in ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul 2002, Boğaziçi Yayınları, s. 81. (Bu kitap tam bir çeviri olmayıp yer yer Kutluay'ın kitabındaki Herzl'in günlüğünden geniş parçalar iktibas edilerek hazırlanmış bir derlemedir.)

aceleyle devreye sokulmasının, İstanbul'a yapılmakta olan Tersane Konferansı'na katılan delegeyi iyi niyetimize ikna etme girişiminin bir parçasını oluşturduğu çok konuşulmuştur.

Zaten anayasayı da görünüşte 'bizimkiler' yapmıştı ama aslında hem komisyonlarda bazı yabancı danışmanlardan istifade edilmiş, hem de muhtevası Belçika, Prusya ve diğer ülkelerin anayasalarından ilham alınmıştı. Sonuçta Kanun-ı Esasi'nin yazım işlemi 1 Aralık 1876 günü tamamlanacak ve 23 Aralık 1876 gününe denk gelen 7 Zilhicce 1293 Hicrî tarihinde ilan olunacaktır.

Bu ilk Kanun-i Esasi'yi, yani anayasayı rafa kaldırdığı ve Meclisi tatile soktuğu için kızanlar çoktur Abdülhamid'e. Ne var ki, Anayasanın padişaha tanıdığı olağanüstü yetkileri görünce, hele bir de açılan Meclis-i Mebusan'ın olsa olsa bir 'danışma meclisi' hüviyeti gösterdiğini öğrenince milletvekillerinin ancak gidişat üzerinde fikir jimnastiği yapmakla yetinebileceklerini kabul etmek zorunda kalırız. Hatta bunun bir anayasa olup olmadığı bile tartışılmaktadır.

Öyle ki, milletvekilleri kanun önergesi (layihası) vermek için dahi padişahtan izin almak zorundaydılar! Zira Kanun-ı Esasi madde 53 şöyle diyordu:

> Müceddeden [yeni] kanun tanzimi veya kavanin-i mevcudeden [mevcut kanunlardan] birinin ta'dili [değişiklik] teklifi, Hey'et-i Vükelaya [Bakanlar Kurulu'na] ait olduğu gibi Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan [Senatörler ve Milletvekilleri] dahi kendi vazi-

2 Gerçi Midhat Paşa 28 Ocak I877'de Abdülhamid'e yazdığı söylenen bir mektupta "Kanun-i Esasi'yi düşmanımız Avrupa'nın sevgisini kazanmak isteği ile ilân etmedik" diye savunmuş, Anayasayı ilân etmekten maksadın, "Türkiye'ye mükemmel bir medeniyet getirmek" olduğunu söylemişti. (Mektubun metni için bkz. "*Mithat Paşanın Taiften gönderdiği son mektuplar*", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Saye 6, Haziran 1980, s. 24.) Ancak anayasanın ilan zamanlaması tam da bu iddiayı doğrulayacak niteliktedir. 1876'daki iç zorlamaların bir anayasa hazırlamakta çok zayıf bir etken olarak kaldığını, nihayet 30 yıl boyunca, ancak oluşan muhalefetin dağınıklığından kolaylıkla anlayabilirsiniz.

> fe-i muayyeneleri [belirlenmiş görevleri] dairesinde bulunan mevadd [maddeler] için kanun tanzimini veyahut kavanin-i mevcudeden birinin tadilini istidaya [istemeye] salâhiyetleri olmakla evvelce makam-ı Sadaret [Başbakanlık] vasıtası ile taraf-ı Şahaneden[Padişahtan] istizan olunarak [izin alınarak] irade-i seniyye müteallik buyurulur ise ait olduğu dairelerden verilecek izahat ve tafsilat üzerine layihalarının tanzimi Şura-yı Devlete [Danıştay'a] havale olunur.[3]

Bu durumda yasaların çıkması kadar ferdin hak ve özgürlüklerinin gerçekleşmesi de, Padişahın "takdirine bırakılmıştır. Prof. Orhan Aldıkaçtı'nın dediği gibi, 1876 Anayasası, devletteki bütün kuvvetleri Padişah'ta toplamıştır. Yürütmenin başında bulunan Padişah, yasama kuvvetini denetliyor, yasamanın kendi iradesine uygun olarak gerçekleşmesini temin ediyordu. Anayasaya göre Padişah, temsilcilerinden kurulu yasama kuvvetinden üstündür. Halbuki bütün hürriyet mücadelesinin, bütün iktidarı elinde bulunduran devlet başkanına karşı yapıldığı dikkate alınacak olursa durumda özlü bir değişiklik olmadığı, padişahın yazılı bir anayasal düzen içinde eski egemenliğini sürdürdüğü anlaşılır.

Üstelik 1876 Anayasası, laikleşme yönünden bakıldığında gerici(!) bir adım olarak bile kabul edilebilir, çünkü devletin resmi bir dini olduğunu, Padişahın teokratik devleti koruyup yöneten aktör rolünü üstlendiğini ve asıl önemlisi, Şeyhülislama neredeyse Sadrazam kadar yetki tanındığını görüyoruz.[4]

3 Bkz. A., Şeref Gözübüyük-Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri* (1839-1980),2. baskı, Ankara 1982, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 33-34 (altlarını ben çizdim -M.A.).

4 Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 4, baskı, İstanbul 1982, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 50-57,60, 63-64 ("I876 Anayasası, mübtebid bir idarenin hukuki mesnedi olmaktadır"; Suna Kili, "*1876 Anayasası'nın çağdaşlaşma sorunları açısından değerlendirilmesi*", *Armağan: Kanun-u Esasi'nin 100, Yıl*ı, Ankara 1978, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s, 194 ("Padişahın üstünlüğü bu Anayasanın en önde gelen ö-

Demek ki, bir Anayasa ilan edilmekle bütün sistemin birden, bire değişeceğini zannetmek, toz pembe hürriyet hayallerine dalmak tarihi durumu tespit açısından son derece yanıltıcı bir davranış olacaktır.

Meclisin yapısı

Bu durumda 56 'sı Müslüman, 4O'ı gayrimüslim olmak üzere toplam 96 milletvekilinden meydana gelen[5] bu ilk parlamentomuzun renkli manzarasını, İlber Ortaylı şu cümlelerle çizmektedir:

> 19 Mart 1877'de Osmanlı başkentinde, ülkenin dört yanından gelen rengarenk bir heyet toplanıyordu. Arabistan vilayetlerinden gelen çeşitli din ve mezhepteki temsilcilerin yanında, Anadolu ve Rumilinden gelen Türk, Rum, Bulgar ve Arnavut temsilciler ilk Osmanlı parlamentosunu oluşturuyordu.[6]

Bu, kelimenin tam anlamıyla çok-milletli ve çok-dinli parlamento aritmetiği, demokrasinin öncülüğünü yaptıkları iddiasıyla ortaya çıkan Avrupalıları bile çarpıcı çoğulcu görüntüsüyle şaşırtmışa benziyor. Çünkü o tarihte azınlıkların ve yönettikleri diğer milletlerin bu denli ağalıkla temsil edildiği başka bir meclis bulmak mümkün değildi. Biraz Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ama o da yine Almanlara yarı yarıya üstünlük kontenjanı tanımaktaydı. Nitekim anayasa gereği parlamentoda yer alan 516 mebusun en az yarısının Alman olması gerekiyordu.[7]

zelliğidir"); Adil Şahin, "*Haklar ve özgürlükler teorisi bağlamında 1878 Anayasası üzerine bir inceleme"*, Editör: Asım öz, *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*, -İstanbul 2008, Pınar Yayınları, s. 199-200; "1876 Anayasası bir anayasa değildir. Çünkü anayasadan beklenen bir takım "temel güvenceler" yoktur." İlber Ortaylı Kitabı,s. 364

5 Servet Armağan, "*Memleketimizde ilk parlamento seçimleri*", *Armağan: Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı*, s. 167.

6 İlber Ortaylı, "*İlk Osmanlı parlamentosu ve Osmanlı milletlerinin temsili*", *Armağan: Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı*, s. 169.

7 1908 yılında yeniden açılan Ayan Meclisinde dünya parlamentolarındaki durum ile Osmanlı meclisinin çok-milletli yapısı arasında belli karşılaştırmalar yapıldığına tanık oluyoruz. Mesela bkz. H. Aliyar Demirci, *ikinci Meşrutiyette Ayan Meclisi*, 1908-1912, İstanbul 2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 225-22R

Keza Habsburg İmparalorlıığu'nda da siyası partiler vardı ama bunlar sosyalist olan da dahil, etnik partiler veya bloklardı. Dolayısıyla Habsburg yönetiminin, aynen birazdan göreceğimiz Abdülhamid'in kısa süren ilk parlamenter deneyiminde olduğu gibi, fermanlar veya kararnamelerle yönetimde bulunmaktan başka seçeneği kalmamıştı.[8]

Demek ki, İmparatorluklar çözülürken etnik kökenli ayrışmaya direnmek, sanıldığı kadar basit bir iş değildir.

Parlamentonun açılmasından maksat, "Memalik-i Osmaniye"nin parçalanıp gitmesine mâni olmak ve imparatorluk halklarının birliğini kuvvetlendirmekti. Çözüm, ülkeyi bölmekten değil, temsilcileri, meselelerini ortak bir platformda konuşturarak, müzakere ettirerek hal yoluna gitmelerinden geçiyordu. Öyle ki, Meşrutiyet, hesapta vatanın bütünlüğünü koruyacak bir mucize, bir nevi devleti ölümsüzleştirecek 'tiryak' olacaktı.

Ancak 19 Mart 1877 günkü ilk toplantının ardından ortaya çıkan genel görüntü, bu beklentinin tam aksi yönünde oluşacak ve her bölgenin veya milletin temsilcisi, kendi topraklarını ve halkını kurtarmanın telaşına düşecekti. Böylece Meclis-i Mebusan, 93 Harbi'ndeki ağır yenilgilerin de etkisiyle ülkeyi birleştirici bir bağa değil, parçalayıcı bir dinamite dönüşmek üzereydi.

O sırada Meclis-i Mebusan Reisi bulunan Ahmed Vefik Paşa, meclis üyelerine ısrarla ortak bir dil kullanmaları gerektiğini hatırlatıyordu: Herkes 4 yılda zorunlu olarak Türkçe öğrenecek ve Türkçe konuşacaktı. İyi ama bu kadar yıl yaşayabilecek miydi bu ilk meclis? Kimse bilmiyordu.

"Sus, eşek!" Ahmed Vefik Paşa, oturumlarda gürültüyü yatıştıramadığı zamanlarda parlamenterlere böyle nazikâne bir lisanla uyarıda bulunuyordu!

8 Aviel Roshwald, Ethnic Nationalism & *The Fall of Empires: Central Europe, Russia & The Middle East*, 1914-1923, Londra ve New York 2001, Routledge, s. 18.

1877 Mart'ı ile 1878 Şubat'ı arasında hepsi hepsi 10 ay, 25 gün ömür süren ilk Meclis-i Mebusanımız, açık kaldığı bu kısa müddet içerisinde bir seçim kanununu dahi çıkaramamıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın müzakeresi ile Karadağ'ın toprak talebinin görüşülmesi epeyce zamanlarını almıştı milletvekillerinin. Nihayet Abdülhamid, Ahmed Vefik Paşa'yla anlaşarak meclisi tatile sokmaya karar verdi. Tanzimat döneminin önde gelen aydınlarından olan Ahmed Vefik Paşa'nın meclisin "toplantı süresini kısaltma" konusunda Abdülhamid'le aynı fikirde olması, bu kararın tek başına Abdülhamid'in kafasından çıkmadığını, devletin istikbalini tehlikede gören devlet adamlarının da aynı kaygıyla bu karara katıldıklarını anlamak zorundayız.

Padişah, Meclis-i Mebusan'ı hiçbir zaman resmen kapatmadı, feshetmedi; sadece anayasadaki yetkisini kullanarak (44. madde) 'geçici' (muvakkat) olarak normal süresinden önce tatile soktu ve bir daha toplantıya çağırmadı. Pardon, çağırdı ama tam 30 yıl sonra... Zira Anayasa böyle bir durumda Padişaha meclisi yeniden toplama mecburiyeti getirmemişti.

Meclis tatile giriyor

İşte Rusya ile aramızda akdedilen ve tam bir hezimet belgesi olan Ayastefanos Antlaşması'nın (3 Mart 1878) imzalanmasından 9 gün önce Padişah, Ayan (Senato) ve Mebusan Meclisi üyelerini Dolmabahçe Sarayı'nda birlikte yemeğe çağırıyor ve orada kendilerine kısa bir nutuk irad ediyordu.

Bu nutkunda Sultan Abdülhamid elbette "Meclisi kapatıyorum" cümlesini kullanmadı ama anlayanların anlayacağı diplomatik bir lisanla Anayasanın ve onun getirdiği Meşrutiyetin Padişahın eseri olduğunu ısrarla vurguladı. Bunlar kendisinin iyi niyetli çabasının ürünüydü gerçi ama iyi niyeti bazılarınca anlaşılamamıştı. Bu arzu edil-

9 Üçok, agy, s.1172

meyen sonucun ortaya çıkması, mevcut fikir ve telakkilerin henüz parlamenter bir sistemin işleyişine uygun bir seviyeye erişmemiş olduğunu ispatlıyordu. Memleket, vahim tehlikelerle karşı karşıya bulunuyordu. Yeniden maddî ve manevî kuvvetlerin Padişahın şahsında toplanması, vatanın hayatî çıkarı gereğiydi. İşte şimdi bu açık hakikatin gereği ne ise o yapılacaktı.[10]

Peki Meşrutiyet düzeninin kaldırılması için Abdülhamid tarafından ileri sürülen sebeplerin gerçekten de içi boş muydu? Yani Padişah meclisi kapatmak için bahane mi arıyordu yoksa gerçekten de durum resmedildiği kadar vahim miydi?

Bunu bize eski Mülkiye hocalarından Ahmet Şükrü Esmer özetlesin isterseniz. Esmer'e göre,

> ..Ayastefanos muahedesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarını parçalıyordu. Halbuki buna mâni olmak için daha yirmi sene evvel İngiltere ile Fransa bir muahede yapmışlardı. Bu muahede [antlaşma] ile Bulgaristan sözde muhtar [özerk] fakat fiilen müstakil [bağımsız] bir devlet oluyordu. Yalnız bununla kalmıyor[du], Bulgar devleti için çok geniş hudutlar [sınırlar] çizilmişti. Bir taraftan Tuna ve Karadeniz, diğer taraftan da Adalar [Ege] denizine iniyor ve Arnavutluk'a kadar uzanıyordu. Gerçi İstanbul Osmanlılara bırakılıyordu. Fakat payitaht [başkent İstanbul], Rumeli'nin diğer kısmından ayrılıyordu. Sonra Sırbistan'ın ve Karadağ'ın hudutları genişlemişti. Tam istiklâlleri de tanınmıştı. Rusya Balkanlarda hakimiyetini kuruyordu. Sonra tazminat olarak 1,4000,000,000 [1 milyar dört yüz bin] ruble verilecekti. Bu tazminatın bir kısmına mahsuben de Anadolu'da Batum, Kars ve Ardahan Ruslara terk ediliyordu.[11]

10 Cemal Kutay, *Yüz Kırk Üç Yılın Perde Arkası: Anayasa Kavgası*, İstanbul 1982, Cem Ofset Matbaacık Sanayi AŞ Yayını, s. 103.

11 Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944, Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, s. 229

Şimdi anlaşıldı mı Meclis tatile sokulurken içinde bulunduğumuz o vahim vaziyet?

Gerçi aynı nalın Temmuz ayında toplanan Berlin Kongresi, 13 Temmuz günü imzalanan antlaşmayla Ayastefanos Antlaşması'nın kararlarını fesh edecek ve lehimize bazı tashihler ve yeniden düzenlemeler yapacaktı ama bu defa bizi başka bakımlardan bağlayacaktı. Mesela Ermeni meselesinin başlangıç noktalarından birisi olacaktır Berlin Antlaşması.

Sonuç olarak manzara hakikaten vahimdi. Osmanlı topraklarının neredeyse üçte biri elden çıkmıştı. Yüklü bir tazminat borcu mâliyeyi kıskıvrak bağlamış bulunuyordu. Hele en verimli toprakları ve üretken halkıyla Rumeli topraklarının büyük kısmının kaybedilmiş olması, sonuçları bakımından hem II. Abdülhamid'in "İttihâd-ı İslâm" siyasetine yönelmesinde belirleyici oldu, hem de devletin demografik ve ekonomik yapısında sarsıcı değişimler doğurdu. İstanbul, Bursa ve Sivas ve diğer büyük şehirlerimiz aylarca, hatta yıllarca Balkan ve Kafkas göçmenlerinin sığınağı olacaktı Göçmenlerin uygun yerlere yerleştirilmeleri devletin uzun zaman ve mesaisini alacak, yönetimi yıllarca meşgul edecekti.

Böylece kaybedilen Balkan ve Kafkas toprakları sakinlerinin hızla Anadolu ve İstanbul'a doğru akmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin çekirdek nüfusu hızla Müslümanlaşıyor ve ortak bir vatan ve modern bir devlet kavramının üzerine oturtulacağı beşerî zemin, yani millet, homojenliği artarak yeniden tarih sahnesine çıkıyordu. Bu süreç, Anadolu'nun İslamlaşmasının başlangıç noktasını oluşturacaktı.

Uzun bir ara

Meclis-i Mebusan'ın tatile sokulduğu 1878 Mart'ından yeniden açıldığı 1908 Ağustos'una kadar geçen 30 küsur yıl büsbütün kayıp bir dönem miydi yoksa aslında modem şartlarda parlamenter bir demokrasinin yeşermesi için uygun bir zemin oluşturma, bir mayalanma, de-

yim yerindeyse bir staj süreci miydi?

Ne denilirse denilsin, 1908'deki toplum, eğitim seviyesi itibariyle 1878'dekinden daha geride değil, kesinlikle daha ilerideydi. İletişim ve ulaşım imkânları bakımından da öyle...

Öte yandan tabii ki 30 yıl az buz bir zaman dilimi değildi. Zaten toplumu kendi haline bıraksanız, o da bu süre zarfında belli bir mesafe alacaktı ister istemez. Doğru. Ancak bu sürede yapılanları, hele merkezinde Müslümanların yer alacağı bir 'Osmanlı milleti' vücuda getirme amacına yönelik olarak eğitimden teknolojik altyapıya, ordunun reorganizasyonundan sosyal yatırımlara ve yardım kuruluşlarına[12] kadar, en önemlisi de ideolojik bir çerçeve ve "teritoryal" bir vatan anlayışına kadar pek çok alanda atılan devasa adımları inkâr etmek mümkün değildir. Bunlar, yalnız İttihad ve Terakki'ye değil, sonradan Türkiye Cumhuriyeti'ne de miras kalacak bir büyük mirasın parçalarıydı.

Düşünün ki, 1877'de açılan ilk mecliste Müslüman ve Gayrimüslim milletvekillerinin eğitim, kültür ve bilinç düzeyleri arasındaki ilkinin aleyhine oluşmuş bulunan ciddi fark, 1908 meclisinde büyük ölçüde kapanmış durumdadır. Artık vatan denilince anlaşılan, herkesin bir ucundan çektiği bir tür 'Kartaca derisi' değildi; birlikte olmanın daha fazla yarar sağlayacağına dair belli bir bilinç -yetersiz de olsa- oluşmuş bulunuyordu. Özellikle Arap ve Kürt milletvekillerinin neredeyse son ana kadar devam eden bağlılığının, sonraları Kürt aşiretlerinin İstiklal Harbi'ne destek vermelerinin, hatta Sevr'e karşı çıkmalarının altında yine bu dönemde şekillendirilen ortak vatan kavramının hatırı sayılır bir rolü olmuştur.

12 En bilinen örnek Darülaceze olmakla birlikte sokak çocuklarına, dullara ve hatta kimsesiz sütçocuklarına yönelik "Dârü'l-Irzâ" yuvası gibi kurumlar da açılmıştı Bkz. N. Sarı-I. Savun, "*Türk tarihinde âcizlerin korunmasına kısa bir bakış II: Kimsesiz süt çocuklarının örnek yuvası "Dârü'l-Irzâ", Tıp Tarihi Araştırmaları*-5, 1993, s. 34-51.

İşte Sultan Abdülhamid'in yeniden toplantıya çağırdığı meclisin açılış nutkunda bu defa, artık şartların oluştuğu ve eğitim düzeyinin yükseldiği, meclisi açmanın zamanının geldiği yolundaki vurguları, 30 yıl boyunca yapılan yatırım ve hizmetlere ve alınan sonuca atıfta bulunmaktaydı. Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Cevad Bey'in okuduğu nutkun metni bize bu konuda yeterli fikir verecektir:

> Âyan, mebusan! Hîn-i cülûsumda vaz etmiş olduğum Kanun-i Esasi'nin mevki-i tatbike vaz'ında tesadüf olunan müşkilâta mebni o zaman rical-i devlet tarafından gösterilen lüzum üzerine Meclis-i Mebusan muvakkaten tatil olunmuşken memâlik-i şahanemde maarifin terakkisiyle kabiliyet-i ehali derece-i matlubeye isâl olununcaya kadar kânun-i mezkûrun *te'hir-i icrası* tavsiye ve arz olunmuş idüğinden Meclis-i Mebusan'ın tekrar içtimai vakt-i merhununa bitta'lik memâlik-i şahanemin her tarafında mektepler tesisiyle maarifin terakkisine ihtimam olunmuş idi.
>
> Şükrolsun o maksadın husulü ile intişar-ı maarif sayesinde sunûf-i ehalimizin seviye-i istidâdı teâli etmiş olması hasebiyle izhar olunan arzuya binaen ve bu arzunun husulü devlet ve memleketimizin halen ve istikbalen saadetini mucib olacağına mutmain olduğumdan buna muhalif rey ve mütalaada bulunanlara rağmen bila tereddüt Kanun-i Esasi'yi ilan eyledim ve mucibince yeniden intihâbât icrâsiyle Meclis-i Mebusan'ın içtima davetini irade ettim. [13]

Sadeleştirerek özetlersek, Abdülhamid şu önemli noktalar üzerinde duruyordu:

Abdülhamid Meclis'i niçin tatile sokmuş?

Tahta çıktığımda ilan ettirmiş olduğum Kanun-i Esasi'nin uygulanmasında görülen güçlükler sebebiyle ve zamanın devlet adamları tara-

13 "*Abdülhamid'in Meşrutiyet nutku*", Tarih Coğrafya Dünyası, Sayı: 4, 31 Temmuz 1959, s. 269.

fından gösterilen lüzum üzerine Meclis geçici olarak tatile sokulmuşken, ülkede eğitim-öğretimin ilerlemesiyle halkın yeteneği istenilen seviyeye çıkıncaya kadar söz konusu kanunun icrasının ertelenmesi tavsiye edilmiş ve Meclisin yeniden açılması zamanına kadar ülkenin her tarafında okullar açılıp eğitimin gelişmesine gayret edilmişti. Şimdi Allah'a şükür o maksat gerçekleşmiş, eğitimin yaygınlaşmasıyla halk sınıflarının meclisi yürütecek potansiyeli yükselmiş olması hasebiyle gösterilen arzuya dayanarak ve bu arzunun yerine getirilmesi ülkemizin bugünkü ve yarınki mutluluğunu sağlayacağından emin olduğumdan bazı karşı görüşlere rağmen tereddüt etmeden Anayasa'yı ilan ettim ve gereğince yeniden seçimlerin yapılmasıyla Meclis-i Mebusan'ın toplanması için davet çıkardım.

Sonra hukuk tarihçisi Prof. Coşkun Üçok'un istisnai bir araştırmasından anlıyoruz ki, aslında Abdülhamid döneminde sonradan çıkarılan bazı kanun ve kararnamelerde Anayasaya başvurulduğu olmuştu. Zaten her yıl Kanun-i Esasi, resmi Salnamelerin (Devlet Yıllıklarının) en başında ısrarla yeniden ve yeniden yayınlanıyordu. Üçok'a göre Abdülhamid anayasayı kaldırmak, yani 1960 veya 1980'de olduğu gibi lağvetmek bir yana, bizzat uygulamıştır.

Öte yandan Meclis-i Mebusan tatile sokulmakla birlikte Ayan Meclisi'nde boşalan yerlere yapılan atamalar bir süre daha, 1880'lere kadar devam etmişti. Hatta 30 yıl aradan sonra Ayan Meclisinde hala sağ kalmış olan 3 üyenin sanki hiçbir şey olmamış ve zaman adeta don-

14 Meclis tatil edilmesine rağmen 1876 Anayasasının hukukî olarak yürürlükte kaldığını öne süren Coşkun Üçok'un yazısı için bkz. "1876 tarihli Osmanlı Anayasasının 1878-1908 yılları arasında uygulanıp uygulanmadığı konusu', IX Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler, II, Ankara 1983, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 1171-1175; ayrıca bkz. Fevzi Demir, *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri*, 1908-1914, Ankara 2007, İmge Kitabesi, s. 32, dipnot 38; ayrıca bkz. Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çeviren: Sedat Cem Karadeli, 2. baskı, İstanbul 2007, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 52; Çınar, age, s. 19-20.

muş gibi, tabii üye olarak 1908'deki oturuma katıldıklarını görmek gerçekten de ilginçtir.[15]

23 Temmuz 1908 akşamı çekilen telgraflarla Abdülhamid tarafından ilan ettirilen Meşrutiyetin ve arkasından yapılan iki dereceli seçimlerle toplanan meclislerin (Ayan ve Mebusan meclislerinin) ne kadar verimli çalıştıklarını ve o günden bugüne yaşadıklarımızla parlamenter demokrasiye ne büyük zorluklarla geçilebildiğini nice acı olayla tecrübe ettik.

Bu arada kaç defa askeri darbe kesintileri yaşadık. Bunların ikisinde (27 Mayıs ve 12 Eylül) mevcut anayasalar lağvedilmiş, kaldırılıp bir kenara atılmış ve Meclisler süresiz olarak kapatılmıştır. Fakat bunlar sözüm ona 'ilerici' devrimlerdir. Demokratlıkta mangalda kül bırakmazlar (özellikle de 27 Mayısçılar). Yine aynı darbeci güruha bakarsanız, Abdülhamid baskıcıdır, özgürlükleri boğmuştur, Kızıl Sultan'dır.

İnsanlar aynaya bakmayı unutuyorlar ne yazık ki. Hem silah gücünüzle darbe yapacaksınız, Meclisi kapatacaksınız, Anayasayı iptal edeceksiniz, Başbakanı, bakanları asacaksınız, sonra da darbe yapmamış, Meclisi erken tatile sokmuş, Anayasayı yürürlükten kaldırmamış, bu arada kimseyi siyasi olarak asmamış olan bir yöneticiyi Kızıl Sultan ilan edeceksiniz. Ve bizden de buna bebek gibi inanmamızı bekleyeceksiniz.

Siz kim, Abdülhamid kim! Hadi kendi aynanıza bakmıyorsunuz, bari tarihin aynasına bakın.

Bakın ki, siz öldüğünüzde arkanızdan kaç kişi ağlayacak? Oysa Sultan Abdülhamid'in kıymeti, Birinci Dünya Savaşı'nda yine kendisini tahttan indiren Meclis-i Mebusan üyeleri tarafından anlaşılmış, nitekim ölüm haberi Mecliste okunurken, milletvekilleri saygılarından ayağa kalkarak

15 Bu üç ayan üyesinin isimleri Legofet Bey, Said Paşa ve Abraham Paşa'dır. Bkz. Çınar, age, s. 457, tablo 2.

dinlemişlerdi. [16] Üstelik bu tarihte iktidarda değil, sürgündedir ve on yıldır ortalıkta yoktur. Keza cenaze töreni, adeta tahttaki bir padişahınki kadar kalabalık olmamış mıydı?

Sadece, saygılarından mı ayağa kalmıştı milletvekilleri? Saniyorum. Hepsi saygı duymuyor olabilir ona. Herhalde biraz da utançlarından. Kendisinden teslim aldıkları milyonlarca kilometre karelik bir ülkenin neredeyse avuç içi kadar kaldığı bir dönemde bir ölüye karşı hissedilecek tek duygu, hicap olmalıdır da ondan.

Ve sonrası...

Anayasal (Meşrutî) monarşinin henüz ilk yılı dolmadan tepeden inme bir askeri müdahaleyle karşılaşıldı. Rumi takvimle 31 Mart 1325'te, Miladi takvimle 13 Nisan 1909'da ayaklanma başladı, ardından da Hareket Ordusu, gönüllü taburlarla birlikte Selanik'ten gelip yönetime el koydu. Bir yıl önce tahttan indirmeyi başaramadıkları ve bu yüzden de kendileri için sürekli bir rahatsızlık kaynağı olan Sultan II. Abdülhamid'i bu defa alaşağı etmeyi başardılar.

Artık önlerindeki en ağır engel de kalkmıştı. Kim tutabilirdi İttihad ve Terakki'nin yüce şeflerini?

Bu da yetmedi, ülkeyi kurtaracakları, beyaz sayfa açarak talihini değiştirecekleri, devleti yeniden fethedecekleri iddialarıyla dağa çıkanlar, sadece 3,5 yıl sonra hürriyet ayaklanmasını bağrında yeşerttikleri Balkan topraklarını dahi korumayı beceremediler. İç çatışma, orduya siyasetin bulaşması, hizipçilik, acemilik vb. etkenlerle Osmanlı'nın ilk başkentlerinden Edirne, Bulgar çizmeleriyle çiğnendi. Bu ağır hezimetin bedelini başkalarına ödetme konusunda ısrarcı olan Enver Paşa, sonunda kanlı bir darbeyle Babıali'yi basarak Sadrazam Kâmil Paşa'ya silah çekip istifa mektubunu zorla imzalatacaktı (23 Ocak 1913).

16 Necdet Sakaoğlu, "*Abdülhamid II", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: İstanbul 1993, s. 42.

Mahmut Şevket Paşa hakkında çıkmış bir karikatür: Heykelin kaidesinde şunlar yazılı: Trablusgarb'ın fatih-i hakikisine İtalya'nın "bergüzâr-ı minnetdârisi." (Trablus'un gerçek fatihine İtalya'nın minnettarlık hatırası.)

Ve asıl İttihad ve Terakki idaresi, bu defa asker kanadından siyasete ağırlığını koymuş oluyordu. Nitekim Talat ve Enver Paşalar arasında cereyan eden asker-sivil çatışması, Merkez-i Umumi yetkililerinin Baltalimanı'nda top lanıp 1918 Kasım'ının 1'ini 2'sine bağlayan gece, bir Alman botuna binip sessizce Karadeniz'e açılıncaya kadar devam edecekti. Ondan sonra Avrupa faslı gelecekti.

İleride yeniden döneceğiz belki ama dürüstlük ve fukaralık edebiyatlarını da miras bırakacaklardı modern Türkiye'ye. Güya Talat Paşa çok mütevazı, halktan biriymiş, yok memleketin tek kuruşunu zayi etmemişlermiş, ha bir de zavallının en büyük zevki üzüm, peynir, ekmek yemekmiş. Ya Hüseyin Cahit Yalçın'ın milleti saf yerine koyan aklamaları... Üstada göre İttihad ve Terakki şeflerinin tamamı, sadece ve sadece 2,500 lira ile İstanbul'dan ayrılmışlarmış.

Halbuki devrin Berlin Büyükelçisi Numan Tahir Seymen, Talat Paşa ve arkadaşlarının yükte hafif, pahada ağır ne buldularsa yanlarına alıp kaçtıklarını, hiçbirinin gurbette yoksulluk çekmediğini, onların bu lüks yaşantılarını gören Berlin'deki Türk işçileri ve öğrencilerinin müthiş tepki gösterdiklerini anlatmaktadır. Yani hem memleketi batırdınız,

17 Hüseyin Cahit Yalçın, *Talât Paşa,* İstanbul 1943, Yedigün Neşriyat, s. 49.

kaçtınız, hem de gelip burada lüks içinde yaşıyorsunuz, diyorlar, buna isyan ediyorlardı. Seymen ilginç bir hatırasını daha nakletmektedir ki, kaçtıktan sonra da ittihatçıların, hükümette yer alan arkadaşları tarafından yurt dışında kollandıklarını pek güzel özetlemektedir. Aynen aktarıyorum:

Banka hesaplarındaki şüphe

> Bir sabah erkenden telefonla acele sefarete çağrıldım. Paşa gecelik kıyafeti ile beni kabul etti ve "Banka müdürü dün akşam İstanbul'dan bir milyon üç yüz bin mark geldiğini söyledi. Hemen bankaya gidip parayı sefaretin cari hesabına kaydettirip mektubunu getirmemi istedi. Bu bankaya gittim. Türkiye işleri müdürüne ziyaret sebebini söyledim. Müdür cevaben: "Evet dün akşam ekselansa telefonla bunu bildirdim. Fakat bu sabah alınan talimat mektuplarına nazaran paranın sefarete değil, buraya gelen eski nazırlara [bakanlara] ait olduğu anlaşıldı. Acele ile yanlış malumat vermişim. Özür dilerim" dedi. Bu eski nazırlar emrine bir müddet sonra yeniden üç yüz küsur bin mark geldiği bankadan öğrenildi.

1918 sonu veya 1919 başlarında İstanbul'dan İttihatçıların hesabına gönderilen bu 1 milyon 600 bin küsur mark niçin gönderilmişti? Ve nereye harcandı? Bugünkü rayici ile ne kadardır bu para? 1918 yılında enflasyon patladığı için tam değeri tespit edilemiyor ama 1917 fiyatlarını esas alırsanız yaklaşık 300.000 dolar yapıyor, o tarihteki 300.000 doların günümüzdeki karşılığı ise tüketici fiyat endeksine göre yapılan hesaplamalarda en aşağı 4 milyon doların üzerinde çıkıyor.[18]

18 www.measuringworth.org Bir iktisatçı olmadığım için bu karakucak hesaplamalarım muhtemelen yanlış verilere dayanmaktadır ama her şeyden öte asıl söylemek istediğim şey, miktarı epeyce düşsek bile bugünkü rayiçle en aşağı 1 milyon dolarlık bir miktarın işgal yıllarında nasıl yurt dışına çıkarabildiğini birilerinin açıklaması gerektiğidir. Tabii ki sadece bir büyükelçinin söyledikleriyle yetinmemek ve arşivden somut belgeleri bulmak da önemlidir ama bu tip örtülü ödenekten çıkan paraların belgesinin olacağını da tahmin etmiyorum.

Berlin Büyükelçisi meselenin bam teline şöyle basıyor:

> İttihat ve Terakki taraftarları Talat Paşanın Almanya'da para sıkıntısı çektiğini ima ederler. Hüseyin Cahit Yalçın yayınladığı eserde Talat Paşanın meziyetlerini göklere çıkardıktan sonra yaşamak için Almanya'da nişanlarını da satmağa mecbur kaldığını yazarak yanlış olduğu kadar yalan iddiada bulunuyor. Hakikat şudur ki Talat Paşa Berlin'de refah içinde ömür sürmüştür. Şarlotenburg'da köşe başında yedi odalı bir apartmanda ikamet ediyordu. Kapısı açıktı, geleni gideni çoktu. (...) Talat Paşa hayatı boyunca itibardan düşmedi, açıkgözler, ne olur ne olmaz, Talat Paşa bir gün yine iktidara geçer ve acı günlerini ve bizi hatırlar düşüncesiyle mübalağalı hürmet eserleri gösterirlerdi. [19]

Enkaz devr aldıklarını söyledikleri Sultan Abdülhamid döneminde, eni konu bir imparatorluk büyüklüğündeki toprakla yola çıkanlar, şimdi ülkeyi kendi kaderine terk edip kaçıyorlardı. Gerçi Türkiye'ye dışarıdan yardım yapacağız, ülkeyi kurtaracağız, şu bu diye avutuyorlardı kendilerini. İyi ama o zaman neden gitmişlerdi? Daha iyi şartlarda çalışmak için mi? Mücadele bizzat bu topraklarda verilmeli değil miydi? İdam da edilseler burada, çok sevdiklerini söyledikleri, toprağını yemek istediklerini beyan ettikleri memleketlerinde edilmeli değil miydiler?[20]

Talat Paşa, Sadrazam Ahmed İzzet Paşa'ya yazdığı mektupta gidiş sebebini şöyle izah ediyordu. Geç ve lüzumsuz bir açıklama ama olsun, okuyalım ibretle:

> Pek muhterem ve mübarek tanıdığım [saydığım] İzzet Paşa hazretlerine

19 Hilmi Kâmil Bayur, "*Büyükelçi Numan Tahir Seymen anlatıyor: İstanbuldan kaçan Talat, Enver ve Cemal Paşalar Berlinde*", Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Sayı: 8, Ağustos 1980, s.13-14.

20 İttihatçıların kaçışını Sultan Vahdettin'inkiyle kıyaslayanların aklına şaşmak lazım: İttihatçılar, ülkeyi işgal altına soktuktan sonra kaçıyorlardı, Vahdettin ise işgal altındaki bir ülkede, bir enkazda tahta çıkmış ve en azından kurtarılmış, istiklalini kazanmış bir ülkeden gönül huzuruyla ayrılıyordu.

Memleketin bir müddet ecnebi nüfuz ve tesiri altında kalacağını anladım. Buna rağmen memlekelte kalmak ve millet muvacehe-sinde [önünde] muhakeme olmak fikrinde idim, Bütün dostlarım bunu âtiye talik etmek [geleceğe ertelemek] için ısrar ettiler. Zât-ı fahimâneleriyle istişâre edemedim. Müşkil mevkide kalacağınız-dan çok düşündükten sonra sarfınazar ettim. Bütün hayat-ı siyasiyemde hedefim, memlekete namuskârane ve fedakârane hizmet etmek idi. (*Şahsen buna muvaffak oldum*[21]) Bütün servetim, zât-ı şahanenin ihsan ettiği otomobil esmanıyla [esmanından], her ay artırdığım yirmişer liradan müterakim bin altıyüzliralık istikraz-ı dahili bedelinden ve bir de dört arkadaşımla birlikte isticâr ettiğimiz [kiraladığımız] çiftliğin devr-i icarından hâsıl olan paradan ibarettir. Bunun bir kısmını aileme terk ederek bir kısmını yanıma aldım. Bundan başka bir nesneye mâlik değilim. Millete karşı hesab vermek ve muhakeme olarak tâyin edilecek cezayı kemal-i cesaretle çekmek isterim. İşte zat-ı fahimanelerine söz veriyorum. Memleketim ecnebi nüfuz ve tesirinden azâde kaldığı gün ilk telgrafınıza itaat edeceğim. Bâki kemal-i hürmetle ellerinizden öperim muhterem Paşa hazretleri.

2 Teşrinisani [1J334 (2 Kasım 1918)
Mehmet Talat

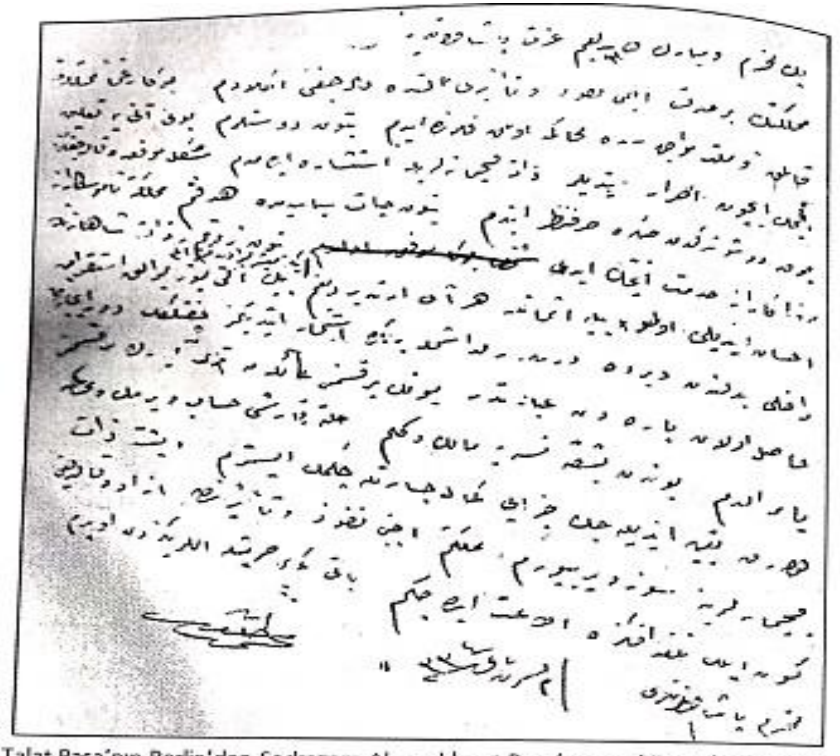
Üstelik Talat Paşa'nın, "Devleti ya Cemiyet [ittihat ve Terakki Cemiyeti] kurtaracak ya da memleket Cemiyet elinde mahvolacak" dediği biliniyordu.[22] İkinci dediği çıktı ama o sırada kendisi burada yoktu!

Kindarlığın bu kadarı

'Ey vatan, seni zalimin kanlı ellerinden kurtarıyoruz' derken kahraman olarak omuzlarda taşınmışlardı; her biri birer yıldız, birer 'hürriyet kahramanı'ydılar. Peki vatanı kime bırakıp da kaçıyorlardı?

21 Bu cümle önce yazılmış fakat sonra üzeri kalemle çizilmiştir. Belki de Talat Paşa'nın hatırına kaçarken yazılan bir veda mektubunda başarıdan söz etmenin abesliği gelmiş olacaktır.

22 Aktaran: *Mehmed Selahaddin Bey, ittihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devletinin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim*, Hazırlayan: Ahmet Varol, İstanbul 1989, İnkılâb Yayınları, s. 105.

Talat Paşa'nın Berlin'den Sadrazam Ahmed İzzet Paşa'ya yazdığı mektubun aslı.

Zavallı Edirne'yi Bulgarlar ile Yunanlılar kavgaya tutuşmasa geri alamayacakları gün gibi aşikâr olan kahramanlarımız, şehre ilk giren sözde kahraman olmak için neredeyse birbirlerini tepeliyor, şöhretlerine bir yenisini ekletmek için nice fırıldaklar çeviriyorlardı.

İşte kendi iktidarlarında yaptıkları 'kutsal mücadele'yle ülkenin kaybına yol açanları teşhir edecek iki ayrıntı. Sanırım bu, uzun sözü kısaltmanın en emin yoludur.

Birincisi, 1905 yılında Yıldız Camii'nin önünde patlatılan bombaydı. Bombayı bir Ermeni örgütü patlatmış, Sultan Abdülhamid bir iki dakikalık gecikmeyle canını kurtarabilmişti. Şair kendi ülkesinin devlet başkanını dış mihraklarla ilişkisi olan bir Ermeni terör örgütü neden öldüremedi diye hayıflanıyordu.

Fakat ikinci olay, çok daha vahimdi, vatanseverliklerini sorgulatacak şekilde vahimdi. Osmanlı Devleti bir savaşa giriyor ve Yunanlıları yeniyor (1897'de). Ancak Jön Türklerimiz ne yapıyor biliyor musunuz? Bu sorunun cevabını Prof. Osman Turan'ın ağzından sunmak istiyorum izninizle:

> Türkiye'de hürriyet aşkı o kadar köklüdür ki, Murad'a erişmek için onun gölgesi bile kâfi gelmiş ve nice şehitler verilmiş, hürriyet ideali ile Avrupa'ya kaçan birçok Jön Türk, Sultan Hamid istibdadına karşı, Rum, Ermeni ve Bulgar komitacıları ile iş birliği yapmışlardı. Çünkü bu kahramanların hürriyet aşkı insanlık ideali ile birlikle gelişiyor ve milletlerin istiklâlini de içine alıyordu. Bu sebepledir ki, Jön-Türkler Tesalya harbinde Osmanlı imparatorluğunun yenilmesi ve o sâyede hürriyet güneşinin doğması için küçük Yunanistan'ın zaferine de himmet etmişler[di].[23]

Evet, ellerinin kuvvetlenmesi için Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ni mağlup etmesi gerekiyordu ve bu yüzden de Osmanlı Devleti yerine Yunanistan'ı tutuyorlardı. Vatanseverliğin buz hali bu olmalı!

İşte bu kindar muhalefet anlayışıyla demokrasi ne kadar yeşerirse o kadar yeşerdi bizde de... Bugün de aynı mantık devam etmiyor mu sanki? Prens Sabahattin'in dediği gibi, İttihatçıların yanlışı, şahıs olarak Abdülhamid'e takılmalarıydı. Oysa "İçtimaî Abdülhamid"le, yani toplumun genlerindeki Abdülhamid'le yüzleşmeye çalışsalar daha hayırlı bir iş yapmış olurlardı muhakkak ki. Aynı fikri İttihatçıların Sadrazamı Said Halim Paşa da savunmuş, eğer Abdülhamid olmasaydı toplumun bir Abdülhamid bulup başa geçireceğini yazmıştı.

Haksız olduğunu söyleyebilir misiniz?

23 Osman Turan, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları ve Kültür ihtilâli*, 3. baskı, İstanbul 1977, Nakışlar Yayınevi, s. 107-108.

24 Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, Hazırlayan; M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1998, İz Yayıncılık, s. 31-33.

Bir Abdülhamid efsanesi daha çöküyor: Reval safsatası

Bir asır önce Osmanlı Balkanlarında olağandışı bir hareketlilik yaşanıyordu. Estonya'nın başkenti Reval'de (şimdiki Talimi şehrinde) bir araya gelen ve aslında birbirinin kuzeni olan İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola arasında Makedonya'nın, hatta Osmanlı Devleti topraklarının paylaşıldığına dair sıcak haberler "bir kısım" dış basında aniden boy göstermekte ve dedikodusu bile Abdülhamid rejimine nicedir diş bileyen İttihatçıları acilen harekete geçmeye zorlamaktaydı.

Güya bu 'hainane projeye' göre Karadeniz ve Boğazlar Rusya'ya bırakılıyor, Mısır, Sudan ve Basra körfezine kadar Irak toprakları İngiltere'nin oluyor, Fransa'nın payına ise Suriye ile Lübnan düşüyormuş. Kısacası Osmanlı Devleti Reval'de paylaşılıyormuş. O zaman kalk ey ehl-i vatan, görev başına! Ehl-i vatan dedikleri de çoğunlukla askerler...

Malum Reval dedikoduları Makedonya'daki İttihadcılar arasında birdenbire o kadar köpürtülmüş ve özellikle askerler arasında o derece yaygınlaşmıştı ki, şaşılacak şeydi o tarihlerde bir haberin bu derece yaygınlık kazanması. Nitekim bu *uğursuz ve vahim* haberi işiten Kolağa-

sı Resneli Niyazi'nin gözlerine tam üç gece uyku girmemişti.

Peki bu genç insanları uykusuz bırakan şeamet tellalları kimlerdi?

Birazdan anlayacağız bunun sebebini. Ancak şimdi İkinci Meşrutiyet'in ilanına giden yolun kırılma noktasını teşkil eden bu vahim haberin doğru olup olmadığını sorgulamamız gerekiyor.

Reval'de ne oldu?

Bir kere, konu üzerinde Tarih ve Toplum dergisindeki öncü makalesiyle aykırı bir çığır açan Orhan Koloğlu'nun dediği gibi, hadi Çar Nikola belki kendi kafasından böyle bir oldu bittiye girişebilirdi ama meşruti bir hükümdar olan İngiltere Kralı'nın, hükümetçe ve parlamentoca onaylanmadan bu derece hayati önemdeki bir dış siyasî kararı kendi başına alması, aldı diyelim, uygulatabilmesi çok zayıf bir ihtimaldi. Kaldı ki, Kral Edward, Reval'e Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nı yanına almadan, sadece müsteşarlarla vs. gitmişti. Yani Orhan Koloğlu'nun deyişiyle, "Kral Edward'in yanındaki uzmanlar arasında siyasal karar verecek nitelikte kimse" bulunmuyordu. Kral'ın maiyetinde karar verme noktasındaki bürokratların bulunmayışı bile Reval'deki görüşmelerin bir genel durum değerlendirmesinden öteye gitmeyeceğini açıklamaya yeterlidir.

İki. Reval'deki ikili görüşme, uzun zamandır zeminini Fransa'nın döşemekte olduğu bir Antant'ın (İtilafın) son halkasıydı. 1870 yılının Eylül'ünde Sedan'da Prusya (Almanya) karşısında aldığı yüz kızartıcı yenilgi ve İmparatorları III. Napolyon'un bir manga Alman askerinin eline esir düşmesiyle kimsenin yüzüne bakamayacak bir hale gelen Fransızlar, çekindikleri ve iyiden iyiye kin güttükleri Almanya'yı yeni güç birliğinin dışında tutabilir, onu bir ateşten çember içine alabilirse ancak

1 Orhan Koloğlu, "*Reval'de Osmanlı Devleti gerçekten paylaşıldı mı*?, Tarih Toplum, Sayı: 24, Aralık 1985, s. 16-19.

bu durumda kendisini rahatlamış ve güvencede hissedecekti.[2] Gururu kırılmış Fransa'nın bütün çabası, iyice gözünü korkutan Almanya'yı çevreleme ve etkisiz kılabilme hedefine yönelikti.

Dolayısıyla bu plan doğrultusunda yürütülen Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya açısından çökertilmesi gereken öncelikli hedef, Osmanlı Devleti değil Prusya, yani Almanya idi? [3]

1908 Haziran'ında Reval'daki görüşmenin bir başka sebebi ise uzun zamandır Rusya ile yakınlaşmakla olan Avusturya'ya Abdülhamid'in ustaca attığı çelmedir. Nicedir almak için kapı aşındırdıkları Sancak demiryolu imtiyazını ani bir kararla vererek Avusturya'yı tarafsız kalmaya zorlayan Abdülhamid'in bu cesur adımı Rusya'yı karıştırmış, İngiliz ve Fransızların Almanya'yı yalnız bırakma ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu yanlarına çekme girişimlerine darbe indirmişti. Reval'den sızan haberlere bakılırsa Almanların Rusya ile yakınlaşma çabaları İngiltere ve Fransa tarafından bitirilmiş görünüyordu.

Bu karmaşık durum şöyle özetlenebilirdi:

> 1903 tarihinde, yani Makedonya tanı bir ihtilal içinde iken. Transval muharebesi bitmiş ve İngiltere, fırsat bularak. Bâbıali'ye birtakım ıslâhat teklifinde bulunmuştu. Fakat Avusturya ve Rusya

2 Çağımızın büyük filozof ve yazarlarından Jean-Paul Sartre, Sözcükler adıyla dilimize çevrilen çocukluk hatıralarında Almanlar karşısında alman bu yenilginin branşız eğitim sisteminden günlük hayatına kınlar toplum üzerinde nasıl travmatik bir etki yaptığını çok başarılı bir şekilde yansıtır. Hatırlatalım: İlginçtir, bu ağır yenilgiden sonra dağılan moral güçlerini tekrar yerine getirmek için bir tarihçi, Adolphe Thiers (ölümü: 11177) devlet başkanlığına getirilmiştir. (Jean-Paul Sartre, *Sözcükler: özyaşam öyküsü*, Çeviren: Alp Tümertekin, İstanbul 1983, Ada Yayınları.)

3 Kaynak verip başınızı şişirmek istemiyorum ama meraklılara H.A.I.Fisher'in A History of Bıtrope ntlh Avrupa tarihinin cilt 2, sayfa 1084 vıl. ile W. Kay Wallace'ın Thirty Years of Modern History adlı eserinin 48-50. sayfalarına bakmalarını öneririm.

> statu quo'yu bozmak istemiyorlardı. Alplerin bir köyünde, Mürzsteg'de görüşülerek Bablâli'den ehemmiyetsiz bazı ıslâhat istemek hususunda mutabık kaldılar: Avrupalılar tarafından idare edilen bir jandarma teşkilâtı vücuda getirmek gibi.
>
> Fakat Bulgarlar, Sırplar ve Rumlar yekdiğeriyle boğuşmakta devam ediyorlardı. Onun için Avusturya, Makedonya mes'elesini tekrar ortaya attı: Erental [Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrental], Bosna-Makedonya şimendifer [hattı] imtiyazını kopardı [Rus Dışişleri Bakanı] İzvolski bundan memnun olmayarak İngiltere'ye yanaştı ve Makedonya'da Avrupalıların kontrolünü artırmak hususunda Fransa ile İngiltere arasında mevcud olan anlaşmaya katıldı.
>
> İşte bu projenin şuyuudur ki 1908 inkılâbının vukuunu intaç etti.[4]

Ortada bir anlaşma olmadığı açıktı, sadece sırasıyla dünya ahvali görüşülmüş, gidişat genel olarak müzakere edilmişti.

Ne var ki, Avusturya ve Alman basınında, Reval buluşmasının gizli gündeminin Makedonya'nın ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılması şeklinde yansıtılmasını, hele Osmanlı'nın paylaşılması için anlaşma imzalandığı iddialarını masumca bir girişim olarak değerlendirmek için İttihatçılar kadar saf olmak gerekiyordu. Burada düpedüz bir istihbarat savaşının içine düşmüştük ve Türkiye kamuoyunu herkes kendi açısından ifsat etmekle meşguldü.

Orhan Koloğlu, Alman ve Viyana basınından yaptığı alıntılarla gazetelerin, Reval'de ekonomik çıkar ve saygınlıklarının nasıl yara aldığı ve bir anti-Alman cephenin oluşturulmakta olduğu ısrarının altını çiziyor. Paniğe kapılan Almanlar, bu yakınlaşmayı bozmak için bizimkileri harekete geçirmişlerdi anlayacağınız.

4 Ali Kemali Aksüt, "*İttihat ve Terakkiye dair*". Yeni Tarih Dünyası, Sayı 15, Nisan 1954, s. 630.

Masonik bir operasyon mu?

Halbuki Reval tutanakları yayınlandığında görüldü ki, Kral-Çar görüşmelerinde ayrıntıya girilmemiş, dostluk mesajları verilmiş, Almanya ile ilişkiler, bir de Baltık-Kuzey Denizi sorunları ele alınmıştı. Ayrıntılar müsteşarlar düzeyinde ele alınmakla birlikte Sir Hardinge'in tuttuğu zabıtlardan Makedonya sorununun tartışıldığını, bir formül arandığını fakat karara varılamadığını görürüz. Bundan sonra İran, Afganistan, Girit, Avusturya'ya verilen demiryolu imtiyazı gibi konular görüşülmüştür.

Yani zabıtlarda Makedonya ve Osmanlı topraklarının paylaşılacağına dair herhangi bir ‘‘anlaşma” asla yoktur. Rusya, İngiltere'yi kendi çizgisine çekmeye çalışmışsa da, İngiltere hiçbir vaatte bulunmadan onun görüşlerini dinlemekle yetinmiştir! Bu kadar.

Bu kadar mı? Değil henüz. Asıl sarsıcı kısım bundan sonra geliyor zira.

Peki işin aslı buydu da, İttihatçılar neden birdenbire celallendiler ve dağa çıkmak için paçaları sıvadılar. Onun cevabını, Koloğlu'nun, Times'ın Viyana muhabiri Steed'in kitabından yaptığı ilginç bir alıntıda buluyoruz. Beraber okuyalım mı?

> Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Alman Yahudisi basını, Çar ile Kral Edward'in görüşmesini statükoya (mevcut duruma) karşı bir komplo olarak nitelemeyi ve burada Padişah'ın hükümranlığına ve toprakları üzerindeki otoritesine karşı bir saldırı şeklinde görmeyi tercih ettiler. Selanik ve Makedonya'nın Abdülhamid karşıtı Genç Türk suikastçılarına toplanma yeri hizmeti gören BÜTÜN ÖZEL MASON LOCALARINDA Reval buluşmasının Avusturya-Alman versiyonu yayıldı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden felakete karşı hazırladıkları eylemi hızlandırmaları öğütlendi.

Demek ki neymiş?

“Birincisi, İttihatçılarımızın kafası, sözümona “güvenli” diye toplandıkları Mason localarında bir güzel yıkanıyormuş.

İkincisi, İttihatçıların çoğu Reval’de ne görüşüldüğünü ancak yabancı gazetelerden ve Makedonya’daki konsolosluklardan öğreniyorlarmış.

Üçüncü olarak da aralarına karışan ajanların 'beşinci kol' faaliyetlerini sayarsanız tablo aşağı yukarı tamamlanır.

3 Temmuz 1908 günü kırdığı tabur kasasındaki paracıkları 'ödünç' alarak dağa çıkan resneli Niyazi Bey'i günlerdir uykusuz bırakan haber, böylesi ağır bir dezenformasyonun, yani bilgi saptırmasının eseriydi, Zaten o sıralarda Makedonya Mali Komisyonu'nun Fransız delegesi M. Steeg, İttihatçıların Makedonya'nın ıslahatıyla değil, Abdülhamid rejiminin devrilmesiyle ilgilendiklerini söylerken bize değerli bir ipucu uzatıyordu aslında:

İttihatçıları ateşleyen güdü, dışarıda olduğu kadar, içerideydi.

Tam da Reval görüşmelerinin gerçekleştiği günlerde Abdülhamid'in hafiyeleri İttihad ve Terakki’nin şifresini çözmüşler ve merkeze doğru hızla ilerliyorlardı. Muhtemelen birkaç gün sonra cemiyet deşifre edilecek ve ardından seri tutuklamalar başlayacaktı, Baş hafiyelerden İsmail Mahir Paşa'nın heyeti komployа karışan subayları tutuklayıp birer ikişer İstanbul'a göndermeye başlamıştı bile.[5] (Niyazi Bey’in hatıratında Selanik'e gelen bu 'müfsidler’den nefretle bahsetmesi boşuna değil.) Enver Bey de dahil çeşitli subaylar, şüphe üzerine İstanbul'a çağrılmışlardı? [6]

5 Ernest E. Hamsaur*, Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, (Nuran Yavuz, İstanbul 2007, Pozitif Yayınları,158, Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, (çeviren: İhsan Catay, İstanbul 2001, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s, 265.

6 Mehmet Hacısalihoglu, *Jon Türkler ve Makedonya Sorunu* (çeviren: İhsan Catay, İstanbul 2008, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 174.

Ya yakayı ele verecekler ya da dağa çıkacaklar ve 'hürriyet' isteyeceklerdi. Hürriyet istiyorlardı, zira hürriyet gelirse hafiyelik bitecek ve müthiş takipten yakayı sıyıracaklardı.

Anlayın işte canım, Reval tam bir bahaneydi...

Onun nasıl bir bahane olduğunu, çok değil, 3 ay sonra Buchlau'da yapılan Avusturya ve Rusya dışişleri bakanlarının katıldığı gizli görüşmeden asla haberdar olmayışlarından anlayabilirsiniz. (Meselenin ayrıntılarını aşağıda Şadiye Osmanoğlu'nun hatıralarından okuyacaksınız.) Bir görüşmede olmayan anlaşmadan haberdar olup dağlara çık, kendi iktidarında yapılan öbür gizli görüşmeyi ise ruhun bile duymasın. İttihatçıların açıkgözlülüğü de bu kadardı işte.

Nitekim Abdülhamid, kendisine ayan aday listesini getiren Dr. Bahaaddin Şakir'e boşuna dememişti "Evladım, bu işler hiç kolay değildir" diye.

Abdülhamid'in kızı Reval'i siyaset bilimcilerimizden daha iyi çözmüş!

Sultan II. Abdülhamid'in kızı Şadiye Osmanoğlu, hatıralarında Reval mülakatının içyüzüne dair ilginç notlar düşmüş. Buna göre babası Abdülhamid, İngiltere'nin Hindistan siyasetini ve Akdeniz ile Hind Okyanusundaki emellerini kavramış, Almanya'ya bunun için yakınlaşmıştı. Osmanlı'nın Almanya'ya yakınlaşması, tabiatıyla İngiltere ve Rusya'yı rahatsız etmiş ve bu yüzden Almanya'nın Osmanlı'yı da içine alan yayılışının nasıl durdurulacağı ciddi bir sorun haline gelmiş, Reval mülakatı işte bunun için yapılmıştı.

Gelin görün ki, Reval'de Almanların nasıl durdurulacağı konuşulduğu halde, haberler yayılırsa Abdülhamid'in kendilerinden kopacağı endişesine kapılan Almanya, propagandaya başlamış, kendisinin değil, Osmanlı'nın bölüşülmesinin gündemde olduğu haberini yaymıştı Osmanlı topraklarına.

Şadiye Sultan, "Şu telkin" diyor, "maalesef çok müessir olmuş ve Türk umumi efkârı. Alman nüfuzu altına sür'atle ve umumi hey'etiyle kaymıştır".

Hele aşağıdaki cümleleri okuduktan sonra ne derin bir tahlil kudreti gösterdiğine, siz de kanaat getireceksinizdir:

Eğer II. Wilhelm'in I. Cihan Harbinden önce Londra, Viyana, Roma, Vatikan, Atina, İstanbul, Filistin, Tanca ziyaretleri, Pangermanizm ideolojisi, "Almanya'nın istikbâli denizlerdedir" şeklindeki tehditkâr nutukları toplu bir halde Reval mülakatı ile beraber mütalaa edilebilseydi, Reval Hükümdarlar Konferansı-nın gayesi[nin], Almanya ile hesaplaşmak esasına dayanan bir anlaşma olduğu, bizim de ancak böyle bir Alman mes'elesi için müzakere edilmemiz icab ettiği anlaşılırdı. Babam, Alman propagandasına tamamiyle teslimiyet gösteren Ittihad ve Terakki komitesi karşısında kendi görüşünü hâkim kılamamış-tır. Eğer bunda muvaffak olsaydı, belki Reval'daki konuşmayı yapan hükümdarlar, İstanbul'da babamla birlikte bir üçlü kon-ferans akdederek doğrudan doğruya Alman mes'elesini görüşeceklerdi. Osmanlı İmparatorluğunu, kendi tecâvüz plan-ları için bir vasıta halinde kullanmayı tasarlayan Almanya'nın karşısında, bu sefer İngiltere ve Rusya ile birlikte bulunacaktı.

Şâdiye Osmanoğlu, Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri, İstanbul 1966, Bedir Yayınları, s. 102-104.

7 Temmuz’un kanlı şifresi

Bizim gibi aşırılıktan aşırılığa düşen bir milletin,
meşrutiyet idaresini kurarken gösterdiği başarısızlığın,
onu mazideki hataya tekrar sevketmesinden korkulur.

Said Halim Paşa (1918)

Ergenekon Operasyonu kapsamında Emekli Orgeneral Şener Eruygur’un evinde yapılan aramalarda ele geçen bir belgeye göre 7 Temmuz, 27 Nisan Ak Parti’yi devirme harekâtının miladı olacakmış. Gerisini basından biliyorsunuz: Suikastler, eylemler, mitingler, şu bu derken Türkiye tam bir kaosa sürüklenecekmiş. Tabii ardından gelsin darbeli günler, fişlemeler, darağaçları...

Konuya tarihî derinlikten bakınca dikkatimi belgede 7 Temmuz tarihinin seçilmiş olması çelmeledi ister istemez. Neden özellikle 7 Temmuz? Ya da şöyle soralım: 7 Temmuz şifresinin anlamı nerede gizli?

Öncelikle söyleyelim ki, 7 Temmuz’un darbeciliğimizin "kanlı miladı" olduğu bilinmedikçe günümüz darbecilerinin eylemlerine başlangıç tarihi olarak neden 7 Temmuz’u seçtiklerini anlayamayız. Onun için şimdi yüz yıl öncesinin o “kanlı" gününe dönelim ve hatırlayalım neler olduğunu.

Vatan fedaileri

Sultan II. Abdülhamid devrilmedikçe iktidara nüfuz edemeyeceklerini düşünen Masonlar ile yaklaşan büyük dünya kapışmasında Osmanlı'yı saflarına çekebilmek için bin bir fırıldak çeviren Avusturya-Alman istihbaratı, Reval'de Rus Çarı ile İngiltere Kralı'nın Osmanlı topraklarını bölüştükleri propagandasında hedeflerine ulaşmış ve hafiyelerin nefeslerini enselerinde hisseden İttihatçılar isyan için alelacele düğmeye basmışlardı. Öte yandan Abdülhamid'in İttihad ve Terakki örgütünün yapısını çözmesi için gönderdiği İsmail Mahir Paşa, görevini hakkıyla yerine getiriyor, ilmekler çözüldükçe isyancılar için tehlike çanları giderek yakından çalıyordu.[1]

İttihat ve Terakki Genel Merkezi'yle yazışarak dağa çıkma iznini alan Resneli Niyazi, 3 Temmuz günü diğer subayların Cuma namazında olmalarından faydalanarak tabur kasasını soymuş, 200 kadar gönüllü asker ve bir o kadar sivil "vatan fedaisi"yle dağa çıkmıştı. Debreli İsmail Paşa'nın telgrafla ihbarı[2] üzerine olayın farkına varan Sultan Abdülhamid, en güvendiği komutanlardan Arnavut Müşir Şemsi Paşa'yı Niyazi Bey ve adamlarını yakalamakla görevlendirmişti.

Halkın kısaca "Şemo" diye andığı Şemsi Paşa, sertliği, disiplini ve padişaha sadakatiyle tanınıyordu. Yıllarca Balkanlarda başta Bulgarlar olmak üzere azgın komitacılarla boğuşmuş deneyimli bir askerdi kendisi. Hatta Fevzi Çakmak bile çetecilerle nasıl mücadele edileceğini onun yanında öğrenmişti. Bir keresinde tepelerinde vızıldayan kurşunlardan rahatsız olan ve başını kurşun sesinin geldiği tarafa doğru çevirip duran Fevzi Bey'e, "Merak etme delikanlı, sesini duyduğun kur-

1 İsmail Mahir Paşa'nın bu görevinde yaptıkları ve Meşrutiyet'ten sonra, 2 Aralık 1908 günü faili meçhul bir cinayete kurban gidişi hakkında bkz. Cemal Kutay, *"İkinci Meşrutiyetten günümüze kadar siyasî cinayetler*", Tarih Konuşuyor, Sayı: 16, Mayıs 1965 s. 1316-1320; "*İsmail Mahir Paşa'nın katli*", Servet-i Fünun, 3 Aralık 1908 (Toplumsal Tarih, Sayı: 180, Aralık 2008, s. 4.)

2 İhsan Nuri Sir, "*Sultan Hamid, İttihad ve Terakkinin faaliyete geçeceğini nasıl haber aldı?*", Yeni Tarih Dünyası, Sayı: 13,18 Mart 1954, s. 549-550.

şun sana isabet etmez" esprisini yapan da bu Şemsi Paşa'dır.

Şemsi Paşa saraydan emri alınca derhal harekete geçti ve Manastır'a geldi. 7 Temmuz günü Yıldız Sarayı'na gerekenin yapılacağından emin olunması yolunda rahatlatıcı bir telgraf çekti.

Onun gelişiyle birlikte isyancılar korkuya kapılmışlardı Şemsi Paşa gibi yıllarca dağlarda keklik gibi komitacı avlamış bir komutanın Resneli Niyazi'nin çetesini yakalaması işten bile değildi. Eğer bunu başarırsa isyan öldürücü bir yara alacak, belki de arkasından gelecek tutuklamalarla darbeciler bir daha bellerini doğrultamayacaklardı.

Şemsi Paşa vuruluyor!

Birinci Ferik Şemsi Paşa (ne var ki, Soner Yalçın'ın *Efendi'*de yazdığı gibi 'Müşir' yani Mareşal değildi; Birinci Ferik, Korgeneral ile Orgeneral arasında bir rütbedir; Müşir olan, daha sonra yine ihtilalciler tarafından dağa kaldırılacak olan Tatar Osman Paşa'ydı), bir süre önce inme indiği için bir ayağını sürüyerek Manastır Postanesi'nin merdivenlerinden inmekteydi. Tam makam arabasına bineceği sırada seyirciler arasından bir el uzandı ve tabancasını ateşledi. Bu iki el ateşle ihtilal de artık geri dönülemez bir dönemece girmiş oluyordu.[3]

Bazıları kurşunların Paşa'nın göğsüne saplandığını ve hemen oracıkta öldüğünü söylüyorsa da, oğlu Müfid Şemsi'nin, babası hakkında kaleme aldığı kitapta kurşunlardan birinin omzuna saplandığı ve babasının tekrar postane binasına girdikten sonra iç kanamadan öldüğü yazlıdır ki, herhalde İttihatçıların sözlerine değil, oğlunun sözlerine itibar etmek gerekir.[4]

3 Olayın en ayrıntılı ve içeriden anlatımlarından birisi için bkz. Ali Hamdi, *"Fedai Atıf Bey ve Şemsi Paşanın katli*", Resimli Tarih Mecmuası, Sap: 65, Mayıs 1955, s.3828-3831.

4 Müfîd Şemsi, Şemsi Paşa, *Arnavutluk ve Ittihad-Terakki: El Hakku Ya'lû Velâ Yu'lâ Aleyh,* Hazırlayan: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 1995, Nehir Yayınlan, s. 85.

Atıf Bey'in Şemsi Paşa'yı vurduktan sonra çarşaf giydirilerek kaçırılırken çekilmiş bir fotoğrafı.

Ateş eden Teğmen Atıf Bey, bir subayın açtığı ateşle yaralanmışsa da, kargaşalıktan yararlanıp kaçmayı başarmış, önce bir dükkâna girip kepenkleri kapattırmış, daha sonra örgüt tarafından çarşaf giydirilmek suretiyle bir arkadaşının evine götürülmüş, oradan da yine çarşaflı olarak arabaya bindirilip başka bir eve nakledilerek takipten kurtarılmıştır. O artık bir hürriyet kahramanıdır, anlı şanlı hürriyet fedaisi! Nitekim Cumhuriyet döneminde bu kahramanlığı karşılıksız bırakılmayacak ve başka bir marifeti olmadığı halde iki dönem Çanakkale milletvekilliği yapacaktır. Düşünün: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir katil milletvekili... Katilden kahraman olur mu? İhtilal başarıya ulaşırsa olur! Ulaşamazsa ne mi olur? Cevabı basit: Talat Aydemir gibi idam sehpasını boylar.

Katilden kahraman üretmek

O halde biz darbeleri başarısına göre mi yargılayacağız? Peki darbe veya ihtilal sırasındaki usulsüzlükleri, hırsızlıkları, adam vurma ve yaralamaları gayeye giden yolda her şey mübahtır, mantığıyla aklayacak mıyız? Ve bu ne zamana kadar devam edip gidecek? Bugün buna nasıl karşı çıkıyorsak, 'Geçmiş geçmemiş' olduğuna göre tarihte yapılanlara da aynı şekilde karşı çıkmalı değil miyiz?

Tabur kasasını soyup köylülerden zorla vergi toplayan Resneli Niyazi 'hürriyet kahramanı', bizzat kendi komutanını katleden Atıf Bey 'vatan fedaisi', eniştesi Nazım Bey'i bile vurdurmaktan çekinmeyen Enver Bey[5] en büyük 'vatanperver' sayıldıkça, yani bir takım insanlar kendi kendilerini görevlendirerek çeteler kurup başarıya ulaşınca kutsanırsa bu işin sonunu getiremeyiz. Yarın öbür gün bir başkasının sizin düzeninize karşı aynı kanun dışı eyleme girişmesi karşısında diyecek bir şeylerinizin de olması gerekmez mi?

Padişah da olsa yasal yollardan iktidara gelmiş ve anayasadan aldığı yetkileri kullanmaktan başka bir şey yapmamış olan Sultan Abdülhamid'i anayasayı ihlal etmekle suçlayanlar, bir süre sonra bu anayasayı lastik gibi çekerek en ağır militer düzeni bal gibi savunmamışlar mıydı? ("Yok kanun, yap kanun" tekerlemesini hatırlayın!) Rahmetli Adnan Menderes de 27 Mayısçılar tarafından 1924 Anayasası'nı ihlal etmekle suçlanmıştı; ne gariptir ki, onu anayasayı ihlalle suçlayan darbeciler aynı anayasayı toptan kaldırıp atmışlar, lağvetmişlerdi; yine de hiç yüzleri kızarmadan ortada tozunu dahi bırakmadıkları 1924 Anayasasını ihlal ettiği için bir Başbakanı asabiliyorlardı.

1908 Meşrutiyet ihtilali, Türkiye namına demokratik bir süreci başlatmıştı. Eyvallah. Lakin İttihatçılar, uğruna nice kanlar akıtarak ilan ettikleri Meşrutiyet'i çok değil, sadece 2 yıl içinde kanla boğmamışlar mıydı? Ve başlattıkları demokratik sürece tabiatıyla başka siyasi aktörler de dahil olmaya kalkınca idamlar, suikastler, sokak ortasında yargısız infazlar, tehditler, sopalar, Babıali baskınları birbirini izlememiş miydi?

İşte 7 Temmuz'u darbelerine milat yapanlar, o günün toplumun yüzüne bulaştırdığı kanın hala temizlenmediğini bir kere daha göstermiş oldular.

5 *Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908),* Hazırlayan: Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul 2008, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 39 vd.

Meşrutiyet ile Ergenekon arasındaki Masonik hat

Ciddi bir hukuk teşkilatı tarihimiz yok. Bir gün yazıldığında çağdaş ve eşitlikçi bir hukuk düzenine doğru Abdülhamid döneminde ne denli önemli adımlar atıldığı ortaya çıkacaktır.

Engin D. Akaidi

Milliyetin internet sitesindeki başlığın sırrını çözmekle meşgulüm. Canım, şu "Manastırlı komutan" manşetinden bahsediyorum. Duymuşsunuzdur mutlaka. Kimden mi bahsediyor? 26. Genelkurmay Başkanı Org. İlker Başbuğ'dan.

Peki Milliyet Meşrutiyet İhtilali'ni başlatan mermilerin ilk olarak Manastır'da sıkıldığına atıfta bulunuyor olabilir mi sizce? O zaman köşeye sıkışmış 'birilerinin' müsterih olmaları gerektiğine dair bir ima mı gizli burada? Bilemiyoruz.

Neresinden bakarsanız bakın, manidar bir başlıkla karşı karşıya olduğumuz kesin.

Son yıllarda okuduğum en net mesajlı yazılardan birisi Hüseyin Gülerce tarafından kaleme alındı. Gülerce 30 Temmuz 2008 tarihli Zaman'da çıkan "Masonluk Ergenekon'un neresinde?" başlıklı yazısında sarsıcı sorularla dikkatlerimizi Ergenekon'un Masonik şifresini kırmaya yöneltiyordu.

Gerçekten de Mason locaları bu tür gizli örgütlenmelerin hep bir yerlerindedir. İtalya'da Gladyo'yu bitiren savcı Felice Casson'un P-2 Mason locasının örgütle bağlantısını açığa çıkarışından tutun da, Ergenekon iddianamesindeki İlhan Selçuk'un İstanbul'da Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası'nda darbeyi planlayanlarla bir araya geldiği bilgisine kadar pek çok esrarengiz bağlantı, gerçeğin bir komplo teorisinin sınırlarını çoktan aştığını gösteriyor.

Bu kadarla da kalmıyor, hemen hemen aynı günlerde Büyük Doğu Locası da Paris'te bir toplantı düzenliyor, Üstad-ı Azam Jean-Michel Quillardet üzerine vazife olmayan bir açıklamada bulunuyor; başörtüsünün serbest bırakılmasına karşı çıkarak, yasanın "Türk laikliğinin bünyesinde açılan tehlikeli bir gedik" olduğunu savunabiliyor.

Doğrusu kafamız iyice karışıyor.

"Bu ne öfke böyle beyler? Yoksa laiklik konusunda Masonlara bir güvence verilmiş de haberimiz mi yok?" diye sorası geliyor insanın.

Öte yandan Hüseyin Gülerce ısrarla soruyor:

> Yasak olmasına rağmen Silahlı Kuvvetler bünyesinde masonlar var mıdır? Masonluğu tespit edildiği için bünyeden çıkarılan generaller var mıdır? Milletin evlatları için, orayı ele geçiriyorlar, buraya sızıyorlar diye dünyayı ayağa kaldıranlar, masonluk konusuna gelince neden suspus oluyorlar?

İttihatçılar ve Masonlar

Ancak 100 yıl evveline dönersek, Meşrutiyet için ayaklananların asker ve sivil önderleri arasında hatırı sayılır miktarda Masonun yer aldığını biliyoruz. Merkezi Selanik'te bulunan Macedonia Risorta Locası ile yine Selanikli Jön Türklerin kurduğu Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (adı daha sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti olmuştur) arasındaki bağlantılar giderek daha net bir şekilde açığa çıkıyor.

Paul Dumont'un dediğine bakılırsa cemiyete girecek olanların önce Mason olması, yani 'tekris edilmesi' gerekiyordu. Böylece 1901-1908 yıllarında 23'ü karargâhları Rumeli'de bulunan ve İkinci ve Üçüncü Orduların en üst rütbeli 'muvazzaf subayları olmak üzere tam 188 İttihatçı Masonluğa alınmıştır.[1]

Kendisi de bir İttihatçı olan Ahmet Bedevi Kuran'ın verdiği bilgilere bakılırsa Masonluk, İttihatçılar arasında o kadar vazgeçilmez bir hal almıştı ki, Cemiyet'te iki türlü üye bulunuyordu. Bir kısmı Mason locasına giren üyelerdi ki, kendi aralarında bunlara Arapça "li ebeveyn kardeş" (ana baba bir kardeş) deniliyordu. Mason locasına girmeyen üyelere ise "li eb kardeş" (baba bir kardeş) diye hitap ediliyordu.[2] 'Öz kardeş' ve 'üvey kardeş' de diyebilirsiniz buna. Nitekim sonradan Cemiyet'in bir numaralı lideri haline gelen Talat Paşa ve milletvekili yapılan Emanuel Karasso'nun Macedonia Risorta Locası'mn ilk üveleri ve 33 dereceli Mason olan Üstad-ı Azamları yapıldığını biliyoruz. Hatta Karaso'nun İttihatçılara "gizli belgelerimizi ben bir Mason mabedinde muhafaza altına alayım" teklifini memnuniyetle karşılayıp kurda kuzuyu teslim etmekte bir sakınca görmediler.[3]

Gerçi o mücadele günlerinde bu durum normal karşılanıyordu ama sonraları gelen tepkiler üzerine savunmaya geçecek olan ittihatçılar, "Masonlar bizi değil, biz Masonları kullandık" diye işin içinden çıkmayı deneyeceklerdi. Lakin kimin kimi kullandığı çok değil, sadece 10 yıl içinde belli olacaktı.

Peki burada dile getirdiklerim birer spekülasyon veya komplo teorisi mi?

1 Paul Dumont, *Osmanlıcılık. Ulusçu Akımlar ve Masonluk*, David J. Cohen'in 12 Ağustos 1908 tarihli mektubuna dayanıyor.

2 Ahmed Beden Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, İstanbul 1948, Tan Matbaası, s. 243.

3 Dumont, age. s. 69.

Maksadımı daha net ifade edebilmek için öyle gizli saklı belgeleri değil, açık, kamuoyuna mal olmuş yayınları kullanacağım.

Ağızdan kaçan İtiraf

Birincisi, ihtilalin o sıcak günlerinde, Meşrutiyetin ilanının hemen ardından Adalet Bakanlığı'na getirilecek olan Macedonia Risorta Locası üyelerinden Manyasizade Refik Bey'in İngiliz gazetesi "The Morning Post"a verdiği demeçtir. Demecinde İttihatçıların İtalyan Masonluğundan 'manevi destek' gördüklerini doğrulayan Manyasizade Helik Bey, Macedonia Risorlave Labor et Lux localarının kendilerine "büyük hizmetler verdi"ğini ve barınma imkânı sağladığını gayet soğukkanlı bir şekilde anlatmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

> Orada Masonlar olarak toplanıyorduk, çoğumuz da Masonduk, fakat aslında örgütlenmek için toplanıyorduk. Bunun yanı sıra yoldaşlarımızın büyük bir bölümünü, üyelerini ince eleyip sık dokuyarak seçmeleri nedeniyle Cemiyetimiz için bir elek işlevi gören bu localardan seçtik... Ayrıca bu localar, ihtiyaç halinde İtalyan Sefaretinden müdahale teminatı almış olan İtalyan Grand Orlenti'ne bağlıydı.

Demek ki neymiş?

1) Localarda İttihatçılar, Mason olarak toplanıyorlarmış;

2) Yoldaşlarının büyük bir bölümünü Masonlar arasından seçiyorlarmış;

3) Çünkü Masonlar cemiyete adam seçmekte ustaymış;

4) Ayrıca da Abdülhamid herhangi bir şekilde olaylara müdahale etmek isterse İtalyan Elçiliğinden güvence almışlarmış.

Kim söylüyor bunu? İttihatçıların sözüne en çok itibar ettikleri ve bu yüzden de ilk Meşrutiyet kabinesine Bakan yaptıkları zat-ı muhterem.

4 Alıntılayan: Le Temps, 20 Ağustos 1908. Gazeteyi bulan ve ilgili kısmı tercüme eden Viyana'dan Selçuk Şeker ve Aynur Kırcı kardeşlerime teşekkür ederim.

a cédé tout de suite.

» Cette organisation pour la lutte était terminée à la fin du mois de juin. Vers le milieu de juillet, le gouvernement envoyait le général Chemsi pacha, pour poursuivre la bande Niazi. Vous savez comment il a été presque tout de suite tué. On expédiait en outre, de Smyrne, trente bataillons de rédifs que nous avons d'autant mieux accueillis que nous les savions des nôtres et qu'ils ont ainsi grossi les forces dont nous disposions en Macédoine. Nous étions tellement décidés à agir que les 21, 22 et 23, des télégrammes sont partis, tous les jours, de Salonique, de Monastir, d'Uskub et de Serrès, avertissant le grand-vizirat que nous marcherions sur la capitale si la Constitution n'était pas immédiatement accordée. Cette Constitution fut octroyée, par iradé impérial, le 24 au matin. Sans cela, nous aurions mis à exécution notre menace, nous étions prêts et nous avions arrêté notre plan d'opérations. »

Quand il a eu terminé ce rapide historique, j'ai posé à Refik bey une question sur le rôle que, selon certains, la franc-maçonnerie aurait joué dans ces événements. Voici ce qu'il m'a répondu:

« Il est vrai que nous avons eu l'appui moral de la franc-maçonnerie, surtout de la franc-maçonnerie italienne. Il existe, à Salonique, plusieurs loges: la *Macedonia risorta* (la Macédoine ressuscitée), et la *Labor et Lux* qui dépendent du Grand Orient d'Italie; la *Veritas*, du Grand Orient de France, la *Perseverenza*, du Grand Orient d'Espagne, et la *Philippos*, du Grand Orient de Grèce, celle-ci ayant un but exclusivement nationaliste. A vrai dire, les deux premières, seules, nous ont vraiment servi. Elles ont été pour nous des refuges. Nous nous y réunissions comme maçons, car beaucoup d'entre nous font partie de la maçonnerie, mais en réalité pour nous organiser. De plus, nous avons pris une grande partie de nos adhérents dans ces loges qui, par le soin avec lequel elles faisaient leurs enquêtes, servaient ainsi de crible à notre comité. On a eu, à Constantinople, de vagues soupçons sur le travail secret qui se fai-

Le Temps gazetesinin 20 Ağustos 1908 tarihli nüshasında yayınlanan Manyasizade Refik Bey'in İttihatçıların Masonlarla olan bağlarını itiraf eden açıklaması.

İşe bakın ki, aynı Manyasizade Refik Bey, ihtilal coşkusu içinde ikinci bir demeç verir. Bu defa Paris'te çıkan *Le Temps* gazetesine verdiği demeçte şunları söyler:

> Masonluk ve İtalyan Masonluğu bize manen destek verdi... Hakikatte İtalyan locaları İttihat ve Terakkiye yardımcı oldular, bizleri korudular. Bizlere birer sığınak oldular. Çoğumuz Mason olduğumuzdan teşkilatlanmak için genelde localarda toplanırdık. Üyelerimizi de localardan seçmeye çalışırdık, çünkü locaya üye olabilmek için sıkı bir kontrolden geçilmekteydi.

Dolayısıyla Meşrutiyet'in ilanında Selanik ve Makedonya'daki Mason localarının hem İttihatçılara sığınak, hem de üye seçimine kadar yönlendirmede bulunduklarını birinci elden öğrenme imkânı bulduk. Sonradan gerçi İttihad ve Terakki Genel Merkezi müdahale ederek bu sözlerin yanlış anlaşıldığını, aslında öyle demek istemediklerini gündeme getirse de söz ağızdan çıkmıştır bir kere.

Mason hükümeti?

Sözü noktalamadan şunu da hatırlatalım ki, İttihatçılar içinde sonradan ayrılıp Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın (Partisi) başına geçmiş olan Miralay Sadık Bey gibi partinin Masonluğun emellerine kaymakta olduğu uyarısını yapanlar vardı. Bu uyarı bir miktar işe yaramakla birlikte (nitekim Hacı Adil Bey gibi dindar bir isim partinin genel sekreterliğine (umumi kâtipliğine) getirilerek 'Mason hükümeti' ithamlarından kurtulmaya çalışılmıştı) Doktor Nazım gibi önde gelen bir İttihatçı lider, hala saf saf Masonluğun insanî emellere hizmet ettiğini savunabiliyordu. [5]

5 Eski Bahriye Vekili Topçu İhsan, "*İttihat ve Terakki ve Farmasonluk*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 18, Haziran 1951, s. 782. Miralay Sadık Bey'in İttihatçılara ikinci kongrede Masonluktan ayrılmalarını tavsiye ettiği ve Abdülhamid'in Masonlar ve Siyonistlerle mücadelesini örnek olarak anlattığı layiha metni için bkz. Faruk Ilıkan, "*Miralay sadık Bey'in Layihası*" tarih ve Toplum sayı 225, Eylül 2002.

Her neyse. Siz bu satırlar üzerinde düşünedurun, ben 2008 yılında gazetelerden birinde çıkan çarpıcı bir haberi koyuyorum masaya:

> Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası, bütün bağlı kuruluşlarına II. Meşrutiyetin 100. yıl kutlamalarının 2008 boyunca çeşitli etkinliklerle kutlanması talimatı vermesi üzerine "Meşrutiyet defileleri", kitap tanıtımları, konferanslar ve benzer etkinlikler düzenlendi.

Meğer sadece defile değil, darbe de düzenleyeceklermiş!

Meşrutiyeti az daha Dadaşlar ilan edecekti

Hiç düşündünüz mü: 1908'in Temmuzunu yaşıyor olsaydınız yüzünüzün rengi ne olurdu? Daha kırmızı olacağından eminim de, mahcubiyetten değil, gün yirmi dört saat sokak ve caddelerde gösteri yapıp nutuk çekmekten.

Hele kanları kaynayan gençler iseniz ellerinizde bayrak ve pankartlarla sokaklara dökülür, yakalarınıza Sadrazam Kâmil Paşa'nın resmini takar, ay yıldızlı bayrağa bir haç ilave ederek yolları arşınlıyor olurdunuz büyük bir ihtimalle. Henüz ağzınızı doldurup Sultan Abdülhamid'e açıkça lanet okuyamasanız bile (ki bunun için tahttan indirilmesini beklemeniz gerekecektir), "Hürriyet, Müsavat, Adalet" sloganlarını kulaklarınızın dibinde mermi gibi vızıldadığına tanık olurdunuz.

Kısaca söylersek, yüz yıl önce bugünlerde yer yerinden oynuyor, pek çok Abdülhamid taraftarının ayağının altından toprak kayıp giderken, sokaklara dökülmüş onbinlerin ayakları yerden kesiliyordu.

Bence bugün bile ayağımız henüz yere değmiş sayılmaz. Çünkü bu heyecan devrinin yaktığı ateş henüz soğumadı. Baksanıza, Resneli Niyazi'nin kendisine emanet edilmiş tabur kasasından para gasp ettiği-

ni yazınca bile ancak ölüm tehditleri alıyorsunuz. Bir orgenerali vuran üsteğmen Atıf Bey'in düpedüz katil olduğunu ve bu zatın başka bir özelliği olmadığı halde Cumhuriyet devrinde de milletvekilliğiyle ödüllendirildiğini yazdım diye şahsıma hakaretler yağdırıldı.

Yanlış anlaşılmasın, şikâyet diye söylemiyorum. Hamama giren terler sonuçta. Söylemek istediğim, yakın tarihimizin henüz dumanı tütüyor ve biz bu tarih karşısında hâlâ birer tarafız.

Bir de cehalet var ki, diz boyu. Kabataslak tarih malumatıyla meseleyi aydınlatacağım diye ortaya çıkıp daha da karanlıklaştıranları mı istersiniz yoksa çam üstüne çam devirip yine de yüzü kızarmayanları mı?

Mesela bir iddiaya göre Abdülhamid ülkeyi 33 yıl parlamentosuz yönetmiş.

El insaf mine'l-imân. Yahu zaten II. Abdülhamid'in meşrutî olan ve olmayan iktidar süresinin toplamı 32 yıl, 7 ay, 7 gündür. Tahta çıktıktan 3 ay, 23 gün sonra ilan ettiği ilk meşrutiyetin meclisli döneminin yaklaşık 11 aylık süresi ile ikinci meşrutiyet dönemindeki 10 aylık saltanatı bu rakamdan düşüldüğünde geriye 30 yıl, 5 ay, 6 gün kalır. (Hoş, bana kalsa keşke 43 yıl parlamentosuz yönetseydi de Edirne'ye serhat şehri demeseydik ve hacca "gitmeseydik", dünya Müslümanları hacca 'gelseydi'![1])

Abdülhamid'in Anayasayı yürürlükten kaldırıp Meclisi dağıttığı iddiası da aynı şekilde çürük temellere yaslanıyor.

Bir kere Kanun-i Esasi askıya alınmış olsa dahi, kâğıt üzerinde daima yürürlükte kalmıştı.

İkincisi, 1876 Anayasası'nda Osmanlı parlamentosu "Meclis-i Umumi" ismini taşıyor ve bir değil, iki ayrı meclisten oluşuyordu:

1 Sezai Karakoç'a hacca neden gitmediği sorulduğunda "Ben kendi topraklarıma pasaportla gitmem" demiş. Üzerinde düşünmeye değmez mi?

Birisi Meclis-i Mebusan, diğeri Meclis-i Ayan. İşte Abdülhamid'in Meclis-i Mebusan'ı tatil etmesi (kapatması değil), her iki meclisin de dağıtılması anlamına gelmiyordu. Aksine, Meclisin bir parçası olan Heyet-i Ayan resmen varlığını devam ettirmiş, üyeler ölünceye kadar - bir daha toplantıya çağrılmasalar bile- hem devletten tıkır tıkır maaşlarını almışlar, hem de isimleri ve resimleri her yıl salnamelerde yer almıştır.

Bir başka yanılgı, Meşrutiyetin sadece Makedonya ve 3. Ordu'nun eseri olarak değerlendirilmesidir. Bu, sonradan işbaşına geçen İttihat ve Terakki'nin Selanik merkezinin tarihi kendisine yontma gayretkeşliğinden kaynaklanır. Mesela 1906 yılında bir "Erzurum İhtilali" olduğundan kaçımız haberdardır? 100 kadar Erzurumlu kadının kocalarını hapisten kurtarmak için vilayeti basması az buz bir hadise midir? Peki neden kitaplarımızda geçmez bunlar?

Halbuki "Erzurum ihtilali" her ne kadar hükümet tarafından bastırılmış olsa da, İttihatçıların tahrikiyle başlamıştı ve başarıya ulaşmış olsaydı belki de sokaklarda Meşrutiyetin başka kahramanları alkışlanıyor olacaktı. İşin garibi bunu ben söylemiyorum, İttihatçıların başlarındakiler söylüyor. İşte o sırada Erzurum'da görev yapan Teşkilat-ı Mahsusacı Hüsamettin Ertürk'ün çarpıcı sözleri:

> Meşrutiyetin ilânından önceki günlerde eğer Erzurum Valisi Abdülvahhab Paşa sıkıyönetimi ilan etmemiş ve Erzurumlu vatanperverleri Sinop kalesine sevk etmemiş olsaydı Erzurum, hürriyetin ilânı şerefini Manastır ve Selanik'in elinden almış olacaktı.

Aynı kaygıyı Resneli Niyazi Bey'in hatıratında da buluyoruz. Anlıyoruz ki, malı Anadolu'ya kaptırma telaşı sarmıştır Selanik komite-

2 Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 61.

sini. Bakın Jöntürklerin içinden gelen bir başka ses, Ahmet Bedevi Kuran bu ince noktayı nasıl ustalıkla vurguluyor:

> Bu kıyamı hazırlayanlar memleketin diğer hürriyetçi bölgeleriyle işbirliği yapmak ve ortak faaliyete geçmek imkânını bulabilselerdi, belki de Meşrutiyetin ilanına o tarihte (1906) yol açılır ve sonradan ortaya çıkan Selanik politikacılarının hareketi tekellerine alma siyasetlerine yer kalmazdı.

Yani hürriyet kahramanlarımız Selanik'ten değil, Dadaşlar diyarından çıkmış olurdu. Haklı olarak "Bilmem" diyor Kuran, "bu gün bu kahramanlıkları hatırlayanlar var mı?"

Hep söylüyorum, tarihimizi Avrupa'nın gözünden yazıyoruz diye. Varsa yoksa Balkanlar. Niye? İttihatçıların ihtilalden sonra egemen olan kolu orasıydı da ondan. Meşrutiyetin tarihini Balkanlara endeksleyenler bir vergi şikayetinden parlayan Erzurum İhtilali'ni iyi araştırsınlar ve Mezararkalı Mevlud Ağa'nın mahkemedeki müthiş savunmasını iyi okusunlar.

Kaynak mı? Bilirsiniz, başkaları gibi bulup okuyun diye başımdan savmıyorum: Hadi Nedim Ulusalkul'un 1937 tarihli kitabını[3] bulamadınız, bari Aykut Kansu'nun *1908 Devrimi*'ne[4] bakma zahmetine katlanın lütfen.

Bir de Osmanlı'da kamuoyu İstanbul ile Selanik'ten İbaretti demiyorlar mı? Tam bir Selanik örgüsüne düştüklerinin farkında bile değiller ne yazık ki.

3 Nedim Utusalkul, *Istibdad Aleyhinde Türk Ulusunun İlk Hareketi: Erzurum ihtilâli*, Ankara 1937.

4 Aykut Kansu, 1908Devrimi, Çeviren: Ayda Erimi. İstanbul 2001, İletişim Yayınları, s. 78 vd.

Bir devrimcinin aşk mektubu

Meşrutiyet, bulutlarla kaplı bir gökte güneşin bir an belirip kaybolması kadar bir ışık ve ümit oldu, Ardından haşarat memleketi bastı; müstebid bir iken bin oldu Parlak çizmeli hoyrat insanlar son Anadolu köylülerini ateş hatlarına sürerek milyonlarcasını harcadılar. Otuz kırk yılda milletin damarlarında damla damla toplanmış olan kan oluk oluk aktı ve memleket baştan başa inleyen insanlarla doldu; ne hak; ne adalet, ne de acımak kaldı Kahraman bir milletin çocukları dayak, kötek altında sünepe ve yılgın bir hale getirildi. 1918'in manzarası budur.

Küçük İşaret Taşlan, İstanbul 1955, s. 46.

3 Temmuz 1908 Cuma günü, Makedonya resmen kaynıyordu. Tam Cuma namazı vaktiydi, subaylar ve erat tamamen namazdaydı Fırsat bu fırsattı Namaz kılmak yerine ihtilal yapmayı tercih eden Niyazi Bey beklenen emri verdi, adamlarıyla birlikte sessiz sedasız "balkari'a, yani dağa çıkıldı Devrimcilerimiz bu hareketleriyle sonradan yakın tarihimizdeki en köklü kırılmalarından birisini teşkil edecek olan Meşrutiyet ihtilaline yahut o zamanki deyimle "İlan-ı Hürriyet"e öncülük ediyorlardı.

Resneli Niyazi hakkındaki görüşlerimi başka yerlerde yazdım. Bu defa kişiliğini veya eylemlerini değerlendirmeyecek, kendisinin yazdığı

ve burada ilk kez yayınlanacak olan bir mektupla tarihe not düşeceğim. Böylece son derece karmaşık bir dönem olan 1908 dönemecindeki eylemcilerin halet-i ruhiyesini, psikolojisini beraberce görmüş olacağız.

Resneli Niyazi'nin "Hürriyet kahramanı" olduğu günlerde çekilmiş bir fotoğrafı

Mavi bir dosya

Yakınlarda bir sahaftan satın aldığım dosyada Resneli Niyazi Bey'in ailesinden intikal eden mektup ve fotoğraflara rastlayınca şaşırmadım desem yalan olur. Çünkü bu veda mektubu ve ailesine ait fotoğraflarla Meşrutiyet'in ilk iki "hürriyet kahramanı"ndan birisinin (öbür kahramanın Enver Bey olduğunu söylemeye gerek var mı?) hayatına dair bilinmeyen noktaları ortaya çıkarma fırsatı elime geçmiş oluyordu.

Dosyayı merakla inceledim. İnceledikçe ölmüş gitmiş bir insanın mahremiyetine dokunmuş gibi oluyordum. Eski yazılı bazı notlar, bazı gazete kesiklerinin sararmış sayfaları, 1950'de bir dergide ailesiyle yapılmış bir röportajın daktilo edilmiş nüshası, derken bir zarf... İçinden çıkan fotoğraflarda "kahraman" olduğu günlere ait posterler ve Niyazi Bey'i rekortmen bıyıklarıyla gösteren ünlü resimlerinden biri.

Diğer iki fotoğraf, hanımı (refikası) Feride Hanım, oğulları Mithat ve Saim ile torunu Niyazi Resnelioğlu'nu gösteriyor.[1] Son fotoğrafta ise

1 Arka sayfadaki fotoğrafta gördüğünüz torun Niyazi Resnelioğlu ile 2009 yılı Tüyap İzmir Kitap Fuarı'nda tanıştık. Kendisi dedesi hakkında fazla bilgi sahibi olmadığını ama gayet iyi niyetli ve dürüst birisi olduğunu bildiğini ifade etti.

Resneli Niyazi'nin eşi Feride Hanım ve iki oğlu ile torunu Niyazi Resnelioğlu.
Feride Hanım'ın sağında büyük oğlu Mithat, solunda Saim Resnelioğlu oturmaktadır.

Avlonya limanında vurulduğu sırada Resneli Niyazi'nin üzerinde bulunan kırçıllı sivil palto görülüyor. Ve paltodaki üç adet iri kurşun deliği… Rivayete göre bu kurşunları yedikten sonra yere yuvarlanan Niyazi'nin son sözü, "Niçin bre?" olmuş.

Bu niçin sorusunun cevabını tarih ilmi henüz verebilmiş değil. Değil ama tarihin usta ağına yeni avlar da takılmaya devam ediyor. İşte Resneli Niyazi'nin dağa çıkmadan önce eşi Feride Hanım'a yazdığı o dokunaklı mektup da bunlardan biri.

Feride Hanım kendisiyle yıllar sonra yapılan bir söyleşide ayrılış günlerini şöyle hatırlıyor:

2 İhsan Ilgar, sadece "Niçin?" diye sorduğunu söylese de, ailesi Feride Hanım'ın bendeki söyleşisinde "Niçin bre?" şeklinde geçmektedir. Kış. İhsan Ilgar, "*Bir hürriyet kahramanı Resneli Niyazi'nin ölümü*", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 7, Ağustos 1973, s. 60-61.

Resneli Niyazi'nin vurulduğu zaman üzerinde olan paltosu ve kurşun delikleri.

İlân-ı hürriyette dağa çıkacağı zamanı hatırlarım. Silâhlarını, fişenklerini, tüfeğini ve üzerinde "Vatan Fedaisi" yazısı olan şapkasını giymişti. Ben "Bu ne biçim elbise?" diye sorunca merak etmeme mâni olmak için "Hiç! Hâtıra olsun diye giydim!" sözleriyle padişaha isyan edeceğini benden bile gizlemişti.

İşte Resneli Niyazi'nin evinden ayrıldıktan sonra muhtemelen bir adamı vasıtasıyla eşine gönderdiği ve ilk kez yayınlanan veda mektubu (mektubun bazı yerleri sadeleştirilmiş olup silik olduğu için okunamayan bir kaç yere [...] işareti konulmuştur).

İki gözüm!

Sana pek kıymetli bir yadigârım olmak üzere gönderdiğim şu veda mektubumu gayet soğukkanlılıkla sevine sevine oku! Ve okudukça sevincini ilan et!

Resneli Niyazi'nin orijinali arşivimde bulunan mektubunun ilk sayfası.

Sakın ağlama! Hatta hiç sıkılma! Beni Allah'a emanet et, bilakis iftihar et! Sen bahtiyarsın! Zira dünyanın en muhterem bir kadını sen olacaksın! Bunun için gayet serinkanlılıkla oku.

Ruhum, sakın asla vicdanen müteessir olma ki, benim zevcem olduğunu cihana bildiresin! Ve bir fevkalade gayret göstermeyi herhalde arzu ederseniz hakkımı helal ederim.

Sakın hatırına başka bir şey getirme! Bildiğinden ziyade seni severim. Ve senin ismet ve namusunu düşünerek şu fedakârlığı göze aldım.

Ecdadımızın mübarek kanlarıyla yoğrulup zapt edilmiş olan mukaddes vatanımız, vatan hissinden mahrum olan alçakların […] hıyaneti eseri [olarak] bugün yaralı bir arslan gibi çırpınıyor. Eğer yarası sarılmazsa elden de gidiyor. Vatan elden gidince namuslarımızı […] ve şimdi Girit'te gözümüz önünde olduğu gibi onlar […] özerklik için çalıştıkça kıymetli namusumuz da yabancıların saldırısına ve zulme uğrayacaktır. Şu fani dünyada ölüme mahkûm olan insanların mukaddes vatanımızın uğradığı şu felakete herkes gibi seyirci olarak yaşamayı pek hakir gördüm.

Bizi bu vatan besledi, büyüttü. Vatan olmasa biz de yokuz demektir. "Hubbu'l-vatan mine'l-iman" [Vatan sevgisi imandandır] buyrulmuştur.

Gerçi seni çok severim [fakat] toprak ve vatanımızı dünyada her şeyden ziyade severim. Ne yarar, her bir şey yine onların varlığıyla kâimdir. Bunlar için istibdad hükümeti idaresi kötülükleriyle zaten uyuşmuş olan vicdan sahiplerini gayrete getirmek, bu güzel sebeple gayrete getirerek kurbanlık hale gelmiş olan vatanımızı düşmanların saldırısından kurtarmak üzere mavzer tüfekleriyle silahlı iki yüz fedaiyle dağa çıktım (işte şimdi telaş etme).

On günden beri gördüğün telaş buydu. Sen! Sakın ümidini kesme, elveda bile etmem. Çünkü ben Rabbimin yardımına ve Hazret-i Peygamber'in ruhaniyetine dayanarak vatan için fedai çıktım. Merak etme! Dediğim gibi inşaallah yakında İstanbul'da seni kucaklayacağım.

Sana şimdilik daha otuz lira gönderiyorum.

Ben senin ismet ve namusundan her suretle eminim, ve vicdanen rahatım. Sakın ha beni üzme. Seni Cenab-ı Hakk'a emanet ederim gözüm.

Bâki: Ya ölüm ya vatanın kurtuluşu.

Vatan fedaisi Kolağası zevceniz

20 Haziran 324 (3 Temmuz 1908)

Valide Hanım'ın muhterem ellerinden öper ve umum akrabaya arz-ı hürmet eylerim. Bana kimse lanet okumasın. Niyazi vatana gidiyor. Sonra hiçbir […]

Resneli Niyazi'nin veda mektubu burada bitiyordu.

O "menhus topraklar"

Ölmedi, yaşadı Resneli Niyazi; Meşrutiyet'in ilanını, omuzlarda taşındığı günleri de, feleğin parlak ışıklarını da gördü, giderek bir kenara itilmenin kahredici yalnızlığını da. Sultan II. Abdülhamid ile Sultan Reşad'ın karşısında meşhur bıyıklarını burduğunu da biliyoruz.[3] Bursa'ya muzaffer bir komutan gibi gidip de İttihatçılar tarafından konuşturulmayınca süklüm püklüm geri dönüşünü de.

Ve nihayet 1912 Nisan'ının 17'sinde Arnavutluk'un Avlonya limanında üç el silah patladı ve sivil kıyafetli Vatan Fedaimiz olduğu yere yığıldı. Oğlunun söylediği doğruysa ceketinin cebinden "Beni bu menhus topraklarda bırakmayın!" yazılı bir vasiyet çıkmış.

"Menhus, yani uğursuz topraklar", öyle mi?

Peki daha 4 yıl önce o uğursuz topraklarda ıslahat yapılacak diye ayaklanan, "Vatan elden gidiyor" yaygarasıyla dağlara çıkan siz değil miydiniz?

3 Bu hareket, herhalde saraylılar tarafından cehaletine ve görgüsüzlüğüne verilmiştir.

4 "*Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey'in "ilk ve son" Anadolu seyahati*", Tarih Konuşuyor, Sayı: 2, Mart 1964, s. 101-104 (İsmail Ziya Bersis'in hatıraları).

Sultan Reşad'ın karşısında bıyıklarını buran devrimci

(8 Haziran 1911)

Ertesi gün, öteki vilayetlerde olduğu gibi, Manastır'da da benzeri heyetler padişahın huzuruna kabul edildiler. Hünkâr okullara ve hayır kurumlarına iki bin lira ihsan buyurdu.

Program gereğince Niyazi Bey'le Eyüp Sabri Bey, yanlarında mücahit arkadaşları olduğu halde, iki yıl önce hürriyet için dağa çıktıkları kıyafetle Manastır şehrine tekrar inişlerinin temsili olarak tekrarını yaptılar. Padişah bu töreni dairesinin penceresinden izliyordu. Niyazi Bey hünkarın penceresinin önünden geçerken, zaten aslında çok uzun olan bıyıklarını bura bura daha (da] çekip uzatıyor ve boyunun kısa oluşunu gözlerden gizlemek için özel olarak seçtiği yüksek atın sırtından, etrafa mağrur mağrur bakıyordu. Yaratılıştan çekingen ve mütevazı bulunan Eyüp Sabri Bey ise, yaptığına pişman olduğu gibi şimdi onun taklidinden bile utanıyormuş tavrı ve kıpkırmızı olmuş bir çehreyle mümkün olduğu kadar hızla geçip gözlerden kaybolmuştu. Bu yersiz, yapmacık gösteriyi kimin düzenlediğini anlamaksızın, padişah da -herhalde bizler gibi- şaşarak, sıkılarak seyretmiş olmalıdır.

Lütfi Simavi, Osmanlı Sarayının Son Günleri, İstanbul 2006, Pegasus Yayınları, s. 141.

Ne zamandır "menhus" oldu "evlâd-ı fâtihân"ın yüzyıllardır yaşadığı topraklar? Söyleyin, ne zamandır?

İtiraf edin: Kafanızda bitirmiştiniz bu yurt parçasını Niyazi Bey; oysa Reval'de sözde Makedonya paylaşılıyor diye hırsla ayaklanıp kahramanlaşırken bu topraklar menhus değil, kutsal ve vazgeçilmez idi değil mi? Peki ne oldu da bir kaç yılda kutsallığını kaybediverdi? Şemsi Paşa'yı vururken, Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırırken o menhus topraklar için mücadele etmiyor muydunuz?

Tarih bunların hesabını soracak bir gün, inanın. Aşk mektupları da günün birinde sararır ama vatan mektupları hafızanın damarlarından hiç çekilmez. Allah'tan ki öyle...

Tevfik Fikret'in dinmeyen öfkesi

...Bahçeyi, muhiti, hatta âfâkı saran,
sarsan müthiş bir patlama oldu.

M. Şakir Ülkütaşır

Ekmeğini yediği, suyunu içtiği öz vatanındansa "ruy-i zemin"e (yeryüzüne) sevdalanmış, ait olduğu milletin değerlerini Masonik "nev'-i beşer" anlayışına feda etmiş bir şaire nasıl olup da hala "vatan şairi" denilebiliyor, ben de Hakkı Süha Gezgin gibi hayretler ediyorum. İşte 1939 yılında kaleme aldığı bir yazıda bu hayretini şu tok hükümlerle dile getirmişti portre üstadı Hakkı Süha Bey:

> Fikret, dünyayı vatan, insanlığı millet bilen bir adamdı. Vatanı olmayanın vatanperver olmasına akıl erer mi? "Amentü"yü yazdığı vakit Bulgar topları Çatalca önlerinde patlıyor, koca Rumeli kan ve ateş içinde yüzüyordu.... Balkan faciası onu hissiz bırakmış, sokaklara dökülen yaralılar, muhacir kafileleri , ona bir damla mürekkep harcatmamış, bir tek mısra yazdıramamıştı....
>
> Yazmadı! Çünkü küskündü. Millete küsülür mü? demeyin. O, bunu yaptı.[1]

1 Hakkı Süha [Gezgin], "*Edebi portreler: Tevfik Fikret*", Yeni Mecmua, Sayı: 9, 30 Haziran 1939, s. 33.

Evet, “o bunu yaptı” ama yine de “vatan şairi” övgüsünü, kendisine küstüğü milletin bazı fertleri, yüz yıl sonra da aziz hatırasına yağlı boya olarak sürmeye berdevamdırlar. Hem de olanca gayretkeşlikleriyle...

Yalnız bu kadarla kalsa iyi... Düpedüz terörü de desteklemişti aristokrat şairimiz.

Tevfik Fikret Rumelihisarı sırtlarındaki Aşiyan Köşkü’nde otururdu. Ders verdiği Robert Kolej’e arka kapısından girip çıkarken günün birinde fark etti ki, karda sadece kendi ayak izleri durmaktadır! Yani arkasından bir tek Allah’ın kulu yürümüş değildir. Bunu bir şiirinde kendisi anlatmıştır. Hem milletine küsenler, kimsenin arkasından yürümediğine neden üzülsünler ki?

Korkunç patlama

21 Temmuz 1905 günü Cuma selamlığında Sultan II. Abdülhamid’in Yıldız Camii’nden çıkması beklenmektedir. Padişah, tam kapıdan çıkışta kendisini karşılayan Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ile selâmlaşır. Yanında birileri daha vardır. Dikkati onlara takılır Sultan’ın. Tam hafifçe selamlayıp yanlarından geçecekken, Şeyhülislam’ın, misafirlerin Hicaz’dan geldiğini bildiren sesi duyulur. Mekke Emiri ve yakınlarıdır gelenler. Bunun üzerine Abdülhamid Han bir an duraklar ve Emir ve ailesinin hal ve hatırlarını sorar. Derken kısa bir eşik sohbeti başlar aralarında.[2]

İşte ne olursa tam o sırada olur.

2 Celâleddin Velora Paşa, *Madalyonun Tersi*, Hazırlayan: Samih Nafiz Tansu, İstanbul 1970, Gür Matbaası, s. 18-19. Başka bir tanık bu kurtarıcı sohbetin, dolayısıyla mutlu gecikmenin asıl sebebini, Abdülhamid’in Şeyhülislam'a gönderttiği bir avizeye bağlar. Buna göre, “Nasıl, avizenizi beğendiniz mi?" sorusuyla açılan mini sohbet sırasında meydana gelmiştir müthiş patlama. Bkz. M. Şakir Ülkütaşir, “*Bomba olayı*”, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Sayı: 2, Şubat 1979, s. 65-68. Diğer tanıklıklar için bkz. benim Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı, İstanbul 2009, Timaş Yayınları, s. 129-134.

Birdenbire yeri yerinden oynatan müthiş bir gürültü duyulur. İnsan ve hayvan organları havada uçuşmakta, duman ve kan kokuları birbirine karışmaktadır. Caminin avlusunda ve seyircilerin bulunduğu mıntıkada tam bir can pazarı yaşanmaktadır. Şairin dediği gibi, "Mahşer mi hakikat mahşer." Kaçanlar, ağlayanlar, inleyenler, kopan organlar, başlarına atların ayak kemikleri fırlayanlar... Hatta bu sırada bombanın bir parçası caminin içinde bulunan Abdülhamid'in başının iki karış üstünden geçip gitmiş, kendi anlattığına göre bazı parçaları da cebine girmiştir.[3]

Ancak ortalık birbirine girdiği halde, yerinden kımıldamayan ve soğukkanlılığını, metanetini asla yitirmeyen tek bir kişi vardır, o da Sultan Abdülhamid Han'dır.[4] Hemen döner müezzine ve ezan okumasını ister. Müezzin ezan-ı Muhammedi'ye başladığı sırada Sadrazama hemen acilen yapılması gerekenleri emreder, alınacak tedbirleri belirtir ve at arabasına bindiği gibi soluğu Mabeyn'de alır.

Asıl şaşılacak olan husus, ortalık birbirine girmesine, kan gövdeyi götürmesine rağmen Sultan, Cuma namazı sonrasına verdiği randevuları iptal ettirmez. Sanki her şey normal seyrinde akıp gidiyormuşçasına mutad olduğu üzre yabancı elçileri kabul eder. Onlarla rutin görüşmelerini aksatmadan sürdürür. Sonra da yetkilileri toplayarak geniş bir tahkikat (soruşturma) açılmasını emreder.[5]

3 Dr. Atıf Hüseyin Bey, *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, Hazırlayan: Metin Hülagü, İstanbul 2003, Pan Yayıncılık, s. 114.

4 Kendisini sevmeyen birinin tanıklığı olması bakımından şu cümle önemlidir "Ancak anî bir tehlike karşısında soğukkanlı ve metin idi, muayede (bayramlaşma] esnasındaki zelzele ve Yıldız'da atılan bomba hâdiselerinde olduğu gibi..." Bkz. Seniha Sami Morali, "Sultan Hamid devrine ait hatırladıklarım", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 2, Şubat 1978, s. 65-66.

5 Soruşturma raporu hemen aynı yıl yayınlanıp kamuoyuna duyurulmuştur. Latin harfleriyle bir yayını için bkz. Sultan İkinci Abdülhamid Han a Yapılan Suikastin Tahkikat Raporu, İstanbul 2007, Çamlıca Basım Yayın.

Ermeni terörü ve şair

Son derece dakik bir şahsiyet olan Padişahın Şeyhülislam ve Mekke Emiri ile ayak üstü geçirdiği o bir iki dakikalık ilave süre, yalnız Sultan Abdülhamid'in hayatını kurtarmakla kalmadı, aynı zamanda memleketin muhtemelen 3 yıl sonra içine düşeceği felaket devrinin başlamasını da bir süre daha ertelemiş oldu.

Belçika'dan Ermenilerce özel olarak kiralanan Eduard Jorris adlı profesyonel anarşistin Viyana'da özel olarak yaptırılmış ve şoför mahallinin altına bomba yerleştirilmiş olan at arabasını Yıldız Camii'nin yakınlarına kadar sokmuş bulunması yeterince kafa karıştırıcı bir uluslararası komployu hatırlatmaktadır. Ancak daha çarpıcı olan husus şudur ki, o bir iki dakikalık gecikme olmasaydı Sultan'la birlikte imparatorluğun da havaya uçmasına sebebiyet verecek bu terörist girişim, nedense "vatan şairi" Tevfik Fikret'i öfkelendirmiştir.

"Ee, ne var bunda?" demeyin lütfen. Evet, öfkelendirmiştir ama onu kızdıran unsur, bir Ermeni terör örgütünün kendi devletinin başındaki yöneticiye saldırı düzenlemiş olması değildir. Tam tersine, bu terörist saldırının her nasılsa hedefine ulaşamayışına öfkelenmiştir o!

İşte Balkan Savaşlarında çekilen onca acıya, şehit olan askerlerimizin aziz hatırasına bir tek satır yazmaktan kaçınan "vatan şairi" Tevfik Fikret'in o terörizmi destekleyen 15 beyitlik ibreti-alem şiirinden kısa bir alıntı:

> Ey şanlı avcı, dâmını beyhude kurmadın!
> Attın... Fakat ne yazık ki, yazıklar ki vurmadın!
> Dursaydı bir dakikacağız devr-i bî-sükûn,
> Yahut o durmasaydı, o iklîl-i ser-nigûn,
> Kanlarla bir cinayete pek benzeyen bu iş
> Bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.[6]

6 Hazırlayan: Fahri Uzun, *Rübâb-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Bütün Diğer Eserleri*, İstanbul 1973, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 34.

Bu biraz ağır Osmanlıcayla yazılmış metni bugünkü Türkçe'ye şöyle uyarlayabiliriz.

Ey şanlı avcı, tuzağını boşuna kurmadın!
Attın... Fakat ne yazık ki, yazıklar ki vurmadın!
Zamanın akışı bir dakikalığını dursaydı,
Ya da o durmasaydı, o aşağılık taç (Abdülhamid),
Akan kanlarla bir cinayete benzeyen bu terörist girişim
Eşi asırlarca görülmeyecek bir hayır olurdu.

"Cinayet" ve "hayır". Böyle bir kanlı terörist saldırı karşısında, bırakın vatanını ve milletini düşünen bir aydın sorumluluğuna sahip olmayı, insanlığı sevdiğini söyleyen Fikret bu sıfatıyla dahi teröre "dur" demeli ve girdikleri bu yolun çıkmaz sokak olduğunu haykırmalı değil miydi coşkulu mısralarında? En azından dürüst bir 'insan' olmak, bir terör eyleminin karşısında durmayı gerektirmez miydi?

Maalesef böyle olmadı. Olamadı. Tevfik Fikret, tarihe kendi ülkesinin devlet başkanına yöneltilen terör silahını alkışlayacak ve hedefini vuramadığı için yazıklanacak kadar alçalan bir şair olarak geçecekti.[7]

7 Fikret'in bir de "Doksan beşe doğru" adlı şiiri vardır ki, 1911 yılında Meclis-i Mebusan'ın İttihatçılar tarafından kapatılması üzerine yazılmış eleştirel bir şiir, daha doğrusu hicivdir. O tarihte Sadrazam, Sultan Reşad'dan izin alarak Meclis-i Mebusan'ın kapatmış, işte bu hadise Tevfik Fikret'e, 1878 yılının Rumi karşılığı olan 1295 yılını hatırlatmış, yine o yıla mı dönüyoruz? sorusunu sordurmuştu. Yukarıda geçtiği gibi 1295 (1878) tarihinde Sultan II. Abdülhamid, Meclis'i tatile sokmuş ve 1908'e kadar bir daha da toplantıya çağırmamıştı. Tevfik Fikret okurlarına bu olayı hatırlatmak istemiş ve bu defa da aynı şekilde uzun süreli bir kapanış olacağı tehlikesine dikkat çekmişti.

Kânun diye, topraklara sürtüldü cebinler;
Kânun diye, kânun diye kânun tepelendi

beytinin de yer aldığı bu uzun manzume, o zaman Nüzhet Sabit tarafından ele geçirilmiş ve Vazife gazetesinde önemine binaen 2. baskı olarak yayınlanmıştı. Rivayete göre o tarihte henüz Selanik'de menkûb (gözaltında) bulunan II. Abdülhamid, Meclisin kapatıldığını işitince gülmüş ve müstehziyane bir edayla "Ben de bu lüzuma binaen vaktiyle kapatmıştım, demiş. Tevfik Fikret de onun bu alay kokan sözünü haber alınca paniğe kapılarak Eyvah, yine Abdülhamid haklı mı çıkı-

"Tarihi sevdiren adam"ın ihaneti

Adı "Tarihi Sevdiren Adam"a çıkmış olan Ahmed Refik Altınay, Abdülhamid ve Devr-i Saltanatı adlı kitabın 3. cildinde, bomba olayından sonra yapılan tahkikattan bahsederken aşağıdaki inanılmaz satırları yazabilmiştir:

Nihayet, hakikat tamamiyle meydana çıkarıldı. Osmanlı mille-tini Abdülhamid'in zulmünden kurtarmak için bu hareket-i kahramanânenin [kahramanca hareketin] Ermeni vatandaş-lar tarafından icra olunduğu anlaşıldı! [8]

Meşrutiyet devrinde Ermeni teröristin kahramanlığını alkışlayan yazar, Cumhuriyet döneminde ise Türkçü kesilmiştir.

Üstelik bu Ahmed Refik, hayatında aldığı en astronomik telif ücretinin, cenazesinin yıkanması, tekfin ve defni hakkında yazdığı "Abdülhamid'in Naşı önünde" başlıklı yazısından aldığını söyler dururmuş. (Hakikaten nefis bir yazıdır.)

Tarihin ne acı bir istihzası!

yor?' korkusuyla "Doksan beşe doğru" adlı şiirini yazmıştı. Bu ilginç ayrıntı için Fahri Uzun'un Rübâb-ı Şikeste'nin sonuna yazdığı notlara bakınız (s. 452, dipnot 22 ve s. 447, dipnot 5). Şiirin tamamı için bkz. Age, s. 38-41 (sadeleştirilmiş haliyle beraber).

8 Aktaran: İsmail Hâmi Danişmend, *Tarihî Hakikatler*, cilt I, İstanbul 1979, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, s. 205.

31 Mart'ın görünmeyen yüzü

Maksad Sultan Abdülhamid'den istirdad-ı hürriyet [özgürlüğün geri alınması] değilmiş. Belki hafif ve az istibdadı, şiddetli ve kesretli [çok] yapmakmış? [1]

Bediüzzaman Said Nursi

Söze başlamadan önce bir 'eşkıya' alıntı:

> Hâkim Bey, Allah bizi affetsin, günahımız çok büyüktür. 31 Mart uydurma ihtilâli hazırlandığı zaman ben Talât Beye bundan kaçınılması lâzım geldiğini söyledim. Beyhude yere kardeş kanı dökülmesinin ne büyük cinayet olduğunu anlattım. Aldığım cevap şu oldu: Ne yapalım Rıza Bey, ittihat ve Terakki Cemiyetinin paraya ihtiyacı var. Bu ihtiyacı ancak Yıldız Sarayı'nın zenginliği ve oradaki hazine karşılayabilir.[2]

II. Meşrutiyet'in ilanında (Temmuz 1908) olsun, 31 Mart ayaklanmasında (Nisan 1909) olsun kendisini hep ön saflarda gördüğümüz Filozof Rıza Tevfik [Bölükbaşı], sonradan yalnızca yazdığı o 'tehlikeli' şiirle (asıl

1 *Bediüzzaman Said Nursi, Divân-ı Harb-i Örfî*. Kaynaklı İndeksi! Lugatli Risale-i Nur Külliyatı içinde, cilt 2, İstanbul 1996, Nesil Yayınlan, s. 1927.

2 Mustafa Turan, *Taşkışla'da 31 Mart*, İstanbul 1964, Akran Neşriyat, s. 55.

ismi “Sultan Hamid’in maneviyetinden istimdad”dır[3]) o tarihlerde çoktan toprak altına çekilmiş bulunan II. Abdülhamid’in manevî şahsiyetinden açıkça özür dilemekle yetinmeyecek, aynı zamanda bazı yakınlarına, bir zamanlar yaptıklarından duyduğu pişmanlığı, yukarıdaki üslupla birkaç kere daha dile getirecekti.

Filozof Rıza Tevfik’in yukarıdaki sözlerini bağımsız bir kaynaktan da doğrulama şansımız olduğu için şanslı sayılırız. Avukat Abdurrahman Şeref Lâç, bir heyetle birlikte hukukî bir mesele için Haydarpaşa Numune Hastanesi’nde yatmakta olan Rıza Tevfik’i ziyaret eder. Yanlarında bir hâkim de bulunmaktadır. Ondan izin alarak Rıza Tevfik'ten 31 Mart’ın içyüzünü anlatmasını isteyen avukat Lâç, kendisinden aşağıdaki cevabı aldığını aktarmıştır:

> "Hâkim Bey! Hâkim Bey!" dedi. "Biz günahkârız, günahkârız, günahkârız! Hangi irtica, hangi Sultan Hamid’in tertibi? 31 Martı biz yaptık, biz! İttihad ve Terakki Fırkası yaptı! Allah bizi affetsin! Allah bizi affetsin! Allah bizi affetsin!” dedi. (...) Sultan Hamid isteseydi bizi derhal tenkil ederdi [bastırırdı]. Fakat yapmadı. Merhameti mâni oldu. Kan dökülmesini istemezdi. Ama biz döktük. (...) Cinayetler işledik. (...) Allah bizi affetsin! Evet biz yaptık, sonra Sultan Hamid’i tahttan indirdik ve Yıldız’ın hazinesi soyuldu. Tepsi tepsi, sini sini pırlanta, elmas, İttihad ve Terakki Merkezi’ne nakledildi. Ama kapanın elinde kaldı, kimseye yaramadı.

Aynı şekilde Rıza Tevfik’in çok yakın arkadaşı (jimnastikçilikte dahi ayrılmazlardı) ünlü İttihatçı Selim Sırrı Tarcan’ı da ziyarete giden avukat Lâç, ona Filozof Rıza Tevfik’in sözlerini naklettikten sonra “Bunlar doğru mu?” diye sorar. Tarcan, önce susar, sonra alt dudağını üst dişlerinin altına koyar, bir iki dakika bekledikten sonra "Olabilir, olabilir!" der ve susar.

3 Şiirin hiç sansürlenmemiş Latin harfli tek yayını, bildiğim kadarıyla Tarih ve Toplum dergisinin Ağustos 1991 tarihli 92. sayısında çıkmıştır (s. 8). Abdullah Uçman'ın şiirle ilgili açıklayıcı notları için ise bkz. Tarih ve Toplum, Sayı: 95, Kasım 1991, s. 2.

Abdurrahman Şeref Lâç ayrıca 1956 yılında, 31 Mart isyanı sırasında Manastır'da yaşamakta olan Çeşmeli Kasap Sadık Ağa adlı birisinden bir Rum terzisinden işittiği iri yarı askerlere subay elbiseleri diktirilerek isyanı bastırmaya gönderdikleri bilgisini aktarır.[4] Mustafa Turan'ın anlattıklarıyla paralellikleri dikkat çekici olan bu anlatıların tamamı elbette kanıt olarak kullanılamaz. Ancak bir karine olarak kullanmakta da sakınca olmasa gerek.

Miladi takvimle 13 Nisan 1909'a tekabül eden Rumi 31 Mart 1325 günü gerçekleşen kanlı ayaklanmanın faturası, olayda en ufak bir dahli bulunmadığı Talat Paşa tarafından dahi kabul edilen Abdülhamid'e kesilmiş, tahttan indirilip sürgüne gönderilmesine varan bir dizi olayı tetiklemiş ve yakın tarihimizde neredeyse 20 yıl sürecek korkunç artçı sarsıntılara sebep olmuştu. Bu İngiliz merkezli "Yeni Dünya Düzeni"ni getirecek tektonik sarsıntılar (levha hareketleri) Lozan Antlaşmasıyla karara bağlandığında bir imparatorluğun dağılıp çöktüğüne ve enkazın altında kalan halkların, Anadolu yarı kıtasına büzülerek hayatiyetini sürdürebildiğine şahit olunacaktı.

Dolayısıyla aradan yüz yıl geçmesine rağmen sonuçları itibariyle üzerimizdeki etkisi hala devam eden, uğultuları 'derinden gelen' sarsıcı bir olay karşısındayız.

Öyleyse 31 Mart'ı içinden yaşamış bir askerin, Mustafa Turan adlı muzikacı subayın anlattıklarından takip edelim ibretlik olayları. Okuyunca yüz yıldan beri ne kadar az şeyin değiştiğini sanırım sizler de göreceksiniz.

4 Bkz. Abdurrahman Şeref Laç, "Şu 31 Mart dedikleri rezalet", Sebil, Sayı: 15, 9Nisan 1976, s. 2. Bazı yayınlarda ise tam tersine, subaylara er elbisesi giydirildiğini okuyoruz. İkincisi daha doğru olabilir. O zaman buradaki ifadeyi de o şekilde anlamakta yarar var.

5 Bizim kitaplarımızda "Lozan Barış Antlaşması" olarak geçen antlaşma, İngilizler tarafından manidar bir şekilde "Conference on Near Eastern Affairs", yani "Yakın Doğu Meseleleri Konferansı" şeklinde adlandırılmıştır ki, doğrusu da budur.

Taşkışla'da garip dümenler

12 Mail 1909 Cuma günü her zamanki gibi Padişahın Cuma selamlığından dönen askerler Taşkışla'daki koğuşlarına uğradıklarında sarıklı, sakallı bir takım hocaların kışlada kalan erata vaaz vermekte olduklarını görürler. Bunların koğuşlarında ne aradıklarını sorduklarında Hassa Ordusu Kumandanlığı'nın emriyle geldikleri cevabını alırlar. Oysa sorumlu komutanların bu emirden nedense haberleri yoktur.[6]

Derken 31 Mart (13 Nisan)[7] günü gelip çalar. Bir paşa, isyancılara Padişah'ın fermanı olduğunu, bundan sonra siperlikli şapka giyileceğini söyler. Hem de yaldızlı tuğraya sahip bir ferman okunur. O Paşa da, yanındaki subaylar da sahte üniformalar giydirilmiş İttihat ve Terakki'nin yöneticileriymiş. Bahaaddin Şakir, Mithat Şükrü (Bleda) ve Ömer Naci beylerdir bunlar. Dini telkinle şişirilen askere şapka giydirerek isyan ettirmek için hazırlanmış kaba bir senaryodur oynanan. Ayrıca askerin arasına başçavuş kılığında casuslar sokulmuş, ateşli nutuklar atılmıştır. Artık askerler kabına sığamaz haldedir.

Mustafa Turan'ın da içinde yer aldığı 7. Alay Bandosu "Ey gaziler, yol göründü yine garip serime" marşını çalarak Dolmabahçe yolundan Meclisin bulunduğu Ayasofya'ya doğru yürümektedir. Yolda katılımlar oldukça kalabalıklaşır alay. Araya karışan tahrikçiler bu defa tabanca-

6 "Cemiyet-i Muhammediye'ye mensup bâzı hocalar, gizliden gizliye kışlalara girerek, avcı taburları eratını el altından kışkırtmışlar, dinin, şeriatın elden gittiği hakkında geniş ölçüde propagandalar yapmışlar ve bu faaliyetlerinde muvaffak olmuşlardır." Bkz. Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "31 Mart Vakası ve İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilişi", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 29, Mayıs 1952, s. 1457.

7 Rumi takvim ile Miladi takvim arasında oluşan 13 günlük fark, 1917 Şubat'ında Enver Paşa'nın emriyle yapılan takvim reformuyla kaldırılmış, o yılın 16 Şubat günü 1 Mart olarak değiştirilmiş, böylece takvimden 13 gün atlanarak aradaki fark kapatılmıştır. (Daha çok da Almanlarla yazışmalarımızı düzene sokmak için.) Ancak 1909 yılında 13 günlük fark devam ettiği için böyle iki tarih ortaya çıkmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Armağan, *Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler*, İstanbul 2005, Timaş Yayınları, s. 183 vd.

larını çıkarıp havaya ateş etmeye başlarlar. Askerlere “Ne duruyorsunuz, sizler de ateş etsenize!" diye bağırırlar sık sık. Mavzerler havaya dikilir, ateş başlar, heyecan artar, dolayısıyla isyanın fitili tutuşur.

İnsan seli Galata Köprüsü’nü kaplar önce, sonra Ayasofya önüne kadar uzanır. Beyaz sarıklı softalar askerin yolunu keserek “Müslümanlık elden gidemez, şapka giydireceklermiş, Şeriat isteriz!” şeklinde bağrışırlar. Bu arada Meclis-i Mebusan civarında silahların patladığına tanık olunur. Hüseyin Cahit (Yalçın) zannettikleri Emin Arslan adlı Lazkiye milletvekili yanlışlıkla öldürülmüştür. Olayı önlemek isteyen Adalet Bakanı Nazım Paşa pencereden nasihat etmek isterken, vurulur. Yine yanlışlıkla: Vuranlar onu Meclis Başkanı Ahmed Rıza Bey zannetmişlerdir!

Kalabalığı idare eden Hamdi Çavuş adlı bir askerdir. Hamdi Çavuş bir süre sonra askerleri toplar ve ‘geri dön’ emrini verir. Bundan sonra Babıali’de gazetelerin tahrip ve yağması başlar. Fırsatçılar Şûrâ-yı Ümmet ve Tanin matbaalarını tahrip ederler.

Bu arada deniz kuvvetleri de karışmıştır. Ali Kabuli Bey adlı Asar-ı Tevfik zırhlısı süvarisi, güya sarayı bombalayacağı gerekçesiyle isyancılar tarafından yakalanarak yaka paça Yıldız Sarayı’na getirilip Sultan Abdülhamid’in karşısına çıkarılır. O da Mabeyn penceresinden, kalabalığı yatıştırmak için Ali Kabuli Bey’in Bahriye Nezareti’ne götürülüp orada sorgulanmasını ister ve içeriye girer. Ne var ki, Sultan’ın bu sükûnete davet edici emri de bir işe yaramaz ve Ali Kabuli Bey isyancılar tarafından vahşice linç edilir.

Velhasıl 31 Mart senaryosu başarıyla yürürlüğe konulmuştur.

Bilanço ağırdır. İlk gün bir bakan, bir milletvekili ve bir binbaşı öldürülmüş, iki matbaa tahrip edilmiş, İstanbul tam anlamıyla bir kaosun içine yuvarlanmıştır.

8 Feridun Fazıl Tülbentçi, "*31 Mart hâdisesi ve Hareket Ordusu*", Resimli Tarih Mecmuası, Saye 20, Ağustos 1951, s. 899 (898-901).

Sonun başlangıcı

Ve sonun başlangıcı, bir başka başlangıcın tarihine denk gelir. 23 Nisan 1909 günü Sultan Abdülhamid son Cuma selamlığına çıkacağından habersizdir. Namazdan önce subaylar padişahın huzuruna davet edilirler. Abdülhamid onlara son konuşmasını yapar. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmek üzere olduğunu, sakın bir çatışmaya girmemelerini tembihler ve sözlerine şöyle devam eder:

> 31 Mart günü size okunan ferman benim değildir, bu hadise bazı düşmanlar tarafından tertiplenmiştir. Sizleri aldatmışlar, kötü emelleri için teşvik ve tahrik etmişler. Asker evlatlarım bunlara kesinlikle inanmasınlar. Kışlalarında sakin olsunlar, silah kullanmasınlar...

Bu yatıştırıcı konuşmadan sonra Sultan Abdülhamid 33 yıl sonra en sessiz Cuma selamlığına çıkar. Resm-i geçit yaptırmaz. Bando ilk defa Hamidiye Marşı'nı çalmaz. Sessiz sedasız camiye gelir, namazını kılar ve aynı şekilde sarayına döner.

Fakat Meşrutiyeti kurtarmak için İstanbul'a gelen Avcı taburlarının subayları sırra kadem basmıştır. Belli ki askerleri serbest bırakmak için tertipçiler subaylarını çekmişlerdir başlarından. Bir tek Albay İsmail Hakkı Bey kalmıştır, o da askerlere sıkı sıkıya tembihler tahriklere kapılmamalarını. O 23 Nisan gecesi avcılar gizlice cephaneliğin kilitlerini kırarak silah ve mühimmatı koğuşlarına taşırlar. Nitekim ertesi günü kıyamet kopacaktır. Hareket Ordusu şehre girmiş ve elinde cephane bulunan Avcı Taburları ile kıyasıya bir çarpışma başlamıştır. Taşkışla topa tutulmuş, binanın kimi katları yıkılmıştır.[9]

Derken Binbaşı Enver Paşa (o sırada henüz bey) görünür kapıda. Yanında namlı Bulgar eşkıya Sandinski vardır. Albay İsmail Hakkı Bey, astı olan Enver Bey tarafından Bulgar eşkıyalarının yanında tokatlanır.

9 Mustafa Turan, age.

Albay da yüzüne tükürür Enver'in. Düşmanların yanında bir Türk askerine yaptığı bu hakareti "Seni utanmaz alçak" diye iade eder. Tabii sonu kurşuna dizilerek katledilmek olur bu şerefli askerin. Ardından Sandinski'ye döner ve 'Hak etmedi mi?' diye sorar Enver Bey. Sonra da isyan eden Avcı askerlerini süngületip öldürtür.

Şimdi yıkılan Divan Oteli'nin yerinde bulunan Surp Agop Ermeni mezarlığına açılan çukurlara Mustafa Turan ve arkadaşlarına silah zoruyla kazdırılan çukurlara gömülürler.[10] (Enver Paşa'yı kahraman ilan edenler bu tür sahneleri iyi okusunlar!)

Ardından Yıldız Sarayı yağması başlar. Yine Sandinski, yine Enver vardır sahnede. Bulgar eşkıyası yağma eder sarayı. Yine de cemiyeti rahata erdirecek hazineyi bulamamışlardır. Zenci Haremağası Cevher Ağa hazinenin yerini söylemez. Velinimetime ihanet edemem, der. İşkencelere rağmen konuşmaz. Ve sonunda o da darağacını boylar. İkinci Musahip Nadir Ağa sıkıştırılınca hazinenin yerini söylemek zorunda kalır.

Sonrasını biliyorsunuz zaten. Abdülhamid'siz geçen yüz yıl...

Ancak biri iki kısık sesli hatıra takılır hafızamızın ağına.

Sultan Abdülhamid'in sözde 'gizli hazinesi' diye bulduklarının bir kısmı, belki 30 yıldır dokunulmamış, dokunulmadığı demir raflara değen kısımlarının pas tutmasından anlaşılan atlas altın keseleridir. Sultan 93 Harbi'nde parasızlığın devletin elini ayağını nasıl felç ettiğini bizzat yaşadığı için ilk fırsatta yer altında gizli bir kasa yaptırıp ileride bir savaşta lazım olur diye altınları depolatmış ve en sıkışık zamanlarda dahi kullanılmasına müsaade etmemişti. Ne dokunmuş, ne de dokundurmuştu. Ta ki sarayı yağmalanana kadar...

10 Karşısındaki Surp Agop Hastanesi'yle bir bütün teşkil eden bu mezarlık kaldırılmış ve yerine sonraki yıllarda Divan Oteli yapılmıştır. Şimdilerde bu bina da yıkılmak suretiyle yerine daha büyük bir otelin inşasına başlanmıştır.

Bir de Ümraniye'de bir cami vardır, geçerken bakın, üstünde Abdülhamid'in tuğrasını göreceksinizdir. Halen 5 vakit ezan okunan bu cami kimin midir? İttihatçıların astıkları Habeşistanlı Cevher Ağa'nın. Oysa Enver'inden Talat'ına kadar İttihatçıların 'Panteonu' olarak tasarlanan Şişli'deki Hürriyet-i Ebediye tepesindeki Âbide-i Hürriyet'in[11] hava iyiyse Pazar günleri mangallar dışında uğrayanı yok gibidir. Hem bu tepenin yanı başına muazzam bir Adalet Sarayı inşa edilmekte oluşunda bir ima arayalım mı? Yargılama yeniden mi başlayacaktır yoksa?

Peki kim başlattı 31 Mart'!?

31 Mart'ın kimin eseri olduğu sorusu, aradan geçen yüz yıla rağmen ne yazık ki tatminkâr bir şekilde cevaplanabilmiş ve üzerindeki örtü henüz kaldırılabilmiş değildir.

Gerçekten de 1908'in 23 Temmuz'unda, Avcı Taburları henüz şehre varmadan 'kardeş kanı dökülmesin' diye Meşrutiyeti ilan ederek darbeye engel olan Sultan II. Abdülhamid'in tahtta, daha doğrusu başlarında oturmasını hazmedemeyenler mevcut bulunduğu gibi, 'malı' İttihatçılara kaptırdıkları için dövünen Prens Sabahattin'in Ahrar Partisi taraftarları da yeni düzenden umduklarını bir türlü bulamamışlardı. Alaylı askerler mektepliler karşısında dezavantajlı duruma düşmelerini bir türlü kaldıramazken, medreseliler de o zamana kadar muaf tutuldukları askere alınmaktan hiç hoşnut olmamışlardı. Üstelik sokak ortasında vurulan gazeteci ve askerlerin failleri ne hikmetse bir türlü bulunamıyordu.

11 Abide-i Hürriyet (özgürlük anıtı) hakkında yüzeysel de olsa ilk bilgiler için bkz. Reşad Ekrem Koçu, "*Abide-i Hürriyet*", Tarih Dünyası, Sayı: 8, 1 Ağustos 1950, s. 323.

Ülkeye kardeşlik ve huzur getireceği söylenen "Devr-i Dilara-yı Meşrutiyet" taşları yerinden oynatmıştı ama taşların yetine oturması uzun bir zamana ve pek çok acılara mal olacaktı.

O kadar tantanayla karşılanan Meşrutiyet nihayet gelmişti ama bir türlü beklenen bahar gelmemişti. Üstelik İttihatçılar da bizzat hükümete girmemişler, uzaktan kumanda yönetimi denemişlerdi. (Bu dönem 1913 Babıali Baskını'na kadar sürecek ve ondan sonradır ki, İttihat ve Terakki muhaliflerini sindirecek, sürecek veya kaçmaya zorlayacak, gerçek anlamda iktidara tutunacaktır.[12]) Ancak bu arada Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Girit peş peşe elden çıkacak, Osmanlıya kurtaracağı umulan Meşrutiyetin ilk yılı Osmanlılar için tam bir hüsranla sonuçlanacakta.

Nitekim Prens Sabahattin İngiliz desteğiyle iktidara gelmek için elinden geleni yapıyordu. İşte Prens Sabahattin'in Sultan V. Mehmed Reşad tarafından deşifre edilen çirkin bir oyunu:

Sonradan General olan Galip Pasiner'in hatıralarında anlattığına göre[13], 31 Mart'tan kısa bir süre önce Veliahd Reşad Efendi'yi ziyaret eden Prens Sabahattin, ihtilalin kopmasının an meselesi olduğunu, onu önlemek ve hiç olmazsa hayatını kurtarmak için elinden geleni yapacağını fakat bu iş için 'biraz' paraya ihtiyacı olacağını söyler. Veliahd Reşad Efendi sorar: Ne kadar? Cevap: 100 bin liradır. Veliahd bu kadar parayı bulamayacağını söyleyince aralarında pazarlık başlar. Biri ancak 30 bin lira verebilecektir, diğeri 50 bine kadar iner. Geri kalanı nasıl olsa tahta çıktığında ödenecektir.

12 Bkz. Zafer Toprak, "*70. yıldönümünde İttihat ve Terakki'nin 1916 Kongresi*", Tarih ve Toplum, Sayı: 33, Eylül 1986, s. 5.

13 Kendisi Abdülhamid'e hal kararını bildiren heyete ordu adına mihmandarlık etmiş olup Halife Abdülmecid'in ünlü hal' tablosunda yer almıştır. Bu olaydan söz eden hatıratı, yeğeni ressam Salih Erimez tarafından Ecvet Güresin'e verilmiştir (Bkz. *31 Mart İsyanı*, s. 87-93). Ancak söz konusu hatıratın vaktiyle bir dergide yayınlanan özetinde bu olaydan bahis yoktur. Bkz. *Galip Paşa'nın hatıraları*", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 6, Temmuz 1966-Sayı: 9. Ekim 1966.

Reşad Efendi, Sebahatin'in kendisinden para çarpmak niyetinde olduğunu ve darbeyi finanse edecek parayı temin etmek için kendisini kullanmak istediğini anlar fakat anlamazlıktan gelir. Görünüşte teklifi kabul eder. Parası yoktur ama bir yerden borç bulunabilir.

Prens Sabahattin ertesi gün bir banker getirir. Tam senede imza atılacakken Reşad Efendi onu bir kenara çeker. Kendi parası olmadığını, devletin de bu borcu ödeyemeyeceğini söyler. Sabahattin gayet rahattır. Mütebessimane bir tavırla, "Ben niçin bir İngiliz bankeri getirdim sanıyorsunuz.? Bunlar devletin boğazına basarak paraları çatır çatır alırlar" der. Edeb dolu bir insan olan Veliahd Reşad Efendi ise onu "Beni devlet ve millet aleyhine hiyanete mi sürüklüyorsun?" diye tersler ve pazarlık oracıkta kesilir.

Bu olay bize Prens Sabahattin'in 31 Mart ayaklanmasının bizzat içerisinde bulunduğunu göstermesi bakanından ilginçtir. Abdülhamid'-in, İttihatçılardan bile daha amansız bir düşmanı olan Prens Sabahattin'in amacı, iktidarın dümenini eline geçirmektir. Bunun için gerekirse akrabalarını dahi kullanmaktan çekinmeyecek kadar gözü karadır. Sonuçta Prens Sabahattin'i destekleyenler de İngilizler değil midir?

Peki buna rağmen İttihatçılara yaramadı mı isyan? Öyle oldu ama tabii ki İttihatçıların hataları da zemin hazırlamıştı 31 Mart'a.

Abdülhamid'e 31 Mart iftirası

Peki ya Abdülhamid'in sorumluluğu? Tahttan indiriliş gerekçe-lerinden birisi de bu isyanı tezgâhladığı, kardeşi kardeşe kırdırdığı iddiası değil miydi? Pek çok şahit tarafından yalanlanan bu sözde iddia üzerinde başka bir yerde ayrıca duralım. Ancak burada bu çetrefilli meselede sözü şimdi yetkili bir ağza bırakalım ve bu bitmeyecek, kapanmayacak yaraya şimdilik bir bant yapıştırmakla yetinelim:

> 31 Mart hadisesinin padişaha isnadı büyük bir haksızlıktır. Sadrazam Hüseyin[14] Hilmi Paşanın, kendi gafletini ve idaresizliğini örtmek için, bu ihtilâli Padişahın tertip etmiş olduğu hakkındaki beyanatı tamamiyle yalandır ve iftiradır. (...)
>
> 31 Mart hadisesi [İttihatçılara] beklenen "fırsat"ı getirdi. Yalnız "İslâm halifesi" sıfatıyla mevkiinden düşürülmesi ve hususiyle [özellikle] bu düşürülme keyfiyetinin Müslümanlardan başka Rum, Ermeni ve Musevi cemaatlerine mensup mebuslar vasıtasiyle kendisine tebliği, her tarafta büyük bir memnuniyetsizlik uyandırmıştı. Bir de tahttan indirilmesine sebep olarak gösterilen ve o sırada yazılan fetvanın esasını teşkil eden hal ki, "Padişahın iki taife-i İslamiye [Müslüman grup] arasında vuku [bulan] kıtale müteşebbis [öldürmeye girişmiş] olması" idi, vakta ki sarih [ne zaman ki açık] bir yalan olduğu anlaşıldı ve Padişahın 31 Mart hâdisesinde hiçbir ilgisi bulunmadığı ortaya çıktı, işte o zaman bu memnuniyetsizlik her tarafta daha açık bir şekil aldı.[15]

Nitekim Jön Türklerden Ahmet Bedevi Kuran, isyanın asıl saikinin irtica, yani eski düzenin geri getirilmesi değil, "İttihad ve Terakki tahakkümünün izalesi", yani baskı rejiminin ortadan kaldırılması olduğunu açıkça belirtir ve şunu da eklemeden edemez:

> Vak'anın istibdad lehine hazırlanmadığı şununla da sabittir ki, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni temsil eden hükümet iktidardan çekildiği vakit, sarahaten [açıklıkla] temiz ve bitaraf [tarafsız] bir devlet ricalinin sadarete [başbakanlığa] geçmesini istemiştir.[16]

Ahmet Bedevi Kuran'ın demek istediği, bizzat İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bile 31 Mart sırasında iktidarda olan İttihadcı hükümetin

14 Metinde yanlışlıkla Hasan diye çıkmıştır.

15 Ali Kemali Aksüt, "*31 Mart hadisesi-irtica*", Yeni Tarih Dünyası, Sayı: 19-20, 15 Haziran-1 Temmuz 1954, s. 752.

16 Ahmet Bedevi Kuran, "*31 Mart hâdisesi nasıl oldu*?", Tarih Dünyası, Sayı: 13,15 Ekim 1950, s. 557-58.

de kirlenmiş ve tabii suçlu olduğunu kabul etmiş olmasıdır. Bu bir itiraftır. Ve yakalanmışlardır suçüstü. Üstelik Abdülhamid bu konuda o kadar kendinden emindir ki, hükümete ve meclise haber göndererek yargılanmayı talep etmiş, bir mahkeme veya meclis komisyonu önünde konuşacakları olduğunu bildirmişti. Ancak bundan çekinmişler, konuşursa kimi hürriyet kahramanlarının rahatsız olacağını düşünerek yargılamaktan kaçınmışlardı. (Bence Abdülhamid savunmasını 100 yıla yayarak hâlâ yapıyor. Tabii anlayana!)

31 Mart isyanı'nın 'gericilik', yani irtica ile suçlanmasını da doğru anlamak gerekir. Buradaki irtica, dinî anlamda olmayıp eski düzenin 'geri getirilmesi' anlamındadır. İsyancıların 'Şeriat isteriz' diye bağırmaları da Şeriatın 'kanun' demek olduğu göz önüne alınırsa, aslında kanunun uygulanmasını istiyoruz demektir. Keyfi yönetimi, sokak ortasında adam vurulmasını, hayatımızdan endişeli olarak istemiyoruz demektir. Kısacası hukuk istiyoruz demektir.

İttihad ve Terakki Cemiyeti ve sonradan bu olayın mahiyetini büyük ölçüde çarpıtıp tanınmaz bir hale getiren tarihçilerin yaptığının tersine samimi halk (ajanlar hariç), keyfi idareye ve ortadaki kaosa karşı Şeriat'ın yeniden tatbikini istemekteydiler ve bu bakımdan aslında Meşrutiyet'in kaldırılmasını değil, gerçek 'Meşrutiyet'in uygulanmasını, demokrasi ilkelerinin önündeki engellerin kaldırılmasını talep etmekteydiler.[17] Galeyana gelen kitlenin yaptıkları -linç, katil, yağma vs.- hiçbir surette kabul edilemez elbette. Ne var ki, başlangıçtaki niyet, Bediüzzaman Said Nursi'nin deyişiyle "Meşrutiyet-i Meşrua"nın[18], yani meşru ve dinî esaslara mutabık bir Meşrutiyet'in kurulmasıdır.

17 Kuran, agy, s. 558.

18 Bediüzzaman Said Nursi, Münâzarât.

Bir Komitacı Jöntürk nasıl yalan söyler?

Selanik Merkez Kumandanını biz öldürttük.[1]

N. Batzaria

Nikola Besarya Efendi, nam-ı diğer Mr. Nicola Batzaria. Kim mi? Meşrutiyet için çarpışan anlı şanlı yiğitlerden biri. Ön planda olmadığı için nedense ihmal edilmiş bir kimlik. Biz İttihatçılar denilince hep Enver, Talat, Cemal "troika"sını bildiğimiz için perde arkasındaki karanlık kişiliklere bir türlü uzanamıyor, ne yaptıysa bu üçlü yaptı zannediyoruz. Halbuki biraz araştırıldığında aslında perde gerisinde Besarya Efendi gibi karanlık kişiliklere sık sık rastlayacağızdır. İşte şimdi böyle bir kişiliği kendi ağzından tanırken hareketin karakterine ve iç yüzüne doğru da bir adım atmış olacağız.

1 Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey vurulmuş fakat ölmemiştir. Enver Paşa eniştesi olan bu askeri kendilerinin vurdurduğunu, hatta o vurulurken kendisinin evde bulunduğunu iddia eder. Bu, suikastin arkasından harekete geçilmesini engellemek için alınmış bir tedbirdir. Enver Paşa'nın, vurulmasını bizzat planladığı eniştesine 'geçmiş olsun' demesi de ne kadar iyi rol yapabildiğini göstermesi açısından ilginçtir. (Bkz. *Enver Paşa'nın Anıları, 1881-1908*, Hazırlayan: Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul 2008, Türkiye İş Bankası Kütür Yayınları, s. 52 vd.)

Besarya Efendi

Aşağıda başka yerde bulamayacağınız birinci elden bilgilerden hareketle bir komitacının portresini ve yalanlarını, dalaverelerini ortaya koyacağım, özellikle de 1938 Nisan'ında Türkiye'ye yıllar sonra tekrar geldiğinde kendisiyle bir dergi ve bir gazetede yapılmış iki söyleşiyi esas alacağım.

Bakalım, arka planına eğildiğimizde Meşrutiyet'in öncesi ve sonrasındaki olaylar nasıl bir görünüm arzedecek?

Besarya Efendi kimdir?

Besarya Efendi Balkan halklarından Ulahlara mensuptur. (Ulahlar Romenlere yakın bir kavim ve o tarihlerde Osmanlı Devleti sınırları içinde.) Yani Besarya ya da Batzaria denilen kişi, Osmanlı'nın şemsiyesi altında Kuruşova'da doğmuş, büyümüş, Manastır'da lise (idadi), Bükreş'te üniversite okumuş. Osmanlı'nın hoşgörüsüne bakın ki, İdadide okuyan Ulahların kitapları Romanya'dan basılıp geliyormuş.

Belirtmekte fayda var: Çok-kültürlülüğe bir model olarak gösterilmesi gereken bu önemli hadise, güya "zalim" ve "gaddar" olduğunu iddia ettikleri Sultan Abdülhamid döneminde meydana geliyor.

Bükreş'ten dönüşte Manastır'da Abdülhamid'in açtığı idadiye hoca olarak giren Besarya, ardından da Selanik'e Ulah okullarının müfettişi olarak tayin edilmiş. Zaten Jön Türklüğe de orada bulaşmış. İlk Jön Türk komitesine üye olmuş ve tabii Sultan Abdülhamid'e karşı mücadeleye girişmiş.

Bundan sonraki hayatında komitacılığa bulaşan Besarya, Meşrutiyet'in ilanında önce Enver Paşa'nın eniştesi Nazım Paşa'yı vuran tetikçinin kaçırılması işine de karışmış. 1908'de, Meşrutiyet'ten sonra ise Ayan Meclisi'ne (Senato) üye tayin edilmiş. O artık bu ülkenin saygın bir milletvekilidir. Güzel...

Ne var ki, Nicola Batzaria veya yeni adıyla Besarya Efendi'nin epeyce karanlık ve yalanlarla dolu bir hayatı olduğunu öğrendiğimizde hiç de şaşırmıyoruz. Birazdan olayları kendi ağzından okurken bu yalanlarını daha iyi göreceksiniz. Ancak komitacılıkta yalan dahil her türlü kural dışılığın caiz olduğu da bu hatıralar ışığında pek güzel anlaşılacaktır.

Ağlayan komitacılar

Daha önce de belirttim, yine söyleyeceğim:

Bence İttihatçıların en büyük tutarsızlığı, iddiaları ile eylemleri arasındaki kapatılmaz mesafedir. Meşrutiyet'i ve dolayısıyla Hürriyet'i getireceğiz diye yola çıkıp en katı diktatörlüğün altına imza atanların, basını sansür belasından kurtaracaklarını söyleyip gazetecileri vurduranların, Abdülhamid'in gençlerin boyunlarına taş bağlatıp denize attırdığı yalanını uyduranların, ellerine geçen ilk fırsatta meydanlara idam sehpalarını dizmelerinden söz ediyoruz.

Velhasıl ülkeyi kurtaracakları tantanası ve iddiasıyla, üstelik oluk oluk kan dökerek iktidara gelip, arkasından da kanlı "baskın"lar düzenleyerek bütün iktidarı avucuna alıp ülkeyi ve yüz binlerce genç vatan evladının hayatını gözünü kırpmadan feda ettikten sonra 'Ne yapalım, vatanı kurtarmayı beceremedik' diyerek gözyaşları içinde yurt dışına kaçmalarını tarih mutlaka yargılayacaktır.

İşte o ağlayan liderlerin yaşadıkları trajik sahnelerden biri:

Savaş kaybedilmiş, cepheler birbiri ardınca çökmektedir. İttihatçıların önde gelenlerini bir telaş almıştır. Şimdi ne yapacaklardır?

İşte o günlerde henüz bir çocuk olan Nahid Menteşe, konaklarında babası Meclis Başkanı Halil [Menteşe] Bey ile Talat Paşa arasında geçen ilginç bir karşılaşma sahnesini şöyle anlatıyor.

> İki büyük devlet adamının bu karşılaşışını, hazin bir tarih tablosu olarak muhayyeleme nakşettim. Talât Paşa hemen fırlayarak kollarını açtı. Ve babamın [Meclisi Mebusan Reisi Halil Bey'in] boynuna sarıldıktan sonra: "Ah Halil... Halilciğim! Kaybettik memleketi!" diye inledi. Osmanlı İmparatorluğu Sadrazamı ile Meclis-i Mebusan Reisi birbirine sarılmış ağlıyorlardı. (...) İçeriden gelen boğuk hıçkırık sesleri, bana, evet kaybolan zavallı memleket için en beliğ ve en içten bir mersiye [ağıt] gibi geldi. [2]

Onlar ağlayadursunlar, birazdan göreceğimiz gibi o günlerde acar "Jöntürk"ümüz Besarya Efendi çoktan onları terk edip kendi memleketine dönmüştür bile.

Türk olmayan bir Jöntürk

O günlerin siyasî durumunu Besarya Efendi'nin kendisi 1938'de bir gazeteciye şöyle anlatmıştır:

> Fransa, Avusturya, İngiltere, Rusya ve İtalya Makedonya'yı birkaç mıntıkaya taksim ederek her mıntıkaya birkaç zabit [subay] göndermişlerdi. Makedonya'daki idare, ecnebi idare şeklini aldı.

2 Nahid Menteşe, "*Talât Paşa ağlıyor*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı 20, Temmuz 1952, s. 1550-1551.

> Ve bittabi Türk olmayan ahalinin ümitleri bu sayede kuvvetleniyordu. (...) Ecnebi devletlere diyorduk ki, maksadımız yalnız Makedonya'yı değil, tekmil Osmanlı İmparatorluğunu değiştirerek meşrutiyet yolunu tutmaktan ibarettir. Onun için böyle yalnız kısmî bir müdahale ile bir neticeye varamazsınız. Bırakın rahatça işimizi görelim... Bununla, ecnebi devletlerini iğfaldi [aldatmaktı] niyetimiz...

Balkanları kurtarmak için yabancı devletleri aldattıklarını söyleyen ve Abdülhamid'in komutanlarını vurma işine karışan bu "cesur vatansever" daha sonra ne yapmış dersiniz? Cevabı kendisinden alalım isterseniz.

Muhabir kendisine soruyor:

> Ecnebi devletlerin müdahalesi üzerine Balkan Mütarekesi yapılarak, sulh [barış] müzakereleri için Londra'ya bir murahhas [delege] heyeti gönderilmişti. Orada siz de bulunuyordunuz. O sulh müzakerelerinin içyüzü hakkında bir iki söz söyler misiniz?

Cevap şu:

> Sulh müzakerelerinin içyüzü şu ki: Londra'da işimiz hiç de nazik ve müşkül [zor] olmadı. Çünkü bize hazır bir sulh muahedesi [barış antlaşması] verdiler. Yapanlar da biz değildik. İngiltere Hariciye Nezaretinde [Dışişleri Bakanlığı'nda] hazırlanmış bir sulh muahedesi idi bu. Bir harfini bile değiştiremedik. Aynen imza ettik.

Bu kadar basit mi yani? Muhalefet yap, örgütlen, kanlı bir ihtilale kalk, cinayete yataklık et, sonra Meclis açılsın, senatör ol, iktidara geç...

Ya sonra?

İlk Balkan Savaşı'nda devlet seni kalksın barış görüşmelerinde haklarını savunmak için delege seçsin, göndersin Londra'ya sen de parçalanıyor diye ortalığı yıktığınız Balkanların elinizden gitmesine seyirci kal, İngilizlerin önünüze koyduğu bir harfini bile değiştirmeden imza edip geri dön.

İyi de madem bir imzayla verilebilecek kadar önemsizdi, sorarım size, sahi siz neden ayaklanmıştınız Bay Batzaria? Ah, şu Reval'de Makedonya'nın parçalanacağını duymuştunuz da ondan, değil mi? Şimdi bir safsata olan Reval'den beş beter bir antlaşmayı imzalarken hiç mi vicdan azabı duymadınız?

Konuşmaya dönersek Batzaria, sözünü şu soğuk mu soğuk cümlelerle sonlandırıyor:

> Balkan muharebesi bitti. Bu sefer Harb-i Umumi [Birinci Dünya Savaşı] başladı. İşte o zaman bendeniz de Romanya'ya gittim? [3]

Bu kadar... Evet, bu kadar...

Balkanları teslim ediyor, savaş çıkınca da çekip Romanya'ya gidiyor Bay Batzaria.

İster istemez soruyorsunuzdur: Bu mu vatanseverlik? Bu mu hürriyetçilik? Bunun için mi kan dökülmüştü?

Meğer Batzaria Efendi Balkanları tasfiye komitesi üyesi gibi çalışmış da haberimiz yokmuş.

Tabii sadece Balkanları tasfiye komitesi üyesi değildi Batzaria. Aynı zamanda Abdülhamid iktidarını çökertmek için fitne ve fesat üretme komitesi üyesiydi de. Gelin onun hikâyesini de başka bir kaynaktan okuyalım.

3 Yedigün, Sayı 268, 3 Mayıs 1938

Abdülhamid yurt dışına kaçacak yalanı

Besarya Efendi'nin Ayan Üyeliğinde en büyük "hizmeti", Abdülhamid'in tahttan indirilmesini sağlayacak (ya da en azından hızlandıracak) bir yalan haberi uydurmasıdır, Bunun hikayesi de şöyledir:

31 Mart ayaklanmasından sonra Yeşilköy'e kaçan meclis ayan üyelerine İstanbul'dan sürekli olarak endişe uyandırıcı haberler geliyor, bunların ne derece doğru olduğu hemen araştırılamıyordu. İşte Besarya Efendi bu karışıklıktan yararlanarak kuyruklu bir yalan uydurmuş, Beyoğlu'nda yabancı elçilik mensuplarından ismini söylemekte mazur olduğu bir zatın kendisine gizli bir haber verdiğini milletvekili ve âyan üyelerine bildirmişti. Bu gizli habere göre güya II. Abdüihamid Avusturya büyükelçisi aracılığıyla İmparator Fransuva Jozef'e müracaat etmiş ve kendisini korumak şartıyla Avusturya'nın Selânik'e kadar Osmanlı topraklarını istilâsına izin vermişti, [EbüzziyaTevfik, *Bir Haber-i Nefretâverin Tarihçesi*.)

Bu haber, beklenebileceği gibi Mecliste bir yıldırım etkisi yapmış ve derhal Dışişleri Bakanı Rifat Paşa telgrafla Yeşilköy'e davet edilmişti. Geç vakit Yeşilköy'e gelen Bakan, kendisinin de o gün çıkan Servet-i Fünun'da (o sıralarda gündelikti) bu habere tesadüf ettiğini, fakat "diplomatik çevreler"de ('*mehafil-i diplomatikiyye'*de) buna dair bir rivayet bulamadığını Meclise bildirmişti.

Âyan ve Mebusan üyelerinden müteşekkil Meclis-i Millî bu yalan haber üzerine artık büyük bir heyecan içinde Sultan Hamid'in tahttan indirilmesi gerektiğine inanıyor ve başkanlığa verilen 13 imzalı bir önerge ile bu meselenin görüşülmesi isteniyordu. Hepsinin bir planın parçası olduğu yavaş yavaş anlaşılıyor.

Edirne milletvekili Talât Paşa, Ankara milletvekili Mahir, Antalya milletvekili Ebuzziya Tevfik ve diğer üyelerin imzalarıyla 12 Nisan 1325 (1909) Pazar tarihini taşıyan bu önergede aynen şöyle deniliyordu:

> Milletin beklediği tahttan indirme meselesinin derhal müzakereye konularak alınacak kararın çıkarılacak şer'î fetva ile beraber sureti ve uygulama zamanı kendisine ait olmak üzere Hareket Ordusu Kumandanlığına tebliğini özellikle rica ederiz.

Böylece bir İttihatçı yalanına daha tanık oluyoruz.

Gayeye ulaşmak için her yolu mübah gören İttihatçılar, Besarya Efendi kanalından bu düpedüz yalan haberi ortaya atarak amaçlarına ulaşmak için önemli bir koz geçirmişlerdi ellerine, anaçları da Abdülhamid'in tahttan indirilmesiydi.

Oysa o sırada Yıldız Sarayı'nda mahpus bulunan Sultan Abdülhamid, büyük bir sükûnet içerisinde işin başından beri milleti birbirine kırdırmak fikrinden şiddetle kaçınıyor, hatta tam tersine, kendisine gelen yurt dışına kaçma tekliflerini hiç düşünmeden reddediyordu.

Günün birinde bu yalanların da tarihini yazacak mı kitaplarımız, bilmiyorum. Ama ben burada tarihe bir not düşüyorum. Araştırılsın diye...

İki adım yolumuz kaldı, onun için devam edelim.

Besarya Efendi'nin ortaya attığı yalan haberin tam tersi olan gerçek ise Yıldız Sarayı'nda şöyle cereyan etmiş bulunuyordu:

Yabancı devletlerden birinin büyükelçisi Yıldız Sarayı'na gelerek Sultan Abdülhamid'e hükümdarının selâmlarıyla önemli bir teklifini bildirmişti. Bu teklif şuydu: Eğer Padişah kabul ederse o devletin donanmasının kendisini bir yerden alarak istediği bir sahile götüreceği ve hayatının tamamen emniyet altında tutulacağı idi.

O sırada Yıldız Sarayı'nda etrafı ihtilalciler tarafından çevrilmiş vaziyette bulunan Sultan II. Abdülhamid büyükelçiye verdiği sert bir cevapla teklifini reddetmiş ve şu tarihe geçecek sözü söylemişti:

> Değil kendi arzumla memleketimi terk etmek, hatta gelen kuvvetler vücudumu doksan parçaya bölseler bu parçalardan birinin bile yabancı bir toprağa gömülmesine razı değilim.[4]

Balkanları teslim görevini yerine getirdikten sonra ülkesine çekip gidenlerin kahraman, kaçabileceği en avantajlı durumda dahi gelen teklifleri geri çeviren ve bedeninin en küçük bir parçasının dahi kaçmayacağını haykıran birisi hain, vatan düşmanı, zalim oluyorsa, o ülkede tarih, boynundaki prangayı henüz çıkaramamış demektir.

Meraklısına notlar

Nicola Batzaria ile yapılan bir başka konuşma için bkz. Akşam, 8 Nisan 1938. (Bu konuşmasında Abdülhamid'i tahttan indirmeye giden heyetin içinde bulunduğunu da söylüyor ama bu da düpedüz bir yalan. Bildiğimiz kadarıyla Küçük Mabeyn'e hal'i tebliğ için girenler arasında kendisi bulunmuyordu.)

Hakkında en geniş bilgi Kemal H. Karpat'ın şu makalesinde bulunmaktadır: "The Memoirs of N. Batzaria: The Young Turks and nationalism", Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays, Leiden 2002, E. J. Brill, s. 556-585.

Osmanlı Meclis-i Âyan'ı hakkında yapılan şu önemli çalışmanın indeksinden "Besarya Efendi" girişi kullanılarak yararlanılabilir: H. Aliyar Demirci, İkinci Meşrutiyet'te Ayan Meclisi, 1908-1912, İstanbul 2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

4 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "*Sultan İkinci Abdülhamit-VIII*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 68, Ağustos 1955, s. 4023-4024

V.

SORULARIN AĞINDA ABDÜLHAMİD

Abdülhamid'e tahttan indirildiği bildiriliyor
(27 Nisan 1909). Ressam: Halife Abdülmecid.

“Abdülhamid sansürü” ne demektir?

Osmanlı mutlakıyetinde basın, hükümetin
istemediğini yazamazdı. TC'nin Tek Partili zamanında
ise basın hükümetin istediklerini yazdı? [1]

Mete Tunçay

Türkiye'de at gözlüğü takmış bir tarihçilik egemen olduğu sürece bazı tanışmalarımız havanda su dövmekten öteye gidemeyecek maalesef. Biraz etrafa baksalar, biraz putlaştırdıkları Avrupa'ya derinliğine nazar etseler, az biraz da yargılamak yerine anlamaya çalışsalar hem kendileri kazançlı çıkacak, fikirleri hedefe tam isabet etmiş olacak, hem de yeni bir şeyler söyleme imkânını yakalayacaklar. Lakin maalesef birkaç istisna haricinde sorunları kamplar ve saflar şeklinde tanışmak şeklinde bir geleneğimiz var.

Karşılıklı suç ve çamur atma şeklindeki bu sözüm ona “tanışma" alışkanlığından kurtulmayı başaran nadir örneklerden birisi, şimdi Türk Tarih Kurumu'nun başkanlığını yürüten Ali Birinci’dir. Herkes “Abdülhamid sansürü” deyince ayan beyan ortada olan bir 'gerçek’ten söz ettiğini düşünürken, o çıkıyor ve diyor ki: Durun beyler, sansürü san-

1 Mete Tunçay, “*Tek-Parti döneminde basın*", Tarih ve Toplum, Sayı: 37, Ocak 1987, s. 48.

sürlenmeyin, oturalım da şu sansür dediğiniz şeyi akıllı uslu bir tartışalım.

Peki tartışalım öyleyse.

Önce sansür kelimesinden başlayalım.

Ali Birinci hoca 'sansür' kavramını bir çuval haline getirip her türlü basın şikayetini onun içine tıkıştırmaktan kaçınmamız gerektiğini söylüyor. Bu, meseleyi anlaşılmaz hale getirmek olur. Araştırmaları kısırlaştırır. Nitekim Türk Dil Kurumu'nun sözlüğü kelimenin anlamına vuzuh kazandıracak kadar açıktır: "Her türlü yayının (...) hükümetçe önceden denetlenmesi işi; yayın ve gösterilmesinin izne bağlı olması; sıkı denetim." Hem bu tanımda yasaklar yoktur. Demek ki, yasaklama, sansürün bir sonucudur, sebebi değil.

Kastedilen matbuat, yani basın yasağı ise o sınırlandırma kapsamına girer, sansüre değil; Her toplum bazen az, bazen çok sınırlandırır ifade özgürlüğünü. Ama sınırlandırır. Mutlak özgürlük yoktur.

Lakin sansürün hemen yasakla özdeşleştirilmesi yanlıştır:

> Sansürden bahsedip basıldıktan sonra yurda sokulmayan veya yurtta basılmış olan ama haklarında toplatma kararı alınan kitap ve diğer yayınları "sansür örnekleri" şeklinde takdim etmek yanlıştır.[2]

Böyleyse o zaman dünyadaki uygulamalara da bir bakmakta yarar var. Mesela "Fransa'yı bile işgal eden Çarlık Rusya'sının kalkınmasına ve yayılmasına engel olmamıştır basın yasağı da neden Osmanlı'nın gelişmesine engel, çökmesine sebep olmuş olsun?" sorusunu da bir şekilde sorup cevaplandırmamız gerekiyor. Bakın 1922 gibi geç bir ta-

2 Ali Birinci ile konuşma: "*Matbuat yasakları ve yasaklar penceresinden tarih*", Dergâh, Sayı: 20, Ekim 1991, s. 12-13 ve 20.

rihte bile özgürlükler diyarı Amerika'da J. T. Scopes adlı genç bir öğretmen derslerinde evrim teorisini okuttuğu için yargılanmış, mahkûm olmuş ve hatta meslekten bile atılmıştı? Bu gibi olayları biliyor muyuz?

Basılmış kitapların toplanması ve imhasının ise sansürle herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Onlar artık basılmış, yargının veya hükümetin müdahalesine tabi hale gelmiştir. Halbuki sansürde daha basılmadan, basım sırasında veya dağıtımı sırasında getirilen sınırlamalar söz konusudur.

Sansür Abdülhamid'e mi özgüdür?

'Abdülhamid sansürü'ne gelirsek, Türkiye'deki araştırmalarda Abdülhamid dönemini yazmak, uzun süre onu ve dönemini karalamak anlamına geldiği için ortalıktaki toza ve gürültü patırtıya fazla kulak asmamak gerekmektedir. Ali Birinci Dergâh dergisinin Aralık 1990 tarihli 10. sayısında kitaplarımızda yaygın olarak tekrarlanan bir yanlışa işaret etmiş ve Osman Nuri Ergin'in Türkiye Maarif Tarihi adlı kitabından beri sorgulanmadan kullanılan bir bilginin tamamen yanlış olduğunu ortaya koymuştur.

Bu iddiaya göre Abdülhamid döneminde sansür o boyutlara varmıştır ki, meşhur Kâtib Çelebi'nin *Mîzânü'l-Hakk* adlı kitabı bile yasaklanmıştır! Oysa yasaklanan kitapla Kâtib Çelebi'nin eseri arasında isim benzerliğinden başka en ufak bir ortaklık yoktur. Yasaklanan eser, Kitab-ı *Mezanü'l-Hakk* adlı 1861'de Londra'da basılan bambaşka bir kitaptır.

Böylece acar tarihçilerimizin II. Abdülhamid dönemini kötülemek için ellerine geçen bütün bilgileri müsrifçe kullandıkları kesinleşiyor. Özellikle Paul Fesch'in Türkçeye de çevrilen kitabındaki (Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul) düşmanca iddiaların üzerine araştırmacılarımızın balıklama atlamış olmaları bir başka garabettir.

3 J. B. Bury, *Fikir ve Söz Hürriyeti*, Çeviren: Avni Başman, İstanbul 1959, Remzi Kitabeyi, s. 245.

Üstelik yasaklamaların gerekçelerini yakalamak da çok önemlidir. İyi de neden yasaklanmıştır o yayın veya nesne?

Mesela 1872'de bir Yunan tabağının yurda girişi yasaklanmıştır. Gerekçesini bilmediğiniz takdirde bu yasak size eğlenceli bir konu, hatta komik veya saçma gelebilir. Ancak o tarihlerde Yunanistan'dan gelen bir tabağa bakmış olsaydınız üzerinde bir Yunan ihtilalcisinin resmini ve şimdiki Kıbrıs'ın yerine koyabileceğimiz Teselya'nın Yunanistan'a ait olduğunu ilan eden sözlerle karşılaşacaktınız. Hem devlet "bölücü" propagandasına hizmet eden bir nesneyi yasaklamayacak da neyi yasaklayacaktı o tarihlerde?

Keza Abdülhamid'in 1890'larda koyduğu bir yasağı aşağı yukarı bu zamana kadar devam ettirdiğimizi biliyor muydunuz? Türkiye'nin Doğu bölgesini Ermenistan olarak gösteren harita, kitap vs. yayının yurda girmesini yasaklayan bir iradesi vardır Sultan Abdülhamid'in (11 Eylül 1890). Bu bölücü tavra karşı girişilmiş 'sansür'ün Atatürk zamanında, 1937'de PTT'nin yayınladığı bir genelgede tekrarlanmış olması, 'sansür' ve yasaklar konusunu yeniden düşünmemiz gerektiğini gösteren çarpıcı bir misaldir.

Dolayısıyla Ali Birinci'nin söylediklerinden çıkardığımız sonuçlar şudur:

1. Sansürü her türlü yasak için kullanmak bir dil gevezeliğidir.
2. Sansürü Abdülhamid dönemiyle özdeşleştirmek bir hafıza tembelliği değilse kasıtlı bir çarpıtmadır.
3. Basından her türlü yasağı kaldıran İttihatçılar birkaç yıl sonra eskisinden beter bir düzen kurmuşlar, bırakın gazete kapatmayı (ki *Şehrah* gazetesini üst üste tam 13 defa kapatmış, gazete 14 defa isim değiştirerek çıkmak zorunda kalmıştır[4]), muhalif gazetecilerin cezası artık sokak ortasında vurularak verilir olmuştur.

4 Bkz. Zafer Toprak, "*Bir 'evrak-ı muzırra': Şehrah gazetesi*", Tarih ve Toplum, Saye 37, Ocak 1987, s. 45-47.

4. Keza Cumhuriyet döneminde de, özellikle Takrir-i Sükûn kanunuyla basına ağır bir sansür uygulandığını, bir günde 6 gazetenin birden süresiz kapatıldığını bildiğimiz halde Abdülhamid dönemine sanki bir istisna imiş gibi muamele etmenin mantığı var mıdır?
5. Nihayet "Basın Bayramımın 1948 yılında, yani tam da sansürün dorukta olduğu bir zamanda kutlanmaya başlaması yeterince açıklayıcı olmalıdır.

Sansür her yerde aynı mıydı?

Bir de Abdülhamid döneminde sansürün her yerde ve her zaman aynı şekilde ve aynı şiddette uygulandığı gibi sakat bir kanı hâkim aydınlarımıza. Halbuki bunun da pek çok istisnaları ve farklı uygulamaları vardır.

Şimdi bu farklılıklara bazı örnekler verelim.

Önce zamansal farklılıklar.

Herkes şu konuda ittifak halinde: Abdülhamid döneminin ilk 10 yılı, en hoşgörülü basın rejiminin yaşandığı dönemlerden biridir. Nitekim ülkemize gelen Le Figaro gazetesi muhabiri, "Türkiye kişisel özgürlüğün en büyük olduğu ülkedir" diyordu, zira "Kimse kimseye karışmıyor." [5] Ancak savaş sonucunda ortaya çıkan feci durum ve daha önce büyük bölümünü açıkladığımız sebeplerden dolayı sansür kurulunun denetimi giderek sıkılaşmıştı.

Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya-Macaristan gibi ülkelerde basın sözde bağımsızdı ama hükümet, basını kendi istediklerini yazmaya ve-

5 Aktaran: Orhan Koloğlu, *"II. Abdülhamit sansürü*", Tarih ve Toplum, Sayı: 38, Şubat 1987, s. 14.

ya onaylamaya zorluyordu açık açık. Bu ülkeler nedense kendilerinin izin vermediği serbestliği Osmanlı'dan istiyor, ama kendileri en katı yasakları uygulamakta bir sakınca görmüyorlardı.

İşte bu çifte standart, Abdülhamid'in bazı gerçekleri fark etmesine yaradı. Ve basın üzerindeki denetimi giderek sıkılaştırdı.

Ancak ne kadar sıklaştırırsa sıkılaştırsın yine de pek çok tutarsızlık ve kaçaklar görülebiliyordu. Sistematik değildi, yerine ve zamanına göre değişebiliyordu yasaklar. Bazen Beyoğlu'nda alenen satılan bir kitap, gümrükten girerken yasaklanabiliyordu. Hatta N. Nicolaides'in *Doğu'nun Altın Kitabı* gibi Abdülhamid'i öven bir kitabın bile yasaklandığı garip durumlar yaşanabiliyordu.

Fakat acaba her yerde aynı yasak geçerli miydi? İşte bu soru üzerinde durmak gerekir.

Elimizde önemli bir makale var. Osmanlı Devleti'ne bağlı Arap ülkelerinde sansür hiç de bizim zannettiğimiz gibi katı değil, oldukça yumuşaktı. Araştırmacı Donald Cioeta'nın makalesi Lübnan ve Suriye'de "Abdülhamid sansürü"nün yerinde yeller estiğini göstermeye yeterlidir.

Cioeta'nın makalesini özetleyen Orhan Koloğlu, şu ilginç notları aktarıyor bize.

Güya Abdülhamid Mızrak kelimesinin kullanılmasını yasaklamış. Halbuki yasaklandığına dair somut önekler yoktur. Beyrut Arap basınında pekâlâ kullanılmıştır.

Mısır'daki olayları veren haberlerin yasaklandığı hakkında Edwin Pears'ın iddiasının aslı astarı yoktur.

Islahat, vatan, Türk, içtihad, cünun gibi yasaklandığı söylenen kelimelere *El-Menâr*'da bolca rastlanmaktadır.

6 Donald J. Cioeta, "*Ottoman censorship in Lebanon an Syria, 1876-1908*", International Journal of Middle Eastern Studies, 10 (1979), s. 167-186.

Corci Zeydan'ın iddia ettiği gibi halk edebiyatının yasaklandığının aslı astarı yoktur.

Kadınlara yazı yazdırmanın yasak olduğu iddiası da yanlıştır.

Kral, kraliçe, melik gibi kelimeler yasaklanmamış olup kullanılmıştır.

Güya yasak olan *parlamento, seçim, milletvekili* gibi kelimelerin de bol bol kullanıldığına dair çeşitli örneklerimiz vardır. [7]

Kuşkusuz sansürü kimse istemez. Ancak toplumların dengesinin bozulduğu ve riskli dönemlerinde sansürün 'normal' karşılandığını da hatırlamıyor muyuz? Şu PKK ile mücadele döneminde basının nasıl ağır bir sansür altında çalıştığını unutmadık henüz.

7 Orhan Koloğlu, "*'Abdülhamid basın rejimi' deyimi üzerine*", Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, İstanbul 199, İÜ Edb. Fak. Yayınları, s. 36.

Düyun-u Umumiye İdaresi faydalı mı olmuştu?

Okurlarımdan gerçekten çok ilginç sorular geliyor. Mesela bir okurum ısrarla şunu soruyor:

Osmanlı'da dış borçların ödenmesi için kurulan Düyun-u Umumiye kurumu var. Acaba Topkapı Sarayı Hazine Dairesi'nde sergilenen değerli mücevheratla o borçlar bitirilemez veya büyük bir kısmı kapatılamaz mıydı?

Bir kere şunu baştan belirleyelim:

Saraylar hanedanın tapulu malı değil, lojmanlarıdır. İçlerindeki eşya da onların kullanımına tahsis edilmiş ödünç mallardır. Dolayısıyla Topkapı Sarayı'ndakiler olsun, diğer herhangi bir sarayın hazine dairesindeki değerli eşyalar olsun (mesela Kaşıkçı Elması veya 'Şah İsmail'in tahtı' denilen ama gerçekte Nadir Şah'a ait olması gereken değerli taşlarla süslü paha biçilemeyen taht vb.) şu ya da bu padişahın şahsının değil, doğrudan doğruya devletin ve milletin demirbaşıdır. Yani padişahlar bu değerli eşyayı yıllar yılı kullansalar, tasarruflarında bulundursalar dahi mülkiyetleri tamamen kamuya aittir. Padişah da dahil olmak üzere hiç kimsenin bunlara el koymaya, almaya, satmaya, ticaretini yapmaya, rehin göstermeye vs. hakkı ve yetkisi yoktur.

Hatta 17. ve 18. yüzyıllardaki bazı askerî seferlerden önce saraydaki altın ve gümüş kapkacağın eritilip sikke haline getirildiği ve bunlarla seferlerin kısmen de olsa finanse edildiği malumdur. Ancak 'dış hazine'den ödünç alınan bu altınların karşılığı ilk fırsatta yerine konulurdu.

Padişahtan alınan senet

Sonra hazinedeki eşya, muhakkak surette birilerinin üzerine zimmetliydi. Bizzat padişah bile Topkapı Sarayı'ndan bir kitap ödünç alacak olsa, mutlaka imza ve makbuz karşılığında onun üzerine zimmetlenirdi. Mesela çoğu yerde adı "müstebid"e çıkarılan Sultan II. Abdülhamid kendisinin kurduğu Yıldız Sarayı'nın kütüphanesinden bir kitabı alıp okumak istese "hâfız-ı kütüb", yani kütüphane müdürü Sabri Bey, karşılığında imzalı makbuzunu almadan kitabı teslim etmezmiş.[1]

Nitekim Topkapı Sarayı eski müdür yardımcısı Lütfi Turanbek'in yazdığına göre bir gün Abdülhamid, kızı Ayşe Sultan'a yaptıracağı taca model olarak III. Mehmed'in sorgucunu istemiş. Hazine Kâhyası Hüseyin Şevki Bey, ancak bir senet karşılığında verebileceğini söylemiş, Abdülhamid de bundan memnun olmuştur. Sorgucun işi bitince iade etmiş ama senedini de geri istemiştir Sultan. Bu görev duygusu yüksek kâhyanın Abdülhamid tarafından 100 altınla ödüllendirildiğini de ekleyelim.[2]

Hatta Osmanlı padişahlarının eşsiz minyatürlerini içeren Nakkaş Osman'ın paha biçilemeyen Hünernâme adlı iki ciltlik minyatürlü kitabını Sultan Vahdettin bir ara merak etmiş ve Topkapı Sarayı'ndan

1 Sabri Bey'in kütüphanede yerine bıraktığı oğlu Nurettin Kalkandelen'in ifadeleri için bkz. Orhan Yüksel, "Üniversite kütüphanesindeki müze", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 1, Şubat 1966, s. 70. Abdülhamid'in kütüphanesi hakkında geniş bilgi Murat Candemir'in Yıldız'da Kaos ve Tasfiye sinde bulunabilir (İstanbul 2007, İlgi Kültür Sanat Yayınları, 4. Bölüm).

2 Lütfi Turanbek, "*Vazife Aşkı ve Abdülhamit*", Tarih Hazinesi, Sayı: 7,15-28 Şubat 1951, s. 332-333.

istetmiş, sonra da yanında alıkoymuş ve yurdu terk edene kadar da iade etmemişti. 17 Kasını 1922 günü yurt dışına gidişinin hemen ertesinde Yıldız Sarayı'nda yapılan sayımda bulunamayıp kayıp olduğuna kanaat getirilen (ihanetine bir delil daha!) bu eşsiz eser tesadüf eseri bir dolabın içinden çıkınca herkes rahatlamıştı.[3]

Özetlersek: Padişah bile olsa hiç kimse hazineye ait herhangi bir eşyayı zimmetine geçiremezdi.

Bir dönemde hazine mali müzayaka altında bulunabilir, nakit para darlığı çekilebilir vs. ama bu, o sırada iş başında olan hükümetin meselesidir, devletin değil.

Kaldı ki, şimdi de devletimizin dışarıya ve içeriye yığınla borcu yok mu? Var. Peki neden hiç kimse boşu boşuna saraylarda veya depolarda bekleyip duran bu paha biçilmez hazineleri satıp da borçlarımızı bir an önce tasfiye edelim diyemiyor?

Ve yine düşünün lütfen: Bizim bugün bile diyemediğimizi, sorumluluk sahibi bir Osmanlı hükümeti ve hele atalarının kendisine miras bıraktığı millet ve devlet malına el sürmenin haram olduğu terbiyesiyle yetiştirilen bir Osmanlı hükümdarı hiç diyebilir miydi? Bunun sorumluluğuna katlanabilir miydi?

Şimdi sorunun ikinci kısmına gelelim.

Düyun-u Umumiye'nin faydaları

Düyun-u Umumiye İdaresi'nin her türlü icraatı, mutlak olarak aleyhimize işlemiştir diye bir şey yoktur. Mesela Düyun-u Umumiye idaresinin, bütçemizin tanzimi ve disiplin altına alınması konusuna belli bir ciddiyet getirdiği ve mâliyemizin modernleşmesine hatırı sayılır ölçüde katkıda bulunduğu da iktisat tarihçilerinin yeni yeni ortaya koymaya başladıkları gerçeklerden biridir.

3 Olayın biraz farklı bir versiyonunu Refii Cevad Ulunay 18 Kasım 1969 tarihli Tercüman gazetesinde anlatmıştır. Aktaran: Kadir Mısıroğlu, *Geçmişi ve Geleceği ile Hilâfet*, İstanbul 1993, Sebil Yayınevi, s. 209, dipnot: 224.

Uzmanların söyledikleri özetle şudur:

Osmanlı maliye bürokratları bir bakıma modern malî disiplini Düyun-u Umumiye İdaresi'nden öğrenmişlerdir. Başka bir deyişle, Düyun-u Umumiye İdaresi, maliye dairesi için bir nevi "okul" vazifesi görmüştür.

Konu üzerinde ideolojik havada değil de, objektif bir yaklaşımla yapılan araştırmalar, yıllardır epeyce bulanıklaştırılmış olan bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mesela Robert Kolej'in eski hocalarından Donald C. Blaisdell'in aşağıdaki ifadeleri bu gerçeğin bir yönüne ışık tutmaktadır:

> Düyun-u Umumiye İdaresinin mevcudiyeti gerek Osmanlı hükümeti ve gerek halk için faydalı olmuştur. [Düyun-u Umumiye] Meclisin[in] ehliyetli idaresi İmparatorluk mâliyesi üzerinde iyi tesirler bıraktı. Hükümet, 1888'den evvelki istikrazlardan [borçlanmalardan] daha muvafık [elverişli] şartlarla Avrupa piyasalarından para bulabildi. (...)
>
> Duyun-u Umumiye Meclisi muamelatındaki dürüsti ve intizam [işlemlerindeki dürüstlük ve düzen] ile gerek halk ve gerek hükümet için Avrupa malî idaresinin en iyi evsafını [niteliklerini] haiz bir misal teşkil ediyordu. Aşar [vergisi] vaktinde ihale olunuyor, hesaplar vaktinde kapanıyor, Düyun-u Muvahhade [birleştirilmiş borçlar] kuponları vaktinde tediye olunuyordu [ödeniyordu]. İdare, memurini [memurları] arasında ihmalkâr usullere kat'iyyen müsaade etmiyor, Meclis hükümetle münasebatında [ilişkilerinde] işleri mütemadiyen tesri ediyordu [sürekli olarak hızlandırıyordu]. (...) Maaşları kâfi miktarda ve vaktinde tediye [ödeme] siyaseti, idarede irtişa ve ihtilâsı [rüşvet ve çalıp çırpmayı] hemen hemen ortadan kaldırdı. Halbuki bu iki mesele maliye ıslahatı teşebbüsatında [maliye reformu girişimlerinde] Osmanlı hükümetini çok işgal etmişti [uğraştırmıştı]. (...)

> Bundan başka Düyun-u Umumiye Meclisinin ecnebi demiryolu şirketiyle teşrik-i mesaisi [işbirliği] neticesinde Türk köylüsü oldukça istifade etti... [4]

Günümüz Osmanlı iktisat tarihi uzmanlarından Şevket Pamuk'un dikkatimizi çektiği husus ise çok şaşırtıcıdır. Prof. Pamuk'a göre, Düyun-u Umumiye İdaresi kurulduktan sonra Osmanlı Devleti'nin dışarıdan aldıkları borç miktarı artmamış, tersine azalmıştır. Yani bu idare sayesinde evvelki yıllardan birikmiş olan dış borçlar kapatılmış, buna rağmen yeni borç alma oranı, ödenen miktarın hep altında kalmıştır. Hatta yine bu kurum sayesindedir ki, yabancı bankalar Osmanlı Devleti'ne daha fazla güvenmeye başlamış ve daha rahat borç bulma imkânı bulmamıza rağmen daha az borç almaya başlamışızdır.[5]

Düyun-u Umumiye'ye neden gerek görüldü?

Sonra şöyle yanlış bir kanaat var: Sanki Osmanlı Devleti keyfinden getirmiştir Düyun-u Umumiye'yi. Halbuki şartlar göz önüne alınınca meselenin çok daha karmaşık bir manzara arzettiği anlaşılır.

Bir kere Osmanlı Devleti 1854'den 1876'ya, yani Abdülhamid'in tahta çıkışına kadar son derece elverişsiz şartlarda ve büyük miktarlarda borçlanmış, bunların bir bölümü cari harcamalara, saray yapımı, büyük bir donanma kurulması ve maaşların ödenmesine harcanmıştı. Halbuki ekonomiyi canlandıracak, mali gelirleri artıracak yatırımlara harcansaydı alınan borçlar, verimli alanlara kanalize edilmiş olacaktı. Olmadı.

4 Donald C. Blaisdell, *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Malî Kontrolü*, Çeviren: Hazim Atıf Kuyucak, İstanbul 1940, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Yayanları, No. 24, s. 18-19.

5 Şevket Pamuk, *100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi*, 1500-1914, İstanbul 1997, Gerçek Yayınevi, s. 189-190. Aynı bilgiler yazarın *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914* adlı öncekinin hafiften genişletilmiş versiyonunda da tekrarlanmaktadır: İstanbul 2005, İletişim Yayınları, s. 231-233.

Bu yüzden Osmanlı Devleti Abdülaziz devrinin sonunda, 1875 güzünde borç ödemelerini yarı yarıya indirdiğini açıklayacak, ertesi yıl da tamamen durduracaktı. Bu Osmanlı mâliyesinin iflası anlamına geliyordu. Arkasından patlayan Rus Savaşı ağır bir tazminatla sonuçlanacak ve 1881 yılının Aralık ayında ünlü Muharrem Kararnamesi'yle ödeme şartları yeniden düzenlenecek, ancak yabancı alacaklıların temsilcisi mahiyetinde bir örgütün kurulmasını kabul edecektik. İşte Düyun-u Umumiye bu sıkışık durumda üretilmiş olan bir çözümdür. Böylece içerideki nakit sıkışıklığı atlatılıyor, dış borçlarda indirime gidiliyor (Abdülhamid'in borçları indirmek için nasıl canını dişine takarak alacaklılarla pazarlık yaptığını da ibret alınması için gençlere anlatmak lâzım), ödeme şartları, vadeler vs. yeniden ayarlanıyordu.

Ancak bu tarihî dönemecin bir de dış boyutu var. Kapitalist ekonomiler de bu süreçte bir krizden geçiyor. 1873'de bir küresel krizin habercisi olarak borsalar birbiri ardından çöküyor. Dış piyasalardan artık eskisi gibi borç para bulmak başlı başına bir mesele haline geliyor. Böyle olunca eskisi gibi aldığımız borçlarla yeni borçları ödeme imkânımız kalmıyor. (1875'te borcumuz 200 milyon sterline yaklaşıyordu. Bu borcun sırf yıllık faizleri 11 milyon sterline ulaşmıştı.) Oysa aynı yıllarda Osmanlı mâliyesinin tüm gelirleri ancak 18 milyon sterlin dolaylarındaydı. Devlet borç ödemelerini sürdürebilmek için gelirlerinin yüzde 60'ını ayırmak zorundaydı.

Bu arada 1870'li yıllar sadece bizim için değil, dünyadaki pek çok ülke için de sıkıntılı geçmişti. Orta Doğu ve Latin Amerika'da 20'yi aşkın ülke bizimle beraber borç ödemelerini durdurmuştu.

Demek ki kimse Düyun-u Umumiye'yi kara kaşı, kara gözü için çağırmış değildi. İçinden çıkılmaz hale gelen bütçe açığını, dış borçla kapatamayan devlet, bunu hiç değilse içeride kuracağı ve kendi kanunlarına göre tesis edilmiş bir kuruma, yani Düyun-u Umumiye İdaresi'ne bağlamış ve o sayede başlarını zapturapt altına almaya, borçları da bü-

6 Pamuk, *100 Soruda*, s. 188-189.

yük ölçüde ödemeye muvaffak olmuştur.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Abdülhamid, doğan ihtiyaç üzerine Düyun-u Umumiye'nin gelir kaynaklarını inceleyerek, ödenen ve kalan borçların miktarını araştıracak, mali isteklerinin temini için gerekli gördüğü bu konuda inceleme yetkisine sahip olacak bir komisyon kurdurmuş, başkanlığına da kendisi geçmişti. Bu demek oluyor ki, Düyun-u Umumiye de kendi başına bırakılmayıp denetlenecek ve yönlendirilecek.[7]

Özetleyecek olursak Osmanlı Devleti borçlarını bir şekilde dönüştürmek zorundaydı. Sürdürülebilir bir maliye için bu bir zorunluluktu. Bütçe sürekli açık veriyordu. Ya bankerlerden yüksek faizli borç alacaktınız ya yabancılara imtiyazlar verecektiniz ya da dış borcu kullanacaktınız. Dış borç ödeyemediğimiz için yeni borç bulamıyorsunuz. Bu da mümkün olamayınca eski borçların yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Dolayısıyla Düyun-u Umumiye bir sebep değil, sonuçtur.

7 Ö. Faruk Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifat: II.Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, İstanbul 2005, Osmanlı Bankası Yayınları, s. 85.

Abdülhamid içki içer miydi?

Tarihin dalgaları, kimlik sorunlarımızın artışına paralel olarak toplumsal hafızanın kıyısına giderek daha sık çarpar oldu. Kimlik cüzdanımızda o bir türlü kapatamadığımız boşluğu, tarihe giderek çözebileceğimizi umuyor, bu yüzden tarih okuyor, tarih dinliyor, tarih 'seyrediyoruz'! Ancak televizyon programlarının zaman zaman zihinleri çorbaya çevirme fırsatı kollayanların elinde zehirleyici birer alet olabildiği de bir gerçek.

Nitekim Murat Bardakçı, 4 Ocak 2009 akşamı Habertürk kanalında o kadar çok sayıda çam devirdi ki, sayamadım. Herkesi cahil buluyor Bardakçı; zaten kendisinden başka bu ülkede doğru dürüst Osmanlıca okumayı bilen de yok. Oysa büyük ölçüde Vahdettin'in ailesinin kendisine verdiği belgeleri düzenlemekten ibaret bir çalışma olan Şahbaba'da bile yığınla Osmanlıca okuma hatasını görmezden gelmek için kör olmak lazım. En basiti, sayfa 574'e koyduğu Harbiye Nazırı Şakir Bey imzalı 2 No'lu belgedeki "lede't-tezekkür" ibaresini "ledet'-tezkir" okumuştur. Ortalama Osmanlıca bilgisine sahip birisi bile kelimenin "tezkir" okunması için "kef" harfinden sonra "ya" harfinin gelmesi lazım geldiğini bilir.

Hata aramaya devam edersek, “tarihçimiz”in aynı kitabın 475. sayfasında okumaya çalıştığı mektubun bir tek sayfasında tam 5 yanlış yaptığını görürüz. Mesela Vahdettin’in “Cenâb-ı Erhamü’r-Rahîmîn” ibaresi, grameri ve anlamı tamamen bozularak “cenabu’r-rahmanu’r-rahim” haline getirilmiş. İnsanın Arapça bilmesine gerek yok, biraz camiye devam etmiş bir kimse bile kulak aşinası olurdu bu klasik dinî ibareye.

Devam edelim. Ufak tefekleri atlıyorum ama Bardakçı’nın "tahsîn” kelimesini "tahmin” diye okumasına ne demeli bilmem? Bir kere kelimenin “tahmin” okunabilmesi için “ha” harfinin üzerinde nokta ve “mim” harfinin de bir çentiği olmalı değil miydi? Tabii “erae” kelimesi de yanlış okunmuş, aslı “irâe” olacaktı vs.[1]

Uzatmak mümkünse de bunlar 25 Mart 2001 günkü Hürriyette Tanzimat’ı 1826 yılında ilan ettirmesi gibi fahiş hatalar yanında affedilir cinsten sayılır. Ne var ki Tanzimat’ı tam 13 yıl önce ilan ettiren bu hata dahi Abdülhamid’in içki içtiği iddiası yanında çocuk oyuncağı kalır.

‘Porto şarabı’ yalanı

Bize sürekli belge olmadan tarih yazılmaz, diye pes perdeden dersler veren Bardakçı, bu iddiasında neyi delil gösteriyor, biliyor musunuz? Hanedan reisi Osman Ertuğrul Efendi’nin bir çocukluk hatırasını. Kendisine güya demiş ki, “Dedem Porto şarabı içerdi, hatta içtiğiyle yetinmez, şifadır diye bize de tattırırdı." Delil dediği bu. Hani "belge"si o zaman? Yok...

Bir kere daha önce de gördüğümüz gibi Osman Ertuğrul Efendi’nin doğum tarihi 18 Ağustos 1912’dir. Onun görebileceği tarihlerde Abdülhamid, Beylerbeyi Sarayı’nda hapistir. Kız evlatları ancak bazı bayramlarda, bir de çok özel izinlerle görüşebilirlerdi babalarıyla (yanlarında bazen torunlarının bulunduğu da olurdu). Özel doktoru Atıf

1 Bu hataları daha ayrıntılı olarak "*Murat Bardakçı efsanesi bitiyor*” başlıklı yazımdan okuyabilirsiniz {Zaman, 5 Nisan 2009).

Hüseyin Bey'in notlarından, ölümünden önce kızlarıyla yaptığı son görüşmenin 22 Temmuz 1917'ye rastlayan Ramazan Bayramı'nın 3. gününde gerçekleştiğini öğreniyoruz.[2] Osman Ertuğrul Efendi eğer o gün dedesini görmüş ise -ki bu da kesin değil-, o sırada henüz 4 yaşını 11 ay geçmiş bir ufaklıktır. Bu durumda bacak kadar çocuğun şarabın markasını hatırlaması gibi bir hafıza mucizesi karşısındayız demektir. (O ânı 90 küsur yıl sonra ayrıntısıyla hatırlaması da ayrı bir mucize sayılmalı değil midir?) Nitekim daha önce gördük, kendisi bu iftirayı reddetmiştir.

Bardakçıya ne kadar güvenilir?

Bir kere gözaltında bulundurulduğu Beylerbeyi Sarayı'nda mübarek bayram günü elinde şarap kadehiyle torununu karşılayan bir sultan dedeyi düşünmenin garabeti bir yana, Atıf Hüseyin Bey'in günü gününe tuttuğu notlarda onun içki içtiğine dair hiçbir ipucu vermeyişini neye yormalıyız? Abdülhamid'den pek de haz ettiğini söyleyemeyeceğimiz doktorun Selanik ve Beylerbeyi'ndeki 9 yıllık mahpusluk günlerinde bir tek defa olsun içki içmekte olduğundan söz etmemiş olması yeterince anlamlı bir cevap değil midir? Üstelik de aynı hatırattan kendisi içmediği gibi başkalarını da vazgeçirmeye çalıştığına dair pek çok misal bulmak mümkündür.

Aşağıda kendisini en yakından tanıyan güvenilir şahısların dilinden Abdülhamid'in içki içmediğine dair tanıklıkları okuyacaksınız. Fakat meselenin bilimsel değil, maalesef politik olduğunu da hatırlatalım. Abdülhamid bahane yani. Asıl dava başka.

Sizin anlayacağınız, bu milletin Abdülhamid'in etrafında sımsıkı kenetlendiğini görenler, hazmedemiyorlar bu sevgiyi. Bu yüzden işleri güçleri, milletin değerlerini gözden düşürmek, hassasiyetlerini kaşımak ve onları kendi yorum tekellerinde tutmak oluyor.

2 *Sultan Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, s. 319.

Ben şahsen Bardakçı'nın, Şahbaba ile bir kesimin Vahdettin aleyhindeki direncini kırmasını takdir etsem de, titizliğine ve en önemlisi de samimiyetine güvenmiyorum. Çalakalem ve belden aşağı vuruşlarla tarihi yağmalıyor ve değiştiriyor. Öyle olmasa, sokaklardaki 'çıplak denilecek derecede açık saçık' giyinenlere yönelik bir düzenleme yapılması için verdiği emri çarpıtıp "Abdülhamid çarşafı yasaklamıştı" diye yutturmaya kalkmadan önce belgeyi okuyup ne dediğini anlamaya çalışırdı, (haberturk.com, 8 Şubat 2008) Bunun cevabını da ileriki sayfalarda bulacaksınız.

Kendi hatalarına bakacaklarına, bu ülkenin yetiştirdiği değerlere sataşmayı ve onların sırtından prim elde etmeyi marifet sayan bir kesim hiç eksilmedi Türkiye'de maalesef.

İttihatçılık böyle bir şey işte. Çamur at, izi kalsın. Amacına ulaştıktan sonra insanların zihinleri karışmış, umurlarında değil. Bunlara en iyi cevabı vaktiyle Ahmed Rıza Bey vermiş, İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi'sinde Talat Paşa ve Eyüp Sabri Bey'in yüzlerine şu acı sözleri tokat gibi çarpmıştı:

> Ayıp, ayıp. Bu adam 32 sene Hakan ve Halife idi. Sultan Hamid için şu söylenen, yazılan, çizilenlerin büyük kısmının yalan ve iftira olduğunu bildiğimiz halde, nasıl tahammül edip imkân veriyoruz? Bu iftira selinin yarınki muhatapları da bizler olacağız.

Dediği gibi çıkmadı mı?

Tarihten ders almak bunun için önemlidir işte.

İŞTE TANIKLAR

Şadiye Osmanoğlu (kızı)

Babam içki içmez, içenleri hoş görmezdi. Saraya sokulmasını da yasak etmişti. Dindar, Allah'ına bağlı, büyük bir Müslüman idi. Abdestsiz yere basmazdı.

Ayşe Osmanoğlu (kızı)

Babam doğru ve tam dini itikada sahip bir Müslüman'dan başka bir şey değildir. Beş vakit namazını kılar, Kur'ân-ı Kerim okurdu. Herkesin namaz kılmasını, camilere devam edilmesini çok isterdi. Sarayın hususi bahçesinde beş vakit Ezân-ı Muhammedi okunurdu.

Celâleddin Velora Paşa (Avlonyah Ferid Paşa'nın oğlu)

Az yer, içki içmez, kumar oynamaz, ibadetinde kusur göstermezdi. Çok defa; "Boş olan bu hayatı, Tanrı'ya teşekkür için ibadetle geçirmek gerekir." derdi.

Semih Mümtaz (Reşid Mümtaz Paşa'nın oğlu)

Şehzadeliğinde bilhassa açıklıklarda yemek yemeyi tercih eder, bu gibi âlemlerin içkisiz eğlencelerine iltifat eylerdi.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal (alim)

Ayş ü işrete ve fuhş u rezilete rağbet etmezdi. Salâbet-i diniyyesi müsellem bir Müslim idi. Ferâiz-i diniyyeyi edada asla tekâsül [kusur] göstermezdi.

3 Şadiye Osmanoğlu, *Hayatımın Acı ve Tatlı Günler*i, İstanbul 1966, s. 22.

4 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, 1960, s. 11-22.

5 Celâleddin Velora Paşa, *Madalyonun Tersi*, İstanbul. 1970, s. 16.

6 Semih Mümtaz S., "*Sultan Hamid'in Hususiyetleri",* Resimli Tarih Mecmuası, Temmuz 1950, s. 244-46.

7 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamları'*nda Abdülhamid'in içki içmediğinden birkaç yerde söz eder. Cüz VIII, 1948, s. 1288-89 ve 1301.

Hüseyin Nazım Paşa (Zaptiye Nazırı)

Abdülhamid ayyaş değildi, sefih değildi, bilakis öyle şeylere kızardı.

Ali Said Bey

Müskirattan (içkiden) tab'an müteneffir oldukları [nefret ettikleri] gibi istimal edenleri [içenleri] de pek sevmezlerdi.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu (tarihçi)

Şehzadeliğinden beri mazbut bir hayat geçirmişti. İçki içmez, her türlü sefahatten kaçınır, boş zamanlarında spor ve avla meşgul olurdu.

8 Hüseyin Nazım Paşa, *Hatıralarım: Ermeni Olaylarının içyüzü*, Hazırlayan: Tahsin Yıldırım, İstanbu 2003, Selis Kitapları s. 318.

9 Ali Said Bey, *Saray Hatıraları*'ndan nakleden: Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, cilt 4, İstanbul 1994, öt'âken Neşriyat, s. 210.

10 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "*İkinci Abdülhamid'in kadınları ve çocukları*", Resimli Tarih Mecmuası, Sayı: 17, Mayıs 1951, s. 720.

Sultan Abdülhamid, Bediüzzaman Said Nursi'yle hiç karşılaştı mı?

"Cumhuriyet dönemine Osmanlı'dan miras olarak ne kaldı ki?" diye soran safderunlara Selimiye'yi, Sultanahmet'i, Süleymaniye'yi göstermeye gerek yok bence. En basitinden, şu dakikada konuştuğumuz İstanbul Türkçesinin dahi mükemmel bir Osmanlı eseri, hatta şaheseri olduğunu söylemek yeterlidir.

Osmanlı döneminde Türkçe, serpildi, gelişti, yeni aşılarla gürbüzleşti ve bir "imparatorluk" dili haline geldi. Bünyesine aldığı milletlerin katkılarıyla zenginleşip yetkinleşti ve Tanzimat sonrasında bu defa Fransızcanın da etkisiyle güncellenme devam etti. Nihayet o kudretli dil varlığını 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar büyük ölçüde sürdürmeyi başardı. Böylece bir zamanların Encümen-i Daniş üyesi olan James Redhouse'ın kaleme aldığı *Redhouse Lügati'*nde biz İngilizceyle başa baş güreşen bir Osmanlı Türkçesinin şakımasını duyarız.

Dili itibariyle Osmanlı'dan bugüne iki 'temel eser' (canon) canlı kalabilmiş görünüyor. Bunlardan birisi Gazi Mustafa Kemal'in 1927'de CHP Kurultayı'nda 36,5 saatte okumuş olduğu *Nutuk*'u, öbürü ise Bediüzzaman Said Nursi'nin 1926-1946 yıllarında telif ettiği *Risale-i Nur*

Külliyatı. Tabii ki *Yunus Emre Divanı* ve *Mevlid* gibi başka temel eserlerimiz de mevcuttur ama onlar anlaşılmak için değil, daha çok eski kültürün duvara asılan kilimler gibi arkaik (kült) unsurları olarak varlar. Ancak yukarıda zikrettiğimiz iki kitaptır ki, birisi ağdalı Tanzimat nesrini, diğeri ise medrese birikim ve Türkçesini günümüze kadar taşıyor. Bu eserler basbayağı yaşıyor, nefes alıyor ve okuyanlarına adeta bugün yazılmışçasına bilgi ve heyecan aşılayabiliyor. Kelimenin gerçek anlamında "kaynak" (source) oluyorlar.

Ne var ki, Nutuk, Osmanlı Türkçesinin son parıldayışlarından birisi olmasına rağmen yazarının imzasını taşıyan 'dil devrimi' sebebiyle ağır yaralı alarak yoluna devam ettiği halde, "Risale-i Nur", yazıldığı zaman nasılsa bugün de aynen varlığını ve etkinliğini koruyor, hatta gün geçtikçe gençleşiyor ve yayılıyor.

Burada bazı tepkileri göze alarak şu kadarını söyleyeyim ki, Nutuk metnini bugün sadeleştirilmemiş, orijinal metninden okuyup anlayabilecek bir Atatürkçü nesil maalesef kalmamıştır. Günümüzde Nutuk'u okuyup anlayabilecek olanlar, uzmanlar hariç, ancak ve ancak Nur talebeleri ile yine İslâmî birikimi olan Süleyman Hilmi Tunahan'ın talebeleri gibi gruplardır! Okumazlar, ayrı mesele; ama sözüm ona "dil devrimi"nin yıkamadığı tek kale, onların yıllardır susturulmak istenen sineleri olmuştur.

Yalın gerçek, kimileri için rahatsız edici olsa da, ne yazık ki, budur.

Tımarhaneye neden atıldı?

Her günü dolu dolu geçen 83 yıllık bereketli bir ömrün sahibi Bediüzzaman Said Nursi'nin (1877-1960) vefatının 50. yıldönümüne günler kala, sırlarla dolu hayatı, konuyla ilgilenen tarihçilerin ilgi odağı olmaya devam ediyor. Sağlığında yazılmış biyografisi *Tarihçe-i Hayatta*'ki ifadelerden bu noktanın açıklığa kavuşturulması mümkün olamıyor. Mesela onun ömrünün 32 yılını gölgesinde geçirdiği Sultan II. Abdülhamid ile

Bediüzzaman Said Nursi'nin bu şekliyle ilk defa yayınlanan bu fotoğrafı 22 Ocak 1952 günü çekilmiştir. Gençlik Rehberi'nin basılması üzerine açılan davanın ilk celsesinden takibeleriyle birlikte çıkıyor.

olan karmaşık ilişkisi henüz tam olarak aydınlığa çıkarılabilmiş değildir.[1]

Öncelikle belirtelim ki, Bediüzzaman Said Nursi ile Sultan Abdülhamid hiç karşı karşıya gelmediler, tanışıp görüşmediler.

Said Nursi, 1908 Mayıs veya Haziran ayında Yıldız Sarayı Mabeyn dairesine, Şark'ta geleneksel ve modern bilimleri mezcedecek bir üniversite açılması için dilekçeyle başvurduktan sonra neden birdenbire Toptaşı Tımarhanesi'ne ve ardından da hapishaneye gönderilmiştir? Bu soru üzerinde yeterince durulmuş ve çalışılmış değildir.

1 *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı* (İstanbul 2009, Timaş Yayınları) adlı kitabımda bu ilişkiyi yerli yerine oturtmak için bir ön denemede bulunmuştum. İlgilenenler oraya bakabilir.

Risale-i Nur talebelerine Bediüzzaman'ın, genellikle lafını budaktan esirgemeyen söylemi veya acayip kıyafetlerinden dolayı saray tarafından 'deli' muamelesi gördüğü izlenimi hakimdir. Peki bu 'izlenim' ne kadar doğrudur?

Oysa Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bazı belgeler bu karanlık noktaya başka bir ışık tutmaktadır. O belgelerden birisini beraberce okuyalım.

Arşivde bulunan bir mektup, Van Valisi Tahir Paşa tarafından saraya yazılmıştır. (Bilmeyenlere hatırlatalım ki, Said Nursi, Tahir Paşa'nın zengin bir kütüphanesi de olan Van'daki konağında tam 12 yıl kalmış ve ''Yeni Said" döneminin bereketli tohumları oradaki aydın çevrenin etkisiyle Bediüzzaman'ın fikir toprağına düşmüştür.)

Tahir Paşa saraya gönderdiği mektubunda özetle şunları diyor (sadeleştirilmiştir):

> Kürdistan alimleri arasında harika zekâsıyla ünlü olan Molla Said Efendi, tedaviye muhtaç ("muhtâc-ı tedâvî") olduğundan Halife Hazretlerinin şefkat ve merhametine sığınarak sarayınıza gelmiştir. Bu kişi, yaşadığı bölgede herkesin içinden çıkamadığı meseleleri hallettiği halde talebe kıyafetini değiştirmemiştir. Kendisi padişaha hakikaten sadık ve halis duacı olmakla beraber fıtraten edepli ve kanaatkâr olup şimdiye kadar İstanbul'a gitmek bahtiyarlığına erişmiş Kürt uleması içinde gerek güzel ahlakıyla, gerekse Padişaha sadakati ve kulluğuyla en çok iyilik edilmeye layık, dini ilke edinmiş bir kişi olması bakımından tedavisinde kolaylık gösterilmesi... [2]

16 Kasım 1907 tarihini taşıyan bu mektup ile 2 gün sonra Van Valiliğine yazılan cevaptan (ve onları takip eden bir başka belgeden) anlaşıldığına göre, o zamanki adıyla Molla Said Efendi, o günlerde muh-

2 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende, Um., No: 80/74; Selim Sönmez, "*Bediüzzaman Said Nursi'nin ilk İstanbul hayatına dair bazı belgeler*", Köprü, Sayı: 88, Bahar 2004, s. 77-79. Belgenin orijinali için bkz. s. 329.

temelen sürmenaja benzer bir zihnî rahatsızlık[3] geçirmekte olup (zira cevapta "şuurunda eser-i hiffet görüldüğünden" bahsediliyor) tedaviye muhtaç bir haldedir. Dolayısıyla saray ona 'deli' muamelesi yapmış olmayıp tersine onu gönderen ve çok yakın dostu ve hamisi bulunan vali Tahir Paşa'nın yazdığı mektubun gereğini yerine getirmiş bulunuyor. Yani tedavi için akıl hastanesine yatırılıyor.

Peki ya hapsedilmesi?

Akıl hastanesi meselesini anladık ama o zaman neden hapse-dildi? diye soruyorsanız, ne yazık ki, bu soruya aynı netlikte bir cevap vermek şimdilik mümkün görünmüyor. Yalnız şöyle bir açıklama devreye girebilir:

Bediüzzaman Said Nursi, İstanbul'a Kasım 1907 sonlarında gelmiş olduğuna göre, aynı yılın Aralık ayında Yıldız Sarayı tarafından rahatsızlığının tedavisi için bazı girişimlerde bulunulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Dikkat edilirse Yıldız Sarayı'na gidip Doğu'da bir üniversite açılması yolunda dilekçe vermesi,[4] Toptaşı Akıl Hastanesi'ne ve ardından hapishaneye kapatılması, 1908'in Mayıs sonlarına veya Haziran ayına[5] rastlıyor. Muhtemelen Yıldız Sarayı'ndaki Mabeyn kâtiplerine sert çıkmış olması, zaten kızılca kıyametin eli kulağında iken sarayı iyice kuşkulandırmış; nihayet hakkında Tahir Paşa'nın rahatsızlığından bahseden mektubu da bulunduğundan akıl hastanesine tedavi maksadıyla yatırılmıştır.

3 "Bu rahatsızlık, onun uzun süreden beri yoğun bir tempoyla devam ettirdiği zihnî faaliyetlerinden kaynaklanan bir tür zihnî yorgunluktan kaynaklanıyordu." Bkz. Weld, age, s. 59.

4 Bazı rivayetlerde ise akıl hastanesine kaldırılma sebebi olarak bir gün Yıldız Sarayı'nın bahçesine izinsiz girip dolaşırken yakalanması gösterilmektedir. Bkz. Gaziantepli doktor Hamid Uras'ın hatıralarına istinaden nakleden: Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî*, İstanbul 1994, Yeni Asya Yayınları, s. 106-107. Ayrıca bkz. Weld, age, s. 60-61.

5 Mary F. Weld (Şükran Vahide), *Bediüzzaman Said Nursî: Entelektüel Biyografi*, İngilizceden çeviren: Çelil Taşkın, İstanbul 2006, Etkileşim Yayınları, s. 60.

Cemal Kutay'ın, İstiklal Savaşı'nda önemli görevler yüklenen Sakallı Nureddin Paşa'nın babası olan Müşir İbrahim Paşa'nın yaveri Kâzım Nami Bey'den naklettiğine göre, tutuklanmasının asıl sebebi, Selanik'te aleyhinde verilmiş olan bir jurnaldir ve Bediüzzaman Said Nursi, İbrahim Paşa'nın araya girmesi ve kefaletiyle kısa bir süre içinde; serbest bırakılmıştır.[6] Cemal Kutay, İbrahim Paşa ile Bediüzzaman'ın daha sonra görüştüklerini kendi gözleriyle gördüğünü söylemekledir.

Eğer bu ifadeler doğruysa, hapse; düşen Said Nursi'nin II. Meşrutiyetin ilanına (23 Temmuz 1908) kadar tutuklu kaldığı İddiası da geçerliliğini kaybediyor. Nitekim "ilan-ı hürriyet"ten 3 gün sonra af çıkarıldığını, 5 gün sonra, 28 Temmuz'da ise; mahkûmların serbest bırakıldığını bildiğimize bakılırsa, genel aftan yararlanıp serbest bırakıldığı yanılgısı daha da zahir ve bahir hale gelmiş oluyor.[7] Zira 26 Temmuz 1908 günü biz Bediuzzaman'ı Selanik'te; meşhur "hürriyet nutku"nu verirken görüyoruz. Oysa o konuşmayı yaparken henüz af ilan edilmiş değildir. Öyleyse daha önce tahliye edilmiş olmalıdır.

Maaş teklifi

Bir de Meşrutiyetin ilanından hemen önce aleyhinde verilen bir jurnal sebebiyle hapsedilen Said Nursi'nin hapishanede Emniyet Genel Müdürü (Zabtiye Nazırı) Şefik Paşa tarafından ziyaret edilmesi olayına değinmekte yarar var. Yalnızca kardeşi Abdülmecid Nursi'nin not def-

6 Cemal Kutay'dan aktaran: Necmeddin Şahiner, *Said Nursi ve Nurculuk Hakkında Aydınlar Konuşuyor,* İstanbul 1977, Yeni Asya Yayınları, H. 347.

7 Şükran Vahide bir yazısında bu ilişkiyi şu şekilde kuruyor: "1907 yılının sonunda Nursî, üniversitesi ve doğu vilayetlerinin kalkındırılması için resmi destek almak niyetiyle Osmanlı başkentine geldi. Sultan Abdülhamid'e tekliflerini içeren bir dilekçe sundu, bu onun tutuklanmasına ve kısa bir süre hapiste kalmasına neden oldu. Ancak İstanbul'a varışından kısa bir süre sonra hem ulemayı hem de seküler bilim adamlarını münazaraya ve kendisini imtihan etmeye çağırdı ve ilminden dolayı kısa zamanda ün saldı." Şükran Vahide, "*Said Nursi'nin hayatının bir kronolojisi*", Editör: İbrahim M. Abu-Rabi, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam: Bediüzzaman Said Nursi'nin Hayatı ve Görüşleri Işığında*, Çevirenler: İbrahim Kapaklıkaya ve diğerleri, İstanbul 2003, Gelenek Yayıncılık, H, 22.

terinden öğrendiğimiz bu şaşırtıcı görüşmenin içeriği, Bediüzzaman'ın hükümet tarafından sıradan mahpuslara yapılan bir muameleye tabi tutulmadığını, ayrıcalıklı bir muamele gördüğünü göstermektedir.

Padişahın selamını, hediyesi olarak da bir miktar parayı getiren ve kendisine 30 altın lira maaş teklif eden Zabtiye Nazırı Şefik Paşa'ya Bediüzzaman'ın cevabı,

> Ben maaş dilencisi değilim. Bin lira da olsa kabul edemem. Kendim için gelmedim. Milletim için geldim. Hem de bu bana vermek istediğiniz, rüşvet ve hakk-ı sükûttur.[8]

olmuştur. Saraya şahsı için değil, milleti için geldiğini belirten Said Nursi'ye, Şefik Paşa'nın verdiği cevap ise epeyce ilginçtir: 'Senin Kürdistan'da eğitimi yaymak maksadın Bakanlar Kurulu'nda görüşülmektedir.' Yani arzu ettiğin medrese meselesi görüşülüyor, ileride açılacaktır.

Artık bu cevap, işi geçiştirmeye yönelik bir taktik veya kapan mıydı, yoksa yazılı teklifi gerçekten de hükümetçe ciddiye alınmış mıydı? Bir fikrimiz yok.

Kendisine maaş bağlanmak istenmesi, teklifin ciddiye alındığına dair bir emare sayılabilir. Ancak Sultan Abdülhamid'in aydınları "maaşa bağlamak" diye ince bir siyaseti olduğunu da[9] unutmayalım. Yine kardeşi Abdülmecid Nursi'nin anlattığı kadarıyla Bediüzzaman Said Nursi, maaş teklifini "rüşvet" ve "hakk-ı sükût" (sus payı) olarak değerlendirip şiddetle reddetmiştir.

Gerçi Said Nursi de Sultan Abdülhamid'in açtığı yeni okulları takdir ediyordu;[10] ancak kendisi özellikle müspet ilimler ile dinî ilimlerin bu-

8 Weld, age, s. 72.

9 Geniş bilgi için bkz. Vahdettin Engin, *Kurtlar Sofrasındaki Osmanlı*, İstanbul 2007, Yeditepe Yayınevi, s. 171-183.

10 "Bu arada Sultanı doğu vilayetlerinde eğitimin yayılması çabalarını teyit ederken, Nursî, onu bu eğitime dinî bir temel kazandırma gereksinimi hususunda ve 'modem' bilimlerin 'dinî ilimler'le birlikte öğretilmesi için ikna etmek istiyordu." Bkz. Şükran Vahide, "Said Nursî'nin entelektüel biyografisine doğru", age, s. 37

luşturulması kadar Doğu'da Kürt çocuklarına bu eğitimin verilmesini de ziyadesiyle önemsiyordu. Ne var ki, 1908 Haziran'ı, her ikisine de sağlıklı bir karşılaşma ortamını sunmuyordu. Bana göre anlaşamamaları için herhangi bir sebep bulunmayan bu yakın tarihimizin iki zirve şahsiyetinin ufuklarının o günlerde buluşamamış olmasına ne kadar hayıflansak yeridir.

Neyse ki, onların ufuklarını buluşturmak, "Asım'ın nesli"ne vasiyet edilecekti. Hayatlarında hiç karşılaşmasalar dahi, bu 'büyük buluşma' az şey midir?

Bitlis Valisi Tahir Paşa'nın
Bediüzzaman hakkındaki mektubu

Ma'ruz-u çâkerânemdir,

Kürdistân ulemâsı beyninde hârika-i zekâ ile müştehir Molla Said Efendi muhtac-ı tedâvi olduğundan şefkat ve merhamet-i hazret-i hilâfet-penâhiye ilticâ ederek bu kerre ol cânib-i âliye azimet eylemiştir. Mumaileyh bu havalide ilimce umûmun merci'-i hall-i müşkilâtı olduğu halde yine kendisini talebeden sayarak kıyafetini değiştirmeye şimdiye kadar muvâfakat etmemiştir. Kendisi velinimet-i a'zam efendimiz hazretlerine hakikaten sâdık ve hâlis bir duâcı olmakla beraber fıtraten edib ve kanâatkâr ve fikr-i çâkerânemce şimdiye kadar Dersaadet'e gitmek bahtiyârlığına nâil olan Kürd ulemâsı içinde gerek ahlâk-ı hasenece, gerek Zât-ı Hazret-i Hilafet-penâhiye sadâkat ve ubudiyetçe en ziyâde şayân-ı âtıfet bir zât-ı diyânet-şiâr olmasına nazaran, mumaileyhin emr-i tedavi hususunda mazhar-ı teshilât ve nâil-i iltifât-ı mahsûsa olması umum Kürdistân talebesi hakkında ilelebed unutulmaz bir inayet-i âlü'l-âl-i hazret-i padişahi telakki olunacağının arzına cür'et kılındı. Bu babda ve her halde emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

3 Teşrinisani 1323

Bitlis Valisi Tahir

BOA., Y.PRK.UM., nr.80/74,10 Şevval 1325/16 Kasım 1907

Tahir Paşa'nın saraya gönderdiği mektubun Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki orijinali.

Abdülhamid çarşafı yasaklatmış mıydı?

Okurlarım sık sık neden bir Osmanlı tarihi yazmadığımı sorarlar. İçimden "Şeytan kovalamaktan salavat getirmeye vakit kalmıyor ki!" demek geçiyordu ya, bir türlü diyemiyordum. Lakin artık diyeceğim, çünkü gerek gazetelerde, gerekse internette tarih yazarı olarak ortaya çıkanlar ya sade suya tirit bilgilerle idare ediyorlar veya olayları düpedüz kendilerine, kendi inanış ve yaşayışlarına uyduruyorlar.

Bunun son örneği, türban tartışmasının yeniden alevlenmesiyle bazı köşelerden başını uzatan Sultan II. Abdülhamid'in 'çarşaf yasaklama emri'nin dile düşmesi oldu.

Kimler yazdı. Bakalım.

1) Murat Bardakçı, haberturk.com'da çıkan yazısında (8 Şubat 2008) dindarlığıyla meşhur Abdülhamid'in terör korkusundan İstanbul kadınlarının çarşaf giymelerini yasakladığını, dahası çarşafın İslâmî kurallara uymadığını söylediğini ileri sürmüş ve şöyle devam etmiş:

> Sultan Abdülhamid, 1892'nin 2 Nisan günü, öğle namazından sonra Teşvikiye'deki Silâhhane binasını ziyaret etmiş ve Yıldız Sarayı'na dönerken yolda bir grup çarşaflı ve peçeli kadınla karşı-

> laşmıştı. Kadınların yüzlerinin tamamen örtülü olması hükümdarın dillere destan vesvesesini arttırmış, 'Ya canıma kasdetmek niyetinde olan erkekler de böyle çarşafa bürünerek bana saldırmaya kalkarlarsa halim nice olur?' diye düşünmüş ve hemen o gün, kadınların çarşaf giymelerini yasak etmişti.

Popülerleştireyim derken cılkını çıkarmak diye buna denir. Kadınların yüzleri kapalı olunca padişah korkmuş ve çarşafı yasaklatmış! İyi de çarşaf yasaklanınca ne giymiş İstanbullu kadınlar? Tayyör olmasın sakın?

2) Avni Özgürel Radikal'de (10 Şubat 2008) Abdülhamid'e Teşvikiye Camii'nde Cuma namazı bile kıldırıyor ki asla sözkonusu değil (Allah'tan Bardakçı gibi "öğle namazı"nı kıldırmıyor). Özgürel olayı şu kılıkta sunmuş:

> Saraya dönüş yolunda çirkin biçimde belleri bağlı siyah çarşaflara bürünmüş, yüzlerini peçeyle örtmüş kadınlar gören padişahın mabeyn görevlisine, 'Bunların hali nedir? Yaşlı Hıristiyan kadınlara benzemişler... Sanki böcek sürüsü" dediği söylenir... 1892 yazında yayımlanan ferman...

Burada keselim.

"Böcek sürüsü" ha, pes vallahi! Üstelik mevsim yaz değil, bahardı, Nisan'ın 1'iydi (Bardakçı'nın zannettiği gibi 2'si de değildi). Hele yazının son cümlesini, eminim Bardakçı bile yazmaya kadir olamazdı. Herhangi bir kaynak belirtilmeden "çarşaf yasaklanınca, polislerin ellerine makas Kalpakçılarbaşı, Şehzadebaşı, Köprü gibi İstanbul'un kritik noktalarında bekleyip çarşaflı gezen kadınların eteklerini kestikleri biliniyor" sözlerini okuduğumda "el-insaf!" dedim içimden, 'tarihimiz kimlere emanet?'

3) Osman Özsoy ise 27 Şubat günü haber7.com sitesinde aynı belgeye atıfta bulunarak bunun Şeyhülislamlığın bir fetvası olduğunu

söylüyor ki, birazdan belgenin metninde göreceğiniz gibi fetva ile en ufak bir alakası yoktur.

Şimdi geldik meselenin bam teline.

Sizi bir miktar zorlayacağım ama belgenin, yorumcuların ellerinde nasıl kılıktan kılığa girdiğini görebilmeniz için biraz dişinizi sıkın, derim. Üstelik sizin için metni biraz sadeleştirdim. Belge ilk defa burada özet değil, tam metin olarak yayınlanıyor. Başkâtip Süreyya Bey'in Sultanın ağzından kaleme aldığı belge şöyle konuşuyor (altlarını ben çizdim. M.A.):

> Padişah hazretlerinin, bugün yüce Cuma selamlığı törenini müteakip Teşvikiye'de bulunan devlet silahhanesini yüksek teşrifleri gerçekleştikten sonra saraya dönerken geçtiği yol üzerinde acayip bir tarzda *bellerinden bağlı siyah çarşaflara bürünmüş* ve yüzlerini dahi siyah renkte ve gayet ince peçelerle örtmüş bazı kadınlar gözüne ilişmiş, bunların *neredeyse çıplak denilecek derecede açık saçık bulunmalarına* ve adeta matem elbisesi giyinmiş Hıristiyan kadınlarına benzemiş olmalarına bakarak birdenbire Müslüman olup olmadıklarında tereddüde düşmüştür. Delil ve açıklama gerektirmez bir hususdur ki, Yüce İslam Devleti'nin (Allah onu kıyamete kadar yaşatsın) kıvam ve bekasının ve şevket ve yükselişinin artışı, devlet kurumunun fertlerini oluşturan bütün erkek ve kadın Müslümanların hal, durum ve hareketlerinde *Şeriatın faydalı ve kurtarıcı hükümlerine eksiksiz bir ihtimamla uymalarına bağlıdır*. Aksi hal, Allah korusun, gerek ümmetin fertleri, gerekse devletin esası için maddî ve manevî açıdan sonsuz zararlar verecektir. Bu yüzden *Müslüman kadınların Allah'ın emirleri arasında bulunan tesettür ve hicaba girmenin güzel adabına dikkat ve özen göstermeleri gerektiğine dair beyan ve delil getirmek gereksizdir.* İşbu çarşaflar ise Müslüman kadınlarca tesettür emrine asla uygun ve müsait olmadığı gibi, [kötü] bir maksatla şuraya buraya girmek için bazı münasebetsiz erkek-

> ler tarafından dahi bir yerde fesat ve mel'anet [aleti] olarak kullanılmaktadır. Hatta geçenlerde bir erkek bu şekilde çarşafa bürünerek kadın kıyafetinde silahlı olarak bir eve girmiş ve evdeki kadının üzerine hücum edip çaldığı eşyayı pencereden arkadaşına atarak savuşmuştur. Dinî açıdan ve toplumun iyiliği için açık olan çok sayıdaki zarar ve sakıncaya dayanarak bu konuda gereken kişilere yumuşakça ve münasip bir üslupla anlatılmak ve gerekli nasihatler verilmek suretiyle kadınlarca çarşaf giyilmesinin yasaklanması [veya engellenmesi] için sebeplerin temini padişahın emir ve fermanı gereğidir. O konuda emir ve ferman, emir sahibinindir.

Metnin nefaseti ve üslubunun yumuşaklığı bir yana, bir çelişki gözleri yakmakta değil midir? Abdülhamid, hem çarşafın yasaklanmasını emrediyor (güya), hem de onun Müslüman kadınların tesettürüne uygun olmadığını söylüyor, yani çarşafı açık saçık ve neredeyse 'çıplak' buluyor! Hem Şeriata uymanın önem ve gereğinden bahseden, hem de çarşafın dinî açıdan sakıncalı olduğunu söyleyen bir metin sizce gerçekte ne demek istemiş olabilir?

İşte popüler tarihçinin anlamak istemediği, daha doğrusu anlamaya güç yetiremediği için özellikle düzleştirip çarpıttığı yalın gerçek, bu sorunun ucundadır ve ancak tarihin katmanları arasında çıkılacak zahmetli bir yolculukta açacaktır peçesini.

Aslında burada yasaklanan çarşaf, Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygınlaşan 'tango çarşaf' türünden bir giysiydi. Etekler kısalmış, kolların bu kısmını dışarıda bırakan, dar ve Hıristiyan kadınların cenaze törenlerinde giydikleri türden siyah tül peçeyle tamamlanmış bir tür alafranga giyim tarzıydı. Yoksa bizim bildiğimiz çarşaflardan değildi. Çünkü o dönemde tek tip siyah çarşaf yoktu zaten. Türlü renklerde çarşaflar giyilirdi ama öyle dar ve vücudu gösterecek kıyafetlere çarşaf dahi olsa izin verilemezdi, zira metinde de denildiği gibi dine,

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Sarayı, Başkitabet Dairesi, No: 5894.

Sözkonusu belgenin Başbakanlık Arşivi'ndeki orijnali.

Şeriata aykırı olan bu giysilerin yasaklanması doğaldı. Kimi popüler tarih yazarlarımız zannettikleri gibi burada kastedilen, mevcut tarzıyla çarşaf değildir. Zaten "Açık seçik" ifadesinden de anlaşılabilecek bir husustur bu.

Son olarak metinde "bellerinden bağlı siyah çarşaftan söz ediliyor. En basit bir çarşaf bilgisi olan dahi bilir ki, çarşaf belden bağlı değildir. İki parçadan oluşur.

Biraz iz'an, biraz da insaf lütfen!

Beyaz eller ve eldivenler nerede?

Bazı insanlar kendilerini hemen ele verirler. Yormazlar sizi. Bazıları da vardır ki, ilk izlenimleriniz genellikle yanıltıcı olur. Maden gibidirler; kazdıkça yeni yeni, cins cins filizler fışkırtırlar gövdelerinden. Dostluğunuz ilerledikçe şaşırmalarınız hiç bitmesin istersiniz. Sürprizlerin tiryakisi olup çıkmışsınızdır.

Sultan II. Abdülhamid benim için tam bir sürprizler mağarası. 'Artık beni şaşırtamaz' dediğim her seferinde nice yaman hayal kırıklıkları yaşamışımdır.

İşte Kaori Komatsu adlı Japon araştırmacının, çelik endüstrimizin kurucusunun Abdülhamid olduğunu fısıldadığı satırlar. Buna göre 1886-1889 yıllarında bir çelik fabrikasının yapımı planlanmış, İngiltere'den yüksek kapasiteli fırınlar sipariş edilmiştir. 1890-1894 yılları arasında ise büyük topların yapımı için İngiltere'den çelik fırınları alınarak fabrikaya yerleştirilmiştir.

Öte yandan Abdülhamid'in Katolik aleminin başı olan Papalar ile kurduğu diyalogların, aralarındaki mektuplaşmalar ve hediyeleşmelerin hangi boyutlara vardığını görünce zihinlerimizin kafesleri paslarından kurtulmaya başlıyor.

Mesela 1887 yılında Papa 13. Leo'ya, tahminî değeri 250 lira olan tek taş pırlanta bir yüzük gönderir. Bunun üzerine Papa, o zamana kadar parmağında taşıdığı yüzüğü çıkarıp Abdülhamid tarafından gönderilen yüzüğü takmış, ondan sonra bu değerli yüzüğü parmağında taşıyacağını ilan etmiş ve özel bir mahfaza yaptırarak Vatikan'da sergiletmiştir. Dahası, 1903'de aynı Papa'ya Sultan'ın başka hediyelerini götüren Dışişleri Bakanımız Roma'da krallar gibi karşılanmıştır. Hatta "Yaşasın Papa" diye bağıran Onbinlerce Katolik huzurunda Papa, kalabalık arasında Bakanımız gözüne ilişince "Yaşasın Sultan Hamid Han" diye nida ederek emsalsiz bir saygı gösterisinde bulunmuştur.[2]

1 Kaori Komatsu, "*1896'da Osmanlı Bahriyyesi'nde yabancılar ve gayri Müslimler",* Tarih ve Toplum, Sayı: 139, Temmuz 1995, s. 20.

Ve bugün yeniden hatırlanan Diyarbakır'ın, artık Elazığ'a bağlı olan Maden (Ergani) ilçesinde Abdülhamid'in emriyle yaptırılan iki binanın trajedilere konu olacak hikâyesi... Hükümet Konağı 1895'te, Saat Kulesi ise 1899'da yaptırılmış olup kulenin kapısı üzerindeki kitabede bizzat Abdülhamid'in eseri olduğu açıkça belirtilmektedir. Buna rağmen 1994'te Kültür Bakanlığı konağı "Ermeni kilisesi", kuleyi de onun "çan kulesi" olarak tescillemiş. Allah'tan 2002 yılında Lütfî Ergene adlı araştırmacının müdahalesiyle feci hata düzeltilmiş ve binaların, ismi anılmadan (ağızlarını yakar çünkü!) Abdülhamid döneminde yaptırıldığı tescil edilmiş.[3]

Nereden nereye? Değil mi?

Ne karanlık vadilerden geçmişiz! Hangi yangınlardan çıkmışız! Hangi zindanlarda yıllanmışız! Ve nasılsa bunları aşıp gelmişiz bugüne.

Eğer bugün bunları rahatça konuşabiliyorsak, bedenimiz üzerinde oynanan asırlık oyunların boşa çıkması sayesindedir. Boşa çıkmak zorundaydı, zira gerçeklerin üzerini sıvamaya uğraşıyorlardı. İşte her geçen gün 'Abdülhamid fikri'nin üzerindeki sıvaların çatlayıp döküldüğünü görmemizin nedeni bu. Sıra diğerlerine gelecek yakında...

Abdülhamid'in beyaz eldivenleriyle başlamıştık kitaba, yine onun elleriyle bitirelim isterseniz. Bizim yerimize Fransa'nın kısa bir süre Dışişleri Bakanlığını yapan ama Ermeni iddiaları ortaya atıldığında "Türkler katliam yapmıyor" diyen, bunu dediği için de görevinden alınan M. Hanotaux konuşsun:

> Kara kuru, soluk benizli, tedirgin bakışlı bir adamdı; elleriyse kadın eli gibi narindi. Afrika'nın ortalarından, Asya'dan ta Balkanlar'a kadar İslam âlemini birbirine bağlayan iplerin tümünü, Kudüs'teki Hazret-i İsa'nın türbesinin anahtarını, Çanakkale Boğazı'nın kilidini, Kur'an'ı, yalnız Kur'an'ı değil, Kitab-ı Mukaddes'i de, kılıcı ve mızrağı hep o narin ellerle tutmaktaydı. Üstelik Avrupa siyasetinin dolanmış ipliklerinin epeycesini tutan da o narin ve aslında işi başından aşmış ellerdi.[4]

Soru kıvranmakta sürekli:
O eller nerede bugün? Bilen, gören var mı?

2 Taceddin Kayaoğlu, *Beyaz Diplomasi: Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı-Vatikan İlişkileri*, İstanbul 2007, Fide Yayınları, s. 191-192 ve 210-213.

3 Olcay Celepçıkay, "*Aziz Nesin'lik hikâye*!", Aydınlık, 5 Şubat 2006, s. 52.

4 Aktaran: Urbain Gohier , "Preface", Malcolm Mac Coll. Le Sultan et les grandes puissances, Paris 1899, Felix Alcan, s. XI. (Cemal Aydın tarafından çevrilmiştir.)

Abdülhamidsiz bir yüz yıl yaşadık.
Onun yokluğunda bir imparatorluğun un ufak oluşunu ve o enkazın içinden 'küçük Osmanlı' diyebileceğimiz Misak-ı Milli fikrinin doğuşuna tanık olduk. Şimdi toparlanıyoruz ve yeniden küresel bir aktör olma yolundayız. Artık ufuklara bakarken kendimizden daha eminiz.
Bu açılımlar döneminde bir tarih açılımı, dolayısıyla Abdülhamid açılımı kaçınılmaz.

Mustafa Armağan **Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 2**'de yine özgün belge ve bilgilere dayanarak Sultan II. Abdülhamid'in bugüne kadar anlatılmayan yönlerini okurlarına sunuyor.

Türkiye'ye eğitimde altın çağ yaşatan, Küba'ya ajan gönderen, Singapur'a cami yaptıran, Sri Lanka'ya okul açtıran, New York'taki Webb'den Londra'daki Quilliam'a özel görevler veren, Belarusya'nın ıssız köylerinde adı hala camilerde anılan bir Abdülhamid bu...
Her sayfasında şaşıracağınız bir kitap...

ABDÜLHAMİD'İN KURTLARLA DANSI-2

Oyun yeni baştan başlıyor...
Tarih yeniden yazılıyor...
Kurtlarla Dans devam ediyor...

ISBN 978-605-114-134-3
9 786051 141343
12 50
KİTAP 2010
timas.com.tr